

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філософський факультет Кафедра теорії та історії політичної науки
Наукове товариство ім. Шевченка Західний науковий центр
Інститут соціально-гуманітарних проблем людини
у співпраці
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України
Відділ кар'єрного розвитку та співпраці з бізнесом
Львівська регіональна бізнес-платформа
Львівське обласне відділення Всеукраїнської громадської організації
«Товариство психологів України»
Факультет психології та соціальної роботи Одеського національного університету
імені І.І.Мечникова
Краківський економічний університет (Польща)
Жешівський університет (Польща)
Constantine the Philosopher University in Nitra (Словаччина)
Державна вища техніко-економічна школа ім. Броніслава Маркевича у Ярославі (Польща)
ЗО “Білоруський державний економічний університет” (Білорусія)
Приватний університет Вебстера (Австрія, Італія)

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДУХОВНОСТІ В ОСВІТІ ТА НАУЦІ

Збірник тез
VI Міжнародної науково-практичної
конференції

23 квітня 2021 року

Львів 2021

УДК 378.4.03:316.46
Філ 51

**"Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці",
міжнародна наук.-практ. конф. (2021; Львів).**

Збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції
"Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці", 23 квітня
2021 р. / за ред. Л.В. Рижак ; відповід. за вип. Н. І. Жигайло, Ю. В. Максимець. –
Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. – 208 с. : рис. , табл. – Бібліогр. в кінці ст.

ISBN 978-617-10-0627-0

Для науковців, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

ISBN 978-617-10-0627-0

© Автори тез, 2021

© ЛНУ ім. Івана Франка, 2021

Ministry of Education and Science of Ukraine
Ivan Franko National University of Lviv
Faculty of Philosophy
Department of Theory and History of Political Science
Western Scientific Center
Institute of the Humanities and Social Sciences
in cooperation with
G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Department of Career Development and Business Cooperation
Lviv Regional Business Platform
Lviv regional branch of the Ukrainian public organization “Ukrainian Psychological Association”
Lviv Regional Youth Center
Cracow University of Economics (Poland)
University of Rzeszów (Poland)
Constantine the Philosopher University in Nitra (Slovakia)
Bronisław Markiewicz State Higher School of Technology and Economics in Jarosław (Poland)
Belarus State Economic University (Belarus)
Private Webster University (Austria, Italy)
Horst Rogusch Foundation School of Sustainable Entrepreneurship (Germany)

**PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL
ASPECTS OF SPIRITUALITY
IN EDUCATION AND SCIENCE**

**Treasury of thesis
of the VI International Scientific and Practical
Conference**

April 23, 2021

АКАДЕМІЧНІ ТРАДИЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ

Львівський національний університет імені Івана Франка, який має понад 360-річну історію, був заснований на академічних традиціях, які й натеper визначають його місію. Академічна культура вирізняє класичний університет від приватних університетів, які постали на вимогу ринку, на засадах комерційних вартостей. Приватні університети – це бізнесові корпорації, які реалізують бізнес-проекти комерціалізації освіти, причому не лише в межах окремих країн, а й на рівні світового ринку. Характеризуючи корпоративні університети, Д. Дзвінчук зазначає, що вони, фактично, є “віртуальними навчальними закладами, які не мають будинків з колонами і великих амфітеатрових аудиторій. Корпоративні вищі навчальні заклади є просто групою фахівців, які створили власну електронну базу даних і вміло використовують інші інформаційні ресурси, що й дає їм змогу запропонувати споживачам необхідний спектр освітніх послуг” [1, с. 173].

На відміну від віртуального університету, класичний університет територіально узаasadнений. Він інституційно функціонує на теренах держави-нації і входить у глобальний простір освіти, як національний освітній заклад. Одначе, глобальна конкуренція спонукає класичні університети переходити на бізнесові засади функціонування. Таку глобальну тенденцію проаналізував польський експерт з освітніх систем М. Квек. Очевидно, зазначає автор, що класичний університет перестав виступати партнером національної держави, оскільки це суперечить перспективі глобального споживацтва. Тому держава переорієнтовується на підтримку споживачів та їхніх інтересів.

Чи справді, щоб вижити в умовах глобального ринку, запитує М. Квек, університет має перетворитися в корпорацію, яка більш-менш ефективно надає освітні послуги? “Чи вистойть він перед спокусою “корпоратизації” та переходу на радше бізнесові, а не освітні засади функціонування під тиском глобалізації та її соціальних практик?” [2, с. 269]. Адже конкуренція за клієнта-споживача знання, загрожує денационалізацією класичному університету, маргіналізацією та витісненням його на периферію глобального освітнього простору, а згодом, можливо, й “інституційною смертю”, як конкурентно неспроможного.

Річ у тому, що корпоративні університети запроваджують в освіту вільноринкові технології та цінності. Саме тому вони користуються потужною фінансовою підтримкою бізнес-структур. Наукові відкриття (ідеї, знання, технології) є власністю бізнес-структур і перетворюються на товар для обмеженого кола споживачів, а саме – фінансово спроможних.

Безперечно, Львівський національний університет, як і будь-який інший, функціонує сьогодні в умовах ринкової економіки та ідеології. Тим не менше, наголошує Я. Пелікан: “Хоч би якою була ідеологічна орієнтація, університет має бути вільною та відповідальною громадою, і там, де цього немає, постійно виникає необхідність нагадувати університету, а також державі, Церкві чи приватним спонсорам, що це має бути саме так” [3, с. 13-14].

На протигагу корпоративним університетам, класичні університети – це освітні заклади, засновані на традиції наукової співпраці викладачів. Вони здійснюють науковий пошук і нові відкриття для їхнього подальшого передання, а не для приватного нагромадження. Нові знання публікують у наукових статтях і підручниках, висвітлюють на лекціях та оприлюднюють на конференціях. Але фінансова підтримка держави фундаментальних і прикладних університетських досліджень із року в рік відчутно скорочується. Тож цілком зрозумілою є “втеча мізків” із українських університетів у закордонні, зокрема науковців природничих і технічних спеціальностей.

Класичний університет – це академічна спільнота з усталеними освітніми традиціями, головною з яких є свобода. Як наголошує Я. Пелікан, йдеться не про свободу думки, а про свободу досліджень, яка “є інтелектуальною цінністю, від якої залежить життя університету

як навчального та дослідницького центру” [3, с. 95]. Вільний науковий пошук істини, нарощування наукового знання та запровадження наукових здобутків у навчальний процес є засадничими інтелектуальними чеснотами університетської спільноти.

На жаль, оприлюднення наукових результатів зазнало згубної комерціалізації. Передовсім це стосується гуманітарної та соціально-поведінкової галузей знань. Вагомість наукових публікацій визначається не актуальністю та змістовністю, а їхнім виданням в індексованих закордонних журналах (Impact Factor, Web of Science, Scopus). За таку “престижну” публікацію викладач університету має заплатити від 250 до 1000 євро. Така оплата неспівмірна із зарплатою навіть професора, не те, що доцента. Чи можна говорити про академічну доброчесність? Адже відповідь у фінансовій спроможності викладача, а не в його інтелектуальній чесності.

До речі, комерціалізація наукових періодичних видань зумовила появу фінансових посередників, які пропонують послугу надсилання статті в редколегію журналу. Безпосередньо подати статтю практично неможливо. Постає слушне запитання: чому викладачі українських вишів мають публікувати свої наукові напрацювання за кордоном? Адже в гуманітарній галузі знань наукові дослідження стосуються передовсім українського досвіду, з яким має знайомитися українська спільнота. Думаю, що ми українці, ніколи не позбудемося меншовартості, бо нам її нав’язують, мотивуючи престижністю університету в міжнародних рейтингах.

До академічних традицій університету належить ґрунтовність наукових досліджень. “Без обстоювання наукової сумлінності університет не лише шкодить собі, він руйнується” [3, с. 97]. Це руйнація моральних підвалин університету: морального обов’язку та відповідальності.

Безперечно, наукове знання для університету є самоцінним, але, як слушно наголошує Я. Пелікан, фахові чи наукові знання не є самодостатньою метою університетської освіти. В університеті фахівець має набути широту думки, свободу та самовладання, що пов’язане передовсім із вивченням філософії та гуманітарних дисциплін [3, с. 173]. Освіченість – це не лише опанування знаннями, а й набуття моральних та інтелектуальних чеснот.

У традиціях класичного університету створення національно-культурного академічного середовища, в якому наукові дослідження та навчання є безпосереднім шляхом до ерудованості викладачів і студентів. Однак цього недостатньо. В умовах глобальної комерціалізації та споживацького світогляду спостерігається звуження інтелектуального горизонту, зумовленого прагматичними обмеженнями наукових досліджень. Саме тому університет має дбати не лише про широту інтелектуального горизонту, а й про збереження національної пам’яті, історичного досвіду, збагачуючи культуро-творчий академічний потенціал задля майбутнього.

Університет покликаний формувати гуманістичний світогляд, практичну мудрість, у якій би гармонійно поєднувалося самоздійснення людини та турбота про культуру й природу. На думку, Я. Пелікана, університет не виконає свого морального й інтелектуального обов’язку, якщо гуманітарії, що викладають літературу, філософію, історію та мистецтво, не віднайдуть спосіб подолати моральний цинізм, надати нового сенсу людському досвіду, й, зокрема, досвіду, збереженого в традиції, яку вони репрезентують [3, с. 44].

Збереження й передання академічних традицій неможливе поза безпосередньою комунікацією із професурою. Йдеться про спілкування не лише на лекціях, семінарах або практичних заняттях, а й при обговоренні тематики наукових досліджень студентів, їх участі в конференціях, дискусіях щодо нової літератури тощо. Ерудиція викладачів, їхній світогляд і ціннісні орієнтації конституюють культурне академічне середовище, в якому студенти формуються як особистості з інтелектуальними та моральними чеснотами.

Академічну університетську спільноту єднали і єднають передовсім національно-культурні елементи, ідеали науковості та інтелектуальної доброчесності, моральні цінності, поваги та довіри, традиції свободи та відповідальності, які передає класичний університет

від покоління до покоління. Вони слугують основою наукового та інтелектуального життя університетської освіти, гідності та поваги викладачів і студентів. Отже, в умовах глобальної комерціалізації освіти університет має плекати інтелектуальну еліту, вкорінену в суспільно-культурному бутті нації, метою якої є утвердження неперервності академічних традицій у поєднанні з науково-технологічним і духовно-інтелектуальним поступом.

1. Дзвінчук Д. *Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління* / Д. Дзвінчук. – К.: ЗАТ “Нічлава”, 2006. – 378 с.
2. Квек М. *національна держава, глобалізація та Університет як модерний заклад* / М. Квек // У кн.: *Ідея Університету: Антологія*. Львів: Літопис, 2002. – С. 269–294.
3. Пелікан Я. *Ідея університету. Переосмислення* / Я. Пелікан. – К.: Дух і літера, 2008. – 360 с.

S. Giacomuzzi, Ivan Franko National University of Lviv

M. Kokhan, Department of Career Development and Business Cooperation

N. Zhyhaylo Ivan Franko National University of Lviv

EVALUATION OF PSYCHOSOCIAL IMPLICATIONS OF THE VIRUS PANDEMIC CAUSED BY COVID-19

Introduction: The spreading of COVID-19 has significantly resulted in a large number of psychological consequences never encountered before. Previous studies have reported adverse mental reactions to the coronavirus pandemic (obsessive compulsion, interpersonal sensitivity, phobic anxiety, psychoticism, depression symptoms, acute posttraumatic stress syndrome, etc.) and highlighted prevalence of different predictors and risk factors of negative psychological response to COVID-19 (age, gender, education background, marital status, location, etc.). Thus, our present study was designed and conducted for the following purposes: (1) to evaluate the impact of COVID-19 coronavirus on employees' psychological well-being; (2) to explore whether socio-demographic characteristics of employees predict negative effect of pandemic on their well-being; (3) to analyze factors (level of trust to the official and informal sources of information, expectations and concerns centered towards different spheres of life, coping activities, emotional states) associated with such negative effect.

Method: The initial sample comprised nearly 2500 employees and students who were undergone the assessment of COVID-19 outbreak's influence intensity on their psychological well-being. The study was conducted using online survey platform. The study instrument comprised a structured questionnaire packet that inquired demographic information, psychological and financial consequences of COVID-19 outbreak, level of trust to the official and informal sources of information regarding the situation with coronavirus, expectations and concerns centered towards different spheres of life, coping activities, emotional states and moods. All participants voluntarily gave their consent to participate in the study after being informed about the purpose of the study. The survey was anonymous to ensure the confidentiality and reliability of data. The procedures of this study complied with the provisions of the Declaration of Helsinki regarding research on Human participants.

Results and Discussion: The discussion should be started with the consideration of the fact, that 374 respondents (32.92%), enrolled in survey, reported that they experienced a severe influence of COVID-19 pandemic outbreak on their psychological well-being. Indeed, fears of becoming infected, uncertainty and low predictability of the upcoming situation, reduced social and physical contacts, financial loss due to interruption or reduction of professional activities – all that may cause a feeling of mental discomfort in any person, but in abovementioned participants this feeling had

reached a level of extreme concern about potential disease threats. Obviously, it somehow refers to their self-protection (e.g. avoid contact with potential contaminants), however, from other hand, long-term experiencing of such mental discomfort can be a risk factor that triggers stress response containing high level of anxiety and other negative emotions. Reliability of the last assumption was confirmed by high prevalence of negative emotional states among these 374 participants in comparison with the rest of respondents. Therefore, we separated them into a high-risk group, while the rest 762 participants formed low-risk group.

In this study, there were significant differences regarding the participants' emotional states. The significant proportion of high-risk group representatives felt anxious because of uncertain future, nervous tension and stress. They reported low energy, inspiration and working performance, being no longer able to control the difficulties. Comparisons of the STADI scores indicated significant differences for Arousal, Worrying, Euthymia and Dysthymia states for studied groups. Although the intensity of nervousness and worry (state anxiety) and experienced sad mood and a lack of positive mood (state depression) was more severe in representatives of high-risk group, this did not enhance their state anxiety / depression to a clinically relevant level. Nevertheless, the relatively high level of anxiety and depression, nervous tension and stress positively relates to the experiencing a severe influence of pandemic on employees psychological well-being. Thus, mental health professionals and clinical psychologists should be attentive towards such impending issues and try to help employees to cope with their current negative emotional states. The rise of emotional challenges like stress, anxiety, depression and associated negative feeling along with people's awareness of possible job loss and financial complications increases the role of media in the situation with coronavirus. Giving both adequate and inadequate information, media can either amplify negativities or assist people in understanding the problem and direct them to manage their behavior in adaptive way. According to this, we evaluated the level of participants' trust to the different sources of information regarding coronavirus pandemic. The finding of our study is that the higher level of negative impact of coronavirus on psychological well-being associates with low trust to media (television, radio, print media, online resources, etc.), whereas low level of COVID-19 impact associates with high trust to social networks and low confidence to official sources of information (health care institutions, authorities, etc.). In the first case, participants may perceive information from media as a stressor that exacerbates their negative mental state, leading them to fearing the worst. In the second case, poor information, insufficient clear guidelines about actions to take as well as lack of transparency about the severity of the pandemic induce participants from low-risk group to search information about the coronavirus situation in informal sources (relatives, friends, acquaintances, eyewitnesses, etc.), considering them more trustworthy.

In this study, we aimed to examine the employees concerns and expectations as indicators of their basic needs frustration. In high-risk group, such concerns and expectations in the situation of coronavirus pandemic are centered mostly on work (being able to perform work well enough, possibility of dismissal and loss of work), financial problems (difficulty of paying your own expenses, credits, loans, arrears etc.), physical and mental health and social issues. We can suggest that negative impact of the coronavirus pandemic on employees psychological wellbeing refers to the deprivation of basic needs, which have become deficient. Our findings supported the significantly association between these two factors. It was also noteworthy that all employees from this group showed concern for inability to initiate behavior volitionally due to the restrictions on their rights (lack of autonomy), to control their life events, to achieve goals and implement plans (lack of competence). Frustration of needs for autonomy and competence is essential: if employees feel being not autonomous and competent during stressful encounters, they would be more likely to appraise the events as threats (potential harm) or damages (actual harm) that can undermine their well-being. The last was confirmed by the results of correlation analysis.

Our results indicated the differences in both groups in coping activities related to the cognitive, emotional and behavioral efforts to manage specific external and / or internal demands. Existing studies primarily examined coping strategies along the approach-avoidance dimension, but this study we focused on how cognitive, emotional and behavioral domains of coping activities

associate with low and high levels of experiencing COVID-19 impact. In our research, participants who stated low subjective impact of the situation with coronavirus demonstrated wider range of different coping activities than those, who reported high level of such impact. The low intensity of influence of COVID-19 related stressors on participants' psychological well-being was positively associated with emotional and cognitive processing that helped to explore meanings, accept or change interpretation about the negative life events, and see them as opportunities to learn new things and strengthen relationships. The coping repertoire of participants with negative psychological impacts of COVID-19 was poor: they only seek the support of a professional psychotherapist or psychologist. As suggested by previous studies, people who perceive negative events as threatening may dwell on their coping deficiencies and magnify the severity of possible threats. That may hinder some coping processes that are helpful for reducing the feeling of discomfort in the coronavirus situation.

Applications and suggestions: The results of the research give opportunities to propose a model of improving employees' psychological well-being, which is applicable to various Companies. This model comprises a set of organizational, informational, and psychological factors, focusing on improving of employees' well-being. We expect that this model, being practically implemented, can result in better ways for employees' coping with stress, anxiety and depression, ensuring better adaptation to the social milieu requirements and inner transformations in the situation with coronavirus.

1. **Organizational factors.** According to the fact, that in our study the employment status was identified as predictive factor for experiencing severe influence of COVID-19 epidemic outbreak on psychological well-being, it seems to be expedient to preserve employee work engagement and maintain their positive expectations about future opportunities at work. The support employees in accomplishing job tasks, development and application of alternative means and resources to substitute losses and maintain a desirable level of functioning (e.g. by adopting appropriate subsidy policies to alleviate the economic pressure caused by the epidemic) are expected to be positively associated with well-being. In addition, along with further strengthening and improving accessibility to medical service system, the centers for psychological assistance and counseling (including call- and on-line centers for psychological first aid) should be established.

2. **Informational factor.** As it has been reported, that media coverage regarding the spread of the virus had both positive and negative impact on employees' well-being, the conducting of targeted psychological interventions through multiple channels (television, Internet, telephone, etc.) is considered to be exclusively important. Such interventions should be aimed at (a) guiding employees to understand the epidemic correctly and making them ensured that they are accessing good quality and accurate information, (b) easing their panic, fear and anxiety by establishing optimistic and positive attitudes, (c) presenting for them easy-to-understand emotion management strategies and coping techniques to handle the exceptionally distressing circumstances, and (d) promoting in a period of quarantine available digital alternatives for usual routines and day-to-day activities.

3. **Psychological factors.** In view of the results of our study, including impaired mental well-being, increased level of anxiety and depression symptoms, narrowed repertoire of coping skills, a psychological intervention and assistance to the group of employees severely affected by the pandemic should be provided. These psychological intervention and assistance are aimed at (1) reducing the intensity, frequency, and duration of negative emotional states regarding COVID-19 and modifying emotional reactions in positive way, (2) promotion of proactive coping strategies in support of autonomy, competence and relatedness.

COMMUNICATION BARRIERS IN PEDAGOGICAL ONLINE INTERACTION WITH STUDENTS

Teachers' positive pedagogical engagement with students during a joint operation aimed at their professional and personal growth is an integral component of their professional and pedagogical activity at the current stage of higher education development. In the "teacher-student" framework, pedagogical interaction is characterized as a system of mutual influences of subjects participating in joint activities based on the overall goals of the interaction. The cooperation of such a kind is essential in the context of its axiological component due to the fact that the teacher-student interaction influences the formation of the undergraduate's system of values.

It is essential to mention that the teacher-student relationship occurs in a clash and contrast of goals, desires, behaviors, motivations, and personal objective reality, resulting in shifts in conceptual modes of communication during the education process. Interpersonal relationships between a teacher and student are keys to students' academic, emotional, and social development and also affect the classroom and school's social and learning environment. (Cornelius-White, 2007).

Recognition of the impact of positive teacher-student interactions on student behaviors and learning outcomes is not new. However, dynamic changes in the education model resulted in the modification of the previously known pedagogical theories, which, in turn, led to a radical way of changing the transfer of knowledge.

Apart from these changeable conditions, serious blows in all aspects of life (including education) were dealt by COVID-19 global pandemic as well as the reaction of the society to it. Numerous teaching methods and techniques have suddenly become unviable. Furthermore, the participants of the studying process at all levels started experiencing great uncertainty, which, in its turn, has led to the blurredness of their view of their future and the rise of pessimism and anxiety. The history has seen few instances when such a substantial number of people in the world had to adapt to radical changes in their life activities and readjust to online interaction. While some organizations and individuals have ridden through the changes with little problems, these changes amounted to an insurmountable obstacle for others.

One of the negative effects which this situation has on pedagogical process is the lack of systematic interaction between the teacher and the student. Pedagogical interactions during lessons and in other pedagogical meetings always begins and ends with communication (Jovaiša, 2007, p. 36) regardless of any differences. A pedagogical interaction involves two parties, where each one plays a role in the process depending on who is calling shots. One party plays the role of active listening to receive information while the other is responsible for presenting the information (Lunenburg, 2010). Therefore, communication is very important in the pedagogical process.

Difficulties and misunderstanding often occur in the process of pedagogical online interaction. Among the phenomena which hinder the online communication and sometimes even lead to complete blocking thereof, the communication barriers play the leading role. According to G. Shchilinska, it is the communication barriers that are one of the reasons for the rise and development of intrapersonal, interpersonal and intergroup conflicts, which arise in the process of verbal or non-verbal interaction between people (Shchilinska, 2015). Therefore, the issue of communication barriers in the process of pedagogical online interaction with the students requires a thorough study.

The problem of the rise of communication barriers in the process of communication is the subject of multiple works by Ukrainian and world researchers. The content aspect of the notion of the communication barrier was studied in the publications by the following scientists: G. Andreeva, T. Bazarov, V. Galygin, L. Dmitrieva, L. Novkiova, Z. Noliu, B. Parygin, N. Podymov, L. Podliesnaya, Ye. Tsukanova. Others classified psychological and communication barriers

(G. Hibschi, B. Porshnev, B. Parygin, M. Vorweg). The reasons for the communication barriers were the subject of the works by A. Aronson, G. Hibschi, W. Bennis, Ye. Zalyubkovskaya, B. Parygin, M. Vorweg, and others). However, the peculiarities of communication, psychological and information barriers which occur during pedagogical online interaction with students is not yet studied.

A communication barrier is anything that prevents us from receiving and understanding the messages which others use to convey the information, ideas, and thoughts (Kumbakonam, 2016). According to Lunenburg, there are four types of barriers to communication. They are:

- process barriers: every step in the communication process is necessary for effective and good communication; blocked steps become barriers, and this might include sender barrier, encoding barrier, medium barrier, decoding barrier, receiver barrier, and feedback barrier (Lunenburg, 2010);

- physical barriers: any kind of physical distractions can hinder the effectiveness of communication; they could range from a phone call to a drop in visitor (Lunenburg, 2010);

- semantic barrier: the words that are used, how they are being used and the meaning attached to them may cause many communication barriers;

- psychosocial barriers: filtering which is caused by our own needs and interest and guides our listening. It is the case where people see and hear what they are emotionally tuned in to see or hear, and psychological distance. The socio-psychological barriers to communication normally take place within the home and outside the home in educational institutions, and in various types of organizations. These barriers not only impede the communication processes, but also affects the functioning of the overall organizations and educational institutions. Therefore, it is necessary for the individuals to acquire an efficient understanding of these barriers and prevent them from assuming a major form (Kapur, 2020). According to Kapur, these psychosocial barriers include: attitudes and opinions, emotions, status difference, inattention, closed mind, distrust, poor retention, premature evaluation, interruption, lack of feedback.

N. Yakovleva suggests defining the communication barrier as a psychological phenomenon which leads to blocking effective communication in the process of common activity. According to the researcher, such a situation arises as a result of the poor motivation for studying, inadequate self-esteem, unfavorable psychological atmosphere in the academic group and the lack of skills and abilities which are necessary for the realization of the communication process (Yakovleva, 2003).

N. Sopilko considers the psychological barrier as the influence of negative past experience of students which hinders their understanding and proper assessment of the situations, facts, regularities, choice of the ways of acting, problem resolution strategies, embracing the innovations in the learning activity, and which are primarily manifested through the cognitive and communicative passivity of the learner, and prevents the student from proper performing the academic tasks. The results of scientific and theoretical analysis have shown that psychological barriers with which the students face can be divided into three major groups: emotional, cognitive, and communicational (Sopilko, 2008).

O. Matvienko identifies the following types of information barriers:

1. Message distortion:

- accidental distortions caused by the problems in interpersonal communication and possible mistakes of the staff while recording and processing the information;

- deliberate distortions when message-bearer disagrees with it and alters its content in his/her own interests.

The problems in information exchange can provoke conflicts between various groups and departments of the organization. Filtering the information is also a type of distortion.

2. Information overload. A teacher, who is busy with processing the incoming information and the need to maintain information exchange, is incapable of effectively reacting to the whole amount of incoming information, has to neglect the information of lesser importance.

The teacher's evaluation of the importance of the information can be erroneous (Matvienko, 2004, p. 24).

On the basis of the existing classifications of communication barriers, we can outline the major types of barriers in the pedagogical online interactions:

- physical (space and distance which separate the teacher and the students from one another; display or screen “hide” the participants of online interaction, especially if the camera is off);
- information barriers (when the participants of online interactions use long utterances, speak too fast, or with abrupt breaks, or too quietly (because of bad connection), etc.);
- esthetic (the interlocutor’s imperceptions of the profile picture, appearance, peculiarities of face expression on the screen, etc.);
- emotional (stress and anxiety, which distort the perception);
- psychological (negative attitudes to online studying, mismatch between the interests, etc.)

G. Shchilinska states that information, communication or psychological barriers usually arise due to discrepancy between motifs and activities, level of demands and actual achievements, realization of insufficiency of one’s knowledge needed for voicing one’s opinion and expectations of negative evaluation by the listeners (Shchilinska, 2015). According to I. Shcherban, it is a kind of self-esteem stability test as, finally, communication anxiety can reduce the aspiration level and impair self-confidence and, consequently, disorganize the activity: the greater the anxiety, the more destructed the activity; the more disorganized the activity, the greater the anxiety, leading to a specific inner resistance to the language – communication barrier (Shcherban).

Overall, it is possible to define most typical barriers which occur in the process of pedagogical interaction with the students by using questionnaires, analytical interview, and methods of observation (a student’s reaction to a given situation, ways of completing the tasks set, etc.) Visual analysis allows one to detect communication barriers on the basis of the following features: face expression (how disturbed, stressed or sullen a person is, whether his/her eye-brows are raised, whether the eyes are wide open, whether the teeth are clenched, whether the corners of the mouth are downturned, whether the breathing is rapid, etc.); moves (noticeable movement constraints, some moves are accompanied by the whole body); tremor in one’s hands, legs, face; vasomotor reactions (spots on the face, reddening, pale face). Nevertheless, in the case of online interaction, such an analysis is hindered or even impossible.

Therefore, taking into account the aforementioned, we suggest the following methods of overcoming communication barriers during pedagogical online interaction: maximum removal of physical barriers; creation and maintenance of the atmosphere of friendliness, trust and mutual aid; the readiness of teachers and students to analyze themselves and evaluate their own states and causes thereof; their realization of the importance of self-development in the process of studying at the institution of higher education.

1. Cornelius-White, J. (2007). *Learner-centered teacher-student relationships are effective: A meta-analysis*. *Review of Educational Research*, 77(1), 113–143.
2. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
3. Kapur, Radhika. (2020). *Understanding Socio-Psychological Barriers within the Course of Communication*.
4. Kumbakonam, Usha, (2016). *Communication barriers*.
5. Lunenburg, C. Fred. (2010). *Communication: the process, barriers, and improving effectiveness*.
6. Матвієнко, О. В. (2004). *Основи інформаційного менеджменту: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури*.
7. Сопілко, Н. В. (2008). *Особливості подолання психологічних бар’єрів у студентів у процесі навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»*.
8. Щербань, І. Ю. *Подолання комунікативних бар’єрів на заняттях з іноземної мови*. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/719>
9. Щілінська, Г. В. (2015). *Комунікативні бар’єри у процесі міжкультурної взаємодії студентів та шляхи їх подолання*. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Випуск 18. С.50-57.

10. Яковлева, Н. В. (2003). *Психолого-педагогічні умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія».*

R. Pukała, Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

INNOWACYJNOŚĆ JAKO ELEMENT STYMULOWANIA GOSPODARKI

Współczesna gospodarka charakteryzuje się wysoką dynamiką zmian oraz poszukiwaniem nowych, przynoszących wymierne korzyści rozwiązań, pozwalających na aktywizację przez przedsiębiorstwa innowacyjnych działań biznesowych. Ich aktywność oparta na nowych, często unikalnych technologiach, przyczynia się do zapewnienia jej trwałego i zrównoważonego rozwoju. Odnosząc się jednak do pojęcia innowacyjności, należy go zdefiniować, gdyż często jest utożsamiane w innowacjami.

Innowacja, jako pojęcie jest przedmiotem zainteresowania różnych dyscyplin naukowych i dlatego trudno jest podać jedną, uniwersalną jej definicję. Problematyka ta była przedmiotem badań już w połowie ubiegłego stulecia. Wtedy J.A. Schumpeter zdefiniował pojęcie innowacji stwierdzając, że jest to 1:

- wprowadzenie nowego produktu,
- wprowadzenie nowej metody produkcji (innowacja procesowa),
- otwarcie nowego rynku sprzedaży,
- otwarcie nowego rynku zaopatrzenia,
- wprowadzenie nowej organizacji.

Powyższych pięć typów innowacji wskazuje, że była ona utożsamiana (i jest dalej) z nowością wprowadzoną w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa.

W kolejnych latach zagadnienia innowacyjności były przedmiotem badań coraz szerszego kręgu naukowców i pozwoliły na szerokie zdefiniowanie działalności przedsiębiorstwa, które może być określone, jako innowacyjne. J.A. Allen² stwierdził, iż innowacją jest wprowadzenie do szerokiego użytku nowych produktów, procesów lub sposobów postępowania, zaś P.R. Whitfield³ wskazał, iż innowacją jest każda modyfikacja bazująca na asymilacji przekazywanej wiedzy. Także bardzo szerokie w swoim znaczeniu jest pojęcie E.M. Rogers'a⁴, który stwierdza, iż innowacją jest wprowadzenie do szerokiego użytku nowych produktów, procesów lub sposobów postępowania. Odmienne określił definicję innowacji H.G. Barnett, opierając się na założeniu, że jest ona każdą koncepcją, pomysłem, postawą, stanowiskiem lub rzeczą, która swą jakością wyróżnia się spośród wszystkich istniejących do chwili obecnej⁵. Innowacje wyjaśnia się także, jako proces twórczego wykorzystania wiedzy, transformacji wiedzy posiadanej przez organizację czy pozyskiwanej z zewnątrz – w nowe produkty, usługi czy procesy⁶.

Proces globalizacji sprzyja rozszerzaniu się międzynarodowych powiązań ekonomicznych i kooperacji. Rozwijają się również wspólne przedsięwzięcia techniczne i badania naukowe. Wszystko to wymaga znajomości występujących prawidłowości, mechanizmów i tendencji innowacyjno-rozwojowych, przewartościowania kryteriów ocen, zasad działania stymulatorów oraz rozpoznania barier innowacji. Dlatego też pojęcie innowacyjności jest przedmiotem analiz nie tylko

¹ J.A. Schumpeter J.A., *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1960, s. 27.

² J.A. Allen, *Scientific innovation and industrial prosperity*, Longman, London 1966, s. 7.

³ P.R. Whitfield, *Innowacje w przemyśle*, PWE, Warszawa 1979, s. 26.

⁴ E.M. Rogers E.M., *Diffusion of innovations*, Free Press, New York 2003, s.12.

⁵ Borowski, P.F., *Przedsiębiorstwa XXI wieku, „Europejski Doradca Samorządowy”*, t. 17, nr 2, Warszawa 2011, str.8-13.

⁶ D. Cavagnoli, *A Conceptual Framework For Innovation: An Application to Human Resource Management Policies in Australia. „Innovation: Management, Policy & Practice”* 2011, Vol. 13, April, s. 111.

poszczególnych naukowców, lecz także wielu instytucji. Wśród najważniejszych należy podać Komisję Europejską (KE), która w swojej polityce wsparcia przedsiębiorstw już od wielu lat kładzie bardzo duży nacisk na ich innowacyjność. Według wydanego przez KE podręcznika Oslo Manual¹ przedsiębiorstwo innowacyjne jest to przedsiębiorstwo, które w badanym okresie – najczęściej trzyletnim – wprowadziło zmiany:

- produktowe – wprowadzenie na rynek wyrobu lub usługi, które są nowe lub znacząco udoskonalone w zakresie swoich cech lub zastosowań,
- procesowe – wdrożenie nowej lub znacząco udoskonalonej metody produkcji lub dostawy,
- organizacyjne – wdrożenie nowych metod zarządzania firmę, co dotyczy zmian w organizacji miejsc pracy lub w stosunkach z otoczeniem,
- marketingowe – wdrożenie nowej metody marketingowej wiążącej się ze znaczącymi zmianami w projekcie/konstrukcji produktu, opakowaniu, dystrybucji, promocji bądź strategii cenowej.

Przyjęta definicja określa więc innowacje jako zastosowanie nowych lub znacznie udoskonalonych dóbr (towarów lub usług), procesów, metod marketingowych i organizacyjnych, zmian stosunków z otoczeniem lub organizacji pracy. Warunkiem uznania nowego rozwiązania za innowację jest jego komercjalizacja, a proces powstawania innowacji składa się z dwóch elementów²:

- stworzenia nowej idei,
- jej wdrożenia przez komercjalizację.

Innowacją jest więc w szczególności również zastosowanie nowego dla przedsiębiorstwa rozwiązania, ale znanego na rynku.

Złożoność pojęcia innowacji sprawia, iż bardzo trudno jest określić jej poziom i znaczenie w gospodarce. Nie istnieje uniwersalny wskaźnik służący do jej pomiaru na poziomie makroekonomicznym. Innowacja jest bowiem efektem szeregu, często skomplikowanych interakcji i sprzężeń zwrotnych w procesie tworzenia i wykorzystania wiedzy. Trudność w jednoznacznym zdefiniowaniu tego pojęcia powoduje, że jest wykorzystywanych wiele wskaźników innowacyjności i sposobów ich klasyfikacji. Jedną z podstawowych typologii jest podział wskaźników innowacyjności na nakładowe i wynikowe.

Podstawową zmienną wchodzącą w skład wskaźników nakładowych jest wielkość wydatków ponoszonych na działalność badawczo-rozwojową (B+R). Zaś jednym z podstawowych i najbardziej znanych wskaźników w tej grupie jest tzw. GERD (Gross Domestic Expenditure on Research and Development), czyli poziom krajowych nakładów na B+R, przedstawiany jako procent PKB³ - por. Wykres 1. Popularność tego wskaźnika wynika z przyjęcia założenia, że innowacyjność opiera się na wynalazkach będących efektem prac badawczo-rozwojowych⁴. Należy jednak w tym przypadku zaznaczyć, iż jeżeli udział środków na B+R pochodzących spoza budżetu państwa jest zbyt niski, to maleje efektywność poniesionych nakładów⁵. Dlatego też kraje oceniane, jako najbardziej innowacyjne odznaczają się zwykle dużym udziałem prywatnych nakładów na B+R. Słabością tej miary jest natomiast to, że nakłady na B+R są tylko jednym z wielu elementów sprzyjających powstawaniu innowacji.

Wykres 1. Struktura wydatków B+R w PKB (w %) w 2018 w krajach UE i EOG

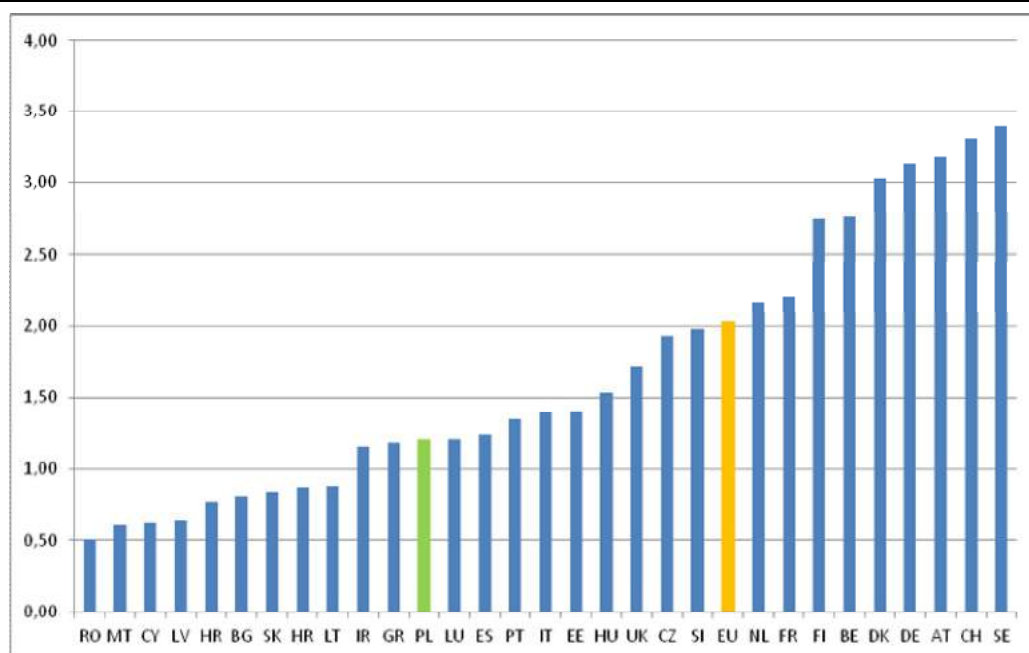
¹ Podręcznik Oslo. Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji, Komisja Europejska, OECD, MNiSW Warszawa 2008.

² G.A. Carlino, W.R. Kerr, Agglomeration and Innovation (August 2014). Forthcoming in Handbook of Regional and Urban Economics, Vols. 5A and 5B; FRB of Philadelphia Working Paper No. 14-26.

³ W. Bieńkowski, M.A. Weresa, M.J. Radło, (red.), Konkurencyjność Polski na tle zmian gospodarczych w krajach OECD. Ewolucja znaczenia czynników konkurencyjności, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.

⁴ T. Geodecki, Pomiar innowacyjności gospodarki przy użyciu pośrednich i bezpośrednich wskaźników innowacji, Zarządzanie Publiczne Nr 3(5), 2008, s.29.

⁵ P. Nowak, Poziom innowacyjności polskiej gospodarki na tle krajów UE. Prace Komisji Geografii Przemysłu Nr 19, Warszawa-Kraków, 2012, s. 153–157.

Źródło: Eurostat

Jak wskazują zaprezentowane dane, w 2018 r. w krajach UE i EOG największe nakłady na badania i rozwój odnotowano w Szwecji (3,39%), Szwajcarii (3,31%), Austrii (3,18%), Niemczech (3,13%) i Danii (3,03 %). Na przeciwległym krańcu skali jest dziewięć państw członkowskich, które odnotowały nakłady poniżej 1 proc. PKB, wśród których najmniej wydatkowała Rumunia (0,51%), Malta (0,61%), Cypr (0,62%), Łotwa (0,64%) oraz Chorwacja (0,77%). Polska poziomem 1,21% sukcesywnie pnie się w górę (w 2017 roku było to 1,03%), jednak do średniej UE (2,03%) droga jeszcze daleka. Warto tutaj zaznaczyć, iż by dostarczyć bodźca do podniesienia konkurencyjności UE na arenie światowej, wzrost wydatków na B+R do 2020 roku do poziomu 3% jest jednym pięciu z głównych celów strategii 2020 UE.

Analizując przedstawiony wskaźnik trudno nie oprzeć się wrażeniu, że Polska ma znaczące opóźnienie w poziomie innowacyjności gospodarki w porównaniu do krajów tzw. „starej” Unii, ale też zwraca uwagę relatywnie wysoka pozycja w prezentowanym rankingu Słowenii (1,95 %) czy też Czech (1,93 %), a także malutkiej Estonii (1,40 %), która przez wielu specjalistów¹ jest uważana za jednego z wznoszących „tygrysów” innowacyjności w skali Europy.

1. Allen J.A., *Scientific innovation and industrial prosperity*, Longman, London 1966.
2. Bieńkowski W., Weresa M.A., Radło M.J., (red.), *Konkurencyjność Polski na tle zmian gospodarczych w krajach OECD. Ewolucja znaczenia czynników konkurencyjności*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
3. Borowski P.F., *Przedsiębiorstwa XXI wieku*, „Europejski Doradca Samorządowy”, t. 17, nr 2, Warszawa 2011.
4. Carlino G.A., Kerr W.R., *Agglomeration and Innovation (August 2014)*. Forthcoming in *Handbook of Regional and Urban Economics*, Vols. 5A and 5B; FRB of Philadelphia Working Paper No. 14-26.
5. Cavagnoli D., *A Conceptual Framework For Innovation: An Application to Human Resource Management Policies in Australia*. „*Innovation: Management, Policy & Practice*” 2011, Vol. 13, April.
6. Geodecki T., *Pomiar innowacyjności gospodarki przy użyciu pośrednich i bezpośrednich wskaźników innowacji*, *Zarządzanie Publiczne* Nr 3(5), 2008.
7. Nowak P., *Poziom innowacyjności polskiej gospodarki na tle krajów UE*. *Prace Komisji Geografii Przemysłu* Nr 19, Warszawa-Kraków, 2012.
8. *Podręcznik Oslo. Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji*, Komisja Europejska, OECD, MNiSW Warszawa 2008.
9. Rogers E.M., *Diffusion of innovations*, Free Press, New York 2003.
10. Schumpeter J.A., *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1960.
11. Whitfield P.R., *Innowacje w przemyśle*, PWE, Warszawa 1979.

¹ <https://cordis.europa.eu/result/rcn/89155/pl> (dostęp 2018.10.23)

FEATURES OF FORMATION OF STRATEGY OF DEVELOPMENT OF CROSS-BORDER COOPERATION OF UKRAINE AND THE EU

Integration into the EU envisages neighbourhood policy providing. One from elements group for regional development is the implementation of cross-border cooperation. In modern conditions of the globalization processes expansion role of cross-border cooperation of regions is grow and new opportunities for intensification of economic activities are open. Nowadays cross-border cooperation occupied an important place both in the direction of European integration of Ukraine, and in the system of priorities of social-economic development.

The problems of regional development in Ukraine today is increasingly associated with the intensification of cross-border cooperation. The majority of Ukrainian regions bordering with the border regions of other countries, that making cross-border cooperation by effective lever for regional development of our state under globalization. This primarily refers to those administrative units, whose area is tangent to the outer border of Ukraine with the EU, since in terms of European integration thanks to cross-border cooperation in these regions are improving not only the indicators of foreign trade in goods and services, but there is growth not only in attracting of foreign investment, but in the adaptation of European experience in business, management technologies, business ethics, social culture and standards of the formation of civil society.

For Ukraine the study of the problems of cross-border regions development, formed with the participation of border territories of the states that are members of EU, in particular, with activation of foreign economic activity, is an important factor in the adaptation of best practices and modern mechanisms of international regional integration.

Enhancing of external economic relations of Ukrainian regions with the regions that are partners from the EU in the context of cross-border cooperation development has a significant positive impacts as for these regions such as for the whole Ukraine. However, intensification of foreign economic relations within the cross-border regions with new opportunities bring new risks for increasing the asymmetry of levels of socio-economic development of the adjacent territories of neighboring countries due to faster growth rates in states that are the new EU members of the European Union, compared with Ukraine.

In order to use the potential of the neighborhood within the cross-border regions, that formed at the border of Ukraine with the EU, and also for neutralization of the possible negative impact of the existing differences in living standards on both sides of the border, there is a need to identify the most effective means of solving the development problems of border and transport infrastructure; protection of common areas of borders; facilitation of border crossing procedures; protection from organized crime and combat with it; development of economic relations and increasing of competitiveness of the territory; environment and health security; development of cultural ties on both sides of the border.

Nowadays, cross-border cooperation between Ukraine and the European Union becomes relevant and important because it plays a significant role in solving the problems of border areas, contributes to the acceleration of economic productivity, social and cultural changes that are essential in establishing good relationships between countries.

A major role in the development of modern cross-border, Euro-regional cooperation should play regional governments, municipalities and administrative units of these countries.

The current development of European integration requires to find new priorities for the development of cross-border cooperation between Ukraine and its neighbors, especially when European Union went east. Moreover, geopolitical changes, particularly in Central and Eastern Europe following the EU enlargement to the east, also require the inter-regional relations formation.

The geopolitical status of cross-border cooperation between Ukraine and Central European countries rose to a higher level. Ukraine can address the problem of strengthening inter-regional relations more effectively not only with each of the Central European countries but also directly with Brussels and Strasbourg.

In its turn, Ukraine can coordinate and carry out joint actions with each state – western neighbor in the EU to obtain financial assistance in the implementation of joint cross-border projects. In spite of better funding from the EU, problems of cross-border cooperation remain the same. Only changes in public policy and management stereotypes of all partners can solve these problems.

Integration of neighbor countries to the EU, NATO and the Shengen area increases the differences between Ukraine and these countries. Indicators of economic and social development are becoming more and more different as well as the level of investment in the border infrastructure. The Ukrainian Law "On cross-border cooperation" [1] doesn't solve the problems associated with the creation of an effective system of cross-border cooperation in the new environment.

Growing disparities as well as the opportunities to raise funds for regional development stimulate the search for appropriate solutions. Therefore, the focus should be on the "concerted actions" of local communities on both sides of the border, working on common goals and interests, and based on the real possibilities of each party [2]. From this perspective, the top priorities should become:

- coordinated development of cross-border networks;
- cross-border tourism;
- scientific, educational and Cultural activities.

After exploring the theoretical principles, forms and legal regulation of cross-border cooperation between Ukraine and the EU, we can conclude that despite all the challenges and unsolved problems, the best source for the mechanisms of cross-border cooperation with EU are European regions. [3; 4]

Implementation of the above will consider the trends of cross-border cooperation of Ukraine and EU. This will give the possibility to Ukraine actively participate in the cooperation. Otherwise, Ukraine as a member of cross-border cooperation will play a passive role and lose a significant share of the positive potential of this process.

1. Supreme Council of Ukraine (2004). Law of Ukraine "On cross-border cooperation". Adopted June 24, 1861-IV. Retrieved from <http://www.rada.gov.ua>.
2. Mikula, N., & Tolkovanov, V. (2012). Cross-border cooperation (Manual). Retrieved from http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Book_Trnskordonne_final_14-Aprill-11.pdf
3. Shcherba, H. I. (2008). The role of European regions and cross-border cooperation in the functioning of social space in Europe. *Ukrayins'kyi sotsium – Ukrainian Society*, 3(26).
4. Shcherba, H. I. (2013). Cross-border cooperation in the context of European integration course of Ukraine in term of crisis. In *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Sotsiologiya i politychni nauky [Odessa National University Herald. Series: Sociology and Political Sciences]: Vol. 18.2(3) (pp. 53-60)*. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_sip_2013_18_2\(3\)_9.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_sip_2013_18_2(3)_9.pdf)

T. Szybiak, Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

ZASADNOŚĆ PLANOWANIA FINANSÓW OSOBISTYCH

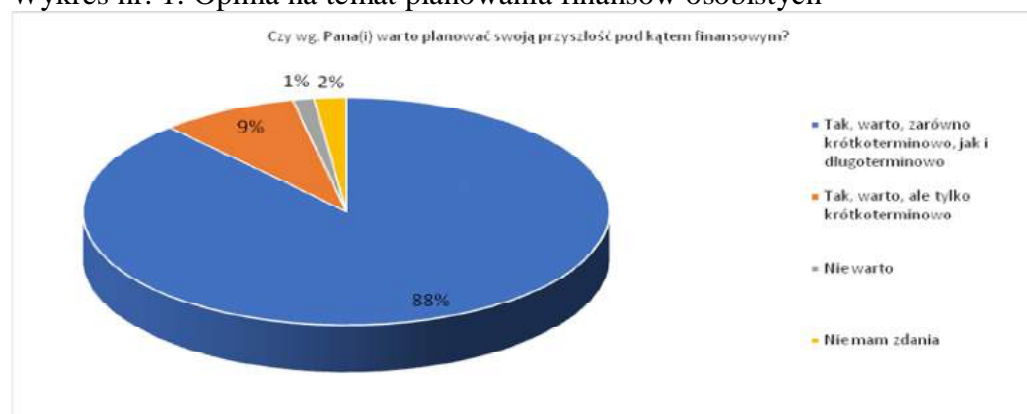
Finanse behawioralne to dziedzina nauki o finansach, która do rozważań nad zachowaniami rynków finansowych oraz ich uczestników włącza zagadnienia psychologiczne, społeczne i antropologiczne. Skupiają się one głównie na badaniu indywidualnych zachowań inwestorów w kontekście podejmowania decyzji inwestycyjnych na rynkach kapitałowych. Nie istnieje jedna spójna definicja przedmiotu zainteresowania finansów behawioralnych. Definicje tworzone przez poszczególnych badaczy skupiają się wokół psychologicznej natury człowieka, uczestnika rynku, inwestora. Według T. Tyszko „istotą behawioralnego podejścia do finansów jest (...) poszukiwanie psychologicznych mechanizmów zachowania uczestników rynku”¹. Inną definicję przyjął Martin

¹ T. Tyszka, Psychologia ekonomiczna, GWP, Gdańsk 2003, s. 155

Weber, jeden z głównych badaczy finansów behawioralnych "finanse behawioralne są ścisłą kombinacją indywidualnego zachowania oraz fenomenów rynkowych i stosują wiedzę zapożyczoną zarówno z psychologii, jak i z teorii finansów"¹. Słuszna jest także koncepcja Olsena, zgodnie z którą finanse behawioralne koncentrują się na "identyfikacji atrybutów podejmowania behawioralnych decyzji, które z dużym podobieństwem mają wpływ na systematyczne efekty zachowania rynków finansowych"². Elementy behawioralne pojawiły się w ekonomii za sprawą H. Simona czy M. Allaisa. Dopiero na skutek otrzymania Nagrody Nobla w 2002 roku przez dwóch psychologów D. Kahnem-ana oraz Tversky'ego z zakresu ekonomii, dały początek coraz większemu zainteresowaniu idącego w kierunku finansów behawioralnych³. Jak pisze dr Joanna Wieprow z WSB we Wrocławiu „Finanse behawioralne skupiają się głównie na procesach poznawczych, motywacyjnych i emocjonalnych u inwestorów. I nie jest to tylko teoria. To właśnie obserwacje ludzkich zachowań i podejmowanych przez nich decyzji, ich badanie i analiza dały początek finansom behawioralnym. Bo człowiek wcale nie jest racjonalny, tak jak to zakładała ekonomia klasyczna. Jest to związane z psychiką, a nie zdolnościami intelektualnymi. Dlatego często na nasze decyzje mają wpływ czynniki ukryte w naszej podświadomości, poza naszą świadomością. I bardzo trudno nimi sterować.”⁴

Temat planowania finansów osobistych oraz jego perspektywa czasowa nadal pozostaje w naszym kraju tematem wielce marginalnym, który Polacy mimo wszystko nadal rzadko poruszają we wzajemnych rozmowach i pozostaje on tematem tabu. Jak wynika, jednak z własnych przeprowadzonych badań ankietowych, które zrealizowano w dniach 5 stycznia do 8 marca 2021 roku, wśród osób w różnym wieku, różnej płci, zarówno mieszkańców miast jak i wsi, aż 88% osób uważa, że warto planować swoją przyszłość i to w ujęciu długoterminowym a ponad 8% uważa, że warto, ale w ujęciu krótkoterminowym co obrazuje poniższy wykres nr. 1.

Wykres nr. 1. Opinia na temat planowania finansów osobistych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych w dniach 05.01.2021 – 08.03.2021r.

Jednakże jak pokazują badania Cordona Mood przeprowadzone przez GfK5 aż 22% procent społeczeństwa nie posiada żadnych oszczędności co oznacza, że nie planują w żaden sposób swojej przyszłości finansowej. Finanse behawioralne skupiają się przede wszystkim na procesach poznawczych, motywacyjnych. Przy procesach planowania długoterminowego niezbędna jest motywacja i stawianie sobie jednego dużego celu w postaci zgromadzenia odpowiednich oszczędności w kontekście planowania przyszłości za 10,15, 20 i więcej lat a tym samym te cele

¹ M.Weber, C. Camerer, The disposition effect in securities trading: An experimental analysis, "Journal of Economic Behavior & Organization", 1998, s. 167-185

² R. Olsen, Investment Risk: The Experts' Perspective, "Financial Analysts' Journal", 1997, s. 62-66

³ D. Kahneman, A. Tversky, Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk, „Econometrica”, 1979, s. 263–291

⁴ J. Pietrow, Jak nieracjonalni bywamy w sprawach pieniędzy, czyli o finansach behawioralnych

<https://www.wsb.pl/blog/jak-nieracjonalni-bywamy-w-sprawach-pieniedzy-czyli-o-finansach-behawioralnych>, 2019

⁵ Badanie Corona Mood'a, 7 edycja, - <https://polskieradio24.pl/42/259/Artykul/2649218.Polacy-oszczedzaja-Zobacz-ile-procent-deklaruje-ze-ma-odlozone-pieniadze>, 29.12.2020

powinny posiadać i posiadają aspekty psychologiczne finansów behawioralnych. Bez podzielenia tego dużego celu, który sobie wizualizujemy, mianowicie okresu kilkunastu czy kilkudziesięciu lat na mniejsze okresy kilku lat i każdego roku, ciężko utrzymać aspekt psychologiczny w kontekście motywacji na cały czas wysokim poziomie, tak aby każdego dnia, miesiąca, roku czy też lat przybliżać się do osiągnięcia celu założonego przy planowaniu długoterminowym. Z tego właśnie wynika moim zdaniem rozbieżność między moim badaniem, które wskazuje, że blisko 96% osób uważa, że warto planować swoją przyszłość pod kątem finansowym w odniesieniu do tego, że blisko 22% Polaków nie posiada żadnych oszczędności¹. Oczywiście można by tutaj podnieść argument, który często się pojawia również w moich osobistych rozmowach z klientami, mianowicie, że osoby chcą planować przyszłość finansową, chcą na nią odkładać pieniądze, ale nie mają z czego, jednak w mojej ocenie jest on argumentem co najmniej marginalnym. Z tego względu, że oszczędzać w zasadzie może i powinien każdy, kwestia w jakiej wysokości będzie to „planowanie finansowe” realizowane. Więc nie jest problemem w kontekście planowania moim zdaniem kwestia braku środków a kwestia właśnie aspektów behawioralnych, również w rozumieniu skłonności do ryzyka. Bo przyszłość i jej planowanie wiąże się z niepewnością, ryzykiem, jego konsekwencjami i aspektami decyzji finansowych podejmowanych w tym aspekcie o czym pisze m.in. prof. Zielonka² w publikacji dla NBP. Jak wynika z powyższego planowanie przyszłości finansowej zarówno krótko a już na pewno długoterminowo jest wyzwaniem, z którym każda osoba się spotyka.

Temat planowania finansów - przyszłości finansowej w kontekście finansów behawioralnych w ujęciu psychologicznym porusza także Michał Szafranski w książce „Finansowy Ninja”. Píše on, że do kwestii planowania finansów trzeba podejść jak do każdego projektu wg. punktów:

1. Musisz wiedzieć, skąd wychodzisz, 2. Musisz wiedzieć, jak masz cel, czyli dokąd konkretnie chcesz dojść i kiedy, 3. Musisz odpowiedzieć sobie na pytania: Czy warto dążyć do tego celu? 4. Musisz ustalić, jakie umiejętności byłyby przydatne, 5. Musisz ułożyć ogólny plan, jak zamierzasz osiągać cele, 6. Musisz podzielić plan na etapy i określić pożądane efekty każdego z nich, 7. Musisz podążać zgodnie z planem, weryfikując na bieżąco rezultaty i korygując kurs³.

Powyższe sformułowanie po raz kolejny pokazuje, że planowanie długoterminowe bardzo mocno opiera się o psychologiczne aspekty finansów behawioralnych. W teorii jak wynika z badań blisko 97% osób uważa, że warto planować swoją przyszłość jednak w praktyce realizuje to zdecydowanie mniej osób, właśnie ze względu na odległość celu, ze względu na brak celów pośrednich, tych małych które motywują Nas do dalszego działania a tym samym przybliżają Nas do osiągnięcia tego celu założonego w pierwotnym planie finansowym.

Jak wynika z definicji finansów behawioralnych jak i przedstawionych badań własnych oraz przytoczonych innych autorów planowanie finansów szczególnie w ujęciu długoterminowym, ale również krótkoterminowym jest aspektem trudnym do zrealizowania. Wynika, to w mojej ocenie z tego, że długoterminowo trudniej opewność celu, jego osiągnięcie i stabilizację aniżeli celu krótkoterminowego, przez co mimo tego, że wiele osób uważa, że należy, że warto planować swoją przyszłość finansową znacznie mniej osób to robi a jeszcze mnie osób osiąga cel. Podsumowując całość poruszanego tematu, warto zauważyć, iż wydawać by się mogło temat relatywnie prosty, mianowicie planowania finansów, jest tematem bardzo złożonym dotyczącym zarówno dziedziny ekonomii jak i psychologii.

1. *Badanie Corona Mood'a, 7 edycja* – URL: [-https://polskieradio24.pl/42/259/Artykul/2649218,Polacy-oszczedzaja-Zobacz-ile-procent-deklaruje-ze-ma-odlozone-pieniadze](https://polskieradio24.pl/42/259/Artykul/2649218,Polacy-oszczedzaja-Zobacz-ile-procent-deklaruje-ze-ma-odlozone-pieniadze)
2. *Kahneman D., Tversky A., Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk, Econometrica, 197*

¹ Badanie Corona Mood'a, 7 edycja, - <https://polskieradio24.pl/42/259/Artykul/2649218,Polacy-oszczedzaja-Zobacz-ile-procent-deklaruje-ze-ma-odlozone-pieniadze>, 29.12.2020

²P. Zielonka, Czym są finanse behawioralne, czyli krótkie wprowadzenie do psychologii rynków finansowych, https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/ms158.pdf

³ M. Szafranski, Finansowy Ninja, 2019, s. 32-33,

*Альчук М. П., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

ЄВГЕН СПЕКТОРСЬКИЙ. У ПОШУКАХ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ

Спекторський Євген Васильович (1875-1951) – правознавець, філософ, культуролог. У 1898 році закінчив Варшавський університет. Проводив наукові дослідження в університетах Берліна, Геттінгена, Гайдельберга, Парижа (1901-1903). З 1917 року – доктор державного права у Московському університеті Професор, декан юридичного факультету, ректор Київського університету Св. Володимира (1918-1919). У 1920 році емігрував з Росії та викладав у Белградському і Люблінському університетах. З 1947 року переїхав до США, професор Православної духовної академії Св. Володимира в Нью-Йорку.

. На початку ХХ ст., в університеті, в Києві, на юридичному факультеті працювали Богдан Кістяківський (ординарний професор права), Євген Спекторський (доктор державного права). Вони також відносяться до академічного періоду, як – й інші університетські науковці, викладачі, які читали лекційні курси з історії філософії права, державного права, енциклопедії права

Є. Спекторський у статті “Юриспруденція і філософія” розкривав характерні особливості реальності, зіставляючи її різні види: реальність логічних істин, які достовірні не лише суб’єктивно, а й об’єктивно; реальність геометричних (математичних) істин, які, з одного боку, такі ж трансцендентальні, як і логічні істини, бо однаково, самі собою розкриваються у свідомості людей, а з іншого – обов’язкові та дійсні також для чуттєвого світу; реальність історичних істин, що виявляються завдяки різним пам’ятникам і документам; реальність моральних істин. Щодо реальності юридичного світу, то потрібно вяснити, в якому сенсі реальні норми позитивного права, інституції та юридичні акти.

Філософ права наголошував на дотриманні міри та неможливості замінити юриспруденцію іншими спеціальностями. Знаючи краще філософію, можна краще зрозуміти юриспруденцію. Тобто, юристи, усвідомлюючи проблеми філософії, більше аналізуватимуть власні проблеми, розкриваючи суть права та з розумінням ставитимуться до нових, модних течій [1, с.63]. В гіршому випадку юрист просто перестане ним (юристом) бути, або ж займеться іншою діяльністю. У наведених прикладах недостатнє розуміння філософії вплинуло і на неправильне розуміння завдань юриспруденції. Він відмічав, що філософія права належить до етичних наук.

У Чехії, в Празі, в архівах народної бібліотеки зберігається стаття «Етика и Антропология» Е.В.Спекторського. На мою думку, стаття є не лише оригінальною, а й досить важливою для розкриття суті людини. Автор посилається на думку Зомбарта, що для соціології характерна «своя антропология», а тому будь-яка наука має також «свою антропологию». Зокрема, для етики є необхідною антропология, навіть, якщо обмежити проблематику лише деонтологією. Науковець нагадує про працю «Деонтология, або наука про мораль» І. Бентама (1834), підкреслюючи, що деонтологія (з грец.- належне вчення) і стосується нормативної етики як морально-правової поведінки. Він наголошує, що етика – вчення про поведінку свобідної людини, пов’язане з деонтологічними нормами, має власні антропологічні поняття [2, с.110]. Ці поняття мають узгоджуватись із фактичними і позитивними знаннями природничих і психологічних наук, які поєднуються та розкривають сутність людини.

Чи можливо виявити щось нове в розумінні людини? Євген Спекторський відмічав, що досить багато написано протягом століть, але для дослідників важливо прояснити та уточнити поняття людини, яке дається етикою. Він зазначав про цінність етичних понять ще з Античних часів, зокрема ідея добра Платона. На переконання філософа, треба перш за все визнати, що людина існує. Ним критикуються твердження О.Конта (засновника позитивізму), що реально існує лише людство та Наторпа (неокантіанця), що стверджує про людський індивід як фікцію. Такі підходи принципово заперечують самостійність особи.

Філософ критикував односторонність антропології спіритуалізму, психологізму, матеріалізму. Він підкреслював, що вивчення людини виключно у психологічному (зведення духовного до душевного) «homo anima» чи матеріалістичному (зведення душевного до тілесного) аспектах відкидає багатоманітність антропології. З етичного підходу будь-яка однобічність не пояснює сутність людини та її життя. Справжня людина це – «не homo simplex, а homo multiplex» [2, с.115]. Людина є різноплановою, різноманітною, зокрема Арістотель писав про її розумну, тваринну і рослинну душу; апостол Павло – про єдність духовного, душевного і тілесного. Відтак, людина за своєю суттю визнається кількісно множинною та якісно різноманітною.

Є.Спекторський виокремлював антропологічну проблему про співвідношення гармонії та дисгармонії в людині. Оптимістична відповідь – людина за своєю природою є гармонічною і доброю. Іронічна відповідь – людина наповнена множинними суперечностями (за Ніцше – хаосом) [2, с.116]. Для етичного вирішення проблеми треба розкривати гармонію як задачу, а дисгармонію – як факт. Вирішення такої задачі можливе, адже людина за своєю різноманітністю характеризується також єдністю. Дана єдність людиною усвідомлюється і тому вона стає особою. «Будь-яка людина природньо усвідомлює себе як особу, тобто, як єдність» [2, с.117]. На його думку, особа для етики – антропологічний факт.

Філософ права акцентував увагу на тім, що особа має технічну здатність – певну поведінку та етичну здатність – оцінити («судити») свою поведінку. «Поведінка передбачає свободу, а суд – норму. Свобода і норма це необхідні передумови будь-якої етики» [2, с.117]. Свобода є важливою для етики, адже надає особі можливість свідомо діяти. Спекторський відмічає моральність свободи – особа усвідомлює себе, оцінює себе сама та діє у відповідності до законів. Це етичний детермінізм – деонтологічний, нормативний (ratio agendi), який визнає духовну сутність людини.

Чи є людина етичною? Як співвідносяться дух, душа, тіло в людині? Є. Спекторський шукає відповіді на ці запитання. Він розкриває різні визначення: людина – істота, що виробляє знаряддя; це – майстер (homo faber); це дух – творець тіла і душі. На його погляд, «людина стає етичною за своєю суттю лише тоді, коли свою свідому поведінку підпорядковує деонтологічному суду совісті» [2, с.121]. Свідома людина завжди щось порівнює та оцінює. Відповідно, людина яка є совісною, має керуватися нею та оцінювати свою поведінку і саму себе у відповідності до законів.

1. Спекторській Е. В. Юриспруденція і філософія // *Юридический Вестникъ*. Москва: 1913. №2. С. 60-92.
2. Е.В. Спекторській. Етика і антропологія // *Narodni knihovna Ceske republiky*. С.109-131.

Анастасьєва Л.О., Львівський національний університет імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО «Я» ШКОЛЯРІВ - МЕШКАНЦІВ МЕГАПОЛІСУ В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ

Процес становлення соціального «Я» школяра передбачає засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків і активне відтворення цих зв'язків. Тобто здобувач освіти не тільки приймає умови соціуму, норми, культурні цінності, які існують на різних рівнях існування суспільства, а й перетворює їх у власні установки, цінності, надбання, орієнтації. Учень приєднується до тієї чи іншої групи часто саме заради того, щоб стати її частиною, зрозуміти почуття «Ми» і почуття «Я» серед «Ми», що позбавляє самотності, дає відчуття сили і впевненості, спонукає до впливу на соціальне життя в групі в процесі міжособистісних контактів, сприяє набуттю індивідуального досвіду.

Еміль Дюркгейм був першим, хто визначив важливу роль школи в світлі становлення соціального «Я». Він бачив мету функції освіти і виховання, яка належить школі, у формуванні учня як члена соціуму, з такими якостями і можливостями, які затребувані в суспільстві, до якого дитина відноситься. [4, с.35-46]

При онлайн-навчанні особистий контакт учнів один з одним і з викладачами, тобто іншими членами соціуму, мінімальний, а то і зовсім відсутній. Така форма навчання не сприяє розвитку комунікабельності, впевненості, навичок роботи в команді. Відомий американський психолог Е. Еріксон показав тісний взаємозв'язок розвитку особистості і характеру соціального середовища. Їм було введено поняття «групова ідентичність». Дитина з моменту народження орієнтована на включення в певну соціальну групу і починає сприймати навколишню реальність так, як її сприймає соціальна група. Відбувається змішання своєї ідентичності з ідентичністю соціального оточення без страху втратити своє «Я» [1]. Цікаві ідеї з проблеми соціалізації особистості висловлює і Д. Б. Ельконін, підкреслюючи, що дитина протягом свого розвитку - істота соціальна, тобто член суспільства і пов'язаний з суспільством самими тісними узами. Поза цих зв'язків вона існувати не може. І.С. Кон, визначає цей процес як «засвоєння індивідом соціального досвіду, в ході якого створюється конкретна особистість». На думку вченого, «соціалізація» є не що інше, як засвоєння індивідом певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства [3, 214 с]. Навчаючись дистанційно, здобувач освіти «проходить повз» цієї важливої складової свого розвитку. Існує велика ймовірність того, що він назавжди зависне в своєму віртуальному світі і не знайде свого власного «Я». Соціум має ризик отримати нове покоління людей, які абсолютно некоммунікбельні, не можуть доводити і аргументувати свої погляди (але ж «в суперечці народжується істина»), не впевнені в собі, не можуть надати один одному допомогу, сміються над промахами інших і т.ін.

Суттєвим інструментом соціалізації особистості виступає освіта як найважливіший соціальний інститут. У сучасній науці освіта розглядається як соціальна система, яка активно взаємодіє з соціальним середовищем. Її ефективність визначається системними характеристиками взаємодії освіти і суспільства.

Проблема встановлення взаємозв'язку між поняттями «соціалізація особистості», «освіта» і «виховання» сьогодні найбільш актуальна для розуміння ролі і місця освітньої системи у формуванні соціального «Я» учня, його моральних цінностей, особистих потреб і обов'язків. Процес соціалізації, як долучення учня до активної участі в розвитку суспільства, становить найважливішу педагогічну задачу виховання і освіти. Відомо, що освіта в широкому сенсі розглядається як навчання, як педагогічний процес, в ході якого учень під керівництвом вчителя, вихователя опановує знаннями, вміннями, навичками. У той же час закладається певний світогляд, мораль, характер учня, розвивається особистість, іншими словами, формується соціальне «Я» здобувача освіти.

Тобто, якість освіти та формування соціального «Я» учнів тісно пов'язані між собою. Тому дуже важливо розібратися, як впливає онлайн-навчання на успішність, якість знань, мотивацію здобувачів освіти на такому важливому етапі становлення соціальної ідентичності, як шкільний вік.

В процесі написання тез було проведено анкетування вчителів загальноосвітніх шкіл України. Метою дослідження було виявлення думки вчителів про систему оцінювання, якість засвоєння знань та вплив онлайн-навчання на соціалізацію, ідентифікацію учнів в суспільстві. В анкетуванні прийняли участь вчителі різних предметів, віком від 26 до 56 років, які мешкають в мегаполісі і мають досвід роботи в умовах онлайн і офлайн-навчання.

За результатами дослідження були виявлені наступні дані:

Формою навчання, яка є найбільш прийнятною та сприятливою до підвищення якості освіти в сучасному світі, 54,5% опитуваних вибрали комбіновану (онлайн і офлайн-навчання), 45,5% вибрали офлайн-навчання в школі, жодна людина не вибрала варіант суто онлайн-навчання. Вибір був аргументований тим, що

- для засвоєння знань необхідне спілкування здобувача освіти та вчителя, повинна бути можливість швидко та оперативно виправляти помилкові уявлення,
- учні повинні спілкуватись з вчителем не на дистанції, а в класі, де можна зрозуміти як розібрався учень у матеріалі,
- повинна бути можливість проконтролювати учня,
- повинна бути можливість дати в класі завдання і відразу його перевірити,
- не всі учні можуть зрозуміти новий матеріал без вчителя.

Більшість вчителів вважають, що в сучасному світі повинні використовуватися змішана форма онлайн і офлайн-навчання, але вона буде ефективною і якісною лише за умови правильної організації. В Україні змішана форма тільки набирає обертів, тому вчителям, учням та батькам важко на даний момент правильно та організовано спланувати свій час та дії. Крім того, є проблема в доступі до мережі Інтернет, коли учні від'їжджають за місто, не у всіх регіонах він є, є міста де він не доступний, або погано працює.

Перевагами онлайн форми навчання вчителі вважають: стислість, наочність матеріалу, облегшений зміст, цікаві інтерактивні завдання, можливість вчитися у власному ритмі, в зручний час, в будь-якому місці, комфортні умови, довільний час, зручність, можливість переглянути урок декілька разів, організація безперервності навчального процесу в будь яких ситуаціях, можливість користуватися матеріалами на різних платформах та проводити онлайн-конференції, індивідуальні онлайн-зустрічі, наявність гарної дисципліни.

Також перевагами онлайн-навчання вважається широка різноманітність форм контролю знань, таких як: офлайн/онлайн тести, усні питання/відповіді, письмові питання/відповіді, контрольні роботи, творчі вправи, тренувальні вправи, вправи для самоперевірки, інтерактивні, ігрові вправи, більшість з яких неможливі під час очного навчання в школі.

Серед недоліків онлайн форми навчання вчителі виділили: підвищена зайнятість та перевантаження вчителя, порівняно з офлайн формою, не об'єктивне оцінювання, тому що діти часто списують, відсутність живого спілкування, зворотній зв'язок, формальність виконання домашніх робіт, ускладнене сприйняття інформації, технічні труднощі. При змішаній формі законодавством України не передбачена додаткова оплата праці, а часу та зусиль вчителем витрачається більше. Відсутність технічного забезпечення, неможливість адекватно оцінити рівень засвоєння нового матеріалу учнем, неможливість проконтролювати, що роблять учні під час онлайн-уроку.

Щодо оцінювання якості засвоєння матеріалу учнів, вчителі мають таку думку:

- бали є вищі під час онлайн/дистанційного навчання – 54,5%;
- бали є вищі під час очного навчання – 18,2%;
- бали в середньому однакові під час очного і онлайн/дистанційного навчання – 9,1%;
- бали варіюються в залежності від самого учня, тобто деяким учням більше підходить онлайн форма навчання, бо їх ніхто не відволікає – 18,2%.

Тобто, ми бачимо, що бали в більшості випадків є кращими під час онлайн-навчання. Це зумовлено можливістю легкого та загальнодоступного пошуку необхідної інформації та відповідей в мережі Інтернет, списування, допомоги та контролю батьків, репетиторів, старших родичів. Хоча відсоток виконання домашніх завдань є вищим під час очного навчання – 45,5%. Це пояснюється наявністю ретельнішого контролю та можливості очної перевірки завдань вчителем.

Таким чином, ми можемо підсумувати, що оцінки (бали) за завдання є кращими під час онлайн-навчання, але чи якість знань при цьому теж є вищою? Дослідження вказує на протилежне. 63,6% вчителів вважають, що якість знань погіршилась на онлайн-навчанні. Пояснюють цей вибір тим, що у дітей немає бажання, мотивації навчатися через відсутність потреби відвідувати школу, учні не читають твори, не вчать правила, дуже мало спілкуються, мають недостатній зворотній зв'язок, не можуть правильно організувати свій час, має місце технічне списування без осмислення матеріалу, низьке розуміння нового матеріалу без очної

присутності вчителя. До того ж, незначний відсоток учнів взагалі вважає, що дистанційне/онлайн навчання під час карантину є додатковими канікулами.

Це пояснює причину того що 63,6% вчителів вважають чинну систему оцінювання результатів навчання учнів в умовах онлайн формату необ'єктивною.

Думка вчителів щодо впливу онлайн/дистанційного навчання на спілкування, соціалізацію, ідентифікацію учнів в суспільстві є наступною: 81,8% відповіли, що вплив є негативним, за їх спостереженнями, учні краще спілкуються, обговорюють новини, діляться домашнім завданням в школі під час очного навчання.

Таким чином, ми бачимо низку соціально-психологічних проблем становлення соціального «Я» школярів - мешканців мегаполісу в умовах онлайн-навчання. Одна з суттєвих недоліків – це низька якість знань учнів за наявності більш високих балів. А оскільки, як було стверджено на початку, якість освіти та соціалізація учнів є поняттями взаємопов'язаними, через гарні оцінки може скластися помилкове враження, що онлайн-навчання сприяє успішному становленню соціального «Я» школярів, що не є вірним.

З вищевказаного можна зробити висновок, що онлайн/дистанційна освіта не повинна стояти на одному рівні з очною формою навчання. Швидше за все, онлайн-навчання має бути рекомендовано здобувачам освіти, у яких немає можливості навчатися «традиційно» і не повинна грати роль основного виду отримання освіти, бо формування психологічно розвиненої особистості неможливе без успішної соціалізації. Онлайн форму найкраще і найефективніше використовувати, як допоміжну, для учнів з високими показниками вмотивованості до навчання, доскіпливих, з нестандартним мисленням, метикуватих, тямущих, та тих, що мають жагу до додаткових знань[2].

1. Горностаї П. П., Ліщинська О. А., Чорна Л. Г. та ін. *Психологія групової ідентичності: закономірності становлення* : [монографія]/[Горностаї П. П., Ліщинська О. А., Чорна Л. Г. та ін.] ; за наук. ред. д.п.н. П. П. Горностаї; Національна академія педагогічних наук України. Інститут соціальної та політичної психології. – К. : Міленіум, 2014. - 252 с.
2. Василюшин В.Я. *Дистанційне навчання у вищих навчальних закладах/ Василюшин В.Я.- [Електронний ресурс]- Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_PMN_2014/Pedagogica/2_170229.doc.htm*
3. Москаленко В. *Соціалізація особистості: монографія* – К.: Фенікс, 2013
4. *Роль школи у соціалізації дітей // Класний керівник. -2012. - №15/16.- с.35-46.]*

Бабій Н.П., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ОН-ЛАЙН НАВЧАННЯ: ВІД НЕСКІНЧЕННИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДО ВТРАТИ ПРИСУТНОСТІ

Визначення проблеми. Кризові явища сучасності (споживацтво, війна, екологічні проблеми) розділились на час до та під час пандемії, а проблеми освітніх процесів виявились особливо залежними від медійності. Система зв'язків між світом речей та суб'єктами в нових цивілізаційних обставинах провокує зміни усталеної екзистенційної моделі, в якій вибір способу мислення – розрахункового чи роздумів (Гайдеггер, 1998), – одночасно обумовлює зміни просторової локації. Диджиталізація культури загалом та освітньої сфери в Україні впродовж останніх десяти років розглядалась як позитивний процес інформатизації суспільства, інклюзії, гібридного розширення простору. Однак в умовах локдауну інформаційний простір часто використовується як єдиний комунікативний.

Одночасно страх перед вірусом змінився на страх без соціуму. Тож використавши можливості віддаленого існування, освіта намагається повернутись до прямої комунікації.

Аналіз досліджень і публікацій. Пошуки альтернативних форм комунікації вимагають уважного міжпредметного дослідження просторових концепцій. Визначення культурного середовища, його офіційності чи альтернативності, ролі у формуванні особистості розглядається у працях філософів та культурологів. Важливою для обговорення сучасних

вітчизняних урбаністів є концепція соціального простору, сформульована французьким філософом Анрі Лефевром ще 1974-го року (Лефевр, 2015). Лефевр виводить відповідність змін простору змінам суспільства і навпаки – простір завжди змінний та залежить від виробництва. Мартін Гайдеггер розвиває думку про місце життя та місце буття, спільність між об'єктом (світом речей) і суб'єктом (здатним мислити) у своїх есе: «Будувати, проживати, мислити», «Буття в околі речей» (Гайдеггер, 1998). Питання аури мистецтва уперше сформульовано у праці Вальтера Беньяміна, обговорюється для нових реалій XXI сторіччя у працях Бориса Гройса (2012) та інтерв'ю Paolo Virno (2009) У «Близькості» Марліс де Мунк і Паскаль Гілен ставлять діагноз новій реальності, що демонструє важливість людської близькості. Як основні джерела використані інтерв'ю студентів 1 курсу спеціалізації «графічний дизайн» кафедри дизайну і теорії мистецтва ПНУ, дописи у соціальних мережах.

Виклад матеріалу. Слова Гайдеггера у контексті нинішньої коронакризи видаються пророчими: «Ми намагаємося переосмислити сутність проживання. Наступним кроком на цьому шляху було б запитання: а що діється з проживанням у наш критичний час? (Гайдеггер). Екзистенціаліст Гайдеггер урівнює смертність людини та її здатність мешкати, акцентує на етимології лексеми *bauen* (будувати), що одночасно означає опікуватись та грати роль. Визначений простір твориться через речі та зв'язки. Гайдеггер подає метафору віртуального простору як мосту, що «...збирає чотирикутник, причому збирає, поселяючи його у оселі. Ця оселя визначає обшири і шляхи, котрі ми відкриваємо перед чимось, за чим признаємо простір. Таким чином речі, котрі творять місця, потім творять і простір». Сутнісність простору не залежить від простору фізичного, а лише від «місць».

Коронавірус розцінюється експертами як перша пандемія епохи цифрових технологій та відправна точка початку нової ери, в якій окрім перерозподілу економічних потоків постає проблема нової інформаційної колонізації та контрольованої ізоляції: ізоляції в межах країни, міста, приватного простору. Сучасна ситуація тотального дигітального простору повертає нас до раціоналізму Декарта, запевняючи у тому, що цифрова присутність є ознакою існування (Возняк), однак лише імітованої «присутності». Під «присутністю» розуміємо зв'язки, інтенсивність яких втрачається без тілесної взаємодії. Ульрих Гумбрехт зазначає що інтернет-комунікація є лише «...проблиск(ом) присутності. Загалом, технологічна медіація не сприяє виробництву присутності» (Яковенко).

Дигіталізація, що одномоментно стала єдиною реальністю існування для переважної частини людського суспільства, особливо, освітніх закладів, потребує оцінки з огляду на ауратичність. Для Вальтера Беньяміна «аура» розумілась як культурно-історичний спосіб сприйняття творів мистецтва, що полягав у ритуальних практиках минулого, зруйнованих технічним відтворенням (Беньямин, с. 24). Нинішня соціокультурна практика вводить ауратичність до розуміння присутності (Мунк і Гілен, с. 20). Утрата «присутності» змінює домінанту сприйняття, урівнюючи речі, призводячи до однотипності, адже «...ми не володіємо суверенністю та абсолютним контролем над тим, як довго спостерігатимемо образи, явні у реальному житті. Ми завжди лише випадкові свідки окремих подій та образів» (Гройс, с. 195).

Натомість Паоло Вірно у інтерв'ю про мистецтво поезії зазначає, що у сучасному контексті естетично та політично важливою є концепція «єдності без аури». «На сьогоднішній день все полягає у пошуку зв'язку між найвищим можливим ступенем спільності чи загальності та найвищим можливим ступенем особливості. У видах мистецтва також важливим є пошук зв'язку між найзагальнішим та найбільш особливим. Мистецтво - це пошуки унікальності без будь-якої аури» (Lavaert & Gielen, p. 3). Митець надає перевагу сингулярності досвіду, що поєднує спільноту і не має стосунку до аури та культу. Узагальнюючи, розуміємо під запереченням Вірно пошуки колективного досвіду, втрата якого оголошувалась Беньяміном.

Момент зміни цивілізаційної моделі на «умовно безпечну», позбавлену співприсутності, іронічно підтримується В. Єшкілевим: «Короткозорість» нинішнього суспільства делегує роль рятувальника віртуальному супергероеві, змінюючи свої стосунки із світом реальним виключно через екран та уявним, бажаним (за Єшкілевим: най ся діє Божа воля), у фізичній реальності. Маючи можливість бути присутньою в одних просторах та будучи ізольованою від інших, спільнота по-різному самоідентифікується з простором, найперше – межами своїх дій та діяльності.

Аналізуючи нову дигітальну реальність, погоджуємось із думкою авторів «Близькості», що зауважують на паузі у розвитку мистецтва й освіти. Люди, як і твори мистецтва, втрачають ауру на цифровій дистанції (Мунк і Гілен, с. 30). Практики безживні, коли не резонують з тілами. Складнощів насамперед зазнали перформативні мистецтва та освітні спеціальності, пов'язані з образотворчим, музичним виконавством, дизайном, театром. Проміжковий простір не здатен на тривалий час затримувати увагу, ауратичність місця поступається вуаеризму. Zoom-конференції спонукають до власного розглядування у екрані чи огляді чужих інтер'єрів. Виключені камери співрозмовників спричинюють дивне відчуття розмови з самим собою, а фокусування на співрозмовникові обмежується коротким часом. Одночасно практика тривалого викладання он-лайн лише підтверджує взаємозв'язок залежності Гайдегерівського «місця» та «проживання» та Марксистського «буття, що визначає свідомість».

Одночасно відзначаємо зростання значення тексту у культурі ковідного періоду. Ганс Ульріх Гумбрехт зазначає повернення векторності практик з образів до текстів, вказуючи, однак на їх демократизації: «...читаємо ми не лише романи, звісно» (Яковенко). Щоб пояснити очевидні речі в дистанційній формі, доводиться писати багато текстів, адаптуючи їх до розмовного жанру. Молоді люди знаходять новий сенс у переписці, в т. ч. голосовими повідомленнями в соцмережах, аргументуючи нову практику не лише доступністю та швидкістю, а й самоцензуруванням, адже текст може бути редагований, вилучений, відтермінований, поширений одночасно багатьом на різних каналах і ресурсах, чи мати обмежений доступ. Опитані студенти зазначили на важливості текстів у їхньому житті та одночасно зазначили, що серед сучасних проблем (війна, корона вірус, карантин) найбільше негативу викликає «карантин», а стосовно освіти одночасно із проблемою «втрати аури», масово зазначають втрату інтересу до навчання.

Отож, підсумовуючи, зазначимо. Пандемія Ковід-2019 в Україні внесла значні корекції в освітні процеси. Раціоналізм антропологічного простору зазнав трансформації, змінивши векторність взаємозалежності між суб'єктом, простором та місцем, де «я» локалізувалось у новому просторі із змістом попереднього місця, зазнавши руйнації зв'язків через відсутність «присутності». Відсутність прямої комунікації сприяла активному використанню нових медіа ресурсів та практик, що поєднують традиційні методи навчання із глобальною диджиталізацією, однак кількість практик поки що не свідчить про їх новизну та ефективність.

1. Барт Р. (1989). *Избранные работы : Семиотика : Поэтика [пер. с фр.]*. М. : Прогресс, 616 с.
2. Беньямин В. (1996). *Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости. Избр. эссе*. М.: Медиум».
3. Возняк Т. (2005). *Морфологія міського простору (Феномен міста)*. Ї, №36. URL: http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/misto/morfologija_misk_prostoru.htm (дата звернення: 20.02.2021)
4. Гілен П., Ляйстер Т. (2018). *Культура в підмурках громадянського суспільства*. Харків: IST Publishing, 2018, с. 39.
5. Гройс, Б. (2012). *От картины к файлу и обратно: искусство в цифровую эпоху. Политика поэтики: [сб. ст.]* М. : ООО «Ад Маргинем Пресс». 400 с 189-199
6. Єшкілев В. (2020). *Зміна оптики і «людина короткої волі»* URL:<https://matrix-info.com/zmina-optyky-i-lyudyna-korotkoyi-voli/> (дата звернення: 25.02.2021)
7. Лефевр А. (2015) *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 432 с.
8. Мунк М., Гілен П. (2020). *Близькість. Мистецтво та освіта після COVID-19 / пер. з англ.* Ярослава Стріха. Харків: IST Publishing, 48 с.

9. Яковенко, К. (2021) Ганс Ульріх Гумбрехт: «Повернення до колишньої реальності вже неможливе». URL: https://lb.ua/culture/2021/01/11/474887_gans_ulrih_gumbrecht_povernennya.html
10. Lavaert S., Gielen P. (2009). *The Dismeasure of Art An interview with Paolo Virno*. URL: www.onlineopen.org/the-dismeasure-of-art (дата звернення: 20.02.2021.)

Безверхий О.С., Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ВПЛИВ ПРАКТИКУВАННЯ ЗМІНЕНИХ СТАНІВ СВІДОМОСТІ НА РОЗВИТОК САМОСТІ ЯК ЯДРА ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність теми. Останніми роками в українській психології науковці значну увагу приділяють проблемам психології духовності. На порядку денному низка проблем:

- концептуальна характеристика феномену духовності з позицій сучасної психології;
- виділення ядра у психологічній структурі духовності;
- пошук методів розвитку ядра духовності та її периферійних компонентів.

Метою публікації є обґрунтування того, що ядром духовності є психологічне утворення, відоме в психологічній літературі під назвою «самість», а також попередній аналіз результатів нашого дослідження впливу практикування змінених станів свідомості на розвиток самості.

Сучасний стан проблеми. Дослідження духовності в сучасній психології характеризуються неоднозначністю та значним рівнем змістовної невизначеності. Наприклад, Олена Головіна [3] наводить одинадцять визначень духовності, чотири різних за змістом «форми» духовності та дев'ять підходів до її дослідження. Така строкатість та суперечливість концептуальних підходів демонструє утруднення в психологічних дослідженнях феномену духовності.

Одним з концептуальних напрямків дослідження духовності стали праці українського науковця Едуарда Помиткіна. Він виділив два головних концептуальних підходи до дефініції духовності – функціональний та змістовний. Змістовний підхід вирізняється визначенням духовності як сформованої в свідомості людини системи особливих смислоутворювальних категорій – Краса, Добро, Істина, Віра, Надія, Любов. У межах цього підходу протилежністю до духовності є бездуховність, яку автор характеризує категоріями Потворності, Зла та Неправди [7, с. 183].

Функціональний підхід описує духовність як «ієрархічну домінантність» розвинених вищих психічних функцій, до яких відносять свідомість, самосвідомість і волю; високий рівень духовності характеризується розвиненими свідомістю, самосвідомістю, вольовою саморегуляцією та досконалістю людини, низький рівень свідомості характеризується так: примітивізм, домінування первинних інстинктів самозбереження та продовження роду [7, с. 184].

Синтезуючи два описаних підходи, Едуард Помиткін пропонує авторську дефініцію, що визначає духовність, як «як специфічно людську якість, що характеризується усвідомленням єдності Буття та зумовлює прагнення особистості до вдосконалення внутрішнього і зовнішнього світу, спрямовує її до реалізації у власному житті ідеалів Краси, Добра та Істини» [7, с. 184].

З психологічної точки зору очевидно, що всі вказані визначення є розмитими та суперечливими. Тому не дивно, що намагаючись операціоналізувати поняття «духовності», Е. Помиткін розробив психодіагностичні методики для вивчення «духовного потенціалу», який виразно відрізняється за змістом від «духовності», дослідження якої досі не одержали належного психодіагностичного інструментарію.

Проаналізувавши дев'ять різних підходів до вивчення духовності, можемо виявити, що у шести з них прямо вказано на мораль як один з стрижневих компонентів духовності, у інших трьох моральний аспект духовності присутній в контексті [3, с. 285-287]. Моральність є внеском кожної людини в соціум, і цей внесок у більшості проявів позбавлений безпосередньої корисності для особи. Тобто, мораль можлива лише в контексті самотрансценденції, служіння суспільству, жертвовності заради суспільства. В основі самотрансценденції лежить переживання єдності з соціумом, яка проявляється через мотивацію близькості та афіляції [9, с. 546-574]. Особливо відзначимо, що за Хекхаузеном мотивація близькості та афіляції властива людині біологічно та діє значною мірою несвідомо, формуючи поведінку через відповідні переживання.

Для теми нашої публікації визначальними є три аспекти духовності: (1) в основі духовності лежить моральність особи; (2) основою моральності є самотрансценденція особи, яка реалізується через мотивацію близькості та афіляції; (3) духовність спирається як на рефлексивний «образ Я», так і на переживання, які можуть бути значною мірою неусвідомленими. Поєднуючи три вказаних аспекти духовності, маємо підстави припускати, що ядром духовності особи є утворення, яке в сучасній психології називають «самістю».

Поняття «самість» належить до наукового апарату глибинної психології, зокрема в теорії Карла Юнга, та є архетипом цілісності та єдності особи, а отже є ядром психіки людини. «Самість» у Карла Юнга є базовим архетипом, навколо якого організується вся система архетипів особи («персона», «его», «тінь», аніма-аніmus») [6, с. 25].

У сучасній діяльнісній психології самістю називають психічне утворення, яке відображає у психіці суб'єкта його самого, при цьому об'єднує власні усвідомлені та неусвідомлені аспекти. «Я-концепція» є свідомим аспектом самості, разом з тим вона значно менша за самість і є її складовою. Самість, крім «Я-концепції», проявляє свій несвідомий аспект через переживання та символи. Відзначимо, що в сучасній психології діяльності дослідження самості є відносно новими і багато проблем цих досліджень ще не розв'язано [8, с. 270-271]. Посилення самості активізує, проявляє сформовані, узагальнені мотиваційні тенденції, які проявляють себе несвідомо.

У сучасній психології відомо, що значний вплив на сферу переживань особистості справляє медитаційна практика або, ширше, практикування змінених станів свідомості (англійською «altered state of consciousness» або скорочено «ASC») [1]. Медитація є одним з видів змінених станів свідомості (далі – ASC), до яких також відносять «стан стаєра», гіпноз, фармакологічно індуковані та інші стани, загальна характеристика яких описана у класичній праці Арнольда Людвіга [11]. Всі ASC мають спільні психофізіологічні особливості, які полягають у виразному зниженні активності фронтальної кори головного мозку, описані у праці Арне Дітріха [10].

У Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського нами в рамках роботи наукової проблемної групи з психічної саморегуляції було розроблено інноваційну методику індукції ASC та синтезовано інноваційний вид ASC [2]. Практикування ASC студентами, які брали участь в роботі вказаної наукової проблемної групи, призвело до виразних особистісних змін. Проведений нами аналіз самозвітів студентів дозволяє висунути припущення, що головних змін зазнала саме самість учасників дослідження. Сучасні методики психодіагностики самості мають низьку валідність: або через очевидну нестачу конструктивної валідності [5], або через монокультурність [4], на сьогодні продуктивні методики діагностики самості для українського культурного середовища відсутні. З цієї причини на теперішньому етапі висновки про істотний вплив практики ASC на самість студентів базується на якісному аналізі та має попередній, гіпотетичний характер.

Зміни переживань студентів протягом експерименту продемонстрували посилення самості: переживання власної унікальності, неповторності власного буття, єдності з світом та соціумом, глибинне переживання власної людяності та «кристалізація» власної ідентичності. Статус нашого експериментального дослідження ми визначили як попереднє, пілотажне дослідження. Метою цього дослідження є висунення обґрунтованої гіпотези щодо впливу

практики ASC на духовність через самість як її ядерний компонент. Наше дослідження ми плануємо продовжити в напрямку операціоналізації змін самості та духовності людини внаслідок практики ASC, дослідження чинників вказаних змін та можливості їх використання для духовного розвитку студентства.

1. Безверхий О. С. Вплив медитаційної практики на навчальну діяльність студентів у вищій школі / О. С. Безверхий // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 52 / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – С. 211-216.
2. Безверхий О. С. ASC-педагогіка в навчальному процесі ВЗО та техніки індукції змінених станів свідомості // Особистісно-професійний розвиток майбутніх фахівців соціономічних професій в умовах трансформації суспільства: монографія / В. І. Шахов, О. М. Паламарчук, В. М. Галузяк та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. С. 82-88.
3. Головіна О. Ю. Духовність особистості: проблеми та перспективи психологічного дослідження / О. Ю. Головіна // Психологія і особистість. – 2016. – № 1 (9). – С. 278-289.
4. Грязева-Добшинская В. Г. «Структурирование индивидуальности личности»: методика диагностики личности как субъекта культуры / Грязева-Добшинская В. Г., Наливайко Е. И., Мальцева А. С. // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Психология». – 2009. – Вып. 5. – № 18, – С. 69-79.
5. Кургинян С. С. Апробация опросника самостей / Кургинян С. С. // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2013. – Т. 10. – № 2. – С. 122-137.
6. Маркин В. Н. Самость и «система Я» личности / Маркин В. Н. // Мир психологии. – 2010. – № 4 (64). – С. 25-33.
7. Помиткін Е. О. Духовний розвиток особистості як пріоритетне завдання освіти ххІ століття. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць / За матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Формування духовної безпеки особистості в умовах сьогодення: виклики і проблеми» (24 травня 2017 року, м. Київ) ; Ч. 1 / Гол. редактор Г. П. Шевченко. – Вип. 3 (78) / Помиткін Е. О. – Северодонецьк: вид-во СХУ ім. В. Даля, 2017. – С. 180-187.
8. Фофанова Г. А. Самость как проблемная область психологических исследований // Сборник научных работ Академии послыдипломной адукації. – Вып.4 / Г. А. Фофанова. – Минск: АПА. – 2008. – С. 269-279.
9. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. – Санкт-Петербург: Речь, – 2001. – 256 с.
10. Dietrich A. & Al-Shawaf L. The transient hypofrontality theory of altered states of consciousness / Dietrich A., Al-Shawaf L. // Journal of Consciousness Studies. – 201825 (11-12). – P. 226–247.
11. Ludwig A. M. Altered States of Consciousness / Ludwig Arnold // Presentation to symposium on Possession States in Primitive People. Archives of General Psychiatry. – 1966. – V. 15 (3). – P. 225–234.

Білозерська С., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЗДАТНІСТЬ ДО ЕМПАТІЇ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

В даний час існують чіткі вимоги до особистості педагога освітнього закладу. Педагогу необхідно мати навички достатнього розвинених індивідуально-психологічних властивостей, особистісних здатностей, професійної компетентності, які характеризують успіх і ефективність його педагогічної діяльності.

Останнім часом психологічна наука відкрила безліч теоретичних і практичних знахідок на шляху формування діяльності педагогів і освітнього процесу в цілому. Проте, слід зауважити, що складність і динамізм педагогічної діяльності недостатньо дозволяють говорити про завершеність досліджень в цій галузі. Специфіка сучасного освітнього процесу і основні іміджеві завдання педагогічної діяльності припускають необхідність проектування, формування і коригування професійного іміджу майбутнього вчителя. Формування професійного іміджу досягається в результаті величезної роботи вчителя над собою, так як необхідно в більшій мірі впливати на підсвідомість учнів, ніж на їх свідомість, щоб у них

виник інтерес, зацікавленість до позитивних змін у становленні особистісних якостей та готовність стати на шлях духовного відродження.

Найбільшого ефекту така діяльність досягається на ранніх стадіях особистісно-професійного становлення педагога, в студентські роки. Цей вік характеризується специфічною емоційною сенситивністю. Емоційне життя студентів характеризується не тільки переживаннями предметних почуттів (спрямованих на певну подію, особу, явище), а й формування у молодих людей узагальнених почуттів (почуття прекрасного, почуття трагічного і т. д.). Ці почуття висловлюють загальні, більш-менш стійкі світоглядні установки особистості. Таким чином, студентській вік можна назвати періодом формування у молодих людей загальної емоційної спрямованості та основ емоційної культури.

На основі досліджень вітчизняних і зарубіжних концепцій педагогічної взаємодії необхідно зазначити, що саме емпатія є однією з найбільш значущих особистісно-професійних властивостей педагога та складовою професійного іміджу. Досліджуючи педагогічну взаємодію, вчені звертають увагу на емпатію як на каталізатор продуктивних методів взаємодії в освітній діяльності. При цьому емпатія виступає як особистісна установка педагога, яка реалізується в процесі його взаємодії з учнями, особистісна установка, яка визначає професійну діяльність вчителя[1; 3].

С.Г. Лещенко визначила, що розвиток таких професійно важливих якостей педагога, як емпатія, безоцінність, позитивність, пластичність, активність, адаптивність, емоційність, толерантність, сприяє формуванню позиції безумовного прийняття Іншого, яка є основою формування професійних компетенцій учителя[2].

«Творчість в пізнанні особистості іншої людини завжди представляє рішення складної розумової задачі, спрямованої на виявлення наочно не даних внутрішніх зв'язків між істотними рисами особистості, на їх розмежування між справжніми мотивами вчинків, творчість полягає в умінні передбачати можливі дії і вчинки особистості, на основі окремих фактів поведінки робити логічно обґрунтовані висновки про риси людини» [4, с. 124]. Як ми бачимо, тут йдеться безпосередньо про роль емпатії в педагогічній взаємодії.

К. Роджерс характеризував емпатію як «форму існування з іншою людиною. Це означає входження у внутрішній світ іншого і бути в ньому як вдома. Це означає бути сприйнятливим до змін емоційних станів, що постійно відбуваються в іншій людині. Це значить тимчасове проживання життя іншого. Емпатія означає постійне звірвання з людиною точності ваших уявлень і керування тими реакціями, які ви приймаєте від неї. Ви стаєте надійним супутником людини в її внутрішньому світ» [4]. Розуміння іншого, на думку вченого, повинно бути позбавлене упередженості, стереотипності і сприяти психологічному благополуччю та розвитку особистості.

Найбільш яскраво цей рівень педагогічної взаємодії розглянуто в явищі фасилітації – (від англ.: допомагати, сприяти) процесу осмисленого навчання. Таке навчання є не методом, а «сукупністю цінностей вчителя, куди входить переконання в особисту гідність кожної людини, в значущості для кожної особистості здатності до вільного вибору і відповідальності за її наслідки, в радості вчення як творчості»[4].

Здатність до емпатії є першою та необхідною умовою особистісного зростання. Засновник гуманістичної психології наголошує, що емпатія «є процесом, який включає чутливість до емоційних станів інших; співпереживання; усвідомлення; когнітивне структурування емоційних аспектів; мотивуючу установку на допомогу потребуючій людині» [4, с. 98]

Управління власними емоціями і розуміння емоцій інших – найбільш важливі якості, необхідні для успішного особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя. Здатність до емоційної саморегуляції забезпечить конструктивну взаємодію інтелектуальних і емоційних процесів та сприятиме встановленню контакту зі своїм внутрішнім світом, зі своїми переживаннями; зниженню інтенсивності негативних емоційних переживань; підвищенню рівня самосвідомості та мотивації. Такий вчитель в педагогічній діяльності буде емоційно і особистісно відкритим, психологічно «налаштованим» на творчу роботу із

учнями, щирій у вираженні почуттів і відносин. Він стає особистим прикладом для своїх учнів, а значить, здійснює вплив на формування особистісних характеристик кожної дитини.

В. Франкл розглядав емпатію як здатність людини до співчуття. При цьому він наголошує на необхідності сприйняття відмінності іншої людини з любов'ю. Така любов розуміється В. Франклом як визнання права іншого людини на індивідуальний спосіб існування [5]. Будучи позараціональним пізнанням особистістю внутрішнього світу інших людей, емпатія сприяє формуванню таких якостей, як проникливість, емоційна чуйність педагога на переживання іншої людини.

Прагнення до системних, стабільних, продуктивних контактів – ознака не тільки емпатійної здатності, але й особистісної та емоційної культури вчителя, який прагне до самовдосконалення. Загальновідомим є факт, що поведінка учням залежить від його особистих якостей і піддається зовнішнім впливам у вигляді колективної думки його учнівського класу або інших осіб, а також вчительського колективу. Окремо необхідно враховувати і вплив сім'ї адже, це те середовище, в якому живе дитина. В результаті виникає ціла система відносин «учень-клас», «учень-сім'я», «учень-вчитель». Відповідно, вчителю необхідно все це враховувати при побудові своїх відносин з кожним конкретним учнем, який повинен відчувати, що ці відносини цікаві і важливі для вчителя. Тоді і він, в свою чергу, зможе більше отримати від педагога, а їх відносини будуть носити емпатійний характер.

Формуючи здатність до емпатії у майбутнього педагога необхідно зауважити, що у її центрі, як соціального пізнання, закладений механізм децентрації. Здатність до децентрації дає можливість вчителю налагодити свою міжособистісну взаємодію із учнями і допомогти їм налагодити стосунки між собою. Такий вчитель повинен бути готовий прийняти позицію дитини і постаратися, якщо це необхідно, змінити її думку, знайшовши нові компромісні рішення.

Розвиток і формування даної здатності сприятиме подоланню егоцентризму, перемикаюча увагу зі своєї персони на турботу про інших. Величезний вплив на формування здатності до децентрації мають здатність вірити, любити, творити добро, що є показником морально-духовного розвитку особистості та умовою моральної зрілості й духовного вдосконалення особистості майбутнього вчителя.

Емпатія – професійно-важлива властивість особистості майбутнього вчителя, що забезпечує успішність міжособистісної взаємодії. Вона проявляється і формується в ситуаціях діалогічного спілкування і взаємодії, в спільній творчій діяльності педагога і вихованців. Основною функцією педагогічної емпатії є надання такої допомоги вихованцю у вирішенні його проблеми, яка сприяє розвитку його особистості.

Здатність педагога встати на точку зору іншої людини (учня) знаходить своє вираження в таких його характеристиках, як доброзичливість і повага до дітей, чуйність і дбайливість, інтерес до життя учнів, вірність своїм обіцянкам, спостережливість і чуйність, емоційна сприйнятливості і розуміння, тактовність і вміння рахуватися з думкою учнів. «Треба, перш за все, розуміти рух дитячого серця. Цьому неможливо навчитися за допомогою якихось спеціальних прийомів. Це дається лише завдяки високій емоційно-моральній культурі педагога»[1].

Як і будь-яка діяльність, діяльність по створенню професійного педагогічного іміджу починається з мотиву, що є рушійною силою формування іміджу, і визначається ним. В основі діяльності може лежати як прагматична мотивація, пов'язана з бажанням використовувати імідж для більш ефективного соціального впливу і досягнення за його допомогою тих чи інших зовнішніх цілей, так і внутрішня, психологічна мотивація, пов'язана з потребою людини в збагаченні Я-концепції, її наближення до ідеального Я, підвищення своєї самооцінки, результатом чого стає досягнення психологічного комфорту. Ефективний сучасний професійний імідж – це відповідь на соціальне замовлення суспільства, що вимагає конкурентоспроможного, мобільного фахівця, який здатний емоційно реагувати і відгукуватися на переживання іншого; розпізнавати емоційні стани іншого і подумки

переносити себе в його думки, почуття і дії; здатний вибирати адекватну емпатичну відповідь (вербального і невербального типу) на переживання іншого, вживати заходів, що полегшують страждання.

Таким чином, здатність до емпатії можна визначати як умову особистісної, емоційної, професійної зрілості особистості та складову професійного іміджу. Володіючи даною здатністю майбутній вчитель забезпечить створення позитивної психологічної атмосфери у спілкуванні із учнями, сприятиме розвитку їх особистісної суверенності. У такій атмосфері учні отримують можливість для психологічно безпечної персоналізації, відкриття і прийняття свого внутрішнього світу, переживання своєї значущості, підтверджують істинність власного світосприйняття.

1. Лютова, Е.К. *Формирование способности к эмпатии, доверию, сочувствию, сопереживанию [Текст] / Е.К. Лютова // Вопросы психологии. 2004. №7. С. 13-21.*
2. Леценко С.Г. *Формирование позиции безусловного принятия Другого как системного проявления профессионально важных качеств педагога (на примере подготовки учителей-логопедов): автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – педагогическая психология. Тула, 2014. 23 с.*
3. Маркова А.К. *Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 312 с.*
4. Роджерс, К. *Психология эмоций. [Текст] / Под ред. В. К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 288с*
5. Франкл В. *Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі /В.Франкл. К: «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 160 с.*

**Боженко Н.Л., Боженко О.Б., Бяко О.Б.,
Боженко М.І., Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького**

Є ЛИШЕ ОДИН СВІТ... БУДУ ЩАСЛИВИМ!

Саме сьогодні буду щасливим, усвідомлюючи, що я створений для щастя не тільки у вічності, але й тепер. Є лише один світ (10 заповідей спокою Івана Павла).

Усі ми прагнемо бути щасливими. Сучасне життя дуже динамічне, дуже багатогранне. Ми працюємо, вчимося, подорожуємо, спілкуємось, займаємось сім'єю, спортом, громадськими справами, любимо, страждаємо, надіємось, ненавидимо.

Багато чого змінилось за цей рік, кардинально змінилось. Нас і надалі цікавить робота, але значно вагомішою стала родина, ми вчимося дистанційно і ще більше цінуємо живе спілкування з викладачами та друзями, ми хочемо бути багатими, але тепер зрозуміли, що найдорожче - здоров'я, життя, ми прагнемо вічності, але хочемо бути щасливими вже сьогодні.

Є багато моментів щастя - встає сонце, розкриваються квіти, співають птахи, і легкий вітерець дме крізь гілки дерев. Це щастя! Щастя - це уміння бачити і відчувати. Якщо озиратись навколо ми знаходимо позитивні елементи, то і наповнюємося ними. Наповнюємося цим, відчуваємо це на смак, слух, бачення, доторк і дозволяємо цьому статися в нашому житті. Воно буде звучати всередині нас протягом всього дня, і це звучання, це звукове відображення наших почуттів допоможе нам стати більш позитивними і відчувати щастя.

Що таке щастя? Це здається дивним питанням, але чи так? Ви знаєте, як визначити щастя? Ви вважаєте, що щастя для вас - це те саме, що і для інших? Насправді, щастя має досить важливу роль у нашому житті, і воно може мати величезний вплив на спосіб нашого

життя. Незважаючи на те, що дослідники ще не визначили визначення чи узгоджену основу щастя, за багато останніх десятиліть ми навчились дуже багато.

Отже, щастя - це стан почуття задоволення. З цього визначення ми можемо взяти кілька важливих моментів про щастя. Щастя - це стан, а не риса; іншими словами, це не довготривала, постійна риса особистості, а більш швидкоплинний, мінливий стан. Щастя може бути як почуттям, так і проявом, що означає, що щастя не обов'язково є внутрішнім чи зовнішнім досвідом, але може бути і тим, і іншим. Насправді, визначення щастя - це не "врегульована" дискусія. Значення щастя в позитивній психології насправді залежить від того, кого ви запитаете. Щастя часто відоме під іншою назвою в дослідженнях позитивної психології : суб'єктивне благополуччя або SWB. А якщо говорити про літературу, то всюди ви знайдете посилання на SWB. Швидкий пошук у Google слова "щастя" пропонує понад 2 мільйони результатів . Крім того, сканування того самого терміну у двох найбільших онлайн-базах даних психології (PsycINFO та PsycARTICLES) дає 19 139 результатів з академічних та інших журналів, книг, дисертацій тощо.

На думку дослідників Чу Кім-Прієто, Еда Дієнера та їх колег (2005), є три основних способи досягнення щастя у позитивній психології:

Щастя як глобальна оцінка життя та всіх його аспектів;

Щастя як згадування минулих емоційних переживань;

Щастя як сукупність безлічі емоційних реакцій у часі (Kim-Prieto, Diener, Tamir, Scollon, & Diener, 2005).

Хоча вони, як правило, всі сходяться в тому, що відчувати щастя - бути задоволеним життям, у гарному настрої, відчувати позитивні емоції , відчувати задоволення тощо - дослідникам було важко домовитись про масштаби щастя. Маючи тісний зв'язок між насолодою та щастям, ви можете задатися питанням, як їх розрізнити.

Щастя - це стан, що характеризується почуттям задоволення та задоволення своїм життям чи поточною ситуацією. З іншого боку, задоволення - це більш вісцеральний, поточний досвід. Це часто стосується сенсорних почуттів, які ми отримуємо від таких переживань, як смакування хорошої їжі, масаж, отримання компліментів . Щастя , хоча і не є постійним станом, є більш стабільним станом, ніж задоволення. Щастя, як правило, тримається довше, ніж декілька моментів за один раз, тоді як задоволення може прийти і піти за лічені секунди. Як підказує цитата Баумейстера та його колег (2013), існують важливі відмінності між методами пошуку та перевагами переживання щастя та сенсу. Скотт Баррі Кауфман із журналу Scientific American (2016) окреслює ці відмінності, які Баумейстер та його колеги-дослідники виявили між ними: люди з більш змістовним життям погоджуються, що "стосунки важливіші за досягнення;" допомога людям, які потребують допомоги, була пов'язана зі значенням, але не з щастям; щастя було пов'язано більше з тим, що береш, а не даруєш, тоді як значення пов'язане більше з тим, що ти даруєш, ніж береш.

Чим більше людей вважають, що їх діяльність відповідає основним темам та цінностям їхнього самого, тим більший сенс вони бачать у своїй діяльності. Прикладом може бути жертвна робота медиків під час пандемії COVID 19, робота викладачів в дистанційному режимі.

Що означає самощастя?

Хоча цей термін використовується не дуже часто, "самощастя" означає почуття щастя чи задоволення своїм я. Це часто асоціюється з впевненістю у собі, самооцінкою та іншими поняттями, які вступають у шлюб із «собою» із почуттям задоволення та щастя. Загалом, це означає, що ви задоволені собою та своїм вибором, а також людиною, якою ви є.

Існує багато різних теорій щастя, але вони, зазвичай, підпадають під одну з двох категорій на основі того, як вони осмислюють щастя (або добробут):

Гедонічне щастя / благополуччя - це щастя, осмислене як відчуття більшого задоволення і менше болю; він складається з афективного компонента (високий позитивний афект та низький негативний афект) та когнітивного компонента (задоволеність своїм життям);

Евдемонічне щастя / благополуччя концептуалізує щастя як результат пошуку і досягнення життєвої мети, значення, виклику та особистісного зростання; щастя базується на розкритті власного потенціалу та функціонуванні в повному обсязі (AIRC, 2011).

Деякі теорії розглядають щастя як побічний продукт інших, більш важливих занять у житті, тоді як інші розглядають щастя як кінцеву мету для людей. Деякі теорії стверджують, що шукати щастя безглуздо (хоча досягнення інших важливих переживань і почуттів може сприяти більшому щастю), а деякі припускають, що щастя можна цілеспрямовано збільшувати або посилювати. Хоча вони різняться щодо специфіки, ці теорії, як правило, узгоджуються щодо кількох моментів: добре бути щасливим, а людям подобається бути щасливими; щастя - це не зовсім швидкоплинний, миттєвий досвід, ані стабільна, довготривала риса; принаймні якусь частину нашого щастя визначає наша генетика, але кількість коливається приблизно від 10% до 50%.

Беручи разом всі різні теорії та висновки про щастя, ми знаємо, що є принаймні кілька факторів, які дуже важливі для загального щастя: індивідуальний дохід; статус ринку праці; фізичне здоров'я; сім'я; соціальні відносини; моральні цінності; досвід позитивних емоцій (AIRC, 2011). У період пандемії внесок цих факторів значно змінився. Звичайно, має значення дохід, тим більше, що у більшості він знизився, змінився ринок праці - одні роботу втратили, у інших - значно збільшилось навантаження, люди стали звертати увагу на своє здоров'я, почали цінувати родину, друзів. Дослідження показали, що хороші стосунки є життєво важливим компонентом (Waldinger & Schulz, 2010). Для щастя ми повинні користуватися знаннями, досвідом, культурою, літературою, мистецтвом, різноманітною інформацією. А спілкування з лісом, степом, горами, морем завжди несе людині здоров'я, задоволення і радість, а отже, щастя. І беззаперечно, що для щастя потрібен мир, відсутність природних і антропогенних катастроф, голоду і епідемій, свобода, розумний і гуманний державний устрій та мудрі, добрі люди навкруг. Щастя не купується за гроші, його можна заслужити, збудувати. Таке воно — щастя.

Щасливою може бути мудра і працьовита людина, бо розумна і доцільна праця гарантує фізичне і духовне здоров'я, творить добро і матеріальні цінності. Лише мудра людина правильно визначає, коли необхідно сказати «так», а коли — «ні». Тому дурень, лінивий і злий не може бути, та й не буває щасливим. Щастя обирає добрих, чесних, коректних і справедливих. Спілкуйтеся так, щоб нікого не ображати, не принижувати, поважайте свободу і право інших на свої думки і вподобання.

Чи можуть люди навчитися бути щасливими? Відповідь численних досліджень - рішуче ТАК - ви МОЖЕТЕ навчитися бути щасливішими. Нам не потрібно мати усе, що ми хочемо, щоб бути щасливими - справжнє щастя можна отримати, знаходячи радість у тому, що ми вже маємо, хоч би яким чи малим це не здавалося.

Чому щастя таке важливе? Можливо, вам буде цікаво, чому щастя вважається таким важливим аспектом життя, оскільки існує багато складових змістовного життя. Здається, що задоволення життям, сенс і добробут можуть бути пов'язані зі щастям, але щастя не обов'язково є головною метою всіх у житті. Це все ще важливо, оскільки воно має деякі безперечно позитивні переваги та супутні фактори.

У Харріфу викладають 14 відповідей на запитання: "Що взагалі таке чудове у щасті?"

Щасливі люди успішніші в багатьох сферах життя, включаючи шлюб, дружбу, доходи, результати роботи та здоров'я.

Щасливі люди рідше хворіють і відчувають менше симптомів, коли хворіють.

У щасливих людей більше друзів та краща система підтримки.

Щасливі люди більше пожертвують на благодійність (і віддача грошей на благодійність також радує вас).

Щасливі люди є більш корисними та частіше добровольцями - що також робить вас щасливішими!

Щасливим людям легше орієнтуватися у житті, оскільки оптимізм полегшує біль, смуток та горе.

Щасливі люди позитивно впливають на інших і заохочують їх також шукати щастя, яке може слугувати підкріпленням.

Щасливі люди ведуть глибші та змістовніші розмови.

Щасливі люди більше посміхаються, що корисно для вашого здоров'я.

Щасливі люди частіше займаються спортом і харчуються здоровіше.

Щасливі люди задоволені тим, що мають, а не заздрити іншим.

Щасливі люди здоровіші навколо і, швидше за все, будуть здорові в майбутньому.

Щасливі люди живуть довше, ніж ті, хто не такий щасливий.

Щасливі люди продуктивніші та креативніші, і цей ефект поширюється на всіх, хто відчуває позитивні емоції.

Існує міцний взаємозв'язок між психічним здоров'ям і щастям! Коли щасливі люди здоровіші, мають кращі стосунки, легше заводять друзів і знаходять більше успіхів у житті, легко зрозуміти, чому щастя та психічне здоров'я пов'язані. Нещодавнє дослідження досліджувало зв'язок між щастям та психічним здоров'ям студентів коледжів і виявило, що відносно сильна позитивна кореляція пов'язує два фактори (Шафік, Нас, Ансар, Насрулла, Бушра та Імам, 2015). Ця кореляція зберігалася, навіть коли до поєднання додавали гендерні та соціально-демографічні змінні.

Тісний зв'язок між психічним здоров'ям та щастям є достатньою причиною, щоб зробити щастя важливим пріоритетом для батьків, вихователів, дослідників та медичних працівників, а також той простий факт, що всі ми любимо відчувати себе щасливими!

Саме сьогодні не буду нічого боятися. Особливо не лякатимусь радості та всього, що красиве. Не боятимусь вірити в Добро і за все дякувати. Адже все є Божим даром. (10 заповідей спокою Івана Павла).

*Боженко Н.Л., Малярська Н.В., Боженко І.М.,
Боженко М.І., Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького*

МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ РОЗДУМИ ПРО ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ

Дистанційне навчання – форма організації освітнього процесу на відстані із використанням інформаційно-комунікативних технологій.

В. Ю. Биков

Дистанційне навчання виявилось справжнім випробуванням для ЗВО - і для викладачів, і для студентів та їх батьків. Спочатку усі сприймали ситуацію як тимчасове явище, дехто розцінював час як додаткові канікули, але потім стало зрозуміло, що усі опинилися у стані глибокого стресу.

22 серпня Міністерство охорони здоров'я України спільно з Головним державним санітарним лікарем України затвердили Постанову №50 “Про затвердження протиепідемічних заходів у закладах освіти на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)”.

Розроблені заходи передбачають здійснення освітньої діяльності, організацію освітнього процесу в закладах позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти з урахуванням необхідності забезпечення належних протиепідемічних заходів, спрямованих на запобігання ускладнення епідемічної ситуації внаслідок поширення коронавірусної хвороби (COVID-19).

Світ зупинився. Напевно, щоб задуматись, заглянути всередину себе, переоцінити свої цінності, зрозуміти себе, оточуючих, побачити красу природи, своїх рідних, відчути силу родини, побачити важливість своєї роботи, здійснити переоцінку цінностей! Світ зупинився, щоб задуматися над життєвим шляхом, поставитися до себе свідомо, саморозвиватися,

самовиховуватися, будувати себе ! Можливо, тепер, у цей важкий час люди зрозуміють, що нема майбутнього без освіти та вчителя, нема майбутнього без здоров'я та лікаря, нема майбутнього без духовності та Бога!

Викладачам прийшлося опановувати нові технології одночасно з процесом навчання студентів он-лайн та долаючи розгубленість. Сучасний світ наповнений безліччю новітніх технологій та гаджетів, але це не робить людину щасливішою. Для багатьох викладачів, і не тільки, старшого віку дистанційне навчання стало вираженим стресовим фактором. Довелось не тільки опановувати нові технології, а й нові методи спілкування та викладання. Це, звичайно, дуже важко не лише фізично, а й психологічно, а також займає багато часу. І ще, що дуже важливо, особливо, в медичному університеті - нема живого спілкування. Найважче - з практичними навичками. Можна показувати на камеру, можна демонструвати відео, але коли студент вивчаючи неврологію не відчує молоточок неврологічний у своїх руках, коли сам не викличе рефлекси, не розпитає та огляне пацієнта, то якість такого навчання буде значно нижчою. Та й зацікавленість у студентів, звичайно, буде нижча.

Найпопулярніші засоби комунікації між студентами та викладачами під час карантину - це zoom, телеграм та вайбер. Двостороння комунікація є обов'язковим компонентом дистанційного навчання.

Труднощі, які виникають під час дистанційного навчання у студентів - неможливість повністю контролювати рівень засвоєння учнями навчального матеріалу, проблеми зв'язку з студентами, проблеми технічного характеру (підготовка, завантаження навчальних матеріалів), зниження відповідального ставлення студентів до навчання, брак досвіду дистанційного навчання, неможливість якісно пояснити навчальний матеріал, зниження інтересу студентів до навчання. У цілому викладачі витрачають більше часу на підготовку та проведення дистанційних занять, порівняно із аудиторними заняттями.

На думку багатьох викладачів, ефективність дистанційного навчання проти очної форми є нижчою. Особливо в цьому переконані батьки.

і Найбільш популярний спосіб підвищення викладачами їхнього професійного рівня – читання професійної літератури та відвідування професійних сайтів.

Звичайно, величезним є вплив дистанційної форми навчання на повсякденне життя учасників освітнього процесу. Викладачі практично весь свій час витрачають на роботу, працюють понаднормово і взагалі не мають вільного часу. Більшості студентів також не подобається перебування на карантині, оскільки немає живого спілкування з викладачами та друзями, немає соціальних та побутових контактів з однокурсниками, спільних активностей. Лише незначна частина студентів позитивно оцінює перебування на карантині.

Студенти та викладачі найчастіше спілкуються через соціальні мережі, зокрема вайбер. Він, зазвичай, застосовується для обміну інформацією. Для дистанційного навчання частіше використовують платформу Zoom. Електронна пошта – це другий за частотою використання засіб спілкування.

Складові успішного використання дистанційного навчання: форми стимулювання студентів, контроль виконання навчальних завдань, самостійна пізнавальна діяльність студентів. Великою допомогою для навчання є розробка сучасних методичних рекомендацій, які чітко, структуровано висвітлюють тематику кожного заняття та дозволяють студенту краще опрацювати матеріал. Необхідним елементом є також список сучасної новітньої літератури за тематикою, оскільки пошук у інтернеті не завжди є коректним - багато є ненаукової інформації, що заважає вибрати потрібне.

У викладачів частіше, ніж у студентів, виникають труднощі з дистанційним навчанням. Відсутність технічного забезпечення і неможливість якісно зрозуміти навчальний матеріал – головні проблеми дистанційного навчання У значної частини студентів знизився рівень навчальних досягнень. У частини - інтерес до навчання. Ефективність дистанційного навчання є нижчою, порівняно з класичною формою.

Учасники освітнього процесу зазначають про значний вплив дистанційного навчання на їхнє повсякденне життя. Обидві сторони процесу стають більше тривожними, напруженими, у багатьох виникає депресія.

Отже, усі ми - як викладачі, так і студенти, мусимо пристосовуватись до нових реалій, мусимо шукати нові форми дистанційного навчання, мусимо старатись допомагати один одному, щоб успішно побороти усі труднощі та успішно закінчити навчальний рік.

я

Бортніков В.І., Бортнікова А.В., Волинський національний університет Лесі Українки

МОРАЛЬНО-ДУХОВНИЙ ІМПЕРАТИВ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІ- ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В.К. ЛИПІНСЬКОГО

Внесок В'ячеслава Казимировича Липинського у розвиток вітчизняної науки важко переоцінити. Аналіз текстів видатного філософа, політолога, історика й соціолога, відкриває нові можливості для поглибленого вивчення його наукової спадщини. Зміст наукових праць й кореспонденцій В. Липинського надають можливість простежити еволюцію його філософської доктрини, дають змогу побачити події, що відбувалися в Україні у першій чверті ХХ ст. мовби зсередини їх, дізнатися, як і чому не постала незалежна Українська держава.

Центральне місце в творчості В. Липинського посідає проблема розбудови незалежної Української держави та нації. Як представника консервативного напряму суспільно-політичної думки В. Липинського найкраще характеризує теза, висловлена ним у листі до Д. Гроголинського 16.12.1924 р.: «Не може мати своєї держави така нація, в якій всі хочуть чогось нового і ніхто не хоче берегти старого: нація, в якій всі хочуть руйнувати владу і ніхто не хоче обороняти вже історично витвореної форми» [1, с. 419].

Коло проблем, які піднімав мислитель, позначено глибиною наукового аналізу і цілеспрямованістю: усі вони так чи інакше торкалися питань історії й практики українського національного і державного будівництва. Як наголошував сам В. Липинський: «од Польщі, як і не від Польщі боронив і бороню Державну Українську Ідею, мабуть, власне тому, що як не українцеві Бог дав мені інстинкт державний» [2, с. 73].

Тут доречним буде навести роздуми з цього питання сучасника В. Липинського, відомого громадського діяча і публіциста Є. Чикаленко, який, до речі, вважав В. Липинського після М. Грушевського «одним із найталановитіших українців» [3, с. 38]. У своєму щоденнику у критичні для української незалежності дні 28 квітня 1919 р. Є. Чикаленко писав: «Я раз у раз твердив, що українці, принаймні наддніпрянські, не доросли до своєї держави, що не прийшов час на українську державність, але я благословляю долю, що я дожив побачити змагання української інтелігенції і одиниць з народу за свою державу; ця боротьба, ця кров, марно не пропаде, як не пропали і кров, і змагання польської інтелігенції; тепер вже сміливо можна сказати, що ні поляки, ні росіяни не задушуть нас, і Україна рано чи пізно, а таки буде! А все-такі до сліз жалко, що тепер доводиться теряти те, що нам з неба впало і що, здавалось, можна було втримати» [4, с. 61].

Розкриття характеру тогочасних політичних взаємин, ілюстрація панування відповідних соціально-психологічних типів суб'єктів суспільно-політичних відносин розширяють наші уявлення про історичну специфіку формування політичної культури і психології українського суспільства, позначених революційною нетерпимістю та радикалізмом. Усі роздуми про створення незалежної держави у В. Липинського органічно пов'язані із проблемою піднесення християнської релігії та моралі, виховання аристократичних, шляхетних чеснот, як базових цінностей й духовності у представників української політичної еліти.

Класик української суспільно-політичної думки аргументовано доводив, що без існування незалежної держави майбутнє української нації залишатиметься під загрозою, а тому пропонував провідним верствам об'єднатися і зосередити зусилля на розбудові української держави: «без власної держави нема й не може бути нації української», проте нація наша «роз'єднана політично, ідейно і культурно» [5, с. 41, 43]. У своїх переконаннях він був послідовним і не боявся піднімати гострі питання, які неоднозначно сприймалися у колі патріотично налаштованої української спільноти. Так, у листі до І. Волошина 19.07.1925 р. він пише: «як помиляються наші націоналісти, що весь свій націоналізм будують на одній тільки мові. Показується, що українською мовою можна пропагувати найбільше шкідливі для України ідеї, як це роблять варшавські правителі по цей бік, а більшовицькі по той бік кордону. Для розвитку України далеко важніший єсть політично-територіальний бік української справи, ніж її бік культурно-національний» [6, с. 254].

У праці «Хам і Яфет», позначеної сумними роздумами щодо причин невдачі реалізації проекту розбудови національної держави, написаної вже на схилі свого життя 1928 р., В. Липинський вкотре наполягає на пріоритетності вирішення питань державного будівництва: «Держава – це перш за все: Влада, Територія, Громадянство. Без цих трьох складників нема держави. Значить, для будови держави необхідна організована сила, яка піддержує владу во ім'я добра цілої землі-території і цілого громадянства. Нація – це перш за все єдність духовна, культурно-історична. Значить, для народження нації необхідне довге співжиття даного громадянства на даній території і одній власній державі. Нація – єдність духовна – родиться завжди від держави – єдності територіально-політичної – а не навпаки» [7, с. 65].

У цьому контексті показовим є розуміння вченим таких понять, як «націоналізм», «патріотизм» і «шовінізм». У листі до Б. Шемета від 12.12.1925 р. він пише: «Націоналізм буває двоякий: державотворчий і державноруйнуючий – такий, що сприяє державному життю даної нації і такий, що це життя роз'їдає. <...> Перший – я називаю патріотизмом, другий – шовінізмом. Коли Ви хочете, щоб була Українська Держава – Ви мусите бути патріотами, а не шовіністами» [8, с. 76–77].

Розкриваючи зміст зазначених понять В. Липинський показував принципову відмінність шовінізму від патріотизму. На його думку, патріота від шовініста відрізняли насамперед не самозакоханість і егоїзм, а високі моральні якості та справжня, а не показова любов до своєї землі і свого народу. Бути патріотом, писав він, це значить бажати всіма силами своєї душі створення людського, державного й політичного співжиття людей, що живуть на Українській землі, а не мріяти про витоПЛення в Дніпрі більшості своїх же власних земляків. Бути патріотом – це значить «вимагати гарних і добрих вчинків від себе, як від Українця, а не перш за все ненавидіти інших тому, що вони “не-Українці”. Врешті, бути патріотом, це значить... виховувати в собі ...все громадські, політичні, державотворчі прикмети: віру в Бога і послух Його законам, тобто духовні вартості; далі вірність, твердість, сильновольність, дисципліну, пошану для своєї традиційної Влади (монархізм), загалом кажучи, лицарськість – тобто політичні вартості. Натомість бути шовіністом – це значить прикривати свою духовну пустку (безрелігійність), і своє політичне руйництво: отже, зрадництво, хиткість, безвольність, отаманію, самозакоханість, кар'єризм, здекласованість – фанатичними вигуками про “Неньку Україну”, про “рідну мову” про “Ми Українці!”...» [8, с. 77–78].

Проте, це зовсім не означає, що В. Липинський недооцінював роль української культури і мови у процесах державного будівництва і формування нації. У своїх роздумах щодо необхідності поширення серед українців науково-популярної літератури, він писав, що «коли ми не дамо українському читачеві української книжки, то він мусить звернутися до книжки російської; тоді прийдеться нам бути свідками русифікації вже не офіційної, урядової, а русифікації, так би сказати “культурної”. ...вона буде витворювати такі самі типи недоуків, людей духовно покалічених, але, незважаючи на це, боротися з цим лихом народним буде тоді значно трудніше» [9, с. 101].

В. Липинський вчить, що в основі державної організації, а тим самим в основі громадянства, лежить авторитет: церковний, воєнний, родинний або класовий. Тільки тоді, коли є загально визнані авторитети, на яких може опертися влада, народжується держава. Класик політичної думки попереджав, що «без організації і без авторитетів нема громадянства, а єсть розпорошена, взаємно себе не знаюча і ненавидячи юрба рабів. Такою юрбою мусить правити з чужої Землі, з Метрополії, чуже організоване громадянство, чужа Держава, на те, щоб ця юрба сама себе весь час не різала [7, с. 66].

Розмірковуючи над проблемою шляхетності й аристократизму, брак яких В. Липинський вбачав у тогочасній українській еліті, він виокремлював «дві рівності» авторитету: рівність демократичну, яка руйнує авторитет, і рівність аристократичну, яка будує авторитет. Пояснюючи їх принципову відмінність, він зауважував, що в часах дегенерації Запоріжжя своїм виборним отаманам, після виборів, мазали болотом голову і в руку замість булави вкладали очеретину. У такий спосіб вони символізували «принцип демократичної рівності авторитету, мовляв, хоч Ти і на чолі, але Ти таке саме нічтожество і сміття, як і ми, і ми кожної хвилини можемо тебе скинути». Цей принцип пройшов у плоть і кров нашої нації і став предметом похвальних гімнів для наших істориків, політиків і цілої нашої демократії, зауважував В. Липинський [10, с. 200].

У лицарства, яке побудувало всі великі держави, продовжував свою думку вчений, був звичай «при пасуванні на лицаря ставати на коліна перед старшим, а так саме ставати завжди на коліна перед першим лицарем в державі, перед Монархом. І той Монарх міг дати наказ карати провинившогося лицаря, але не міг оддати наказу дати йому сто нагаєк, як це завжди робили сильні запорожські отамани зі свободолюбивими демократичними запорожцями». Підсумовуючи, він наголошував на тому, що коли ми хочемо сотворити Українську державу, «ми мусимо творити все зростаючи, а не так, як наша демократія, все падаючі авторитети [10, с. 200, 201].

Отже, проблема національно-державного будівництва в Україні напругу пов'язана із зовнішніми та внутрішніми загрозами збереження незалежності, територіальної цілісності держави та єдності українського народу. Погляди В. К. Липинського щодо перспектив розбудови національної держави базуються на ідеї територіального патріотизму, де ключову роль у національно-державному будівництві має грати чинники єдності, духовності й патріотизму, а не етнонаціональної належності. Водночас для збереження власної ідентичності та самобутності українського народу надзвичайно важливим є збереження, захист та поширення української мови та культури.

1. Липинський В. До Дмитра Грегोलінського. 16.XII.1924. Листування В. Липинського / редактори: Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1. Київ: Смолоскип, 2003. С. 414–420.
2. Залуцький Р. Листування В'ячеслава Липинського у західних архівах. Листування В. Липинського / редактори: Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1. Київ: Смолоскип, 2003. С. 33–81.
3. Чикаленко Є. Щоденник. (1918–1919) У 2-х т.: документально-художнє видання. Київ: Темпора, 2004. Т. 2. 463 с.
4. Чикаленко Є. Х. Щоденник (1919–1920). Київ; Нью-Йорк: Вид-во імені Олени Теліги, 2005. 640 с.
5. Липинський В. Листи до братів-хлеборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Повне зібрання творів, архів, студії. Т. 6. Кн. 1 / ред. Я. Пеленський. Київ; Філадельфія: АТ «Книга», 1995. 470 с.
6. Липинський В. До Івана Волошина. 19.VII.1925. Листування В. Липинського / редактори: Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т. 1. Київ: Смолоскип, 2003. С. 253–254.
7. Липинський В. Хам і Яфет. Сучасність. 992. № 6. С. 63–76.
8. Липинський В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм. (Лист п. В. Липинського до п. Богдана Шемета, писаний у Райхенау дня 12.XII. 1925 у відповідь на поставлене питання). Сучасність. 1992. № 6. С. 76–78.
9. Липинський В. На увагу нашим видавцям. Матеріал для нашої популярно-наукової літератури. Суспільно-політичні твори (1908–1917) / ред. Р. Пеленський, І. Гирич, О. Проценко. Т. 1. Київ: Укр. письменник, 2015. С. 100–105.
10. Липинський В. Мораль і політична дія. Консерватизм: антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Вид-во «Смолоскип», 1998. С. 196–201.

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ВІРТУАЛЬНОЇ ОСВІТИ

1. Нинішня освіта переживає глибокі трансформаційні зміни, зумовлені глобалізаційними процесами в усіх сферах людського буття. Перспектива створення єдиного інформаційного простору стала реальністю завдяки розвитку інформаційної мережі. Нинішнє інформаційне суспільство має всі підстави у зовсім недалекому майбутньому трансформуватися в суспільство знань. «Саме з розвитком конвергентних і гуманітарних технологій пов'язують перспективи нової технологічної революції і власне формування суспільства знання. Усі ці види інноваційної діяльності зв'язані не тільки з інформацією, а й насамперед зі знанням як таким», - слушно зазначається в наукових джерелах [1, с.9]. Процес глобалізації проходить суперечливо: з одного боку це універсалізація людини, яка має стати носієм інтегрального мислення, універсального, планетарного світогляду, суб'єктом реалізації космопланетарної місії гармонізації космічного буття, з іншого боку – нівеляція унікального, втрата ідентичності, звуження культурного розмаїття тощо.

Поряд із позитивними змінами, зумовленими комп'ютеризацією, розвитком мережевої комунікації, появою новітніх технологій тощо, існує низка глобальних проблем, які не вирішуються, а загострюються, зокрема проблема збереження планети від знищення, тому члени Римського клубу в Ювілейній доповіді «Come on!» наголосили, що нинішній світ знаходиться в небезпеці. Зрозуміло, що всі ці реалії сучасного життя є викликами, нелегкими випробуваннями для сучасних людей, народів і урядів. До вирішення цих проблем має готуватися освіта, розвиваючись, переживаючи якісні трансформації.

Науковці зазначають, що реформування української освітньої сфери повинно мати випереджальний характер, характерною рисою якого може стати віртуалізація освіти [2]. Нинішня пандемія прискорила цей процес - в освітній системі України вже формується тип дистанційної освіти, зумовлений збільшення ролі віртуальності. Цей тип дистанційної освіти передбачає отримання знань на певній відстані від викладача і в часовому вимірі, і в просторовому.

Світові освітні мережі за допомогою інтернет-технологій формують відкриту, доступну освіту, вони, взаємодіючи, конкурують між собою за ефективність освітніх послуг, відповідність освітньої сфери потребам людини та суспільства, за виробництво та отримання найбільш повної та точної інформації та знань, що зумовлює формування у підсумку глобальної освіти.

В сучасному світі з інтенсивними глобалізаційними змінами вже з'явилися віртуальні університети, напр., «Відкритий університет» у Сполученому Королівстві, або ж «Національний університет дистанційної освіти» в Іспанії, консорціум «Проект Фантом», що носить освітньо-інформаційний характер та ін., які є проектами із використанням Інтернет-мережі і втіленням нових стандартів освіти. У цих університетах знання є товаром, це корпоративні заклади, працюють вони успішно, їх продукція користується на ринку великим попитом [2]. Українцям ще треба працювати над створенням подібного типу закладів, але ця робота вже нині на часі.

2. Віртуалізація освіти має чимало особливостей, це теж відповідь на виклики глобалізованого світу. Зрозуміло, що вона має бути інноваційною, ефективною, а, отже, конкурентоспроможною. Її завдання готувати високоякісних фахівців для забезпечення і соціально-економічних, і всіляких інших потреб суспільства. Проте, окрім високоефективної фахової підготовки ця освіта має готувати також зрілих, розвинених громадян і просто людей, які мають адекватне розуміння глобальних проблем сучасності, шляхів їх подолання і виявляють готовність їх долати. Проте без роботи над морально-етичним, духовно-культурним виміром людського буття, навряд, чи це можливо. Безвідповідальна, байдужа до всього і всіх людина, навряд чи буде перейматися долею інших людей, свого народу,

людства, природи. Тому віртуальна освіта повинна мати за мету духовно-інтелектуальний розвиток студента. Класична університетська освіта завжди переймалася цим виміром людського буття. Особливо тепер, в часи формування єдиного європейського простору, до якого прагне долучитися Україна, реалізуючи євроінтеграційні прагнення, ствердження гуманістичних цінностей, до яких так завжди тяжів європейський метаетнос, і які є водночас загальнолюдськими, є дуже актуальною проблемою.

Україна доєдналася у 2005 році до Болонської Конвенції, в якій наголошено, що університетська освіта має своїм завданням ствердження культурних ідентичностей національних освітніх систем зі збереженням унікальних елементів освітнього процесу, цінностей, ідеалів, звичаїв, традицій тощо; ствердження і поширення гуманістичних цінностей, якими вважаються такі цінності: людина, її життя, гідність, честь, свобода, справедливість, рівність, істина, демократія, свобода слова і думки, спільне благо тощо.

Університетська освіта покликана виховувати і стверджувати повагу до гармонії людини і світу, природи, людського буття, та життя загалом, що так важливо в умовах існування реальної загрози взаємного знищення. Університети повинні плекати взаєморозуміння та толерантність як спільні цінності між суб'єктами освітнього процесу, стверджувати атмосферу довіри, доброзичливості. Болонська Конвенція зобов'язує університети країн-членів Конвенції продовжувати освітню традицію бути хранителями європейського гуманізму. Принцип свободи дослідницької діяльності суб'єктів освітнього процесу є фундаментальною засадою діяльності закладу вищої освіти. Університети-учасники Конвенції несуть відповідальність за дотримання і реалізацію базових принципів діяльності. Цю вимогу повинні забезпечувати керівники університету. Віртуальна університетська освіта має дотримуватися цих принципів і вимог.

В силу своєї специфіки віртуальна освіта значно підвищує відповідальність всіх учасників освітнього процесу. Відповідальність поряд зі свободою є спільними цінностями європейців. В силу загострення глобальних проблем сучасного світу відповідальність кожного із нас має зрости в рази. Дистанційне навчання вимагає самодисципліни, самоконтролю і просто відповідальності і студента, і викладача, глибокого усвідомлення ними свого покликання. Дуже важливою є в освітньому процесі робота над формуванням культури міжособистісної комунікації, морально - етичної культури, світоглядно-ціннісного виміру студента. Науковці зазначають, що саме ціннісні орієнтації лежать в основі розвитку особистого «я» людини, ствердження її гідності та самоповаги. Л.Коберник акцентує, що «система ціннісних орієнтацій особистості виконує одночасно функції регуляції поведінки і визначення її мети, зв'язуючи в єдине ціле особистість і соціальне середовище»[3]. В умовах транзитивного суспільства, в якому старі цінності збанкрутували, а їм на зміну прийшли псевдоцінності, ця проблема стоїть аж надто гостро, бо Україна – це невід'ємна частина Європи і глобалізованого світу. Нинішня українська тенденція до розпаду суспільних та державних структур в значній мірі зумовлена тотальною кризою морально-етичного, духовно-культурного виміру українців. Проблема ускладнюється тим, що серед сучасних українців переважає комодифікований (ситуативний) тип особистості, у якого немає усталених принципів та усталеної шкали цінностей. Це людина – гіперспоживач, байдужий до загальнолюдських цінностей, пронизаний споживачькими патернами. Він готовий зрадити свободу, обмінявши її на матеріальний комфорт, відповідальність, як правило, перекладає на інших. Таких людей багато серед студентської молоді. І це ще більше актуалізує проблему морально-етичного виміру університетської освіти загалом і віртуальної зокрема.

В.І. Вернадський, осмислюючи майбутнє людства, писав, що воно здатне вижити, лише тоді, коли навчиться мислити космічними категоріями. В основу вчення про ноосферу поклав ідею про гармонійне входження людини та її господарської діяльності в біогенний колообіг речовин, вважав ноосферу сферою розуму та гармонії людини і природи. Разом із Т.де Шарденом переконував сучасників, що для цього мешканцям планети треба навчитися мислити та діяти не лише поняттями власного приватного світу, окремішнього приватного

буття, сім'ї чи родини держави чи співдружностей держав, але й у планетарному масштабі [4; 5]. Осмислюючи ці ідеї відомих мислителів, розуміємо, яке грандіозне завдання має бути реалізоване в недалекому майбутньому народами та їх урядами, і яку важливу місію має виконати освітня сфера, віртуальна зокрема.

1. Мельник В.П. *Образи науки в контексті глобалізації. Духовність, Культура. Глобалізація. М-ли Міжнародної конференції (м.Львів, 28 жовтня 2019р.). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. 214 с. С.9.*
2. Цюпак Г.І. *Віртуалізація української освіти та проблема культурної ідентичності студентства. Освіта і проблема культурної ідентичності студентства. М-ли наук. конференції (м.Київ, 17-26 грудня. 2013 р.). Київ. 2013.*
3. Коберник Л.О. *Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Науковий часопис НПУ ім.. М.Драгоманова. 2008. №23. С. 235-241.*
4. Вернадський В.І. *Вибрані праці академіка В.І.Вернадського. Т.8: Праці з історії, філософії та організації науки./ Гол. ред..ради Б.Є.Патон. К.: Фенікс. 2012. 658 с.*
5. Тейяр де Шарден. *Феномен человека. М.: Наука. 1990. 240 с.*

Бяню О., Болдижар Е., Жигайло Н., Львівський національний університет імені Івана Франка

ЩАСТЯ ЯК СПОСІБ МИСЛЕННЯ

Актуальність проблеми. Наш світ наповнений масою новітніх технологій і сучасних гаджетів – та нічого з цього не робить людину щасливішою на 100%. Навіть порівнюючи з теперішньою пандемією, ми можемо радіти тому, що маємо можливість хоча б якось навчатися, але при цьому ми псуємо своє психічне здоров'я та рівень соціального розвитку. Вже через пів року суспільство почало бути більш замкнутим та емоційно холодним, і все це робить людину нещасною..

Дуже часто люди стикаються з тим, що у кожного своє розуміння терміну «щастя» і це нормально. Тому що, в когось можуть бути одні принципи і переконання, натомість в інших – взагалі протилежні. Можемо уявити, що в одній людині на першому місці, те, що робить її щасливою - гроші. Але в іншій людині - може бути сім'я. І ми не можемо судити людей тільки по цьому, бо не знаємо чинників, які спонукають їх саме це ставити на перше місце. Вивчення проблеми розуміння щастя залишається вкрай складним через брак детально розроблених наукових теорій у цій галузі. Поняття щастя досі не має чіткого визначення, незважаючи на спроби його окреслення протягом віків. Кожна людина, тим чи іншим шляхом, намагається досягти щастя. Пошук щастя є центральною, системоутворюючою категорією в житті особистості. Проте на різних життєвих етапах, в тому числі й у підлітковому віці, щастя асоціюється (точніше – підміняється) його зовнішніми ознаками (піднесений настрій, здійснення бажань, матеріальне благополуччя, стан комфорту і т.п.). Людина докладает чимало зусиль для досягнення цих цілей, об'єднаних ідеєю досягнення щасливого буття. Але разом з тим, люди все частіше відчувають себе самотніми, навіть будучи в стосунках, через нездатність повноцінного спілкування, де комунікація є поверхневою та емоційно-холодною, позбавленою душевної та духовної близькості, а відтак скарги на депресивні, невротичні та тривожні розлади ,на жаль, домінують в лікарській та психотерапевтичній практиці.

Виклад основного матеріалу.

Почнемо з характеру, так як це є один із головних чинників творення людини щасливою. Характер тісно пов'язаний з темпераментом, який може сприяти або протидіяти розвитку певних рис характеру. Так, холерику або сангвініку легше, ніж меланхоліку чи флегматику сформувати в собі ініціативність і рішучість. Однак для холерика може стати серйозною проблемою формування стриманості та самоконтролю, а для сангвініка - вимогливості до себе та самокритичності. Меланхоліку важче долати сором'язливість і

тривожність, а флегматику - розвивати активність. Характер формується з перших днів життя людини до останніх його днів. У перші роки життя провідним фактором розвитку характеру стає наслідування дорослим; у молодшому віці поряд із наслідуванням на перше місце виступає виховання. А починаючи з підліткового віку важливу роль у формуванні характеру відіграє самовиховання. Пошук щастя є центральною, системоутворюючою категорією в житті особистості. Проте на різних життєвих етапах, в тому числі й у підлітковому віці, щастя асоціюється (точніше – підміняється) його зовнішніми ознаками (піднесений настрій, здійснення бажань, матеріальне благополуччя, стан комфорту і т.п.). Людина докладает чимало зусиль для досягнення цих цілей, об'єднаних ідеєю досягнення щасливого буття.

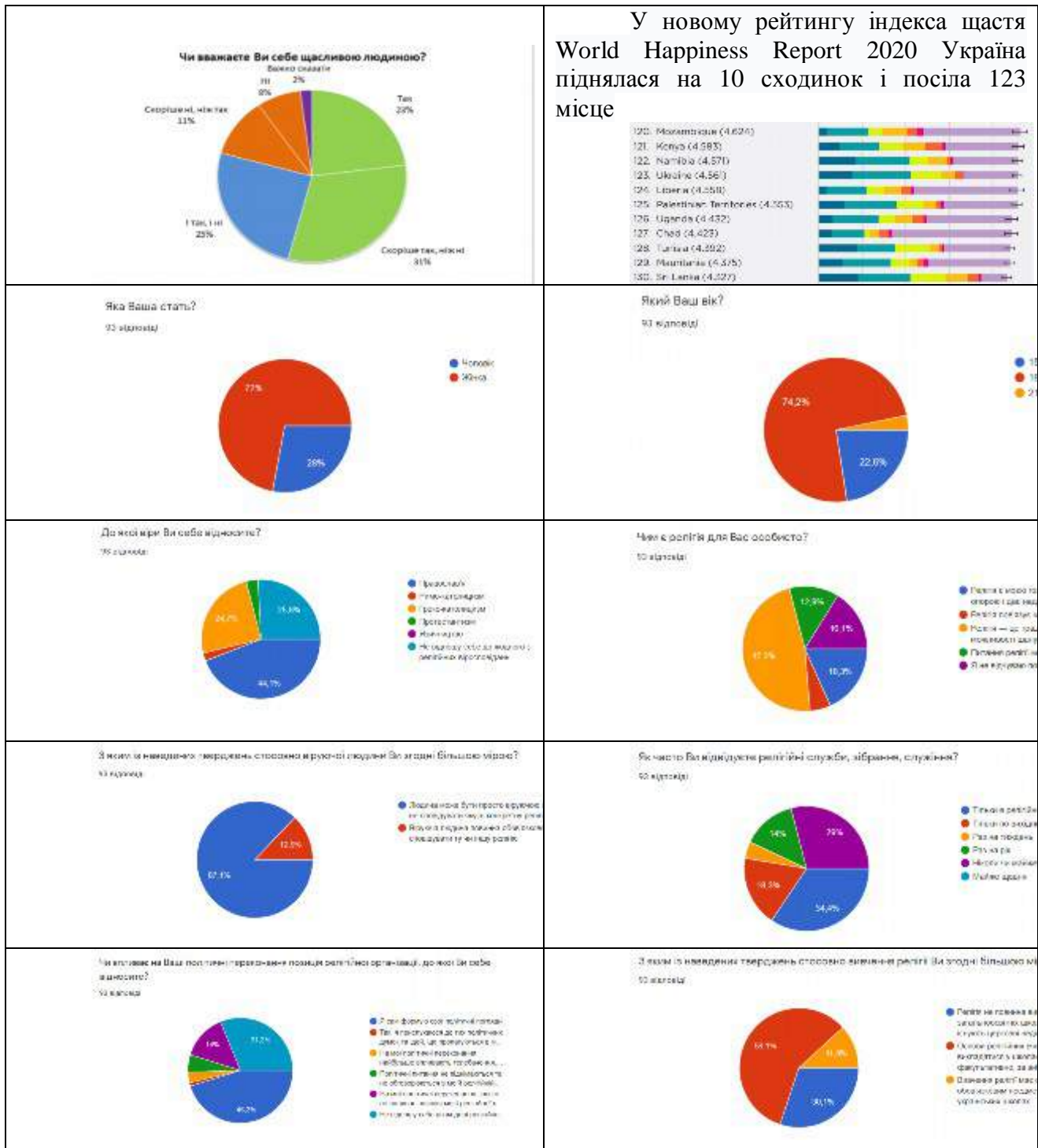
Щодо парадоксу щасливих селян і нещасних мільйонерів, приклад ми брали з праці економіста Мері Дейлі, яка докладно описала це явище. Ось приклад з книжки Керол Грегем «Щастя у світі: парадокс щасливих селян і нещасних мільйонерів» [Happiness Around the World: The Paradox of Happy Peasants and Miserable Millionaires]. Хто, на вашу думку, щасливіший: бідняк у Чилі чи бідняк у Гондурасі? Було б логічно припустити, що бідняк у Чилі. Ця країна має сучасну й розвинену економіку. Бідняки в Чилі заробляють приблизно вдвічі більше, ніж бідняки в Гондурасі. Це означає, що вони можуть жити у кращих будинках, їсти кращу їжу й дозволити собі більше матеріальних благ. Але якщо порівняти індекс щастя бідняків у обох країнах, гондурасці суттєво випереджають чилійців. Чому? Тому що гондурасців цікавить лише те, як живуть інші гондурасці. Грегем зазначає: «Оскільки на щастя впливає не середній рівень доходу в країні, а відносна відстань до середнього рівня, бідний гондурасець, для якого ця відстань менша, є щасливішим». У Гондурасі достаток убогих людей значно ближчий до середнього класу, ніж у Чилі, тому вони почувуються краще.

Слово "щастя" належить до тієї групи слів, які використовуються і в повсякденній свідомості, й у філософському дискурсі для означення однієї з основних характеристик цілісного життєвого стану людини. На жаль, поняття щастя в наш час дуже мало досліджується з філософської точки зору - саме як екзистенціальна категорія. Частіше за все щастя розуміється як суб'єктивний за своєю природою емоційний стан людини, й тому суцільно відноситься до предмета психології емоцій. Той стан, який повсякденна свідомість визначає як щастя, з "екзистенціальної" точки зору взагалі може трактуватися дwoяко. Це або стан інфантильної без проблемності життя, який свідчить про незрілість і пристосуванство, або навпаки: стан остаточної зрілості, яка позитивно здолала спустошеність і трагізм життя. Влучно сюди підходить висловлювання Арістотеля: "Мудрець повинен шукати не насолоду, а відсутності страждань". Правильність цього вислову заснована на тому, що будь-яка насолода, будь-яке щастя є поняття негативне, страждання ж - позитивне. Немає гіршого божевілля, як бажати перетворити світ - цю юдоль страждань у розважальний заклад, замість відсутності страждань ставити собі за мету досягнення насолоди і радощів; а дуже багато хто так і робить.

На рахунок індексу щастя в Україні та й взагалі у світі: у новому рейтингу індексу щастя World Happiness Report Україна піднялася на 10 сходинок і посіла 123 місце. У минулому році Україна займала 133 місце з 156 країн, а в цьому році - 123 з 153. Уже другий рік поспіль рейтинг очолює Фінляндія. На другому місці за індексом щастя - Данія, а на третьому - Швейцарія. Серед українських сусідів найвище місце в цьому рейтингу займає Словаччина (37 місце). Польща знаходиться на 43 місці, а Румунія - на 47 місці. Росія зайняла 73 місце. Доповідь World Happiness Report була вперше випущена в 2012 році за підтримки ООН. У ній оцінюються 156 країн і враховуються такі показники: ВВП на душу населення, соціальна підтримка, очікувана тривалість життя, сприйняття корупції та інші.

Методологія та методи дослідження. Відповідно до мети нашого дослідження використано комплекс теоретичних методів: порівняльно-історичний метод, який дозволив вивчити нормативні документи та закони про освіту, наукову та навчальну літературу, індукція та дедукція – для збору, узагальнення та інтерпретації матеріалу дослідження,

виявлення специфіки та актуальності програми; аналітичний та логічний методи були використані, метод систематизації та узагальнення – для формування суджень і висновків. Серед емпіричних методів ми використали анкетування. Для цього розробили анкети, що містять актуальні питання для теми нашого дослідження. Загалом більше 300 людей взяли участь в опитуванні за допомогою сучасних ІКТ (e-mail, соціальні мережі) в Україні. Провівши невелике соціальне дослідження, можемо дізнатися про роль релігійної віри в житті людей:

Виходячи з даного дослідження, в якому взяло участь 93 людини, ми отримуємо відповідні результати. По-перше, в середньому, тільки 27% людей, абсолютно вважають себе щасливими. По-друге, відношення опитаних людей до релігії в більшості випадків визначається у певних традиціях, при цьому, не є обов'язковим сповідування певної релігії.

На закінчення, хочеться підкреслити те, що люди, в більшості випадків, самі формують свої думки та певні переконання.

Лише останнє десятиліття окреслило реальний крок до "щастя". А саме – численні дослідження того, які саме умови породжують безпосередню задоволеність життям, інформує Українська правда.

Висновки. Опрацювавши дану тему, складається таке враження, що щастя – це не пункт призначення, а подорож. Кожен мріє бути щасливим, але як же цього досягти? Саме цю проблему сьогодні і дослідили. Цікавий факт, про те, що щастя — це властивість характеру. У одних в характері його весь час чекати, в інших безперервно шукати, у третіх - всюди знаходити. Ви ніколи не задумувались про їх взаємозв'язок? Характер може свідомо, цілеспрямовано вдосконалюватися самою людиною завдяки зміні соціальної поведінки, спільної діяльності, спілкування з іншими людьми. Безперечно, треба знати, що характер можна змінювати протягом усього життя людини, оскільки людина здатна до розвитку, і потребує його. Найкраще все вищесказане можна підсумувати словами Блезя Паскаля: «Хто входить в двері щастя через двері задоволення, той зазвичай виходить через двері страждань». Щастя є ідеалом буття, і відмінності цього ідеалу простежуються як на індивідуальному рівні, так і на макрорівнях в розрізі етносів та епох. Тому саме поняття щастя є і залишається багатограним, сповненим безліччю смислів, і відображає культурні, психологічні, економічні та соціальні домінанти, наявні у тому чи іншому соціумі. Парадокс діалогу про щастя полягає в тому, що, скільки б ти не слухав чужий досвід щастя, ти не можеш застосувати його до себе.

На кінець, хочеться сказати, що люди зробили щастя - найбільшою проблемою. Але вся справа в тому, що щастя не вимагає від нас особливих зусиль. Для того, щоб бути щасливим, достатньо змінити спосіб мислення.

1. Психологія [Текст] : навч.-метод. посібн./ Н. І. Жигайло, Р. І. Карпінська; Львів. націон. ун-т. ім. І. Франка; Львів. мед. коледж післядипломної освіти; [Вид. 2-ге, доп.] – Львів: СПОЛОМ, 2016. – 264 с. : іл., табл.
2. Філософія як рефлексія духу : навчальний посібник / Людмила Ришак. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 640 с.
3. Мюррей М. Введення в філософію релігії / М. Мюррей, М. Рей. - Університет Нотр-Дам: Біблійно-богословський інститут св. апостола Андрія., 2010. - 410 с. - (1; кн. 1).
4. Біблія. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту: в українському перекладі з паралельними місцями / Переклад Патріарха Філарета (Денисенка). — К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. — 1416 с.
5. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія., 2015. – 100 с. – (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова). – (2; кн. 20).
6. Керол Г. Щастя в усьому світі: Парадокс Щасливих Селян і Нещасних Мільйонерів. / Великобританія: Видавництво Оксфордського університету, 2010. – 145 с. – (ОУП Оксфорд). – (1; кн. 1).
7. Маклаков А. Г. Загальна психологія / А. Г. Маклаков. – Учеб. Санкт-Петербург, 2005. – 250 с. – (1; кн. 1).

Вдовичин І.Я., Львівський національний університет імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ТЕХНОКРАТИЧНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ (К.А. СЕН-СІМОН)

Спроби створити модель досконалу модель управління сягають ще античних часів. Сен-Сімон теж наголошує на важливості давньогрецької політичної думки у формування різноманітних концептів управління: «У греків людський розум почав серйозно займатись соціальним устроєм. Вони встановили принципи політики. Вони займались цією наукою як практично, так і теоретично» [3, т.І, с. 175]. Та його ідеї принципово різнилися від того напрямку соціальної утопії, який розраховував вдосконалити соціальні відносини шляхом повного руйнування попереднього суспільства. Негативним прикладом спроби таких змін, на

думку Сен-Сімона була підготовка повстання Гракхом Бабефом і бабувістська програма «змови рівних». У свою чергу, Сен-Сімон, формуючи власний варіант реформування суспільних відносин, і відповідно – системи управління, центральною ідеєю зробив наголос на знанні та технологічному прогресі, як основних інструментах змін. Становлення нового суспільства Сен-Сімон уявляв як тривалий процес, що має розпочатися зі створення у Франції політичної партії промисловців. Фактично ним було започатковано напрям політичної думки, який згодом отримав назву «технократія» [5, с. 656-657].

Мислитель розглядав державну владу як конструктивний чинник організації суспільства. Таку роль влада виконає лише у тому разі, коли своє головне завдання уряду побачить у створенні умов для розвитку виробництва, захисту його від безладу і різноманітних бюрократичних обмежень. Як цілісна теорія, яка передбачає перехід влади до інженерно-технічної інтелігенції, технократична концепція була запропонована американським економістом Т. Вебленом. Вже у праці «Теорія неробського класу: економічне дослідження інститутів» (1899), він обґрунтував думку про необхідність зосередження управління виробництвом у руках технічних спеціалістів, виходячи з раціональної ідеї про невідповідність інтересів фінансової олігархії потребам розвитку науки і техніки. Методологічний принцип цих положень – технологічний науково-технологічний детермінізм [1. С. 113-114].

Виходячи зі свого технократичного бачення суспільних процесів Сен-Сімон запропонував своєрідні індикатори суспільного поступу. Головним серед них виступає розвиток наукових знань, релігії, моралі, похідним від якого є інший - добробут і щастя більшості суспільства. На думку мислителя, такий суспільний устрій об'єднає в одне суспільство населення, яке складається із різних станів, така модель суспільних відносин стимулюватиме наукові відкриття і їх залучення у виробництво. Мислитель підкреслював: «Історія свідчить, що наукові та політичні революції чергувались між собою, що вони послідовно були один для одного то причиною то наслідком» [3, т.І, с. 203]. Сен-Сімон вважав основним джерелом економічного зростання вдосконалення промислового виробництва, за сприяння науки і централізованого управління. Державна влада повинна зробити провідною ідею організації промисловості на раціональних засадах. Щоб ефективно реалізувати таку ідею, слід забезпечити залучення до управління кваліфікованих спеціалістів, носіїв наукових і професійних знань. У той же час, необхідність в інституті приватної власності закономірно зберігає вагому роль приватних підприємців в управлінні економічними процесами. Подолання певної суперечності, на думку Сен-Сімона буде забезпечуватись домінуванням в управлінні наукових принципів. Він вважав, що такий варіант адміністративного управління, базований на інтересах суспільства як цілісності, забезпечить динамічний розвиток. У багатьох творах Сен-Сімона фігурують думки про освіченого монарха, можливість реформ зверху (внаслідок королівських декретів). Указ королівської влади, який залучить до управління країною кваліфікованих підприємців та науковців замість попередніх привілейованих станів феодального суспільства, Сен-Сімон вважав простим, раціональним і безкровним способом переходу від нераціональної системи до нової, базованої на знаннях, яка управляє виробництвом, а не людьми. Подібний процес, на його думку розпочався ще в період феодалізму, коли «промисловці вступили в союз з королівською владою проти дворянства, і завдяки наданій ними підтримці, королі отримали можливість оволодіти владою, яка перебувала в руках дворянства» [3, т.ІІ, с. 303].

Сен-Сімон, виходячи із своїх технократичних переконань, пропонує плани перебудови суспільних відносин на засадах мирного вирішення усіх проблем, рішуче заперечуючи насильницьке знищення існуючих політичних і правових відносин. Головним засобом суспільних перетворень вважав проповідь нової моралі. Сен-Сімон підкреслював, що є дві основні сили розвитку суспільства: прогрес людського знання і розвиток економіки. Мислитель вважав, що в нових політичних і економічних обставинах вже є необхідні передумови для створення нового господарського і суспільного ладу, в якому правлячим класом стають ті, хто довів свою перевагу завдяки провідній ролі у створенні

національного багатства і знанням. Обстоювана ним промислова система пропонувала знищити різноманітні станові привілеї та створити умови для вільно розвитку людським здібностям, підприємницькій ініціативи й творчості. «Ось той шлях адміністративної влади – твердий, прямий і чесний, по якому підуть люди науки, мистецтва та промисловості, коли їм буде довірено керівництво спільними інтересами» [3, т.ІІ, с. 336-337]. К.А. Сен-Сімон стверджував, що за умов «індустріалізму», так він називає новий суспільний лад, власність буде знаходитися під контролем суспільства і даватиме власнику право на певну частку як винагороду за підприємницький успіх. Мислитель обстоював позицію, що багатство повинна успадковувати не сім'я, а держава, оскільки це сприятиме поступу людської цивілізації до тіснішої співпраці та взаємодії. Сен-Сімон вважає, що метою суспільної організації повинно бути оптимальне використання ресурсів для забезпечення потреб людини. І усе це спирається на знання, здобуті наукою, мистецтвом і людським вмінням. Щоб уникнути соціальної напруги уряду слід сприяти поширенню знань, їх розвитку серед усіх верст суспільства і забезпечити громадянам охорону і свободу у їх виробничій діяльності [2, с. 132]. Рушійною силою суспільного розвитку вчений вважав освічених людей. На прикладі Французької революції Сен-Сімон показує небезпеки насильницької зміни некваліфікованими людьми суспільного ладу: «Французька революція розпочинається кілька років після видання «Енциклопедії»; на поверхню, як піна, піднімається чернь; безграмотний клас заволодіває усією владою і в результаті своєї неспроможності приводить до голоду серед достатку» [3, т.І, с. 207]. Мислитель розраховував, що в новому, технократичному суспільстві, де буде запроваджена централізація виробництва, єдині норми поведінки, зросте продуктивність праці, а тому відпаде необхідність в різного роду державно-правових інститутах із усіма їх численними установами і посадами, які обтяжливі для суспільства. Для Сен-Сімона основний принцип, що забезпечить ефективність суспільних відносин, базованих на засадах технократизму, чи як він вживає – «промислової системи» – викорінення «усякого паразитизму». В «розумному» суспільстві зберігається приватна власність. «Промислове суспільство», за Сен-Сімоном, буде побудовано за ієрархічним принципом: критерієм знаходження на тому чи іншому щаблі соціальної драбини будуть виключно здібності людини («ієрархія здібностей»), буде заборонено право спадкування для того, щоб вирівняти всіх у можливостях, запобігти неробству, дати кожному «почати з нуля» та домогтися тих позицій у суспільстві, які відповідають його здібностям [4, с. 584-585].

Майбутнє суспільство базуватиметься на промисловості, що сам Сен-Сімон розглядає досить широко. «Індустріалом» він називає кожного, хто не ухилятиметься від суспільно корисної праці у будь-якій сфері людської діяльності: промислового чи сільськогосподарського виробництві, сфері послуг. Для Сен-Сімона індустріальна система – це не лише нові технологічні можливості виробництва, що згодом забезпечуватиме матеріальні потреби людини, а й зміна суспільних відносин, середовища, умови для чого створила вже індустрія базована на необмеженому приватному підприємстві. Сен-Сімон пропонує здійснювати управління економікою асоціації уповноважених індустріалами («технократів»). Законодавчу владу буде здійснювати палата депутатів, її буде також наділено повноваженнями опрацьовувати закони, що стосуватимуться перш за все питань забезпечення добробуту країни. Ведучи мову про засоби забезпечення успіху реформ, Сен-Сімон наголошує на двох принципових моментах, дотримання яких, на його погляд, визначає дієвість реформ. По-перше, реформи слід реалізовувати швидко, шляхом радикальної зміни базових засад, які втратили свій конструктивний характер. По-друге, революція (він має на увазі – французька), при усьому своєму насильницькому характері не здійснила необхідних змін базових принципів, так як вона нічого не змінила в основах, які становлять сенс феодального ладу [3, т.ІІ, с. 349-350.]. Сен-Сімон сподівався, що управління асоціацією здійснюватимуть найбільш обдаровані й досвідчені вчені та підприємці. Вчені розроблятимуть відповідні наукові засади як технології управління так і технології виробництва, а промисловці реалізовуватимуть їх ідеї у практику. На думку мислителя,

власне ідеї та доктрини мають стати вирішальними агентами соціальної трансформації. Сен-Сімон вважав, що існує закон життя людства, знання якого дає можливість передбачати соціальні явища, точно так, як явища фізичні. Хоча цей закон діє через людей, але не в їх владі ухилитися від його впливу чи оволодіти його дією. Суспільні системи виникають не випадково, а в силу закону прогресу людського розуму. Прогрес знань дає необхідні засоби для створення нової суспільної системи. Кожна нова система — крок уперед у розвитку суспільства[4, с. 584]. Вже згодом, аналізуючи історичний і свій особистий досвід, він писав: «Французькі установи зносились, вони перестали бути тими пружинами, тими органічними колесцатками, дії яких прискорюють рух політичного тіла»[3, т.I, с. 295]. У праці «Про промислову систему» звертаючись по черзі до короля, членів палати депутатів, землевласників, торговців, фабрикантів і іншим «промисловців», до всіх «друзів людства», Сен-Сімон підкреслює, що основна причина кризи, яку переживає суспільство в даний час, - зміна соціальної системи. Інакше кажучи, «зміст цієї кризи полягає в переході від феодальної і теологічної системи до промислової та наукової. Вона неминуче буде тривати до того часу, коли повністю завершиться утворення нової системи». Водночас, мислитель наголошує на позитивних успіхах приватного бізнесу, які суттєво вдосконалили як економічні так і політичні відносини. «Так як це звільнення відкрило промисловості шлях до розвитку, вона робила безперервні і усе зростаючі успіхи» [3, т.II, с. 35]. Сен-Сімон вважав, що лише всебічний розвиток виробництва на основі ефективного використання наукових принципів організації суспільства забезпечить соціальний поступ. Цими принципами повинні бути: впровадження загальнобов'язкової продуктивної праці, забезпечення всім рівних можливостей застосувати свої здібності, створення планової організації виробництва, яке має забезпечити всі потреби суспільства. Суспільство повинно стати великою продуктивною асоціацією, а весь світ поступово перетвориться у всесвітню асоціацію народів. Основною соціальною метою повинен бути продуктивну працю, а політичною силою, яка здійснюється навченими адміністраторами, буде прикладна наука про виробництво. Сен-Сімон не рахував, що майбутнє суспільство буде безкласовим, але вважав, що робітники і буржуазія об'єднуються в єдиному класі «індустріалів», де робітники повинні підкорятися їх «природним» лідерам. Усі люди будуть належати до єдиного класу виробників, що мають спільні інтереси і протиставлені паразитує групам суспільства, які в кінці кінців будуть ліквідовані. «По своїй організації людський рід призначений жити в суспільстві. Він покликаний жити раніше під урядовим режимом, а досягнувши достатніх успіхів в становищі наук та промисловості, він повинен перейти від урядового чи воєнного, режиму до адміністративного, чи промислового, режиму» [3, т.II, с. 189]. Таким чином Сен-Сімон чітко окреслював основні риси технократичної моделі суспільства – суспільства меритократичного де влада належить науково-технічним спеціалістам. У зв'язку з цим наголошував на взаємодії науки (теоретичного знання) та індустрії (будь-якої виробничої діяльності) як ключових чинників формування розвинутих типів суспільства. «Досвід показав їм (лібералам) що правління неосвіченого класу найбільш неприйнятне з усіх. На щастя, влада не може довго перебувати в таких руках» [3, т.I, с. 325]. Вважаючи сучасне йому суспільство недосконалим і передбачаючи його крах, Сен-Сімон розробив план його докорінної зміни, виходячи зі своєї впевненості у важливій ролі суспільного для життя «індустріалів» (промисловців), та необхідності раціональної організації промисловості на основі наукових знань, як найважливішого фактору вдосконалення суспільних відносин. Щоб уможливити перехід від одного суспільного устрою до іншого, він вважав за необхідне чітко окреслити майбутній технократичний режим і ознайомити з ним найвпливовіших промисловців, дбаючи про максимальне використання їх можливостей в інтересах промисловості та виробників. Такий підхід очевидно демонструє спрощене розуміння суспільних відносин, та він містить раціональну основу, пропонує реформування політичних та економічних відносин через діалог, реформи, а не через насильницькі зміни, Водночас, привертає увагу до проблеми – успіх такої моделі дій є можливим у випадку взаємодій різних сторін – суб'єктів політичного та економічного процесів.

1. Веблен Торстейн Бунде // *Історія політичної думки. Навчальний енциклопедичний словник - довідник / заг.ред.д.п.н.Хоми Н.М. [В.М.Денисенко, Л.Я. Угрин, Г.В. Шипунов та ін.]*. – Львів: Новий Львів-2000, 2014 р. – 765 с. – С. 113-114.
2. Мірошниченко М. І. *Історія вчень про державу і право: навч. посібник / М. І Мірошниченко, В. І Мірошниченко*. — К.: Атіка, 2007. — 224 с.
3. Сен-Симон. *Избранные сочинения / Сен-Симон..* – М.: Издательство Академии наук СССР, 1968. – Т. I. – 468 с; Т. II.– 486 с.
4. Сен-Сімон Клод-Анрі де Рувруа // *Історія політичної думки. Навчальний енциклопедичний словник - довідник / заг.ред.д.п.н.Хоми Н.М. [В.М.Денисенко, Л.Я. Угрин, Г.В. Шипунов та ін.]* – Львів: Новий Львів-2000, 2014 р. – 765 с. – С. 583 – 585.
5. *Технократія // Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка*. – 2-е вид, доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 656-657.

Власевич Т.В., Львівський національний
університет імені Івана Франка

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

“Не навчайте дітей так, як навчали вас – вони
народилися в інші часи”
Конфуцій

У наш час активно розвивається система дистанційного навчання в самих різних галузях освіти.

Дистанційне навчання (англ. Distant learning) – це новий засіб реалізації процесу навчання, в основі якого використання сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, що дозволяють навчатись на відстані без безпосереднього, особистого контакту між викладачем і студентом. В Україні вперше заговорили про дистанційне навчання у 2000 році, затвердивши «Концепцію розвитку дистанційної освіти в Україні». Сьогодні в Україні дозволяють здобувачам освіти обирати дистанційну форму навчання як одну з форм здобуття освіти. І саме в період карантину організація освітнього процесу із використанням технологій дистанційного навчання стала обов’язковою і єдиною формою виконання освітніх програм закладів освіти. Саме завдяки цій формі навчання, незважаючи на карантин, освітній процес у закладах освіти не призупинено [3].

У зв’язку з переходом на дистанційну форму навчання важливою є оцінка основних можливостей перспектив та проблем. Слід зазначити, що питання реформування освіти – актуальне та необхідне вже багато років. Саме пандемія стала каталізатором цієї проблеми. Поява електронних освітніх ресурсів та сервісів для забезпечення дистанційного навчання розширила можливості щодо отримання основної та додаткової освіти, навчання впродовж життя. В умовах інформатизації суспільства усе більш нагальною стає проблема підготовки молоді до використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Сучасна система освіти у ЗВО повинна стати інноваційною, такою, що управляє, формує напрямки розвитку економіки з випереджальною підготовкою фахівців нового покоління [1]. Слід зазначити, що дистанційне навчання, як і будь-яке інше має як позитивні, так і негативні сторони. Розглянемо окремі з переваг та недоліків більш детальноше.

Однією з суттєвих переваг дистанційної форми навчання – можливість навчатися у будь-який час та в будь-якому місці. Студент, який навчається дистанційно, може самостійно вирішувати, коли і скільки часу упродовж семестру йому приділяти на вивчення матеріалу. Він буде для себе індивідуальний графік навчання. Студенти можуть вчитися, не виходячи з дому чи офісу, перебуваючи у будь-якій точці планети. Щоб приступити до навчання, необхідний лише комп’ютер з доступом до Інтернету. Відсутність необхідності щодня відвідувати навчальний заклад - безсумнівний плюс для людей з обмеженими

можливостями здоров'я, для проживаючих у важкодоступних місцевостях, батьків з маленькими дітьми.

Слід зазначити, що дистанційна освіта є набагато дешевша. Якщо порівнювати вартість навчання на заочній і дистанційній формах навчання, то дистанційна скоріш за все буде дешевшою. Студенту не доводиться оплачувати дорогу, проживання, а у випадку з зарубіжними вузами не потрібно витратитися на візу і закордонний паспорт.

Ще один плюс дистанційного навчання - індивідуальний підхід. При традиційному навчанні викладачеві досить важко приділити необхідну кількість уваги всім студентам групи, підлаштуватися під темп роботи кожного. Використання дистанційних технологій підходить для організації індивідуального підходу. Крім того, що студент сам обирає собі темп навчання, він може оперативно отримати у викладача відповіді на виникаючі питання.

На думку Ю. Миронова, дуже вагомою перевагою - доступність навчальних матеріалів. Доступ до всієї необхідної літератури відкривається студенту після реєстрації в системі дистанційного навчання, або він отримує навчальні матеріали електронною поштою. Зникає проблема нестачі чи відсутності підручників, навчальних посібників чи навчальних методичок [4].

Дистанційне навчання достатньо зручне для викладача, зокрема викладачі, що займаються педагогічною діяльністю дистанційно, можуть приділяти увагу більшій кількості студентів і працювати, навіть перебуваючи у відраженні чи на конференції за кордоном.

Поряд з перевагами дистанційне навчання має і ряд недоліків. Одним з таких мінусів є необхідність сильної мотивації оскільки дуже багато навчального матеріалу студент освоює самостійно. Це вимагає достатньої сили волі, відповідальності і самоконтролю. Швидше за все, ніхто його підганяти чи заохочувати до навчання не стане. Підтримувати потрібний темп навчання без контролю з боку вдається не всім [2].

Варто відзначити, що дистанційна освіта не підходить для розвитку комунікабельності. При дистанційному навчанні особистий контакт студентів один з одним і з викладачами мінімальний, а то і цілком відсутній. Тому така форма навчання не підходить для розвитку комунікабельності, впевненості, навичок роботи у команді.

Ще однією серйозною проблемою є ідентифікація студента. Поки найефективніший спосіб простежити за тим, чи студент самостійно здавав іспити чи заліки, - це відеоспостереження, що не завжди можливо. Тому доречно, щоб на підсумкову атестацію студенти особисто приїжджали до ЗВО.

Ну і зрозуміло, технічний аспект – студенти не завжди можуть мати необхідне технічне обладнання: комп'ютер або доступ в Інтернет.

Отож, дистанційне навчання має великі перспективи, тому що виправдовує себе і є дійсно зручним. Дане навчання користується великим попитом у жителів різних країн. Дана форма навчання інноваційна, але вже зараз дистанційне навчання набуває своїх послідовників. Сьогодні всі розуміють, що освіта вже не буде такою, якою була до карантину. Ми побачили переваги та недоліки дистанційного навчання. Але жива комунікація з емоціями – просто незамінна! Тому, вважаю, що майбутнє освіти – за поєднанням традиційних форм навчання з новими (дистанційними).

1. Данильчук О. Переваги та недоліки дистанційного навчання у ЗВО / О. Данильчук. – Режим доступу: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/6354>
2. Дистанційне навчання. Переваги та недоліки – Режим доступу: <https://www.dli.donetsk.ua/news/2020-06-04-3>
3. Джаман І., Яцко О. Дистанційне навчання як виклик часу / І. Джаман, О. Яцко.. – Режим доступу: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2020/08/11-%D0%94%D0%B6%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD-%D0%AF%D1%86%D0%BA%D0%BE.pdf>
4. Миронов Ю. Переваги та недоліки дистанційного навчання / Ю. Миронов. – Режим доступу: <https://kerivnyk.info/perevahy-ta-nedoliky-dystantsijnoho-navchannya>

*Волошина О. Є., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

МІЖНАРОДНА ОСВІТНЯ ПРОГРАМА: «СОН. СТРЕС. ПСИХОЛОГІЧНА ТРАВМА

Актуальність теми: Велика кількість досліджень доводять, що тривалі чи хронічні порушення сну та кошмари призводять до різного роду захворювань та суїцидів. Тема сну досліджується у всьому світі вже більше 25 років. Зокрема французькі вчені мають неабі які досягнення в дослідженнях і лікуванні розладів сну та кошмарів. В Україні темі порушень сну приділяють недостатньо уваги та разом з тим в час, коли наша країна перебуває в умовах війни та світової пандемії, вона є надзвичайно актуальною. На сьогоднішній день пацієнти\клієнти з розладами сну першочергово звертаються до лікарів, які в свою чергу призначають медикаментозне лікування. При посттравматичних розладах сну медикаментозне лікування рекомендовано європейськими протоколами лише на короткотривалий термін (до чотирьох місяців). Люди роками страждають на порушення сну та кошмари, змінюється дозування препаратів чи медикаменти, з'являються супутні захворювання, а одужання не настає. Такі пацієнти\клієнти втрачають віру в одужання, вдаються до вживання алкоголю чи наркотичних засобів аби допомогти собі заснути. Відповідно наслідком є залежність, проблеми зі здоров'ям, головні болі, проблеми з артеріальним тиском, тахікардії, високий рівень тривоги, агресії, страх, втома, виснаження, емоційні порушення, суїцидальні думки, суїциди та інше. Відомо, що лікування порушень сну та кошмарів не мають суто медичного підходу- це трансдіагностичний підхід, тобто на перетині психології та медицини. (поняття трансдіагностичний підхід в лікуванні розладів сну та кошмарів запропоноване Доктором Маліком Аїт Аудіа, Франція Париж 2019 рік).

Виклад основного матеріалу. Розлади сну і кошмари зазвичай розглядаються спеціалістами, як побічний симптом при різних захворюваннях чи психологічних станах, а не як основне захворювання і саме це є проблемою, бо ж від встановлення саме нічного діагнозу залежить який саме терапевтичний проект буде запропоновано клієнту\пацієнту для повного одужання. В 2015 році нами було розпочато співпрацю з французьким колегою Д-ром. Маліком Аїт Аудіа, клінічним психологом, який спеціалізується на розладах сну та психотравмах вже більше 20 років і є експертом в цій галузі.

З 2016 року спільно з Др. Маліком Аїт Аудіа та Association 'Aide Médicale & Caritative France-Ukraine, в особі Віце-Президента Олександри Гомоли розпочали плідну співпрацю для розвитку теми лікування розладів сну, кошмарів та психотравм в Україні і організації Першого міжнародного спеціалізованого навчання для психологів та лікарів за новою спеціалізацією "СОМНОТЕРАПЕВТ" в Україні.

В 2018 році нами було організувано інтенсивний спецкурс для невеликої кількості фахівців з України, група складалась з 6 осіб, в м. Париж, Франція. Метою спецкурсу було підготувати фахівців з України, які б могли в подальшому організувати навчальні семінари для інших українських колег. Та це виявилось складним завданням в силу різних причин.

Тож в січні 2019 року нами (лікар-кардіолог Огірко Олесь Богданович та психолог Волошина Оксана Євгенівна) було засновано Громадську Організацію "Інститут Розладів Сну та Психотравматичних Розладів" в Україні. В лютому того ж року з Доктором Маліком Аїт Аудіа (Факультет медицини, Університет Париж Декарта) розпочато підготовку сертифікатної програми міжнародного спеціалізованого навчання «Сон. Стрес. Психологічна травма» для лікарів і психологів за новою спеціалізацією «СОМНОТЕРАПЕВТ» в Україні. Авторами навчальної сертифікатної програми є д-ор Малік Аїт Аудіа (Париж, Франція) та психолог Волошина Оксана Євгенівна (Львів, Україна). Викладачами міжнародного спеціалізованого навчання «Сон. Стрес. Психологічна травма» стали одні з найкращих світових експертів в лікуванні розладів сну та психотравм.

21-23 червня 2019 року за фінансової підтримки Французької Амбасади та Association 'Aide Médicale & Caritative France-Ukraine відбувся перший модуль міжнародного

спеціалізованого навчання “Сон. Стрес. Психологічна травма” за спеціалізацією “Сомнотерапевт”, який зібрав 58 учасників навчання (лікарів та психологів) України і Німеччини. 13-15 грудня 2019 року. 27,28 лютого та 1 березня 2020 року відбувся другий та третій модуль міжнародного спеціалізованого навчання “Сон. Стрес. Психологічна травма” базового рівня за новою спеціалізацією “Сомнотерапевт”. В 2021 році, 26-28 березня сім учасників успішно завершили заключний четвертий модуль та виконали усі запропоновані нами Програми .

Висновки. Завдяки новому напрямку в медицині та психології сомнотерапії, що лише розвивається, Україна отримала фахівців з лікування посттравматичних розладів сну та кошмарів базового рівня, які зможуть фахово встановити нічний психологічний діагноз, провести дослідження та запропонувати відповідний проект терапій для лікування недуги. На жаль, цієї кількості “сомнотерапевтів”, які в 2019-2021 році завершили базовий курс і отримали нову спеціалізацію, не достатньо для населення України. Тож як вирішення проблеми з підготовкою достатньої кількості фахівців, пропонується продовження навчання на базовому, вищому та експертному рівні, щоб отримати відповідну кваліфікацію та готувати інших колег в майбутньому. Окрім того пропонуємо створити в кожній області України “кабінети сомнотерапії”, публікувати в ЗМІ, інтернет ресурсах та інших джерелах інформацію про “сомнотерапевтів” та “Центри Сомнотерапії”, щоб при порушеннях сну і кошмарах мали можливість звертатись за допомогою більша кількість клієнтів\пацієнтів..

В лютому 2020 році у м. Львів засновано Перший «Центр Сомнотерапії Оксани Волошиної». Лікарями кардіологом Огірко Олесем, невропатологом (сомнологом) Кладько Орестом та психологом-сомнотерапевтом Волошиною Оксаною медичного центру «Ехокор», завдяки багаторічній співпраці, створено алгоритм співпраці лікар та психолог-сомнотерапевт, що працюють за таким алгоритмом понад сім років. Такого роду співпраця є надзвичайно важливою, адже під час збору анамнезу і проведення клінічного інтерв'ю лікар та сомнотерапевт створюють спільну синтезу, встановлюють медичний та психологічний діагноз, обирають медичні та психологічні терапії для лікування клієнта\пацієнта, за потреби направляють на додаткові обстеження (за потреби) та супроводжують до повного одужання.

На сьогоднішній день існує домовленість з французькими колегами Факультету медицини Париж 5 (Університет Декарта) (Франція, Париж), де кураторами з французької сторони будуть Д-ор Малік Аїт Аудія, а з української сторони Волошина Оксана Євгенівна, про створення тристороннього міжнародного МЕМОРАНДУМУ, сторонами Меморандуму стануть: ГО «Інститут Розладів Сну та Психотравматичних Розладів» (Львів, Україна), Факультет наук про здоров'я Український Католицький Університет та Факультет медицини Париж 5 (Франція, Париж).

Міжнародний Меморандум дасть нам можливість організувати спільні міжнародні дослідження та проекти, створювати платформу для науковців та практиків, що працюють в темі розладів сну та психотравм , організувати міжнародні он-лайн-курси, майстер-класи для студентів України та розвиватись у спільноті фахівців з розладів сну та кошмарів на світовому рівні.

Партнерами ГО «ІРСПР» є: Факультет наук про здоров'я Український Католицький Університет, Світова Федерація Українського Лікарського Товариства (СФУЛТ), Association 'Aide Médicale & Caritative France-Ukraine.

1. Matthew Walker PhD «Why We Sleep», 2017
2. Huang Y, Zhao N. Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID-19 outbreak in China: a web-based cross-sectional survey. *Psychiatry Res* 2020; 288: 112954.
3. Dyer MS, Reale LA, Lewis KE, et al. Mislocalisation of TDP-43 to the cytoplasm causes cortical hyperexcitability and reduced excitatory neurotransmission in the motor cortex. *J Neurochem* 2020; published online Oct 16
4. Menon P, Higashihara M, van den Bos M, Geevasinga N, Kiernan MC, Vucic S. Cortical hyperexcitability evolves with disease progression in ALS. *Ann Clin Transl Neurol* 2020; 7: 733–41
5. Arcady A. Putilov, Evgeniy G. Verevkin, Olga G. Donskaya, Olga N. Tkachenko & Vladimir B. Dorokhov Model-based simulations of weekday and weekend sleep times self-reported by larks and owls *Biological Rhythm Research*, 51:5, 709-726, To link to this article: <https://doi.org/10.1080/09291016.2018.1558735>.

Гавриленко Л.М., Хмельницький музичний коледж
імені В.Заремби

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-ВОКАЛІСТА МУЗИЧНОГО КОЛЕДЖУ

Проблема духовності належить до тих філософських проблем, які прийнято називати «вічними». Для розвитку власного духовного потенціалу дитина з самого раннього дитинства повинна мати змогу доторкнутись до найвищих духовних цінностей. За висловами Андрія Білого “...у музиці найбільше наближення глибин духу до поверхонь свідомості”. Музика як тимчасова форма мистецтва універсальна ще й тому, що впливає на будь-яку людину не зважаючи на її вік та стать, соціальне положення, освіту та інше. Вона є вираженням взаємозв'язку між людиною та світом [4, с.122].

Проблема втрати духовних цінностей та відсутність потягу до їх закладення у сучасній молоді справді вражає. Мабуть бути розумним через кілька років стане просто скоріше винятком чим правилом, пріоритет знань серед молодого покоління згасає катастрофічно швидко. Тому піднята проблема надзвичайно є актуальною та яка потребує швидкого реагування суспільства та вчителів зокрема як провідників у процесі передачі знань та збереження духовності української нації.

Більшість людей віддають перевагу естрадно-розважальній музиці, яка не потребує інтелектуальних та моральних зусиль для розуміння. Вони не сприймають її як художньо цілісний твір. Вона відіграє роль фону. Згадаємо відомі слова з віршу «Не дозволяй душі лінуватися» М.Заболоцького: «Душа зобов'язана працювати і вдень, і вночі...». Що це означає? Майбутній співак не відбудеться в професії, навіть на початковому етапі не здатний буде добре проінтонувати не складний вокаліз, якщо не матиме багатий емоційний та музичний досвід. Якщо студент, проживши 15 років, не прочитав жодної книги класика, крім як кілька романів Джоан Роулінг із серії про пригоди Гаррі Поттера, не пережив разом з класичними героями Ф.Достоевського, Л.Толстого, О.Пушкіна, І.Франка, Т.Шевченка величезну кількість життєвих ситуацій, коли дух головного героя стверджується, збагачується та наповнюється радістю та вірою у перемогу життя. Як він зможе передати за допомогою голосу найтонші почуття музики П.Чайковського, М.Глінки, або українських класиків — М.Лисенка, М.Леонтовича, О.Нижанківського, Я.Лопатинського, Д.Січинського. Які асоціації виникнуть у його свідомості без знань класики, живопису, архітектури? Благословенні ті діти, які обрали шлях до вивчення класичної музики, тобто прийшли навчатися академічному співу. Природні голосові дані та потяг до прекрасного спонукали їх продовжити навчання в музичному коледжі після закінчення мистецької початкової школи. Але власний педагогічний досвід автора переконує в тому, що природних яскравих голосових даних та одного бажання замало для розвитку та досягнення вершин в царині оперного мистецтва. Студент-вокаліст тільки тоді розвиватиметься всебічно та досягне вершин вокального мистецтва, коли кожного дня слухатиме кращі зразки оперного мистецтва, народного фольклору та високої естради. Може постати питання, навіщо академічному співаку слухати високу естраду, або навпаки естрадному співакові слухати оперну музику. Відповідь надзвичайно проста: тому що, чим більше він запам'ятовує красу мелодій, милується різноманіттям тембрів співаків, проживає досконалу драматургію творів, тим більше збагачує власні виконавські можливості, збагачує власні інтонаційно-виразові можливості, вчиться правильній драматургії, фразуванню, тощо. Саме читання звеличує душу, поглиблює життєвий досвід, додає мудрості та витримки, наповнює серце різноманітними почуттями, розвиває чуттєвість та формує духовні цінності молодій людині. Тому потрібно постійно спонукати студентів до вдумливого читання класичної літератури української та зарубіжної, особливо сучасної езотерики, яка пояснює місію людини, спонукає до роздумів над значущістю життя та важливості знаходження “сродної праці” за Г.Сковородою.

Спів пов'язаний з поезією, тому милування красою віршів, збагачення віршованими порівняннями, епітетами, відчуття метро-ритму віршів видатних поетів, наприклад, "срібного віку" або видатних українців (Л. Костенко, О.Олеся, В.Симоненка і т.д), розширить уяву молодій людині, наповнить його душу почуттями, які він не знав до цього часу. Вокаліст зможе передати почуття героїв романсу чи опери. Вивчення історичних епох, особливостей музичних напрямів, творів визначних представників даної епохи: композиторів, художників та співаків розширить музичний світогляд вокаліста та стане в нагоді при співі.

Процес формування духовної особистості співака надзвичайно складний та багатосторонній процес, який вимагає, як величезної уваги з боку викладача так і взаємної активності та працездатності студента. Згадаємо приклади з музичної історії. Видатний піаніст та викладач Г.Нейгауз переконував своїх студентів проживати у нього вдома, бо тільки так мав змогу опікуватися їх духовним розвитком: вони разом слухали виконання видатних піаністів та обговорювали їх, переглядали фільми та вистави, читали музичну та художню літературу та просто спілкувалися. Таким чином виховувався і видатний композитор і піаніст С.Рахманінов вдома у свого вчителя О.Зверева.

"Що потрібно робити виконавцю, щоб хоч трішки розшевелити, сподобатись публіці?" - запитує видатний педагог-піаніст Г.Нейгауз у праці "Про мистецтво фортепіанної гри". І відразу геніально просто відповідає:

"Одні говорять терпіння та праця, інші – самопожертва.Наша справа маленька і в той же час величезна, виконуючи музику, співаючи, заставляти слухачів сильніше любити життя, глибше відчувати, сильніше бажати, глибше розуміти, тобто педагогіка перестає бути тільки педагогікою, вона стає вихованням" [2, с.28]. Г.Нейгауз формулює завдання педагога-музиканта будь-якого часу: розкрити та розвинути талановитість учня, навчити його не тільки "гарно грати", але й зробити його більш розумним, більш чутливим, більш чесним, більш справедливим, більш стійким...[2, с.29].

Отже, справа виховання вокаліста досить нелегка, тому що вимагає від викладача самому бути багатою особистістю, яка постійно розвивається, віддавати весь свій час на відшліфування душі учня, не тільки вчити його вокальним навичкам, разом з тим направляти його у виборі художньої та методичної літератури, перегляді фільмів, слухання музики. Потрібно постійно спонукати учня до аналізу прочитаного, почутого, вчити комунікувати з людьми, проявляти повагу до вчителя, турботу до старших та малечі, слідкувати за власною мовою, одягом, поведінкою. Тільки тоді учень пізнає радість нашої професії.

1. *Буття людини. Соціально-філософський аспект: колективна монографія / за ред. А. М. Федя, Л. І. Мозгового. Слов'янськ, 2004, 159 с.*
2. *Нейгауз Г. Про мистецтво фортепіанної гри. Нотатки педагога., вид.5. Москва, "Музика", 1987р. 240с.*
3. *Скотний В. Виховання душі. Молодь і ринок, 2011, №7 с. 9.*
4. *Соловей Я. Г. Музика у духовному розвитку особистості: Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2015. Серія «Педагогіка та психологія». Випуск 1. С. 122.*
5. *Кримський С. Б. Архетипи української культури / Сергій Борисович Кримський // Під сигнатурою Софії. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 301–318.*

*Гаврилів Т.М., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

НАВЧАННЯ ONLINE : ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сьогодні, зважаючи на ситуацію в країні та світі загалом, освіта має не лише швидко реагувати на виклики, які пов'язані з переходом на дистанційне навчання, а й робити це якнайбільш ефективно. Як наслідок, тепер в середовищі освіти та науки апробовано багато платформ для онлайн-навчання. Активне використання комп'ютерної техніки та

програмного забезпечення, а також нових форм навчання відкриває значні можливості для того, щоб наша освіта адаптувалася до нових глобалізаційних умов.

Дистанційна освіта – це можливість навчатися та отримувати необхідні знання віддалено від навчального закладу в будь-який зручний час. Дистанційне навчання з'явилося досить давно, ще в XVII столітті. У 1969 році був започаткований перший університет, який повноцінно розпочав свою діяльність у подібному форматі – це Відкритий Університет Великобританії. До його появи, дистанційне навчання мало форму кореспондентської освіти, де студенти отримували навчальні матеріали звичайною поштою. Система дистанційного навчання сьогодні дозволяє придбати необхідні нові знання і навички за допомогою персонального комп'ютера з виходом в мережу Інтернет. За нормативними документами, що стосуються організації дистанційної освіти, вона визначається як «індивідуалізований процес передання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, що створене на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [1].

Забезпечення підвищення ефективності навчання – основна мета дистанційного навчання. Воно дозволяє зробити освіту більш доступною, гнучкою, розширеною, максимально зорієнтованою як на навчання, так і на розвиток особистості. Дистанційне навчання також сприяє реалізації одного з основних принципів навчального процесу – індивідуалізації освіти.

Більшість позитивних результатів і проблемних місць у дистанційному навчанні мають психологічну основу[2]. Позитивний досвід проявив себе у тому, що дистанційне навчання орієнтує на творчий пошук та обробку інформації, вміння самостійно прикладати зусилля, набувати необхідні знання і застосовувати їх у вирішенні практичних завдань з використанням сучасних технологій. Дистанційне навчання дає можливість нам широкого доступу до об'ємних інформаційних ресурсів, що є особливо актуальним сьогодні, не витрачаючи на це багато часу і коштів. Ми виявили, що завдяки дистанційному навчанню у сучасної людини з'явилася можливість зорганізувати свій процес освіти в найбільш зручній формі, навіть не виходячи з дому. Це є великою перевагою серед інших форм навчання, тому що не всі бажаючі мати освіту мають таку можливість, і перш за все це стосується людей з різними фізичними вадами.

Упродовж набутого досвіду навчання у віртуальному середовищі, ми дослідили такі переваги, що зображені на рис. 1.1.

Дистанційне навчання	
Самостійність	Комфортність
Самоорганізація	Творчість
Володіння комп'ютерною технікою	Тайм-менеджмент
Оптимізація навчання	Економність

Рис. 1.1. Переваги дистанційного навчання (на основі власних спостережень)

Дистанційний формат навчання вирішує ряд проблем. Наприклад:

- знижує грошові витрати на оплату семестрів;
- зменшує кількість часу, необхідну для щоденних зборів та транспортування до місця локації закладу;

- надає можливість самостійно планувати час на навчання та коригувати ступінь навантаження;
- гарантує вільний вибір закладу для отримання освіти – як на території України, так і за її межами;
- забезпечує дітей або людей з обмеженими можливостями гідними умовами для отримання повноцінної освіти;
- оптимізує навчальні процеси під потреби кожного окремого студента/учня, за рахунок чого, значно підвищується якість засвоєння матеріалу; не перешкоджає основному типу діяльності слухача(робота, хобі, мандрівки тощо).[3]

За нашими дослідженнями, негативний досвід проявив себе з першого ж тижня дистанційного навчання – це низький рівень мотивації та контролю над студентами. Як наслідок, відбулося значне зниження рівню зацікавленості у навчанні. Також сюди можемо віднести емоційну бідність - брак емоційного контакту, зворотньої підтримки, фідбеку тощо; деперсоніфікованість спілкування; брак засобів невербальної комунікації, яка є одним з головних джерел інформації для людини; неврахування психологічних механізмів сприйняття та обробки інформації в разі розробки навчального середовища; почуття ізольованості і самотності в ситуації дистанційного навчання, викликане неповноцінністю спілкування, технічні проблеми та ін.[4] Будь-яке, навіть найжвавіше, спілкування через Інтернет – це лише опосередковане спілкування. Особисте, живе спілкування залишається поза кадром [6].

На нашу думку, дистанційна освіта - одна із найбільш ефективних і перспективних систем і технологій підготовки фахівців, яка включає у собі як і переваги, так і недоліки безпосередньо впродовж процесу навчання. Основу навчального процесу при дистанційному навчанні становить цілеспрямована та контрольована інтенсивна самостійна робота учня, який може вчитися в зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, маючи при собі комплект спеціальних засобів навчання та узгоджену можливість контакту з викладачем по телефону, електронній пошті, а також віч-на-віч[6].

1. *Положення про дистанційне навчання / Наказ міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466. – Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30 квітня 2013 р. за № 703/23235.*
2. *Вдовченко В. В. Психологічні аспекти дистанційного навчання в художньо-проектній освіті: позитивний досвід і проблеми під час занять в домашніх умовах / В. В. Вдовченко, З. В. Поліщук. – 2020. – С. 121–122.*
3. *Матюк Л. В. Дистанційна освіта в Україні: інновації / Людмила Василівна Матюк. – 2020. – С. 87–89.*
4. *Авраменко В. І. Психологічні аспекти дистанційного навчання / В. І. Авраменко, О. А. Кононенко. – 2020. – С. 93.*
5. *Бисага Ю.М. Роль і місце дистанційного навчання серед інноваційних моделей організації навчального процесу / Ю.М. Бисага, О. Пічкара // X. : Нац. юрид. акад. – 2011. – С. 83–85.*
6. *Підчасов Є.В. Психологічні особливості побудови освітнього процесу із застосуванням дистанційних освітніх технологій (ДОТ). [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://2016.moodleoot.in.ua/course/view.php?id=110>*

*Ганущак Р.І., Львівський національний університет
імені Івана Франка*

ДУХОВНІ АСПЕКТИ ЖИТТЄВОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕРУ

Поняття життєвого світу бере свій початок у феноменології німецького філософа Е. Гуссерля. Ця ідея надихнула багато подальших розробок у філософії (М. Гайдеггер, Х. Ортега-і-Гассет, М. Мерло-Понті) та соціології (А. Шюц, Ю. Габермас), а також доволі швидко була прийнята й психологічною наукою, де набула важливого теоретичного та практичного значення.

В сучасному світі життєвий світ особистості зазнає значного впливу з боку інформаційних технологій. Віртуалізація є одним із факторів, що обумовлюють стрімкі зміни буття сучасної людини: розширюється комунікативне поле особистості, змінюється характер спілкування та взаємодії тощо. Людина інформаційної ери наче живе подвійним життям – реальним та віртуальним. Усе це не може не зачіпати життєвого світу особистості. Аби розібратися у цьому питанні, спочатку розглянемо духовні аспекти життєвого світу людини як їх характеризували різні дослідники та мислителі, а наприкінці окреслимо коло проблем, які стали особливо актуальними із все більшим втручанням новітніх технологій в існування сучасної людини.

Отож, Е. Гуссерль під життєвим світом розумів повсякденне буття людини, самоочевидне для неї, таке, що не потребує жодних додаткових пояснень, адже воно безпосередньо проживається нею тут і зараз. Життєвий світ – це тло, на якому плетуться сенси всякої людської діяльності без зважання на будь-яку об'єктивність. Прагнення об'єктивності – це задача науки, а у життєвому світі особистості на перший план виступають цілі і смисли її існування. Проте саме життєвий світ, на думку Гуссерля, лежить в основі будь-яких гносеологічних досліджень [3].

Швейцарський психіатр та один із основоположників екзистенціальної психології Л. Бінсвангер побачив у концепції життєвого світу дороговказ до розуміння суб'єктивних переживань своїх пацієнтів. Він вважав, що психологічні проблеми і порушення проявляються в різних формах неадекватного судження або інших спотворень життєвого світу особистості, тому головне завдання екзистенціального аналізу – зрозуміти своєрідний світ конкретної людини, особливості його організації. Пропонувалося проводити повний феноменологічний аналіз способів переживання людиною часу, простору, причинності, матеріальності та інших категорій життєвого світу. Також Бінсвангер виділив свого роду три форми життєвого світу: зовнішній світ (Umwelt) – навколишнє предметне середовище; спільний світ (Mitwelt) – простір відносин з іншими людьми; внутрішній світ (Eigenwelt) – відносини з власним «Я». Людина, як вважає Бінсвангер, живе в цих трьох світах одночасно, і їх збалансованість є запорукою душевного здоров'я [1].

Е. ван Дорцен, екзистенціальний психолог та психотерапевт, доповнила уявлення Бінсвангера четвертим компонентом, безпосередньо пов'язаним із духовністю особистості.

Зазначимо, що духовність означає індивідуальну вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання та соціальної потреби жити і діяти «для інших». З категорією духовності у першу чергу співвідноситься потреба пізнання – світу, себе, сенсу та призначення власного життя [5]. Людина духовна у тій мірі, в якій вона задумується над цими питаннями та прагне отримати на них відповідь. Відносна незалежність пізнавальної діяльності від суто прагматичних цілей, а альтруїстичних дій – від негайного соціального схвалення робить духовність важливим фактором розвитку цивілізації, відкриття нових форм суспільного життя, що відповідають змінам в умовах існування.

Отож, ван Дорцен дещо модифікувала інтерпретацію трьох форм життєвого світу Л. Бінсвангера, окресливши їх як природний світ, соціальний світ та особистий світ. Природний світ є найфундаментальнішим, адже буття завжди вкорінене в актуальній фізичній присутності в матеріальному світі. Другий світ, другий вимір буття – соціальний, в якому люди взаємодіють одні з одними різними способами. Третій світ – світ особистий, внутрішній, власний, він охоплює все, що розглядається як частини «Я», це те, що ми називаємо словом «мое». Але у концепції ван Дорцен є ще четвертий світ, відсутній у Бінсвангера, який вона позначає як духовний, або ідеальний світ. Цей духовний світ включає ставлення особистості до матеріального та соціального світів, відображає її переконання та цінності. Для деяких людей це зводиться до релігійної складової існування, для інших – ні, але загалом більшість людей в стані оперувати ідеями, які відображають уявлення про життя, світ, самого себе тощо. Тобто, духовний світ – це та область екзистенції, де люди створюють сенс для самих себе і надають сенсу речам. Ван Дорцен зазначає, що зрозуміти духовний світ

людини – значить осмислити, як ця людина створює уявлення про світ, формує власні переконання, заради чого вона живе і за що погодиться померти. Отож, унікальний життєвий світ особистості, на думку ван Дорцен, утворюється поєднанням всіх цих чотирьох різних аспектів світу [2].

Ван Дорцен у своїх міркуваннях частково посилається на деякі ідеї австрійського психолога, психіатра, філософа та невролога В. Франкла, як от на його думки про ноетичний, або духовний, вимір людського існування. У своїй антропології Франкл обґрунтовує розуміння людини з точки зору єдності трьох вимірів: тілесного, психічного і ноетичного (духовного). При цьому Франкл наголошує, що в його концепції зберігаються антропологічна єдність та цілісність людини. Вертикаль вільного, духовного, особистісного – власне людського – виміру протиставляється Франклом площині психофізичного, яка детермінована генетикою, сімейним вихованням і соціальним навчанням. Найважливішими властивостями людського існування, на думку Франкла, є трансценденція і самодистанціювання. Таким чином, людина вступає в сферу, утворену новим виміром – ноетичним (духовним) [6].

Франкл говорить про принципову різницю між динамічними силами психічного і духовного вимірів. Людина переживає мотивуючу силу психічного, спрямовану на підтримання гомеостазу, як щось таке, що штовхає її до розрядки напруги. Гомеостатичним процесам протистоять «сили» духовного виміру, які створюють постійну напругу між тим, чого людина вже досягла, і тим, що вона ще повинна здійснити; ця напруга підтримує спрямованість на втілення цінностей і здійснення сенсу. Як стверджує Франкл, психодинамічний підхід «сліпий» щодо цінностей. На противагу цьому, духовне буття притягує людину до цінностей, які вона сприймає як важливі особисто для себе. Франкл підкреслює, що людина є духовною істотою, а духовне буття являє собою постійний вихід за власні межі в сферу людського спілкування, взаємодії, в сферу цінностей і смислів. При цьому Франкл підкреслює, що ноетичний вимір є поняттям антропологічним, а не теологічним, тобто, не має релігійного забарвлення, хоча, звісно, може включати і релігійні цінності [7].

Франкл вважає, що сучасна людина стурбована пошуком сенсу власного буття. Вона щиро прагне до сенсу і знаходить його в творчості, любові, надії, стражданні тощо. Створена Франклом логотерапія – це певна духовна практика, яка допомагає людині знайти сенс життя. Пошук сенсу людиною є не що інше, як боротьба, і саме в цій боротьбі людина пізнає своє життєве призначення. Здійснюючи сенс свого життя, людина здійснює сама себе, реалізацію своєї особистості [7].

З концепцією Л. Бінсвангера частково перетинається і плюралістична онтологія австрійського та британського філософа і соціолога К. Поппера. Відштовхуючись від тлумачення взаємин між об'єктивним та суб'єктивним Поппер розрізняв три світи або «субсвіти»: перший – фізичний світ, або світ фізичних станів; другий – духовний, світ станів духу, або ментальних станів; третій – світ розумоосязних сутностей, або ідей в об'єктивному сенсі, це світ можливих предметів думки, світ теорій, аргументів та проблемних ситуацій «в собі», а також їх логічних відносин. При цьому, як вважає Поппер, другий світ є посередником між першим і третім, які безпосередньо між собою не взаємодіють. Якщо перший і другий світи в схемі Поппера приблизно відповідають зовнішньому і внутрішньому світам у концепції Бінсвангера, то третій світ Поппера не має аналогів у Бінсвангера. Поппер зазначає, що цей світ виникає як продукт діяльності людини та існує об'єктивно [4]. Ця теза дозволяє співвіднести третій світ Поппера із поняттями ноосфери (В. І. Вернадський) та семіосфери (Ю. М. Лотман).

Цікаво зазначити, що четвертий, духовний вимір в моделі життєвого світу Е. ван Дорцен частково перегукується, хоч і не збігається, з третім світом ідей К. Поппера. Лише ван Дорцен говорить про світ смислів, а у Поппера, швидше, йдеться про світ значень. Проте між цими двома конструктами, безсумнівно, існує щось спільне.

Тепер повернемося до проблеми життєвого світу власне в сучасну епоху. Це питання найбільш повно розкрив німецький філософ і соціолог Ю. Габермас. Життєвий світ для нього – це певний ресурс інтерпретацій, знань та переконань, який виступає тлом для повсякденної комунікації людей. Габермас досліджує взаємодію життєвого світу особистості і так званого системного світу. На думку філософа, структури сучасної соціальної системи створюють перешкоди для природної, автентичної комунікації між людьми, відбувається так звана колонізація життєвого світу індивіда. Сучасні мас-медіа та соціальні мережі уже не сприяють діалогу між владою та громадянами, вони перетворюються на корпорації зі своїми корисливими інтересами та здійснюють все більший тиск на життєвий світ людей, переслідуючи власні цілі та діючи на користь владних структур чи рекламодавців. Габермас вказує, що збільшення кількості інформації не означає більшої поінформованості суспільства. А взаємодія людей у соціальних мережах настільки анонімізується, що у цих комунікаціях важко віднайти справді людський сенс. Габермас підкреслює, що такий чисто технічний та інструментальний підхід веде до дегуманізації міжособистісних відносин [8].

Отож, як можна побачити, духовним вимірам людського буття різними мислителями та дослідниками надається виняткового значення. Життєвий світ особистості неможливо досягнути і зрозуміти без духовних аспектів її існування – прагнення пізнання, пошук сенсу та віднайдення свого призначення у житті. А в сучасну епоху важливим фактором впливу на життєвий світ людини стали новітні інформаційні технології. А, отже, вивчення і розуміння людини у всій повноті її екзистенції, у тому числі й віртуальної площини міжособистісних комунікацій та взаємодій, є надзвичайно важливим завданням психологічної науки.

1. Бинсвангер Л. *Екзистенціально-аналитическая школа мысли // Экзистенциальная психология / Под ред. Р. Мэя. Москва : Апрель-пресс; Эксмо-пресс, 2001. С. 308-332.*
2. Ван Дорцен Э. *Практическое экзистенциальное консультирование и психотерапия. Ростов-на-Дону : Ассоциация экзистенциального консультирования, 2007. 216 с.*
3. Гуссерль Э. *Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2004. 399 с.*
4. Поппер К. *Объективное знание. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. 384 с.*
5. *Психология: Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.*
6. Франкл В. *Воля к смыслу. Москва : Апрель-пресс; Эксмо-пресс, 2000. 97 с.*
7. Франкл В. *Основы логотерапии. Психотерапия и религия. Санкт-Петербург : Речь, 2000. 286 с.*
8. *Habermas J. The theory of communicative action. Boston : Beacon Press, 1984. 465 p.*

*Гарбадин А.С., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

КРИТИКА ТРАДИЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО СПРАВЕДЛИВОСТІ У КОНЦЕПЦІЇ Р. ТАЛЕРА

Передумовою для критики традиційних підходів до справедливості Р. Талером є його теза про те, що центральним принципом, що лежить в основі і економічних, і політико-управлінських її концепцій лежить ідея суверенітету: суть його в тому, що «люди роблять правильний вибір, і цей вибір кращий, ніж будь-який інший, який роблять за них. Піднімаючи питання про обмежену раціональність і обмежений самоконтроль, ми ставили під сумнів цей принцип. Якщо людина робить помилки, то можливо, принаймні в принципі, що хтось може допомогти людині зробити більш правильний вибір» [1].

При визначенні традиційного уявлення про справедливість як у економічній, так і політичній науці існує безліч спільних рис. Коло індикаторів, які дають можливість говорити про справедливість того чи іншого рішення є обмеженим – це може бути статус (позиція у конкретній ієрархії, що передбачає можливість чи її відсутність впливу на прийняття рішення), зацікавленість у прийнятті рішення (фактор інертності окремих агентів впливу

ніхто не скасовував, наприклад як неявка на вибори виборця), наявність аргументів (можливість переконання інших зацікавлених сторін). Цей список можна продовжувати й іншими індикаторами, проте усі вони передбачатимуть теоретичну модель, за якої кожен учасник процесу прийняття рішення підходить до його прийняття із власним очікуванням про справедливість, що ґрунтується на раціональному (з власної позиції) аналізі дійсної ситуації.

Р. Талер ставить під сумнів такий підхід до визначення справедливості як колективного рішення, обґрутовуючи свою позицію на прикладі реальної ситуації із офісами – коли Школа бізнесу Чиказького університету вирішила побудувати собі новий корпус. Одразу ж ідеєю побудови нового приміщення виникла і проблема – як справедливо розподілити офіси між працівниками? «Існує багато можливих способів розподілити офіси, але декани вибрали досить незвичайну процедуру. Мав відбутися офісний драфт. Професорський склад отримує певний часовий слот, щоб вибрати собі будь-який офіс з тих, що були на той момент в наявності, тобто ще ніким не обрані. Все це виглядало чудово, але залишався одне важливе питання: як визначити черговість вибору. Критерій по старшинству здавався очевидним, але в Чиказькому університеті любили говорити, що ти настільки хороший, наскільки хороша твоя остання стаття. Принцип старшинства можна було викреслити. Лотерею теж всерйоз ніхто не розглядав. Розташування офісу було занадто важливим питанням, щоб залишити це рішення на волю долі» [1].

Вже на цьому етапі обговорення офісного драфту критерій статусу набуває нового означення – акцент із старшинства зміщується на позицію «заслуги». Однак останні не менш маніпулятивний чи відносний фактор – як їх визначити? Судити про їх значущість було призначено заступника декана Джона Гуїзінга (John Huizinga), що відповідав за комунікацію із професорсько-викладацьким складом та відповідав за безліч проблем у організації навчального процесу. І дана фігура не викликала запитань, оскільки він вважався колективом порядною та прямолінійною людиною – а це дві особливо важливі риси у даному процесі.

Джон Гуїзінга продумав наступний порядок драфту: «по-перше, буде кілька категорій (або кошиків, як у статистиці). Джон вирішив, скільки кошиків буде і кого з членів комітету визначити в який кошик, але порядок всередині кожного кошику-категорії буде визначено випадковим чином. Число категорій не було оголошено, і ніхто його так і не дізнався. Як ми побачимо, це внесло певну неясність у весь процес ... Ще два цікавих правила: офіси неможна було «торгувати», а після того як один із старших членів факультету поставив про це питання, була виключена можливість «перекупування» більш ранньої черги (піку) у колег» [1]. Останнє правило додатково показало, що навіть прогресивні економісти, що часто декларують засади вільного ринку як необхідність, неготові йти всупереч формальним ролям.

При цьому такий підхід цілком враховує статус працівників, виходячи з їх стажу, досягнень та наявності офіційного контракту – позаштатні працівники отримали менш привілейовану позицію. Знову ж таки це виглядало цілком справедливо – за умови переходу на основне місце роботи, що може бути досягнуто лише особистісним ростом, залишається надія на кращий офіс у майбутньому, коли ідея справедливості спрацює стосовно таких працівників.

Стосовно самого порядку драфту, порядку, з якою працівники отримали право вибору, Р. Талер вважає його наступним: було виділено 3 категорії. До категорії А потрапили найбільш імениті працівники, до категорії Б всі інші штатні працівники, до категорії В – ті, хто не займався активною науковою діяльністю. «Я вважаю, що, відбираючи людей для першої категорії, Джон переслідував кілька цілей. По-перше, таким чином він хотів винагородити тих, хто зробив найбільший внесок в роботу Школи. По-друге, так можна було розсадити членів факультету по різних кінцях будівлі: найпривабливіші офіси були кутовими, а значить, перебували далеко один від одного, тому що вся п'ятиповерхова будівля займає цілий квартал в місті, а викладацькі офіси займають три верхніх поверхи. ... Найбільше засмутилися ті, хто опинився в категорії Б, хоча розраховували бути в категорії А,

а до того ж їм ще не пощастило і з чергою всередині своєї категорії, яка розподілялася випадковим чином» [1].

Ще одна прикметна деталь – перед офіційним драфтом відбулась його тестова версія, аби всі працівники ознайомилися з процедурою і під час реального драфту не виникло проблем. Іронія тут полягає у тому, що пробний драфт лише нашкодив реальному, оскільки в результаті виникало незадоволення та чітке уявлення про несправедливість своєї системи – виявилось, що ефект ендаументу (володіння) виявлявся навіть стосовно пробного, тобто недійсного рішення. У підсумку переконаність про несправедливість драфту змусила організаторів провести його додаткові етапи – дозволялося змінити свій вибір, однак не можна було обрати той офіс, який вже обрав хтось інший.

Як зазначає Р. Талер, «найкумеднішим в цьому сум'ятті з вибором офісів було те, що, за винятком дев'яти кутових кімнат, інші офіси практично однакові. Вони всі дуже приємні, набагато кращі, ніж ті, які були у нас на колишньому місці. Звичайно, одні трохи більші, інші трохи менші, в одних вид з вікон трохи краще, ніж з інших, але багато розходжень, які тепер стали очевидні, були проігноровані під час процедури вибору» [1].

Відповідно ключове зауваження до уявлення про справедливість у цьому прикладі полягає у непрозорості вибору – якби було принаймні оголошено число категорій, по яких розподілено викладачів та працівників, це б убезпечило всю процедуру від уявлення про несправедливість процесу загалом. Все вищевикреслене надає можливість поглянути на проблему справедливості під новим кутом – і у економічній, і у політичній теорії.

1. Талер Р. Новая поведенческая экономика. Почему люди нарушают правила традиционной экономики и как на этом заработать [Електронний ресурс] / Р. Талер // – Эксмо, 2017. – 368 с.

Гузенко І.М., Національна академія сухопутних військ імені гетьмана П.Сагайдачного

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО-НАВЧАННЯ

В сучасних умовах розвитку одним із основних пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади і управління в Україні є гендерна політика. В свою чергу гендерна політика у Збройних Силах України є складовою загальної гендерної політики в державі і постає органічною складовою реалізації Концепції гуманітарного та соціального розвитку у Збройних Силах України. Актуальність вивчення та аналізу проблем жінок в армії, взаємовідносин з військовослужбовцями-чоловіками, запобігання гендерному насильству у військовому середовищі, пошук шляхів їх розв'язання стає все більш необхідним для ефективного реформування та розвитку Збройних Сил України та інших військових формувань. А подолання гендерної дискримінації є важливою складовою розбудови сучасного війська. У цьому контексті військо України не є виключенням. Розвиток сучасного навчального середовища, і виокремлення основних напрямків цього розвитку відбувається на основі взаємообумовленого і взаємопов'язаного використання віртуально й реального у процесі навчання. Останнім часом у освітан використовуються такі терміни: хмарні технології, електронне та дистанційне навчання, відкриті освітні ресурси, відкрите, змішане та мікронавчання.

Відкрите навчання – забезпечує свободу щодо вибору часу, місця, форми. До відкритих освітніх ресурсів належать навчальні курси, окремі матеріали курсу, окремі модулі курсу, підручники, відео, програмне забезпечення та будь-які інші засоби, матеріали або технології, що використовуються для забезпечення вільного доступу до інформації. На базі відкритих освітніх ресурсів проводять відкриті дистанційні курси для школярів, студентів, викладачів і дорослих[1].

Дистанційний навчальний процес - це новий підхід до відтворення традиційного навчального процесу за рахунок включення таких форм проведення і здійснення навчальної

діяльності, як спілкування, співробітництво, співтворчість, самостійна робота й постійне самовдосконалення тощо за умови всебічної технічної підтримки засобами ІКТ[3].

Питання дистанційного навчання в умовах пандемії коронавірусу залишається, як ніколи, актуальним.

Дистанційне навчання - це навчання, при якому його суб'єкти розділені в просторі і, можливо, в часі, реалізується з урахуванням передачі і сприйняття інформації у віртуальному середовищі, забезпечується спеціальною системою організації навчального процесу, особливої методикою розробки навчальних посібників і стратегією викладання, а також використанням електронних або інших комунікаційних технологій. Дистанційна освіта дозволяє задовольнити індивідуальні потреби кожної людини в навчанні і вирішити такі проблеми традиційної освіти, як відсутність індивідуального підходу до учнів, недостатнє використання активних форм навчання, директивність освітнього процесу, слабка мотивація до самостійної пізнавальної діяльності учня, жорстка прив'язка до території і в часі, суб'єктивність оцінки результатів навчання[3].

Таким чином, дистанційне навчання здатне оптимально подолати недоліки традиційної освіти і відрізняється від нього за низкою показників: підвищує відвідуваність заходів за рахунок онлайн-учасників і переглядів записів; привертає тих учасників, хто не може бути присутнім на заняттях в силу браку часу або географічної віддаленості; надає можливість доступу до електронних матеріалів і відеозаписів після лекції; залучає нових слухачів, надаючи їм можливість в будь-який вільний час приєднатися до онлайн заняття; забезпечує доступність і економічність освіти для всіх категорій громадян, в тому числі соціально незахищених та маломобільних; забезпечує можливість вибору індивідуального змісту навчання, а також ефективність і результативність навчання; дає можливість вибору індивідуального темпу засвоєння знань; стимулює самостійну пізнавальну діяльність учня.

Дистанційне навчання передбачає взаємодію реальних суб'єктів освіти в віртуальному середовищі за допомогою спеціальних засобів комунікації. Специфіка середовища взаємодії і особливості організації навчальної інформації за відсутності прямого контакту студента (учня) з педагогом визначають психолого-педагогічні особливості дистанційного навчання[3].

Отримання освіти дистанційно збагачує людину, не відриваючи його від основної діяльності, розвиваючи в ньому здатності взаємодії з передовими технологіями. До переваг дистанційного навчання відносяться такі як економія часу (студенти та викладачі не витрачають часу на поїздки до університету та назад, або ж на очікування транспорту); темп навчання, який можна обирати самостійно. Якщо студент самодисциплінований та мотивований, найкраща перевага дистанційної освіти полягає в тому, що він може вчитися у своєму власному темпі. Відомий факт, що різні люди засвоюють знання по-різному і з різною швидкістю. Ще однією з переваг дистанційного навчання є те, що навчатись студент може будь-коли та де завгодно. За винятком випадків, коли студенту потрібно прослухати онлайн-лекцію або відеоконференцію у конкретний час, він може обирати час для навчання самостійно. Студенти можуть вчитись на дивані у вітальні, на кухні чи у будь-якому комфортному місці.

У той же час, впровадження дистанційного навчання має деякі технічні труднощі та недоліки. Реальність показала, що не всі заклади вищої освіти технічно підготовлені, тож лекції та семінари проводились з використанням сервісу Google Classroom, знання оцінювались за допомогою текстових тестів, підготовка та презентація проєктів проводилася через Skype, нові платформи, ресурси та соціальні мережі (Moodle, Zoom, Skype, Viber, Telegram та Messenger).

Серед психологічних проблем основними зазначені відсутність живого спілкування, неможливість повторної здачі пропущених практичних занять, значне збільшення завдань, брак часу на виконання завдань, обмежений доступ до комп'ютера, тощо.

Отже, дистанційне навчання, як віртуальний засіб освіти, породжує цілу низку нових можливостей для реалізації людської ідентичності та розширення вибору можливих шляхів

творчої активності. Перебування в віртуальному просторі створює нові перспективи дистанційна освіта, дозволяє формувати власну віртуальну особистість. Так як Інтернет - як технічний засіб дистанційної освіти - етично нейтральний, то може використовуватися і для розкриття творчого потенціалу особистості, розширення її свободи, і для поневолення людини. Все залежить від того, яку світоглядну систему ми приймаємо. Тому на перший план виходить підготовка викладачів. Маючи високу ерудицією, хороші знання культурних традицій, психології, педагогіки, викладач на основі розробленої філософської концепції дистанційної освіти формує високорозвинену інтелектуальну особистість[4].

1. Андреев О.О. Педагогічні аспекти відкритого дистанційного навчання : монографія / О.О. Андреев, К.Л. Бугайчук, Н.О. Каліненко, О.Г. Колгатін, В.М. Кухаренко, Н.А. Люлькун, Л.Л. Ляхоцька, Н.Г. Сиротенко, Н.С. Твердохлебова // За ред. О.О. Андреева, В.М. Кухаренка – ХНАДУ, Харків: «Міськдрук», 2013. – 212с.
2. Ващенко Г. Загальні методи навчання – 2, 1997, – 441с.
3. Кухаренко В.М., Рибалко О.В., Сиротенко Н.Г. Дистанційне навчання : Умови застосування. Дистанційний курс : навчальний посібник. 2-е вид., доп. / В.М. Кухаренко, О.В. Рибалко, Н.Г. Сиротенко, за ред. В.М. Кухаренка. – Харків : НГУ «ХІП», «Торсінг», 2002. – 320 с.
4. Цикін В. О. Філософія освіти — стратегія прориву в майбутнє : монографія / В. О. Цикін, І. А.Бріжата. — Суми : СумДПУ ім. А. С.Макаренка, 2012. — 258 с.

*Гурлева Т.С., Інститут психології імені
Г.С. Костюка Національної академії педагогічних
наук України*

ДО ПИТАННЯ ПОСИЛЕННЯ ІНФОБЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ: СУБ'ЄКТНИЙ ПІДХІД

В часи інформаційної агресії, розповсюдження інформаційних вірусів, збільшення ризику інформаційної небезпеки, громадяни мають підвищувати власну медійну грамотність, вміти протистояти ворожим, маніпулятивним впливам сучасного медіапростору. На сьогодні важливим вважається вміння людини читати тексти із друкованих засобів масової інформації та Інтернет з мінімальною загрозою для свого психологічного благополуччя. Актуальним є розвиток комунікативної, діалогічної компетентності як умови продуктивного спілкування (Л.В. Долинська, І.В. Михайлюк, М.Р. Мінігалієва, Е.І. Огар'єва та ін.).

Дослідження проблеми психологічної допомоги громадянам у розвитку і зміцненні здатності протистояти маніпулятивному медіавпливу базується на принципі суб'єкт-суб'єктної, діалогової взаємодії між учасниками комунікації, на основі стосунків співучасті та співробітництва, що розглядається в працях вітчизняних і зарубіжних вчених (М.М. Бахтін, О.О. Леонт'єв, С.Д. Максименко, З.Г. Кісарчук, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко, Н.В. Чепелева, А.В. Шамне, Ю.М. Швалб та ін.).

Теоретичне осмислення питання посилення інформаційної безпеки дозволяє відзначити, що підвищення медійної грамотності і інфогієни сучасного українця – активного споживача медіаінформації – має здійснюватись у поєднанні з розвитком і саморозвитком суб'єктних якостей особистості, що забезпечуватиме результативність освітньо-розвивальних програм з цього спрямування.

На сьогодні можна спостерігати роз'єднаність цих двох площин, а саме: а) розвитку освітнього рівня з медіаграмотності (інформаційна робота щодо основ медійної комунікації, загроз і пасток медійного простору), і б) виховання, розвитку і саморозвитку якостей особистості, яка здатна до критичного мислення, до активного протистояння медіаманіпуляціям. Для досягнення цієї мети доцільно створювати освітні програми для школярів, студентів, а також людей старшого віку. Мають бути скоординовані зусилля вчених психологів, педагогів, батьків тощо з виховання медіаграмотності – з одного боку, і розвитку і саморозвитку особистісних якостей і властивостей, які характеризують людину як суб'єкта власного і суспільного життя – з другого боку. Серед суб'єктних якостей ми виділяємо довіру до себе, яка має особливість впливати на свідомість і поведінку людини, а також виявляється у довірі/недовірі читача до медіатексту.

Довіра взагалі – це базове утворення, найважливіша умова нормативного психічного розвитку особистості, є результатом активної, конструктивної, благополучної взаємодії зі світом людей, речей, природи. Недовіра ж пов'язана з такими почуттями і станами людини, як невпевненість у собі, підозрілість, замкненість, почуття меншовартості, несамостійність, тривожність, відчуття занедбаності, розгубленість, почуття смерті, стан песимізму (З.С. Карпенко, В.М. Корольчук, О.Ю. Осадько, Є.В. Підчасов, Н.В. Тарабріна, Н.П. Шайда).

Довіра до себе створює ефект цілісності буття людини і сприяє виникненню відчуття цілісності особистості, є засобом гармонізації відносин людини зі світом та одночасно із самою собою. Довіра ж до іншого – це довірливість у спілкуванні та у відносинах, стрижневий елемент соціального і психологічного благополуччя [2]. Довірливість у спілкуванні є ефективною за умови суб'єкт-суб'єктних, діалогічних стосунків партнерів по спілкуванню, у тому числі автора тексту і читача, коли комунікант підтримує довіру до себе у людини, а не підпорядковує її своїм впливом. Маркером неблагополучного спілкування може бути недовіра, яка не сприяє розвитку суб'єкт-суб'єктних стосунків між людьми у процесі спілкування, породжує сумніви, страх, схильність до навіювання тощо. З іншого боку – недовіра може виникати і зміцнюватись за умови нещирих, недіалогічних стосунків. Маніпуляції уможливають формування некритичної довірливості читача, нівелюють його здатність критично мислити, що відбувається з-за недостатньо розвиненої довіри до себе.

В науковій літературі розглядається довіра до себе як особистості, суб'єкта життєдіяльності, останнім часом збільшується кількість досліджень довіри/недовіри людини до засобів масової комунікації. Втім й досі не ставилась і не вивчалась проблема рівня і особливостей довіри до себе як до читача будь-якого і зокрема медійного тексту. Втім, за результатами нашого емпіричного дослідження, довіра до себе має позитивний кореляційний зв'язок з довірою до себе як читача медіатекстів [1].

Довіра до себе як читача розуміється нами як активна і конструктивна взаємодія з текстом. Людина, яка довіряє собі як читачеві, характеризується тим, що : бере на себе відповідальність за споживання інформації, за прийняття рішення щодо доцільності чи небажаності її поширення серед інших людей; розуміє, що сильні (як негативні, так і позитивні) емоції від тексту здатні приспати пильність і шкодити нормальному сприйняттю і розумінню медіаповідомлення; здатна формувати і захищати власну думку, свою позицію, не піддаватися навіюванню і підштовхуванню до намірів і способів поведінки та вирішення життєвих конфліктів, які пропонує автор.

Якщо довіра до себе взагалі свідчить про ставлення до себе як до особистості, яка розвивається і удосконалюється, то довіра до себе-читача має виражатися в критичному оцінюванні текстового повідомлення, його частин (адже, одні з них можуть бути правдиві, інші – неправдиві, маніпулятивні), здатність не затискатися в рамках того, що оповідується в тексті, а виходити за його межі, звертатися до власного розуму, совісті, відповідальності, перевіряти інформацію в інших джерелах.

Довіра до себе як до читача виявляється у спрямованості і здатності до діалогу – із автором статті, із самим собою, у повазі до себе, а також до іншого, коли спілкування здійснюється на суб'єкт-суб'єктній основі. Діалогічність тексту допомагає розвитку довіри людини до себе і до інших. При стиканні з маніпулятивними прийомами читач, який довіряє собі, зуміє відреагувати на це спокійною розсудливістю, збереженням власної позиції щодо теми повідомлення, ствердженням власної відповідальності і незалежності від будь-яких сторонніх і шкідливих впливів.

Довіра до себе-читача є невід'ємною частиною довіри до себе як якості суб'єкта, вимагає від громадянина розширення і поглиблення знань і навичок з інформаційної гігієни, особливостей маніпулятивного впливу через текст і можливих та надійних способів протидіяти негативним медіавпливам. Читач має знати основи інформаційної грамотності та інфогігієни, постійно підвищувати свою читацьку, комунікативну, діалогічну компетентність. Площина освітнього рівня має включати лекції і курси (особливо актуальні і своєчасні – онлайн-заходи) з медіаграмотності, комунікативної компетентності, адаптовані

для людей різного віку і соціального положення, особливо в умовах, які значно ускладнюють, а то й зовсім роблять неможливим пряме, безпосереднє спілкування людей, зокрема отримання психологічної допомоги (запровадження карантину, пов'язаного з COVID-19, локдауну тощо).

Загалом, технологія віртуальної реальності пропонує, як вважають фахівці, унікальні можливості для розв'язування нових задач інноваційної освіти, зокрема, для організації відеоконференцій, створення віртуальних класичних експериментів, створення банку лекцій для дистанційної освіти. М.Л. Смульсон вважає, що в умовах «невизначеності та хаотичності віртуального середовища важливою його метою є створення тотального навчального простору для оптимізації здатності вчитися, формування компетенції оновлення компетенцій» [3, с. 12-13]. Як пише О.М. Поддяков, в умовах динамічності і мобільності сучасного світу, виникнення абсолютно нових видів діяльності в раніше невідомих галузях, освіта має бути спрямованою в основному на формування компетенції оновлення компетенцій. Він називає таку освіту, в якій розвивається здатність особистості активно досліджувати новизну і складність світу, що змінюється, винаходити оригінальні стратегії діяльності, «школою невизначеності». І тоді йдеться про цінність пошуку, створення і використання ситуацій невизначеності як «динамічного резерву різноманітних шляхів розвитку» [цит. за 3, с.13].

Психологічна допомога громадянам у питанні зміцнення інфобезпеки включає: 1. розуміння: актуальності інфогієни в сучасному інфопросторі; особливостей опосередкованого спілкування, маніпулятивних загроз і пасток, які можуть бути наявні в медіатекстах; важливості розвитку і саморозвитку такої суб'єктної якості як довіра до себе у протистоянні медіаманіпуляціям; а також 2. вправлення у розпізнаванні клієнтами-читачами медіатекстів різної спрямованості (діалогічної, маніпулятивної, інформаційної, змішаної), обміну між учасниками дискурсу досвідом довіри/недовіри до себе і до медійної інформації. Результативність освітньо-розвивальних програм можливо забезпечити шляхом підвищення рівня інфо-медійної грамотності сучасного споживача медіаінформації у поєднанні з розвитком і саморозвитком суб'єктних якостей особистості.

1. Гурлева Т.С. *Технологія психологічної допомоги громадянам у подоланні проявів ПТСР через текст у друкованих ЗМІ та Інтернет-ресурсах: Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу: монографія*. Київ, 2020. С. 159-177: URL: https://lib.iitta.gov.ua/722181/1/Monograph2020_labpsychother.pdf
2. Кравець Н. М. *Довіра до себе – суб'єктивний феномен особистості*. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2011. Вип. 26. С. 201-208.
3. Смульсон М. Л. *Психологічна характеристика віртуального освітнього простору*. Наука і освіта. 2015. № 10. С. 10-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_10_4

*Данилевич Н.М., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ

Сьогодні в Україні поряд з надлишковою пропозицією робочої сили існує і незадоволений попит на вакантні робочі місця, однією з причин якого є невідповідність пропонованих вимог фактично наявним у працівників професіям та рівнем кваліфікації.

Структурні зрушення на ринку праці обумовлені трансформацією суспільних і економічних відносин в сучасному глобалізованому світі. Посилення конкуренції, розвиток економіки знань, інформаційних технологій, зміни в змісті і формах праці потребують оновлення системи регулювання ринку праці. Для України також актуальними є внутрішні чинники соціально-економічної нестабільності, пов'язані із посиленням соціальної напруги в суспільстві на фоні зниження рівня життя, погіршенням умов зайнятості, територіальними та професійно-кваліфікаційними диспропорціями між попитом та пропозицією на ринку праці, загостренням ситуації на локальних ринках праці, а також проблеми пов'язані з пандемією COVID-19.

Серед інструментів регулювання ринку праці найбільш перспективними є ті, що враховують об'єктивний вплив глобальних трендів і спрямовані на активізацію інноваційної зайнятості, підприємницької активності населення, забезпечення збалансованості ринку освітніх послуг та ринку праці, прогнозування обсягу і структури попиту і пропозиції на ринку праці, підвищення конкурентоспроможності фахівців і розширення кола гідних робочих місць.

В сучасних умовах основними факторами, що впливають на процеси, які відбуваються на ринку праці, є: структурна перебудова економіки; прискорене економічне зростання; нарощування потенціалу підприємництва; науково-технічний прогрес, інформатизація суспільства; державне регулювання розвитку трудового потенціалу, ринку праці та зайнятості, а також співпраця між навчальними закладами які готують потрібних фахівців та роботодавцями.

Якщо звернутися до результатів дослідження проведеного Відділом кар'єрного розвитку та співпраці з бізнесом разом з Центром моніторингу Львівського національного університету імені Івана Франка у квітні-жовтні 2020 року в якому було опитано 62 роботодавці Львівщини з метою виявлення потреб та тенденцій на ринку праці, а також можливостей співпраці з закладами вищої освіти, а саме з Львівський національний університет імені Івана Франка .

На запропоновані запитання відповідали керівники підприємств, HR відділу та спеціалісти з набору, підбору та навчання персоналу. Отримані відповіді дозволили зробити висновки і пропозиції до можливості співпраці Університету з роботодавцями.

Роботодавці які були експертами нашого дослідження у більшості випадків, а це (85 %) опитаних функціонують у Львові та Львівській області. Головним чином їх діяльність пов'язана з виробництвом, роздрібною торгівлею, банківською справою, ІТ, а також з туризмом.

Отже, за результатами дослідження зрозумілим і позитивним для нас є те, що організації-респонденти хотіли б посилити співпрацю з університетом для забезпечення свого кадрового резерву, або безпосереднього стажування, практики чи найму на роботу. Значна частка опитаних, а це (71,7%) виявили готовність запрошувати на роботу студентів третього (26,1%), четвертого (26,1%) і наступних курсів (19,5%). При цьому вони зазначили найважливіші навички якими володіють наші випускники: вміння працювати в команді (21%), комунікабельність (22%), прагнення до розвитку (19%), гнучкість (20%) та знання іноземної мови (18%) опитаних.

Проведемо аналіз дослідження за результатами конкретних запитань. А саме: «Наскільки Ви задоволені рівнем компетентностей молодих фахівців, які працевлаштовані на Вашому підприємстві/установі/організації?» (рис. 1.)

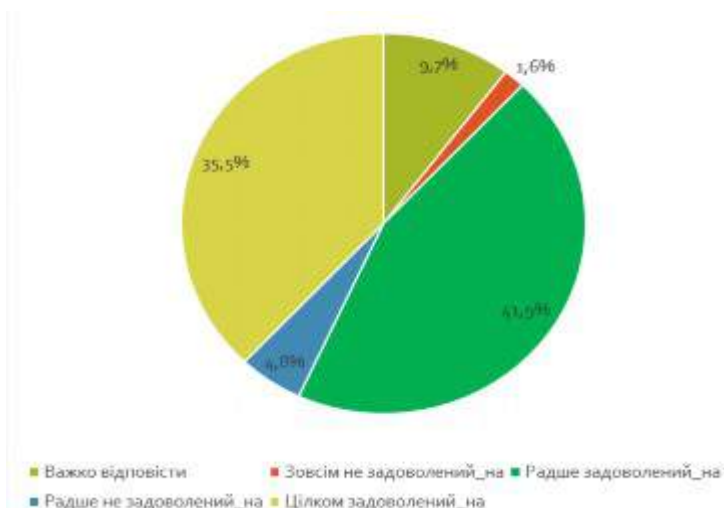

Рис. 1. Наскільки Ви задоволені рівнем компетентностей молодих фахівців, які працевлаштовані на Вашому підприємстві/установі/організації?»

Значна частка опитаних, а це (35,5%) цілком задоволена рівнем підготовки фахівців, що є випускниками ЛНУ ім. Івана Франка, яких працевлаштували протягом останніх трьох років та (41,9%) респондентів-роботодавців є швидше задоволеними якістю підготовки, аніж ні. Тобто, випускники Університету мають належний рівень підготовки для працевлаштування та професійного розвитку.

За результатами найбільш затребуваними є студенти економічного факультету(24,7%) та факультету іноземних мов(16,4%). Це пов'язано з значним розвитком сфер, у яких провадять свою діяльність організації та підприємства, що були залучені до опитування.

Роботодавці готові та прагнуть долучитися до створення та вдосконалення навчальних програми, які є або будуть розроблені спільно. Також респонденти готові та відкриті до співпраці у таких формах як: круглі столи, Дні кар'єри, тренінги, презентації(41,9%) опитаних. Висловились, що в період складних епідеміологічних умов важливо підтримувати онлайн-режим зустрічей у форматі тренінгів та вебінарів, дистанційного стажування та практики, зустрічей з викладачами на відео-конференціях.

Більшість опитаних, а це (61,3 %) мають можливість приймати студентів на стажування та практику і зацікавлені (71%) в укладенні договору про співпрацю з ЛНУ ім. Імені Франка. 80% організацій-респондентів готові приймати на роботу студентів, що пройшли у них практику.

Цікавою була відповідь респондентів на наступне запитання: «За Вашими прогнозами, як зміняться обсяги діяльності Вашого підприємства / установи / організації за найближчі 3-5 років?» (рис.2).

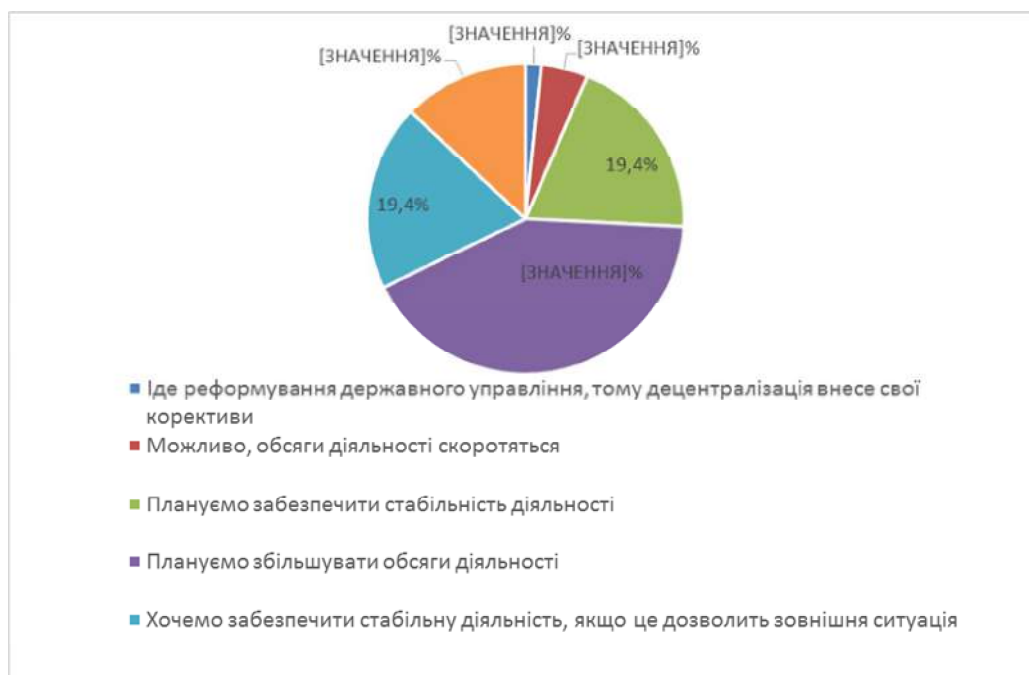

Рис.2. За Вашими прогнозами, як зміняться обсяги діяльності Вашого підприємства / установи / організації за найближчі 3-5 років

Більшість, а це (82,3 %) організацій-респондентів прогнозують власний розвиток. Натомість (4,8 %) вважають, що обсяги діяльності скоротяться. Це дуже оптимістичні прогнози і позитивна динаміка захоплює і обнадіює.

Наступний цікавий момент про зайнятість молоді і відповідь на запитання анкети:

«Які Ваші прогнози щодо зайнятості молодих фахівців на Вашому підприємстві / організації у зв'язку із поточною ситуацією?» (рис. 3).

Рис.3. Які Ваші прогнози щодо зайнятості молодих фахівців на Вашому підприємстві / організації у зв'язку із поточною ситуацією?»

Третина організацій вважають, що зміни профілю вакансій та вимог до навичок студентів є неминучими, в той час як (25 %) опитаних відповіли, що кількість вакансій для молодих спеціалістів зросте.

Констатуємо, що за результатами даного соціологічного дослідження чітко простежується тенденція відкритості та прагнення роботодавців до співпраці з ЛНУ ім. Івана Франка як надійного і високопрофесійного закладу щодо підготовки фахівців та розуміння необхідності творення спільних проектів для розвитку і адаптації випускників, а отже працівників до викликів сьогодення.

Отже, наведена вище інформація показує, що, попри трансформаційну (перехідну) природу української економіки, вітчизняний ринок праці фактично функціонує відповідно до циклів ділової активності в нашій державі. Тому й попит на робочу силу в Україні збільшується із зростанням національної економіки і навпаки. При цьому відносно вищими темпами зростає попит на кваліфікованих працівників, а оскільки вітчизняний ринок за таку робочу силу конкурує з європейським ринком, де аналогічні посади оплачуються значно вище, то проблема нестачі кваліфікованої робочої сили в Україні може суттєво загостритись вже в найближчі роки. Саме тому є необхідність тісної співпраці Університету, викладачів та роботодавців для забезпечення підготовки висококваліфікованих, сучасних фахівців.

1. Кулицький С. Український ринок праці під впливом пандемії COVID-19: стан та оцінка перспектив розвитку [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2020. – № 12. – С. 43–57. – Режим доступу: <http://nbuvip.gov.ua/images/ukraine/2020/ukr12.pdf>. – Назва з екрану.
2. Юрчик І. Б. Взаємозв'язок ефективності ринку праці та його інституційного забезпечення / І. Б. Юрчик // Науковий Вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. – 2016. – Вип. 17. – Ч. 4. – С. 109.
3. Федунчик Л.Г. Ринок праці в Україні: проблеми та напрями їх вирішення /Л.Г. Федунчик // Ринок праці та зайнятість населення. – 2016. – № 2. – С. 31.

Жигайло Н., Львівський національний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЯ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧЕНОГО

Актуальність дослідження. Духовний розвиток особистості був важливим для людства завжди. У наш час, коли інформація обрушується на людину стрімким потоком, духовність особистості є під небезпекою і потребує серйозного вивчення та вдосконалення. Так, перед сучасним ученим постало чимало викликів. Онлайн-праця із студентами, відсутність живого

спілкування, перехід на інший вимір із застосуванням новітніх технологій тощо. За словами академіка Максименка С.Д., «світ вже не буде таким як раніше». Пандемія не застала нас зненацька. Уже був підготовлений до цього ґрунт: zoom, tiams, moodle. Та й, зрештою, дистанційні спроби передачі інформації – явище не нове: від телефон, телеграф, рація, грамота короля (сувій – на якому вирізьблений наказ), таблиці Мойсея, телеграма, лист – до сучасних – емейли, скайпи, вайбери, вацапи – все це передувало новим винаходам та технологіям у формі відео-конференцій, де об'єднано не дві, а більше і багато осіб. Це економить час, зусилля – але веде до «мауглі». Бо, якщо 100 років тому із брочки пересіли на потяг, авто і літак, то це був поступ. Перехід на дистанційну форму передачі інформації позбавляє людину однієї із органічних потреб – живого спілкування.

Саме тому без духовного відродження та оновлення, повернення духовності у душі людей неможливо говорити про утвердження нашого суспільства, його відповідності нормам цивілізованого існування, законодавчих та реальних гарантій прав та свобод особистості, які є пріоритетними у всьому світі.

Аналіз останніх публікацій на тему дослідження. Проблемі духовності присвячено чимало досліджень: від Платона, Аристотеля, Панфіла Юркевича, Григорія Сковороди до наших днів: С. Д. Максименко, І. Д. Пасічник, В. П. Москалець, М. В. Савчин, В. Ф. Моргун, В. М. Жуковський, Р. В. Каламаж, О. В. Матласевич, В. П. Мельник, Рижак Л.В., Н. І. Жигайло; зарубіжні класики: Ф. Лерш, К. Г. Юнг, К. Роджерс, Р. Мейо, Дж. Коннорс тощо. Серед сучасних зарубіжних досліджень варто виокремити працю Л. Брегмана з екології духовності [11] концепцію психологію духовності Л. Кулліфорда [11] Найновіші дослідження Джонстона і Коуена базуються на нових дослідженнях нейробіології і аналізують духовний досвід через призму нейронауки [14], визначають вплив духовності на інтелект [1]. Значна увага теж надається практичним аспектам і ролі духовності на робочому місці та у бізнесі [1, 2, 4, 5].

За визначенням науковців, духовність – це загально-культурний феномен, який містить у собі абстрактно-теоретичні цінності та ідеали, а також базується на принципах сумління, правди та краси. В сучасній українській психології дослідження духовності відбувається за такими основними напрямками: філософсько-релігієзнавчим, предметом вивчення якого є духовність як віра у вищі сили (Г. С. Сковорода, Т. Г. Шевченко, Г. П. Ващенко); культурологічним, у якому духовність виступає як вияв особи в культурному світі через самовизначення та самореалізацію, що передбачає вищі почуття, здатність до емпатії, співчуття (М. І. Пірен, В. В. Москаленко, В. В. Рибалка); соціально-психологічним, в якому духовність виступає як специфічна властивість особистості двох основних потреб: ідеальної - пізнання і соціальної - жити та діяти для інших (С. Д. Максименко, М. В. Савчин, В. П. Москалець, О. В. Матласевич, Н. І. Жигайло)» [3].

Виклад основного матеріалу. Духовність – це складний психічний феномен; вияв внутрішнього світу особистості; інформаційно-енергетична структура особистості, насичена символами, якими вона володіє. Під духовністю в найсучаснішому вимірі ми розуміємо наповнення інформаційного простору духовними цінностями задля формування високого рівня свідомості та самосвідомості особистості; розвитку її духовних пріоритетів; обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу життя, виступати на передній план усього процесу життєдіяльності. Джерелами духовності слугують наука, культура, релігія, мистецтво, спорт тощо.

З метою формування духовності ученого нами запропоновано:

1. Поняття «духовної особистості ученого».
2. Авторську психологічну структуру духовної особистості.
3. Авторську модель духовного становлення особистості ученого.
4. Програму тренінгу розвитку інформаційної духовності особистості.
5. Тематичний план спецкурсу «Психологія формування духовності особистості».
6. Критерії розвитку духовності особистості.
7. Джерела формування духовності особистості ученого.

Під терміном «духовна особистість ученого» ми розуміємо особистість, яка є сучасною та цифрово грамотною; яка в своїх думках і вчинках опирається на закони правди та справедливості; яка в своєму житті керується принципами істини та любові до ближнього; користується законами взаємоповаги та взаємодопомоги; інформаційний простір якої сповнений духовно-культурними надбаннями.

Авторська психологічна структура духовної особистості (рис. 1), представлена нами у вигляді дерева, основа (коріння) якого базується на чинниках саморегуляції, якими є воля, совість і віра; а верхівка прагне до духовного зростання, тобто до самовдосконалення» [2].

Рис. 1. Психологічна структура особистості за С. Максименко, Н. Жигайло

Авторська модель духовного становлення особистості ученого включає в себе інструментальну, потребово-мотиваційну та інтеграційну складові (рис. 2).

Рис. 2. Авторська модель духовного становлення особистості ученого

Також нами представлено психологічний тренінг формування духовності особистості ученого. До кожного блоку «Програми тренінгу розвитку духовності особистості» розроблені вправи, які можна використати у відповідності до поставленої мети. Пропонуються також рольові та ділові ігри, міні-дискусії, вправи із тренінгу особистісного зростання, вправи із тілесно-зорієнтованого тренінгу, лекції, наукові семінари, круглі столи, конференції, конгреси, симпозіуми, реколекції тощо.

Перелік блоків та психолого-педагогічних і тренінгових вправ наведено у табл. 1.

Таблиця 1

«Програми тренінгу розвитку духовності особистості ученого»

№ блоку	Назва тренінгового блоку	Основні психолого-педагогічні та тренінгові засоби
1	2	3
1	Вступ до роботи	1. Вправа «Знайомство». 2. Формування позитивного соціально-психологічного мікроклімату. 1. Психогімнастика.
2	Ціннісні орієнтації особистості	1. Проективний малюнок «Я і моє призначення». 2. Рольова гра «Покликання особистості ученого». 3. Ділова гра «Кодекс особистості 21-го сторіття». 4. Вправи на розслаблення та підвищення рівня довіри у групі.
3	Духовне становлення особистості	1. Рольова гра «Я і моє майбутнє. Головні пріоритети» 2. Психологічний практикум «Дерево мого роду» 3. Вправа «Друзі та вороги у минулому». 4. Вправа на зняття напруги, вияв експресії через рух.
4	Духовні цінності особистості	1. Тренінг особистісного зростання «Я – очима інших. Формування довіри» 2. Обговорення «Віруюча людина. Ціннісні орієнтири» 3. Ділова гра «Якби Біблію написав Я?» 4. Вправа на зняття напруги, вияв експресії через рух.
5	Свідомість та самосвідомість особистості	1. Дискусія «Розвиток свідомість та самосвідомість особи»». 2. Брейн-стормінг «Яким я бачу своє майбутнє» 3. Ділова гра «Совість. Чи потрібна вона у 21-му сторіччі?» 4. Вправа на зняття напруги, вияв експресії через рух.
6	Обговорення підсумків тренінгу	1. Дискусія «Я – до початку роботи в Т-групі. Я – після закінчення роботи в Т-групі. Що в мені змінилося?» 2. Вправа на зняття напруги, вияв експресії через рух.
7	Кінцеве заняття «Моє майбутнє»	1. Формування екзистенційного «Я». 2. Розстиківка почуття «Ми» в учасників тренінгу. 3. Вправа на зняття напруги, вияв експресії через рух.

На подальшому етапі дослідження нами запропоновано комплексну «Програму духовного становлення особистості», у якій передбачено діагностико-корекційну роботу, що дає змогу оцінити рівень духовності особистості та сприяти його підвищенню. Програма включала в себе формування системи цінностей як основи духовного становлення особистості ученого; виокремлення духовних цінностей як важливого чинника духовного становлення особистості; тренінг як ефективний метод формування духовних цінностей особистості; виокремлення свідомості та самосвідомості як сутнісної складової духовності особистості; лекції із спецкурсу «Психологія духовного становлення особистості ученого» (табл. 2).

**Тематичний план спецкурсу
«Психологія духовного становлення особистості ученого»**

з/п	Тема
	2
	<p>Розділ I. Теоретико-методологічні основи духовного становлення особистості ученого Психологічні основи духовного становлення особистості. Поняття духовного становлення ученого. Головні джерела формування духовності особистості.</p>
	<p>Розділ II. Психологічне моделювання процесу духовного становлення особистості Духовні цінності як основа духовного становлення особистості. Умови формування ціннісних орієнтацій ученого. Психологічна модель духовного становлення особистості.</p>
	<p>Розділ III. Система цінностей як основа духовного становлення особистості ученого Формування системи цінностей як основи духовного становлення особистості Духовні цінності як важливий чинник духовного становлення особистості Тренінг як ефективний метод формування духовних цінностей особистості</p>
	<p>Розділ IV. Програма духовного становлення ученого Свідомість та самосвідомість як необхідна складова духовності особистості Діагностика духовності особистості Визначення рівнів духовності за відповідними критеріями</p>
	Всього: 60 год

Нами представлено критерії, яким повинна відповідати особистість ученого: моральні: духовна особистість ученого характеризується чесністю, справедливістю, достоїнністю; має діловий та особистісний авторитет; любить свою працю і відповідально відноситься до неї; мати етично-діловий такт і радість від спілкування; інтелектуальні: високий рівень фахової підготовки; точність пам'яті, гнучкість мислення, творчість уяви; темперамент, лабільна нервова система (вроджені чинники); сила волі і віра (набуті чинники); мовленнєва культура, риторика; інтуїція; спостережливість; фізичні та канонічні: одяг, постава, поведінка; шляхетність, одухотворення.

Джерелами духовної особистості є: художня, наукова та духовна література, зокрема, Святе Письмо; Богослов'є (як наука про Бога); Свята Літургія – вчителька життя (А. Шептицький); Молитва – розвиток душі; церковне мистецтво; християнська філософія (пізнання Бога); природа, культура, мистецтво, спорт тощо.

Новітні методи формування духовності – це наповнення інформаційного простору духовними цінностями задля формування високого рівня свідомості та самосвідомості особистості; розвитку її духовних пріоритетів; обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу життя, виступати на передній план усього процесу життєдіяльності.

1. Балл Г. О. Психологія і духовність / Упоряд.: Г. Балл, Р.Трач // Гуманістична психологія. – 2005. – 279 с.
2. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. – К., 2000. – 76 с.
3. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця : Монографія. - Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008 – 336 с.
4. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості : наук. монографія. – К. : КММ, 2006. – 255 с.
5. Максименко С. Д. Психологія особистості : Підручник. – К. : КММ, 2007. – 296 с.
6. Москалець В.П. Психологія особистості: Навч. посібник. – К.:«Центр учбової літератури», 2013. – 416с.

7. Моргун В.Ф. «Багатовимірна теорія особистості про світогляд людини в контексті інваріанту просторово-часових орієнтацій.» Стаття. *Психологія і особистість*. К.–Полтава, 2015. № 2 (8). Ч. 1.
8. Савчин М. В. *Духовний потенціал людини: монографія / М. В. Савчин. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 508 с.*
9. Савчин М.В. *Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри: монографія – Дрогобич: ПП «ПОСВІТ», 2019. – 232 с.*

Закалик Г.М., Львівський інститут «ПрАТ «ВНЗ МАУП»

Партико Н.В., Навчально науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

Я-ОБРАЗ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Я-образ – це психологічний феномен усвідомлених уявлень особистості про себе і відповідне ставлення людини до власного Я. Відповідно до того наскільки збалансовані особистісні утворення такі як: потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, самооцінка й образ реального та ідеального Я, можна говорити про гармонійність особистості в цілому.

Період ранньо-юнацького віку відзначається активним формуванням Я-образу особистості. Виходячи з поглядів й концепція У. Джеймса та враховуючи вікові особливості особистості, у цей час найбільш характерним стає формування соціального та духовного «Я». Соціальне Я, представлене конгломератом Я-образів, що створюються під впливом комунікації, тиском чи впливом на людину соціальних норм і правил, які вона засвоює як суб'єкт взаємостосунків, занурюючись в культуру. Відповідно духовне «Я» можна представити як свідомість (мислення), занурену в ціннісний зміст буття [1].

Формування здорового та реального Я-образу, а відповідно й Я-концепції є важливим етапом становлення особистості, що вимагає обов'язкової соціалізації – перебування в соціумі, контакти із соціумом, отримання позитиву від соціуму.

У нинішніх умовах пандемії усі ми поставлені у наднеприродне існування, якого людство не зазнавало століттями!

Перш за все, – це тривале перебування в умовах вимушеної ізоляції. По-друге, неможливість прямих соціальних контактів, живого спілкування і сприймання співрозмовника, а натомість – занурення у світ віртуального середовища, що тісно пов'язане саме з ізоляцією [3, с. 338].

Проблемам впливу інформаційно-комп'ютерних технологій на формування особистості та усвідомлення себе в сучасному світі присвячені праці Гі Дебора, Ф. Уебстера, П. Вірілію, П. Бурдьє, а також співзвучні роботи Дж. Міда, Ч. Кулі, Т. Парсонса, І. Гофмана, Н. І. Жигайло, Н. В Партико, Г. М. Закалик та ін. Ці дослідження торкаються формування різноманітних «Я-образів» в умовах сучасного світу, де ідентичність є результатом соціальних інтеракцій. Однак особливості конструювання ідентичності особистості в умовах віртуального комунікативного простору та усвідомлення впливу «віртуальної ідентичності» на формування реального образу Я в період становлення особистості не є достатньо вивченим. Особливого значення воно набуває у сучасному суспільстві, яке вже тривалий час перебуває в умовах пандемії.

Частиною віртуального світу стають заняття в онлайн-режимі. Ми можемо уявляти віртуальну реальність як складний імітаційний символічний простір, в якому реалізуються основні потреби людини – потреби у спілкуванні, в пізнанні чи розвагах (грі). Внаслідок чого виникає прокрастинація, що спричинює зависання в інтернет-мережі. Для більшості молоді – це втрата (або послаблення) зовнішнього контролю за виконанням навчальних завдань;

складність самоорганізуватися і планувати режим навчальної роботи і відпочинку, а також обмежені соціальні контакти.

Для вчителів загально-освітніх шкіл та викладачів ЗВО – це переорієнтація планів і навчальних програм з урахуванням застосування новітніх цифрових технологій, які так чи інакше ще більше вводять молоде покоління у віртуальне середовище.

Віртуальна реальність стала головною культурною подією, що може впливати на нашу свідомість, на усвідомлення своєї ідентичності.

Як зазначає В. І. Штанько, особливістю віртуальної реальності стає: породженість – продукування зовнішньою активністю якої-небудь іншої реальності; актуальність – актуальне існування віртуальної реальності тільки «тут і зараз»; автономність – існування у віртуальній реальності свого, але зміненого часу, простору і законів буття та відсутність поза нею минулого й майбутнього; інтерактивність – віртуальна реальність може взаємодіяти з усіма іншими реальностями, у тому числі із тією, що її породжує і незалежна від них [6, с. 8]. Тобто особистісна культура ідентичності у віртуальній реальності формується під значним впливом особливостей процесів комунікації у ній.

Віртуальне середовище і його комунікативний простір стає альтернативним майданчиком, де особистість має можливість до самовираження, пошуку нових стратегій самопрезентації, створення і реконструювання власного Я [2, с. 28].

Зміни образу Я стають відчутними за ознаками самопрезентації: ведення облікового запису як сукупності інформації про користувача – аккаунт – він представлений переважно не справжнім ім'ям, а нікнейм; візуальна особистість – це не власне фото, а віртуальна маска – аватар; комунікація часто втрачає відчуття культури і людської гідності; вигадані відомості про себе тощо. Сукупно – це самопрезентація такого собі супергероя, в образ якого глибоко вживається особистості.

В. Г. Панок, І. В. Марухіна та Д. Д. Романовська [5, с. 3] здійснюючи аналіз впливу пандемії COVID-19 2020 р. наголошують на істотних негативних соціально-психологічних наслідках, що виявилися у необхідності самоізоляції для учнів і студентів – з одного боку та ускладнили роботу представників психологічної служби – практичних психологів і соціальних педагогів.

У вказівках про «Навчання в умовах карантину. Організація освітнього процесу», подано ряд пропозицій щодо протиепідеміологічних заходів та проведення дистанційного навчання. Працівникам навчальних закладів та батькам пропонується проводити роз'яснення про важливість дотримання правил особистої гігієни, носіння масок та користування антисептиком [4]. Водночас, цілком випущена психологічна складова, яка важлива у формуванні Я-образу та становленні особистості у стресових умовах. На неї і до сьогодні практично не звертається увага.

На наш погляд, переживання молоддю стресу, заглиблення у віртуальний світ аж ніяк не сприяє формуванню Я-образу особистості загалом і образу-Я фахівця, зокрема. Як би акторськи викладач не подавав свою відеолекцію, якби цікаво не розповідав лектор студенту-біологу про аромат квітки чи студенту-геологу про кристал, фото чи відео яких він виставить на екрані; якби не намагався іншій аудиторії – показати фонендоскоп і просити послухати як б'ється серце пацієнта; як би не навчали ми студента-психолога працювати з клієнтом на психологічному консультуванні – це все замітники, які не зможуть бути адекватними для реальної діяльності і, відповідно, відобразатимуться на формуванні Я-образу.

Попри усі варіанти і форми групової та індивідуальної роботи, що здійснюються онлайн, чи можемо говорити про зменшення психоемоційного напруження і підвищення стресостійкості (резильєнтності)? Чи вдасться сформувати позитивну життєву перспективу? На ці запитання дасть відповідь лише час.

Тому очевидним стає розробка таких віртуальних середовищ, які б враховували і психологічні особливості молоді, яка здобуває освіту, і потреби освітнього процесу загалом, а основою має бути створення реального Я-образу особистості.

1. Джеймс У. Психологія / под ред. Л. А. Петровской. М.: Педагогіка, 1991. 368 с.
2. Волошина Н. В., Полежаєв Ю. Г. Network broadcasting of boys and girls // Психолінгвістика в сучасному світі : Матеріали VIII наук.-практ. конф. (18-19 жовтня 2013 року, Переяслав-Хмельницький). Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2013. С. 28.
3. Закалик Г. М., Городна Н. В. Психологічні особливості особистості у стані самотності. Особистість в екстремальних умовах: Збірник статей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 травня 2015). Львів : ЛДУ БЖД, 2015. С. 335-339.
4. Мандзій Л. Навчання в умовах карантину. Організація освітнього процесу. 18 серпня 2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/konferencia2020>
5. Панок В. Г., Марухіна І. В., Романовська Д. Д. Психологічний супровід освіти в умовах пандемії. Вісник НАПН України, 2020. 2(2). С. 1-7. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-12-2>
6. Штанько В. І. Віртуальний комунікативний простір і проблеми самоідентифікації особистості. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Теорія культури і філософія науки. 2012. № 1029(1). Вип. 47. С. 5-12.

Заревич Р.Я., Данилевич Н.М., Львівський національний університет імені Івана Франка

РОЛЬ КАДРОВОЇ СЛУЖБИ НА СУЧАСНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Актуальність дослідження. Робота з кадрами підприємства здійснюється спеціалізованим функціональним підрозділом підприємства — кадровою службою. Роль кадрової служби в апараті управління підприємством невідмінно зростає: постійно виникає необхідність в обґрунтованому підборі, організації навчання, підвищенні кваліфікації, правильній оцінці і вихованні кадрів підприємства.

Отже, сьогодні розвиток та успішне функціонування організації великою мірою залежить від персоналу, який там працює, оскільки він відіграє безсумнівно важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності, ефективності та розвитку будь-якого підприємства. А для того, щоб персонал приносив користь бізнесу, має ефективно працювати кадрова служба.

Виклад основного матеріалу. Кадрова служба в організаційній структурі сучасної організації - це сукупність спеціалізованих структурних підрозділів в сфері управління підприємством разом із зайнятими в них посадовими особами (керівники, фахівці, виконавці), покликаними управляти персоналом в рамках обраної кадрової політики. Головне призначення кадрової служби полягає в тому, щоб не тільки керуватися інтересами підприємства, а й діяти з урахуванням трудового законодавства.

Можна виділити три основні організаційні форми здійснення кадрової роботи на підприємствах різної спрямованості, чисельності та структури[1]:

- самостійний структурний підрозділ з безпосередніми підпорядкуванням керівнику підприємства або його заступнику;
- виконання функцій кадрової служби окремим співробітникам підприємства;
- виконання функцій кадрової служби співробітникам, основні обов'язки якого не збігаються з покладеними завданнями з кадрової роботи.

Прикладом діяльності кадрової служби може навести відділ управління персоналом ТЗОВ "Видавничий дім "Укрпол", тобто це перша організаційна форма згідно вищенаведеного списку. Він складається з чотирьох осіб, які власне і виконують усі функції кадрової служби, які я наведу трохи згодом. На рисунку 1 зображено організаційну структуру відділу управління організації даного підприємства.

Рис.1. Структура відділу управління персоналом
ТЗОВ Видавничий дім "Укрпол"[4]

Робота кадрових служб має два напрямки: тактичний і стратегічний. В рамках тактичного здійснюється поточна кадрова робота: аналіз стану та планування потреб в кадрах; розробка штатних розкладів; здійснення набору, оцінки та відбору персоналу; тестування; планування найближчих кадрових переміщень і звільнень; поточний облік і контроль, підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації, формування резерву на висування, виховання персоналу в дусі організаційних цінностей[1].

В рамках стратегічного напрямку здійснюється формування кадрової політики організації - системи теоретичних поглядів, ідей, вимог, практичних заходів в області роботи з персоналом, її основних форм і методів.

Таким чином, суть кадрової роботи полягає у визначенні того, що конкретно, ким, як і за допомогою чого повинно робитися на практиці в сфері управління персоналом.

До функцій кадрової служби підприємства належать[2]:

- визначення потреби в кадрах, планування кадрового забезпечення і руху кадрів;
- організація підбору, відбору, розміщення і виховання персоналу;
- дослідження і аналіз ділових, професійних і особистих якостей працівників підприємства;
- організація діловодства щодо роботи з персоналом;
- оцінка і періодична атестація персоналу підприємства;
- організація навчання і підвищення кваліфікації персоналу;
- формування кадрового резерву, підготовка керівних кадрів і управління їх просуванням по службі;
- поліпшення умов роботи і вирішення соціальних питань;
- розвиток мотивації, кар'єри працівників.

Ці функції є загальними і, звичайно, в положеннях організації можна знайти які основні задачі ставить підприємство перед своєю кадровою службою. У Положенні про відділ управління персоналом ТЗОВ "Видавничий дім "Укрпол" описані більшість з вищенаведених функцій.

Згідно з Положенням про пошук та підбір персоналу, всі дії, пов'язані з пошуком та підбором нових працівників здійснюється відділом управління персоналом. У досліджуваному підприємстві існують такі етапи пошуку та підбору персоналу:

- Прийом замовлення на пошук персоналу
- Комплекс робіт із залучення кандидатів
- Аналіз резюме та анкетних даних
- Первинна співбесіда
- Відбіркове інтерв'ю
- Прийняття рішення

Усі ці етапи допомагають відділу підібрати персонал, що максимально задовільнить очікування фірми та керівника підрозділу, що заповнював замовлення на пошук та підбір персоналу, зокрема.

На мою думку, пошук та підбір персоналу є дуже важливими для кожного підприємства, адже кадри є фундаментом і основою функціонування підприємства. Підприємство може успішно працювати в умовах сучасного ринку завдяки вдало налаштованій кадровій політиці, яка має бути спрямована на стимулювання і підвищення конкурентоспроможності працівників. Цим власне і займається кадрова служба.

Висновки. Отже, діяльність підприємства залежить від ефективного управління діяльністю працівників, тому слід приділяти більше уваги роботі з персоналом, за яку і відповідає кадрова служба. Так, для підвищення ефективності функціонування кадрової служби необхідно проводити дослідження щодо їх роботи, аналізувати та доповнювати професійні обов'язки, приділяти увагу підвищенню кваліфікації менеджерів цих служб, оскільки тільки системний підхід допоможе зробити правильні висновки, необхідні для підвищення ефективності та удосконалення роботи служби персоналу на сучасному підприємстві.

1. Андреева В. І. Діловодство в кадровій службі: Практ. посібник. / В. І. Андреева – М. : ЗАТ «Бізнес-школа «Інтел-синтез», 2002. – 193 с.
2. Балабанова Л.В. Управління персоналом : підручник / Л.В. Балабанова, О.В. Сандрак. – К.: Центр учбової літератури, 2011.– 468с.
3. Положення про відділ управління персоналом ТзОВ “ВД ”Укрпол”.
4. Положення про організаційну структуру та принципи управління ТзОВ “ Видавничий Дім “ УКРПОЛ ”

*Захарчин Г.М., Національний університет
«Львівська політехніка»*

АКАДЕМІЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ Й КУЛЬТУРИ

Вищий навчальний заклад функціонує як соціокультурна система, функції якої не обмежуються лише підготовкою людини до професійної діяльності, а є інструментом трансляції культури, де формуються і поширюються академічні цінності, закладаються основи доброчесності, розвивається духовний та інтелектуальний потенціал суспільства. Зміни, які відбуваються в сучасному світі та освітній сфері, паралельне існування реального й віртуального світів особливо актуалізують етичні аспекти взаємовідносин у цих середовищах та культуру взаємодії й професійної етики, наукової сумлінності та відповідальності усіх учасників освітнього процесу та всієї академічної спільноти. Підтримання високих стандартів професійної діяльності, поглиблення інтелектуальної творчої свободи особистості, здатної конкурувати в ринковому середовищі, працювати для досягнення корпоративних цілей, корпоративних інтересів є досяжним завдяки прийнятим у академічній спільноті цінностям.

Цінності є ядром корпоративної культури, отож, доцільно розглядати їх у контексті корпоративної культури Університету. Корпоративна культура дає можливість працівникам і студентам ідентифікувати себе з Університетом, успішно адаптуватися до системи норм і цінностей; формує доброчесні стандарти поведінки, відповідальність за їх дотримання, а трансляція цінностей, креативних ідей і правил сприяє в залученні талановитих молодих людей до навчання і особистісного розвитку в університеті. Від рівня розвитку корпоративної культури академічної спільноти залежать внутрішні мотиваційні настанови працівників й студентів Університету. На зовнішньому рівні корпоративна культура покликана сприяти інтегруванню Університету у європейську систему вищої освіти, в якій

передбачена обов'язковість етичних кодексів під час присвоєння навчальним закладам рейтингу.

Для досягнення спільної мети академічної спільноти Національного Університету «Львівська політехніка» - формування атмосфери довіри та взаємоповаги, прагнення до самовдосконалення, навчання, свободи самовираження, в університеті було проведено опитування академічної спільноти на предмет визначення академічних цінностей. За результатами опитування корпоративними цінностями Університету визнано такі:

- професіоналізм: ми сповідуємо досконале володіння фахом;
- патріотизм: ми віддані своєму Університетові та пишаємося його історією і сьогоденням;
- доброчесність: ми чесні, порядні та відповідальні у виконанні своїх обов'язків, між нами панують довіра, повага та справедливість;
- академічна свобода: ми прагнемо до самостійності й незалежності під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової, інноваційної діяльності, згідно з принципами свободи слова і творчості;
- прагнення до змін: ми прагнемо до неперервного розвитку та шукаємо нові можливості;
- духовність: ми орієнтуємося на загальнолюдські, соціокультурні та національні цінності;
- традиції: ми культивуємо повагу до університетських та національних традицій.

Задекларовані цінності стали основою для розроблення важливого документу - Кодексу корпоративної культури Національного університету «Львівська політехніка». Кодекс проголошує і захищає ціннісно - орієнтаційну єдність усієї академічної спільноти, виховуючи почуття солідарності, взаємоповаги, толерантності та патріотизму, готовність зберігати і розвивати традиції Університету. У Кодексі на основі прийнятих цінностей сформовані норми та правила академічної доброчесності науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти. Отож, це документ, що містить інформацію про основні цінності та принципи академічної спільноти Львівської політехніки, її професійну етику та культуру, правила взаємодії з діловими партнерами, засобами масової інформації та громадськістю, символи, традиції та ритуали університету, а також — відповідальність за порушення норм кодексу. Він сформований на основі світового і вітчизняного досвіду етичної нормотворчості. Методологічною основою формування Кодексу корпоративної культури стали три моделі, які визначають підхід до формування змістовно-структурної частини — честі, обов'язку та змішана модель. Модель честі побудована на основі цінностей, не передбачає обов'язкових санкцій за невиконання прийнятих норм, а орієнтується на сумління людини. Друга модель (обов'язку) накладає на членів академічної спільноти обов'язки і, відповідно, санкції за їх невиконання. Третя модель поєднує у собі аспекти двох попередніх.

Формування корпоративної культури починається з формулювання основних цілей і завдань політехніки, зі створення стратегічного плану розвитку й інших базових документів. Тільки в цьому випадку цінності матимуть активну дію, а корпоративна культура буде виконувати своє призначення та сприяти впровадженню цілей і завдань університету в життя. На основі цих базових документів сформовано каркас корпоративної культури, включаючи опис норм та стандартів поведінки всіх членів академічної спільноти, підтримку її традицій і символів. Реалізуючи корпоративні цінності, Університет:

- сповідує ідеали відкритості й демократичності, забезпечує доступність освіти, зберігаючи високі стандарти якості науково-освітнього процесу;
- забезпечує необхідні умови для досягнення особами, які навчаються, високого культурного й освітнього рівня та формування професійних і комунікативних умінь і навичок, необхідних для успішної особистісної та професійної реалізації;

- заохочує потребу до самоосвіти та навчання упродовж життя, інтелектуальну та комунікативну креативність, толерантність, патріотизм й активну громадянську позицію;
- формує і розвиває атмосферу академічної свободи та академічної відповідальності, взаєморозуміння, створює умови, що сприяють реалізації інтелектуального, професійного та особистісного потенціалу кожного представника університетської спільноти;
- підтримує зв'язки з випускниками, Асоціацією випускників, Клубом випускників;
- впроваджує і заохочує взаємоповагу і порозуміння у сфері наукової та освітньої діяльності, у спорті, соціальній сфері, дозвіллі і приватному житті;
- дотримується у своїй діяльності та у співпраці з діловими партнерами принципів доброчесності, відповідальності та вимог ділової етики.

Важливим є використання інституту кураторства та розроблення ключових інформаційних меседжів, як трансляторів цінностей в академічне середовище, підтримка і тиражування позитивних прикладів та активне використання можливостей наочної промоції у корпусах, гуртожитках та приміщеннях підрозділів. Зрештою, корпоративна культура - це не тільки цінності, норми й правила поведінки. Це значно глибше! Це славна історія Львівської політехніки, традиції, ритуали, церемонії, свята, легенди, міфи, атрибутика (символічно-знакові елементи корпоративної культури), комунікації. Корпоративна культура - це і система відносин між членами академічної спільноти та соціально-психологічний клімат, який відображає емоційний компонент культури.

Це щоденна робота всіх членів академічної спільноти, яка залежить від доброї волі, сумління й відповідальності кожного.

*Гльницька Д.В., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЙОГО РЕФОРМУВАННЯ

Сучасний політичний процес обумовлений різноманітними соціальними, культурними, економічними та політичними чинниками. Важливою сферою розвитку суспільства є публічне управління. Послідовність соціальної реформи, зокрема реформи публічного управління, зазвичай, включає декілька кроків, які взаємопов'язані між собою та приводять саму реформу як таку у дію. До таких кроків належать: утвердження концепції й стратегії реформування; прийняття законодавчої бази, юридичних напрацювань, нормативних актів, законів; аналіз та визначення матеріального аспекту здійснення реформи; здійснення низки інституційно-організаційних заходів на центральному, регіональному та місцевому рівнях із забезпечення функціонування структур; формування програм і цілей та планів впровадження реформи та окремих її сегментів; визначення й затвердження індикаторів результатів реформи; організація професійного навчання виконавців з метою якісного впровадження реформи, проведення навчання, конференцій, залучення спікерів з міжнародним досвідом впровадження подібних реформ; залучення компетентних фахівців, науковців для здійснення експертного супроводу та оцінки результатів реформи; мінімізація ризиків реформи та забезпечення всіх необхідних демократичних механізмів, для виконання реформи.

Саме по собі державне управління являє собою складну єдність кількох складових: адміністративної діяльності, орієнтованої на встановлення порядку, норм і відповідного тону управління; публічного управління, яке забезпечує участь громадян в управлінні, взаємодію органів державної влади та місцевого самоврядування з громадянами для обговорення та прийняття управлінських рішень, здійснення процедур контролю, які

відповідають інтересам людей; електронно-мережевого, інформаційно-технологічного управління, пов'язаного зі створенням електронного уряду, електронного самоврядування, електронної демократії. Зведення державного управління тільки до однієї складової можна розглядати або як відображення реальної нерозвиненості та деформації управління, або як ціннісно-гносеологічну деформацію його розуміння.

Варто зазначити, що сучасна система публічного управління та адміністрування передбачає функціонування універсального організаційно-правового механізму виявлення і задоволення суспільних потреб та інтересів на основі використання засобів комунікації, формування мінімального переліку суб'єктивних прав та обов'язків учасників суспільних процесів, переведення їхніх зв'язків та стосунків у конкретні правовідносини. Саме чітке розуміння механізму публічного управління та його складових дає можливість чітко створити план реформи публічного управління чи його складової.

Оскільки досягнення високої ефективності та якості будь-якого виду управлінської діяльності полягає в підвищенні ефективності адміністрування такої діяльності то саме публічно-правове нормування поведінки суб'єктів та об'єктів управління, яке здійснюється за допомогою організаційно-правового регулювання, здатне забезпечити узгодженість та цілеспрямованість їх діяльності, зорієнтованої на задоволення суспільних потреб та інтересів, які об'єктивно існують на конкретному етапі суспільного розвитку. Не менш важливим є питання про цінності, на яких має базуватися державне управління. Можемо зазначити декілька основних: цінності соціальної держави, сильної держави, ліберально-демократичної держави, європейської держави тощо.

На публічне адміністрування та його реформування великий вплив здійснює зовнішнє середовище, що включає наступні складові: економічне середовище; політичне середовище; соціальне середовище; науково-технічне середовище; правове середовище; культурне середовище; природне середовище; ідеологічне середовище; демографічне середовище; географічне середовище. Існує ряд факторів внутрішнього середовища, що впливають на сутність публічного адміністрування: цілі системи; стратегія розвитку (цілі, задачі, зміст); функції управління (склад, зміст, ступінь централізації); методи управління (механізми реалізації); технології процесів управління; інформація управління; техніка управління; персонал управління (соціально-культурні, психологічні, професійно-кваліфікаційні характеристики); організаційна культура (цінності, стандарти поведінки, традиції, філософія управління); джерела (фінансові, людські, матеріальні ресурси); дослідження і наукові розробки (портфель угод, стан науково-дослідницької бази, склад кадрів) [2, С.155]

Великий вплив на формат парадигми публічного адміністрування здійснюють цінності орієнтації зі специфічними типами цільових переваг:

- 1) теоретичні – істина, знання, раціональне мислення;
- 2) економічні – практичність, корисність, накопичення багатства;
- 3) політичні – влада, визнання;
- 4) соціальні – людські відносини, відсутність конфліктів;
- 5) естетичні – гармонія, форма і симетрія;
- 6) релігійні (етика, моральні проблеми).

Управління суспільством як головне призначення публічного адміністрування – це звернення до пізнання механізмів самоорганізації складних еволюційних та складних систем у стані, далекому від рівноваги, коли загострюється їх чуттєвість до незначних флуктуацій на мікрорівні, які приводять до зміни поведінки всієї макросистеми.

Руйнування динамічної рівноваги її структур і підсистем публічного адміністрування, вступ їх у «режим із загостренням», фазу кризи, в якій нестійкі структури піддаються швидкій дезінтеграції, приводять до зміни моделей адміністрування. Власне, саме ці механізми часто призводять до реформ в системі публічного управління. Управління суспільством як головне призначення публічного адміністрування має дослідити: 1) теоретико-методологічні основи аналізу синергетичної парадигми; 2) зміни, які відбуваються в різних системах в умовах нестабільності; 3) дії механізму самоорганізації; 4) можливості

соціального управління і суперечлива сутність кризи; 5) ідеї про креативність хаосу, його конструктивність, направленість його просування до нової соціальної організації. [2, С.155]

Ефективне публічне адміністрування є одним із основних факторів соціального прогресу. Управління суспільством як головне призначення публічного адміністрування слід оцінити як акумульовані і логічно упорядковані за певними правилами знання, які представляють собою систему принципів, методів і технологій управління, розроблених на основі інформації, отриманої як емпіричним шляхом, так і в результаті використання досягнень ряду конкретних наук. Усі фактори, основи та цінності публічного адміністрування, які ми розглянули складають його фундамент. На основі вищевикладених засад, можемо зробити висновок, що публічне адміністрування є складною системою взаємозв'язків різних сфер, структур та підсистем.

1. *Бородін О.Д. Роль державного регулювання в соціально-орієнтованій ринковій економіці / О.Д. Бородін // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія "Управління". – 2015. – №3/4. – С. 133–142.*
2. *Бойко О.В. Концептуальна парадигма публічного управління та адміністрування: теоретико-методологічні засади./ О.В. Бойко// Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2017. – С. 151-161.*
3. *Воронкова В. Г. Формування синергетично-рефлексивної моделі самоуправлінського суспільства: цивілізаційний контекст. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Запоріжжя. 2012. Вип. 49. С. 17-28*
4. *Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / За заг. ред. Сергія Чернова, Валентини Воронкової, Віктора Банаха, Олександра Сосніна та ін. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 602 с.*

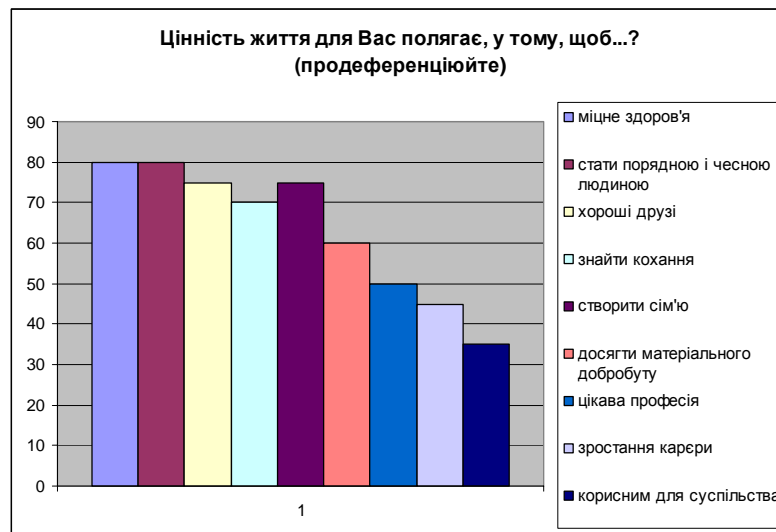
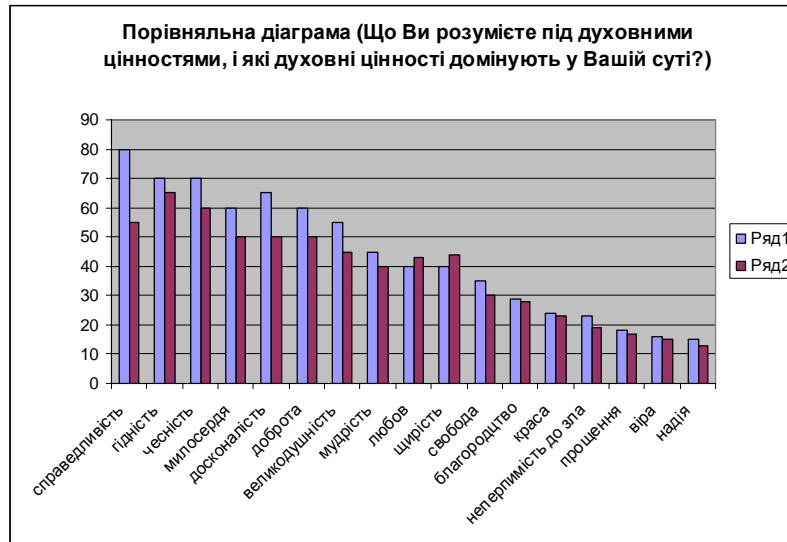
*Карпінська Р., Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького*

СТАНОВЛЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Релігійна свідомість найдавніша з поміж інших видів людської свідомості. Релігія є основним підґрунтям суспільства – вона визначає характер цього суспільства, його обличчя та спрямованість, його культурні та моральні цінності [2]. Ставлення людей до релігії, її роль у житті особи та суспільства розглядали й аналізували у своїх працях вчені У. Джеймс, Б. Куценок, Б. Лобовик, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг, В. Циба, С. Хассен, А. Сафронов, Ю. Макселон, С.Максименко, А.Хоронжий, Н.Жигайло тощо.

Виклад основного матеріалу. Дослідження соціалізації молоді в період трансформації суспільства, проведене серед студентів Львівського національного університету імені Івана Франка та Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, показало, якою є роль релігії у житті нинішньої молоді. На першому етапі дослідження методами анкетування та контент-аналізу отриманої вербальної продукції були виявлені типові очікування, установки студентської молоді. Матеріали анкет доповнювалися даними вибіркового опитування студентів. Аналіз здобутих результатів показує, що серед цінностей, які студенти відносять до пріоритетних, першорядне місце займають морально-духовні та релігійні. Зокрема, 74,1% опитаних назвали доброту; 61,2% - чесність, 34,5% - справедливість, 25,9% - щирість, 20,7% - порядність. Серед цінностей, які мали дещо нижчий рівень, варто назвати любов-19,1%, людяність і взаєморозуміння-15,5%, вірність-13,8%, чуйність-12,1%, здатність до взаємодопомоги-10,5%. З вибіркового опитування, стають зрозумілі мотиви вибору ними пріоритетних цінностей. Слід зазначити, що лише незначна частина респондентів, не надаючи перевагу морально-духовним цінностям, орієнтується на іншого роду вартості.

Аналіз результатів опитування зображено на діаграмах:

Наступним етапом нашого дослідження є перевірка гіпотези про однорідність вибірок щодо релігійної свідомості, Кожна із вибірок містила 25 респондентів. Для перевірки поставленої гіпотези було обрано технологію констатуючого зрізу. Було розроблено психодіагностичний комплекс дослідження видів релігійності в юнацькому віці залежно від переважаючої сфери свідомості особистості, на яку здійснюється вплив, спрямованості й особистісної готовності сприймати цей вплив. Нами використаний розроблений С.А.Белорусовим (модифікований Н.Жигайло) "Опитувальник католицької віри". За

запропонованим коефіцієнтом релігійності, який визначається за формулою: $Kp=N/3$; (де N- кількість набраних балів) відповідно визначається ступінь релігійності особистості.

Шкала релігійності:

0-2 балів - дифузна релігійність;

3-4 балів - ситуативна релігійність;

5-7 балів - наявна релігійність;

8-10 балів - глибока релігійність;

11 -13 балів - зразкова релігійність.

Обробка результатів: Відповіді групуються відповідно до шкали. Обраховується кількість балів по шкалі. Потім визначається коефіцієнт релігійності.

Ступінь вираженості релігійності є досить різноманітним: мінімальне значення у вибірці зі студентів - 0,7 бала, а максимальне - 12,3 бали, ці показники значно вищі у вибірці релігійно організованого юнацтва: мінімальне значення там 4,8 бала, а максимальне - 12,9 бала.

З отриманих результатів видно, що у неорганізованих віруючих, які не мають чіткої релігійної організації, має місце така релігійність: 24% - дифузний тип, що характеризується відсутністю релігійної активності, запереченням власної релігійності; 40% досліджуваних мають ситуативний тип релігійності, тобто віра в Бога та церковні ідеї залежить від умов ситуації: відвідання церкви на великі релігійні свята, при життєвих негараздах, тощо. Дванадцять відсотків досліджуваних має глибокий тип релігійності, тобто вірять у Бога і виконують його волю незалежно від ситуації, проте це не заважає їх нормальній життєдіяльності. Зразковий тип релігійності становив у цій групі всього лиш 8% (два респонденти). Натомість студенти духовного закладу мають практично тільки найвищі ступені релігійності: 32% - глибокий тип - підвищена релігійна активність, наявність глибоких знань, сильних релігійних переживань, намагання виконувати ритуали та вимоги церкви. Найбільша частина групи організованого віруючого юнацтва - 48% - має зразковий тип, що є ідеалом виховання релігії.

Результати дослідження підтвердили висунуту гіпотезу про те, що кожна з груп віруючих (неорганізованих та організованих) є практично однорідною щодо типів релігійної свідомості. Це пояснюється тим, що на формування релігійної свідомості молоді впливають індивідуально-психологічні, вікові, статеві особливості, засоби релігії, якими здійснюється вплив. А також відмінності у видах релігійності неорганізованих і організованих віруючих в юнацькому віці.

Висновок. Опрацьований матеріал дозволяє також дійти висновку, що ставлення студентів до релігії, внаслідок суспільних трансформаційних процесів, змінилося з негативного (коли релігія та будь-яке релігійне життя відкидалося, вважалося хибним) на позитивне (релігійне життя вважається вільним виявом світоглядних переконань та духовності особистості).

1. *Белорусов С.А. Психологія духовності, вери і релігій // Психологія релігійності і мистицизму: Хрестоматія / Сост. К.В.Сельченко. - Мн.: Харвест; М: АСТ, 2001. - С. 92-147.*
2. *Жукайло Н. І. Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця : Монографія. - Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008 – 336 с.*
3. *Максименко С.Д. Основи генетичної психології. – К.: НПУ Перспектива, 1998.-320с.*
4. *Максименко С.Д. Загальна психологія: Підручник. – К.:Форум, 2000. – 543 с.*
5. *Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі:[В 2т.].- К.: Форум, 2002.*
6. *Максименко С.Д. Генезис існування особистості.-К.: Видавництво ООО «КММ», 2006.- 240с.*
7. *Москалець В.П. Психологія релігії: Посібник.- К.: Академвидав, 2004.- 240 с.*
8. *Хоронжий А.Г. Соціологія релігії: Навчальний посібник.-Львів,2005.-130с.*

УПРАВЛІНСЬКА ПАРАДИГМА АКСІОМАТИКИ ГЕНЕЗИСУ ЖИТТЯ ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ЗАСАДНИЧА ДУХОВНІСТЬ

Духовність сучасної людини, як відображення її внутрішнього світу й здатність виходити за межі індивідуального буття, невіддільна від взаємодії з зовнішнім середовищем та процесу її самовдосконалення, коли духовні цінності стають вищими від матеріальних. У цьому контексті духовність набуває особливого змісту в системі активізації задіяння потенційних можливостей особистості й публічного управління та адміністрування, оскільки суспільно-економічний розвиток кожної держави безпосередньо пов'язаний також з її ресурсно-людським потенціалом, який реально використовується в інтересах життєзабезпечення її громадян. При цьому пріоритетними стають наукові напрями, що стосуються управлінських чинників забезпечення цього розвитку через цілеспрямовану активізацію заходів як індикаторного стимулювання прояву духовності, так і реалізації інноваційно-технологічних досягнень. Водночас, становлення наук й наукових напрямків часто базується на ключових ознаках, а перспективними шляхами для виділення сутнісних ознак й понять у них відводять аксіомам (тобто фактам, які приймаються без доведень, однак дозволяють доводити з них всі подальші факти конкретної наукової сфери). Властиво, аксіоматика (axiomatic system) – система аксіом конкретної науки разом з основними об'єктами та базовими взаємозв'язками між ними. Загалом, аксіоми формуються через виділення початкових (найпростіших але основоположних) фактів та відповідний генезис наукових поглядів щодо них з врахуванням їх несуперечності, незалежності та повноти. Найбільшої конкретизації фундаментація аксіоматики набула в математичній науці.

Однак, віддаючи належне науковим здобуткам дослідників у сферах як життєутворення та державотворення, підкреслимо, що розглядувана проблематика щодо виділення управлінської парадигми аксіоматики генезису життя й державотворення ставиться вперше, що пов'язується як з потребою аналізу й систематизації низки досліджень з різних наук, так і об'єктивною складністю визначення самих аксіом у цій науковій царині з відповідним акцентуванням на соціо-економічне забезпечення (властиво через спрямування на формування засадничих положень) [1, с. 7].

Наголосимо, в контексті прояву засадничої духовності в генезисі життя, що характерною ознакою організму (як живого тіла) є наявність властивостей, які відрізняють його від неживої природи, зокрема: обмін речовин, самопідтримка своєї побудови та її організації, тобто здатність відтворювати їх при розмноженні, зберігаючи спадкові ознаки. Так, на початковій стадії зародження життя на планеті Земля (біля 4,1 млрд років тому, архейська ера) виникли протобіонти, або протоклітини (так звані гіпотетичні примітивні організми у вигляді ендогенно впорядкованих скупчень (ліпідів) органічних речовин, які володіли окрім прояву означених властивостей і здатністю підтримувати внутрішнє хімічне середовище, яке було відмінним від зовнішнього) (зокрема, біохімічні дослідження О. Опаріна та Фокса Сідні). Самоудосконалюючись ці примітивні організми утворили бактерії – прокаріоти (клітинні організми, що не мають ядра та мембрани) й еукаріоти (мають ядро та мембрану з генетичним апаратом у клітині). Зародкова стадія появи проклітин нині пов'язується з декількома варіантами формування органічних скупчень (новаторські дослідження Майка Расселла, Білла Мартіна, Джона Сазерленда, Джека Шостака, Армена Мулкіджаняна).

Узагальнену ознакову сценарну періодизацію генезису та трансформаційного розвитку в живому середовищі (тобто при переході від неживої до живої матерії з її соціо-економічною й державотворчою спрямованістю), наведено в табл. 1.

Ознаково сценарна періодизація генезису та розвитку в живому середовищі з позиції соціо-економічних й державотворчих домінувань і трансформацій

Період	Початок формування	Особливості, характерні індикатори й трансформаційні ознаки
Гіпер	з моменту зародження життя – 4,1 млрд років	Зародження живої матерії на Землі, формування видів, зміни й розвиток у живій природі, еволюційні та прискоренні перетворення в рослинному й тваринному середовищі
Довгий	біля 2 млн років	Поява людини з її прямоходінням, розумом й свідомістю; принциповою здатністю комунікувати та самостійно виготовляти засоби як для добування їжі, так і для нарощування власної продуктивності праці
Середній	до 6 тис. років	Формування організованих людських спільнот у формі державних утворень з специфічною податково-економічною системою (розпад первіснообщинного ладу, виділення ядра та об'єднання племен, перехід людства від присвоювальної економіки до прогресивного способу господарювання – виробничої економіки, класове розшарування)
Короткий	життя конкретної людини	Життєво-вікова стадійність: дитинство–юність–молодість–зрілість–старість з постійною спрямованістю на мотиваційну зміну потреб та соціо-економічне і державотворче домінування й самовдосконалення

Джерело: власна розробка.

Загалом, в контексті генезису життя й державотворення можливо сформулювати певні ознакові аксіоми, які характеризують динаміку глобального розвитку.

Аксіома 1. Створення Всесвіту йшло з єдиної точки, яка еволюційно розширюється до певної межі, граничність якої визначається втратою притягання (відсутністю будь-якої взаємодії) між найменшими часточками матерії.

Аксіома 2. Поступово кінетична енергія світового вибухового зародження переходить у потенційну і починається зворотній рух (аналогічно маятнику).

Аксіома 3. Час у планетарному розгляді залишається постійним (може бути похибка у вимірі, яка накопичуючись, призводить до потреби внесення корективи).

Аксіома 4. Час для конкретної живої особи із її розвитком летить швидше та володіє тенденцією на прискорення, а її життєві сили (можливості) при цьому (спадають) згасають.

Зокрема, можна пояснити на прикладі пружини: зжата – не володіє рухомою здатністю, а розпрямляючись збільшує швидкість до певної межі.

Окрім того, час прискорення темпів розвитку органічного світу – характерна ознакова характеристика, яка вказує як на періодизацію розвитку живих організмів на планеті Земля, так і прискорення змін цих періодів від древніх до сучасних часів, причому часово кожна велика епоха відчутно коротша за попередню: проходить динамічне зменшення їхньої тривалості.

Аксіома 5. Гіпер період життєіснування розпочався із появи та формування колоній живих організмів (бактерій, вірусів, водоростей, мохів), які володіють своїм життєвим циклом.

Аксіома 6. Розділення праці (види: фізична і розумова) та об'єднання людей в більш-менш крупні територіальні формації (держави) характеризують середній період у розвитку людських спільнот.

Аксіома 7. Існування самої людини у часовому планетарному вимірі є практично незначним, однак, для людини тривалість її життя – це свідомо сутнісна життєва основа, як все суще, тобто вона центр всього.

За пропонованою класифікацією життя конкретної людини відноситься до короткого періоду у планетарному вимірі життєіснування.

Об'єктивно, що ознакою підтримання ефективного життя на планеті стає наявність певної кількості ресурсних складових, які дозволяють забезпечувати його формування й розвиток. Так, якщо на першому етапі час для такого формування становив до 1 млрд років, то нині дійшов до декількох століть і надалі володіє тенденцією до подальшого скорочення. Означене, насамперед, пов'язане із зростанням чисельності населення, а з тим й зростанням навіть його чисто фізіологічних потреб (їжа, одяг, житло), що нині ще дієво компенсується через активізацію змін у реалізації технологічних укладів: темпи цих змін зростають.

Водночас, стоїть проблемне питання й у розробці енергетично простих рецептів їжі для життєіснування для різних температурних поясів планети, що обумовить зниження потреб людей як у їжі, так і житлі.

Аксіома 8. Прискорення темпів зміни технологічних укладів у виробничій діяльності має адекватно супроводжуватись й у змінами в життєіснуванні людини та її психології (потреба в обґрунтованому часі на її усереднену адаптацію до інноваційного простору).

Зазначимо також, що у глобалізаційному світі швидкості вичерпання сировинних ресурсів значно не відрізняються: розвинута економічна система чи перебуває в стані становлення. Недоліком сценарію глобалізованого світу є те, що підхід до точки вичерпання базових ресурсів буде майже однаковим для різних конструкцій державоутворень.

Аксіома 9: Людству необхідно перейти на новий енергетичний рівень щодо поповнення життєвих сил, оскільки традиційні запаси мають властивість вичерпання.

При цьому, не слід нехтувати у державотворчих процесах потребою в цілеспрямованій активізації уваги до платника податків на різних управлінських рівнях через задіяння також його духовності.

Тож зазначимо, що практика доводить, що державотворчий патріотизм нації (ДТПН) – це все, що народ загалом та кожен громадянин зокрема роблять в інтересах творення незалежної, суверенної, цивілізованої держави. За своєю структурною природою ДТПН можливо оцінювати на основі використання двох підходів: якісного та кількісного. Властиво податки є кількісною ознакою й вимірником фактичного державотворчого патріотизму нації щодо конкретизації реальної участі (нинішніх та майбутніх) платників податків у формуванні фінансової складової життєзабезпечення й розвитку держави [2, с. 215–217; 3, с. 33].

Аксіома 10. Платник податків є реальним творцем власної держави, а державотворчий патріотизм нації у її кількісній домінанті конкретизовано проявляється через законодавчо визначену сплату податків її громадянами.

Управлінська парадигма аксіоматики генезису життя з її безпосередньою спрямованістю на державотворення дозволяє системно окреслити засадничо-мотиваційні положення стратегіології їх розвитку. Об'єктивно, що лише скоординована робота державних інституцій та Організації Об'єднаних Націй (ООН) може дієво й комплексно вирішувати означену стратегіологічну розвиткову проблему, яка впливає з виділеної управлінської парадигми аксіоматики та ознак щодо генезису життя й сучасного державотворення за задіяння та стимулювання духовності особистості. Так, питання забезпечення енергетичного балансу життя людини має бути в центрі діяльності як вітчизняних, так і міжнародних урядових інституцій, які можуть вкладати фінансові ресурси на вирішення проблемних питань, оскільки в перспективі будемо наштовхуватись, на жаль, на зростання різних природньо-техногенних потрясінь на планеті. Окрім того, потрібно розробляти конкретні заходи з формування загальної конституційно-правової й стратегіологічної відповідальностей перед наступними поколіннями (можливо й через утвердження базових положень проекту Екологічної Конституції Землі), з врахуванням доктринальних положень

державотворчого патріотизму нації, оскільки через нього забезпечуються реальні фінансові можливості кожної держави.

Доцільно було б провести, як на урядовому рівні України, так і ООН, спеціальну зустріч консультантів-експертів з проблематики формування й активізації державотворчого патріотизму нації на сучасному етапі. Зокрема, в контексті активізації засадничої духовності й задіяння потенціалу платників податків до творення власної держави та енергетичного забезпечення харчування зростаючої чисельності населення планети, щоб комплексно поєднати стратегіологічні мотиви учасників у державотворенні.

1. Карпінський Б. А., Карпінська О. Б. Аксиоматика та ознаки генезису життя й державотворення та їх соціо-економічне забезпечення. *Бізнес Інформ*. 2020. №9. С. 6–19.
2. Карпінський Б. А. Державотворчий патріотизм нації як основа фінансового забезпечення конституційного ладу (Частина I). *Науковий вісник НЛТУ України* : зб. наук.-техн. праць. Львів : РВВ НЛТУ України. 2013. Вип. 23.12. С. 211–219.
3. Карпінський Б. А. Державотворчий патріотизм нації: податкова домінанта інвестиційного зростання. *Монографія*. Львів : Колір ПРО, 2018. 480 с. (Серія «Держава і стратегіологія»).

Капуба М.В., Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка

ДУХОВНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНА ЦІННІСТЬ АКАДЕМІЧНОЇ ОСВІТИ

Епіграфом до моїх роздумів можуть бути слова поета: «Не так это трудно стать инженером, стать человеком куда трудней».

Насамперед варто пригадати, що означає поняття «духовність». Коренем цього поняття є слово «дух», яке у вітчизняній філософії довгий час трактувалося звужено, навіть дещо спотвореним було його значення. Адже панував матеріалізм, при якому поняття духу було вторинним: «Ідея духу, що посідає головне місце в ідеалістичних ученнях, виступає як поняття (панлогізм), як субстанція (пантеїзм), як особа (теїзм) (Філософський словник. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973, с.120). Приблизно те саме читаємо у Філософском Энциклопедическом Словаре (М.1991). Поняття «духовність» там взагалі немає. Це цілком зрозуміло, адже радянську людину, яка була «гвинтиком», виховували в річищі раціоналізму, а дух ототожнювався переважно з мисленням, свідомістю, тоді як в ірраціоналізмі сутність духу, на думку радянської філософії, визначали елементи волі, відчуття, уявлення, інтуїції тощо. Марксистська філософія поняття духу ототожнювала зі свідомістю – принаймні, так стверджує вже загаданий Філософський словник.

Ідеологічна заангажованість радянської філософії не дозволяла ученим звернутися хоча б до «Толкового словаря живого великорусского языка» Володимира Даля, який у відповідній статті широко тлумачить різні значення цього поняття. Серед визначень є кілька, що стосуються нашої теми, насамперед таке: «Относя слово это къ челоуѣку, иные разумѣють душу его, иные же видяты вѣдушѣ только то, что даетъ жизнь плоти, а в душѣ высшую искру Божества, умъ и волю, или же стремленье к небесному» (Даль Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка. Т.1. М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1955. С.503). У цій же статті читаємо інші визначення: «Сила души, доблесть, крѣпость и самостоятельность, отважность, рѣшимость, бодрость», «и в высшем значении искры Божества, душѣ выше души и отличаетъ челоуѣка отъ животнаго», «направленье в людях к волѣ, свободѣ», «Человекъ съ духомъ, стойкий, смелый, храбрый», Тут же є й визначення поняття «духовний», зокрема й таке: «Все относимое къ душѣ челоуѣка, все умственныя и нравственныя силы его, умъ и воля». У ХХ ст. поняття дух як творчі сили людини потрактував Микола Бердяєв та представники філософської антропології, зокрема персоналізму.

Такий екскурс видається не зайвим, тому що досі зустрічаємо навіть у філософській літературі нерозуміння повної сутності як поняття «дух», так і пов'язаного з ним поняття «духовність». Часто ці поняття пов'язують тільки з релігійністю людини. Відрадно читати в «Українському тлумачному словнику», щоправда воно подане як друге значення: «Внутрішній стан, моральна сила людини, колективу» (Український тлумачний словник (тезаурус). К.-Ірпінь:ВТФ «Перун»,2016.С313), а «духовний у цьому словнику охарактеризований як «зв'язаний з внутрішнім психічним життям людини, моральним світом її, з'язаний зі спільністю ідей, поглядів, прагнень» У Філософському енциклопедичному словнику відповідні статті, які засвідчують глибоке розуміння цих понять нинішніми ученими-філософами, засвідчують значно ширше й глибше розуміння і духу, і духовності. На думку Сергія Кримського, якого можна вважати одним із провідних теоретиків духовності, «Дух - потенціал творчої активності, того переходу від стану речей до стану ідей (і навпаки), що постійно здійснюється всередині діяльності. Дух характеризує самоздійснення суб'єкта, його здатність відтворювати себе у предметному світі (зокрема культури) та розпредмечувати цей світ через творчу особистість» (ФЕС. К.: Абрис,2002. С.177). Навівши думки провідних мислителів світу про розуміння духу, зокрема й національного, що виразно сформульований Гердером, який вбачав у ньому носія базисних культурних форм нації та її мовної свідомості, філософ зазначає наприкінці статті: «Отже, проблема духу виходить за межі чисто академічного інтересу і має значення не тільки в історико-філософському, а й світоглядно-соціальному ракурсі» (С.178). Духовність у цьому Словнику охарактеризована Назіпом Хамітовим як «категорія людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення», «постає як інтегральна категорія, що виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксеологічну активність людини» (С.179).

Цілком погоджуюсь з авторами статей у ФЕС, українськими філософами С.Кримським та Н.Хамітовим, вважаю таке визначення духу й духовності адекватним і таким, що відповідає нашому часові. У світлі наведеного, на запитання, де і хто виховує людину, здатну проявляти таку всеохопну активність, нині може бути, на мій погляд, тільки одна відповідь: академічна освіта. Освіта віртуальна готує вузьких фахівців, які здатні отримати певний фах і заробляти гроші, конкуруючи у своїй галузі з собі подібними. Такі фахівці «впливають» у вирі хвиль «життєвого моря» завдяки спритності, винятковій працездатності (згадаймо ефект «кароші» в Японії), хитрощам, навіть вдаючись до підступів і обману. Обійти конкурента, перехитрити його, зловити на помилках, підступах у своїй галузі – ось такі умови виживання найчастіше застосовуються в нинішньому бізнесовому колі, споживацькому суспільстві. Власник компанії шукає насамперед кваліфікованого працівника, який віддаватиме свої знання за певну ціну, вони обидва є споживачами, що шукають відповідну, часто найнижчу ціну на суспільний продукт. Віртуальна освіта виховує таких споживачів, не залишаючи альтернативи. Тут не до виховання інтелектуальної еліти, громадян, здатних мислити й аналізувати. Вихованці віртуальної освіти засвоюють професійні знання та навички, але не тямлять, що людей еднають не гроші, не вкладені чи зароблені капітали, а спілкування, націокультурні елементи – ідеали, цінності, традиції, які може плекати й передавати тільки класичний університет. Тільки академічна освіта у цьому світі жорсткої конкуренції здатна виховати альтернативний погляд на людину, інакшу від трактування її як споживача, що шукає найприйнятнішу ціну на власний, чи вироблений іншим товар. Знання, професійні навички також стають товаром і вигідно продаються, але при цьому людина забуває про свою гуманну сутність, втрачає її.

У таких умовах не варто дивуватися, чому маємо ситуацію екологічної катастрофи з усіма її «принадами», які відчуває вже нинішнє покоління, Віртуальна освіта множить професіоналів у вузьких галузях, але не плекає таланти людини, не турбується про духовно-інтелектуальний розвиток особистості, який збалансований соціально-економічним та екологічним поступом країни. Тільки академічна освіта, на моє глибоке переконання, може

розвинути духовність людини, плекати у ній відповідальність за свої вчинки, незалежно від того, яким професіоналом вона стане. Вихованню талантів і відповідальності людини сприяють насамперед гуманітарні дисципліни, цінність яких нині в навчальних програмах постійно ігнорується. Тут принагідно згадаю настанову протестанта Фауста Социна (XVI ст.) своєму приятелю Андрієві, який навчався у Кракові: «Треба вчитися того, що є приємне або корисне не для тебе особисто, а для всіх тих, кому ти чимось зобов'язаний. А наші зобов'язання сягають духа, тіла й зовнішнього світу. Добра духа здобуваються і зберігаються правдивою філософією, добра тіла – медициною, а зовнішні – наукою права. З них найвартніша – філософія» (Цит. за: Сірополко Степан. Історія освіти в Україні. 2-е вид. Львів: Афіша, 2001. С.50)..

Отже, духовність як самоздійснення людини, її здатність відтворювати себе і здатність до творення культури, як всі розумові й моральні сили людини, доблесть, стійкість, самостійність, відвага, рішучість і бадьорість – це риси справжньої особистості. Їх може виховати тільки академічна освіта з її обов'язковим гуманітарним наповненням.

Килин О.В., Львівський інститут економіки і туризму

МІСЦЕ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ

Наука й вища освіта в Україні знаходяться у процесі перебудови, що зумовлено політичними та економічними змінами в розвитку держави. Зміни відбуваються як на законодавчому рівні, так і на рівні структури та діяльності освітніх установ вищої школи країни. Євроінтеграція української вищої освіти потребує змін у методології виховання й навчання студентів. Особливо стратегічного значення у вихованні молодого покоління набувають моральні та етичні цінності, принципи, стандарти, які слугують підґрунтям морально-етичної поведінки особистості в цілому та її професійної діяльності зокрема. Тому, в умовах глобальної трансформації суспільства формування морального клімату в науково-освітньому середовищі, проблема академічних цінностей є надзвичайно актуальною [1].

Однією з цілей сталого розвитку України на 2016-30pp. визначено забезпечення справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання. Для досягнення поставленої мети необхідно підвищити якість вищої освіти, забезпечити її тісний зв'язок з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки [8].

Саме тому на сьогоднішній день нагальними питаннями для України є: підвищення якості вищої освіти, підвищення рейтингу українських закладів вищої освіти, визнання дипломів українських університетів на європейському та світовому рівнях, підвищення конкурентоспроможності випускників українських закладів вищої освіти. Якісна зміна системи вищої освіти вимагає розроблення нових підходів до навчання та викладання, утвердження чесності та етичних цінностей в освітньому процесі і науковій діяльності, створення нових механізмів побудови комунікації у ВНЗ, що сприятиме формуванню високої академічної культури, носіями якої будуть науково-педагогічні працівники та здобувачі освіти [3].

Проявам академічної не доброчесності у закладах вищої освіти України сприяють прогалини у законодавстві та регуляторній політиці, відсутність поширених етичних норм стосовно академічної не доброчесності, обмежені можливості закладів вищої освіти виявляти та оцінювати наявність академічної не доброчесності [6].

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними працівниками передбачає посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання; посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Порушенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання [2].

Міжнародний центр академічної доброчесності визначає академічну доброчесність як дотримання п'яти засадничих цінностей: чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності.

Доброчесність зміцнюється в академічних спільнотах тоді, коли моральні та соціальні норми цієї спільноти збігаються із фундаментальними цінностями, а також підтримуються інституційними принципами та практиками. Коли суспільні освітні установи «просякнуті» доброчесністю, вони допомагають у створенні міцнішої громадянської культури суспільства як цілого.

Чесність – обов'язкова основа викладання, навчання, дослідження і роботи, та необхідна передумова повноцінної реалізації довіри, справедливості, поваги та відповідальності. Істотно важливо, щоб академічні принципи і процедури, якими керується спільнота, несли чітке повідомлення про те, що фальсифікація даних, брехня, списування, обман та інші прояви нечесної поведінки є неприйнятними.

Коли чесність інституціоналізована як цінність, вона уможливорює розвиток довіри. Інституціоналізації довіри сприяє професорсько-викладацький склад, який ставить зрозумілі вимоги до завдань та має прозору систему оцінювання роботи студента, а також студенти, які підходять до виконання завдань чесно, ретельно та самостійно.

Довіру розвивають заклади освіти, які встановлюють чіткі та послідовні академічні стандарти, та систематично і справедливо їх дотримуються, таким чином сприяючи здійсненню чесних та неупереджених досліджень. Довіра дозволяє нам співпрацювати, ділитися інформацією, вільно обмінюватися ідеями.

Важливими компонентами справедливості є здатність прогнозувати, прозорість, чіткі та обґрунтовані очікування. Чесне, відповідне та неупереджене оцінювання відіграє важливу роль в освітньому процесі, а справедливість тут є обов'язковою для встановлення довіри між викладачами та студентами. Наукові спільноти можуть лише тоді досягнути успіху, якщо у них панує повага до членів спільноти, їх різноманітності та інколи суперечливих точок зору. Найбільш динамічними та продуктивними навчальними середовищами є ті, які сприяють активному залученню в освітній процес; які встановлюють чітку систему перевірки знань; які спонукають жваві обговорення та заохочують не боятися висловлювати незгоду із твердженнями колег.

Відповідальність за дотримання принципів доброчесності є як особистим обов'язком, так і спільною справою. Кожен член академічної спільноти несе відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності під час навчання, викладання та здійснення наукових досліджень. Колективна відповідальність допомагає розширити та посилити процеси змін. Відповідальні особи несуть відповідальність за власні вчинки та намагаються заохотити інших не порушувати правила створення ефективних програм академічної доброчесності. Сприяння фундаментальним цінностям академічної

добросесності вимагає певного балансу між високими стандартами добросесності, освітньої місії, а також відданості та інтересу [7].

З попередження недотримання правил академічної добросесності пропонуються певні заходи, а саме інформування про необхідність дотримання правил академічної добросесності; розповсюдження серед здобувачів вищої освіти методичних матеріалів щодо належного оформлення посилань на використані у письмових роботах матеріали; запровадження навчальної дисципліни з основ академічного письма та дослідницької роботи; перевірка наукових, навчальних, методичних робіт на предмет академічної добросесності [5].

За порушення академічної добросесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти можуть бути притягнені до академічної відповідальності, зокрема відмові у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання; позбавлення присудженого наукового ступеня чи присвоєного вченого звання; відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

За порушення академічної добросесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності як повторне проходження оцінювання; повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту); позбавлення академічної стипендії; позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання та відрахування [2,5].

Як висновок, можемо констатувати, що академічна добросесність сприятиме забезпеченню справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання; конкурентоспроможності вітчизняної класичної освіти та загальноуніверситетських стандартів в світовому освітньо-науковому просторі в умовах зростаючого запиту на практичну орієнтованість освітніх програм, розвитку інформаційних та комунікаційних технологій; глобалізаційних процесів в сучасному суспільстві.

1. Вахріна О.В. Академічні кодекси цінностей у вищій школі Польщі / Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2015, No 4(48), с.49.
2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/>.
3. Лист МОН No1/9-565 від 26.10.17 «Щодо забезпечення академічної добросесності у закладах вищої освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://phdpu.edu.ua.akademichna-dobrochesnist>.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.meduniv.lviv.ua/>.
5. Положення про академічну добросесність в АПСВТ, 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.socosvita.kiev.ua/apsv/pologenja>.
6. Принципи та фундаментальні цінності академічної добросесності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodledat/filedir/ae/71/ae715d25cff05ecdb01e3c80d38070c664357b30>.
7. Фундаментальні цінності академічної добросесності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.donpu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Fundam.czinnosti-Akad.dobroch_.pdf.
8. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://me.gov.ua/documents/list>.

Коваль Л.О., Зомчак Л.М., Львівський національний університет імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ЖИТТЯМ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Шкала задоволення життям (SWLS) вперше була запропонована у 1985 [1] і відтоді здобула широке поширення серед науковців як міра задоволення життям або суб'єктивна оцінка благополуччя особи. Показники шкали задоволення життям тісно корелюють із показниками ментального здоров'я людини і навіть можуть бути використані для

оцінювання якості життя і прогнозування її поведінки у майбутніх періодах, наприклад, для виявлення суїцидальних схильностей. Однак, дослідження рівня задоволення життям для окремого індивіда та на макрорівні суттєво відрізняються.

Тема рівня задоволення життям активно досліджується багатьма науковцями з різних сфер. Так К. Бойс, Г. Браун, Саймон С. Мур досліджували взаємозалежність між рівнем доходу людей та емоцією щастя [2]. С. Суярвото та співавтори досліджували індивідуальні та контекстуальні чинники щастя для мешканців країн із низькими доходами [3]. Ще одне цікаве дослідження провели Стівен Х. Жанга, Іфей Ван, Андреас Раух, Фен Вейб, яке стосується психологічного на фізичного здоров'я дорослого працездатного населення в період поширення COVID-19 [4]. Як виявилось, люди, які мали можливість працювати з офісу в період локдауну, переживали менший рівень стресу та мали кращі показники здоров'я. Залежність соціальних взаємодій, здоров'я та балансу між роботою і життям було також розглянуто і в цій роботі.

У роботі досліджено загальне задоволення життям мешканців 29 країн Європи в залежності від таких змінних як рівень освіти [5] (EDL), рівень соціальної взаємодії [6] (SI), тривалість здорового життя на основі самовідчуваного здоров'я [7] (HE), ВВП в розрахунку на одну особу [8] (GDP), баланс роботи та життя (work-life balance) [9] (WLB). Дані отримано з сайту Європейської статистики Eurostat. Прямі посилання на дані подано в списку використаних джерел [10].

Таблиця 1.

Коефіцієнти парної кореляції характеристик якості життя

	Y	HE	EDL	SI	WLB	GDP
Y	1					
HE	0.653419	1				
EDL	0.462578	0.443605	1			
SI	0.715929	0.486394	0.678202	1		
WLB	0.389439	0.33097	0.465221	0.475943	1	
GDP	0.632873	0.592777	0.588038	0.64064	0.375285	1

З таблиці 1 видно, що найбільший вплив на загальне задоволення життям (Y) має рівень соціальної взаємодії (SI), друге місце посідає здоров'я, або точніше тривалість здорового життя на основі самовідчуваного здоров'я (HE) і аж на третьому місці ВВП (GDP), що в цій моделі відображає матеріальне благополуччя країни та її населення.

Отримана множинна регресійна модель виглядає таким чином:

$$Y = 2.2444 + 0.0024 \cdot HE + 0.0034 \cdot EDL + 0.0208 \cdot SI - 0.0155 \cdot WLB + 0.0492 \cdot GDP \quad (1)$$

де Y – загальне задоволення життям, HE – тривалість здорового життя на основі самовідчуваного здоров'я, EDL – рівень освіти, SI – рівень соціальної взаємодії, WLB – баланс роботи та життя, GDP – ВВП в розрахунку на одну особу.

Отримана множинна регресійна модель дала доволі непогані результати, R²=0.7, що свідчить про те, що 70% загальної дисперсії можна пояснити за допомогою рівняння множинної регресії.

Здійснено також експрес діагностику моделі за допомогою критерію Фішера [11]. Згідно з нею, Fem > Fkr (Fem=18,0397, Fkr=4,21), отже можемо робити висновок про адекватність моделі.

Проаналізувавши отримані результати, можна зробити декілька висновків:

Задоволення від життя далеко не повністю залежить від матеріальної забезпеченості, проте, все ж відіграє досить важливу роль.

Для людини важливо перебувати в соціальних зв'язках, це одна з ключових частин щастя та задоволення від життя. У 2020-2021 роках кожен особисто зміг відчувати брак соціальних взаємодій і побачити наскільки вони нам необхідні.

Баланс між роботою і особистим життям/вільним часом, також впливає на рівень задоволення життям. Останнім часом багато роботодавців звертають увагу на work-life balance свої працівників, з метою покращення ефективності роботи (деякі компанії зменшують робочий тиждень до 4 днів, пропонують більш гнучкий графік).

Отримана модель (1) ще раз нагадує про те як важливо дбати про здоров'я, адже це одна з найважливіших складових якості життя. Це також пояснює чому з віком знижується рівень щастя і задоволення від життя (стан здоров'я погіршується, рівень соціальних взаємодій скорочується).

1. Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75.
2. Boyce, C. J., Brown, G. D., & Moore, S. C. (2010). Money and happiness: Rank of income, not income, affects life satisfaction. *Psychological science*, 21(4), 471-475.
3. Sujarwoto, S., Tampubolon, G., & Pierewan, A. C. (2018). Individual and contextual factors of happiness and life satisfaction in a low middle income country. *Applied Research in Quality of Life*, 13(4), 927-945.
4. Zhang, S. X., Wang, Y., Rauch, A., & Wei, F. (2020). Unprecedented disruption of lives and work: Health, distress and life satisfaction of working adults in China one month into the COVID-19 outbreak. *Psychiatry research*, 288, 112958.
5. Eurostat. Education level. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_pw01\\$DV_528/default/table?lang=en](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_pw01$DV_528/default/table?lang=en) [Accessed 15 March 2021].
6. Eurostat. Social interections. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_scp01\\$DV_659/default/table?lang=en](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_scp01$DV_659/default/table?lang=en) [Accessed 15 March 2021].
7. Eurostat. Healthy life expectancy based on self-perceived health. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/hlth_silc_17/default/table?lang=en [Accessed 15 March 2021].
8. Eurostat. Gross domestic product per capita. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00114/default/table?lang=en> [Accessed 15 March 2021].
9. Eurostat. Work-life balance. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_hheredch\\$DV_324/default/table?lang=en](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_hheredch$DV_324/default/table?lang=en) [Accessed 15 March 2021].
10. Eurostat. Overall life satisfaction. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_pw01\\$DV_528/default/table?lang=en](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_pw01$DV_528/default/table?lang=en) [Accessed 15 March 2021].
11. Зомчак, Л., & Негрей, М. (2018). Економетричне моделювання функціонування та розвитку аграрного сектору України: монографія. Київ. Компринт. 256 с.

Ковальчук І.В., Матласевич І.Ю., Національний університет «Острозька академія»

ЕМОТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ОНЛАЙН-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Ситуація з поширенням епідемії COVID-19 набула серйозних масштабів, що позначилося абсолютно на всіх сферах життєдіяльності людини, у тому числі сфері освіти і науки. Мало хто з учасників освітнього процесу (як педагогів, так і вихованців) зміг перейти в режим онлайн-навчання безболісно. І хоча на сьогодні вже існують значні напрацювання з використання популярних веб-сервісів, усе ж, налагодити ефективний комунікаційний процес в онлайн-режимі рідко вдається.

Усвідомити причини, а відтак і знайти шляхи вирішення цієї проблеми, неможливо без розуміння суті самого комунікаційного процесу.

У загальному, комунікаційний процес розуміють як обмін інформацією між двома і більше особами, метою якого є забезпечення розуміння інформації, що є предметом обміну. Цей процес має низку етапів: поява ідеї; кодування і вибір каналу передачі інформації; передача інформації; декодування; зворотний зв'язок. Найчастіше передача інформації здійснюється за допомогою мови, письмових матеріалів, а сьогодні це ще і електронні засоби

зв'язку. При цьому важливо, щоб інформація мала для одержувача таке ж саме значення, що і для відправника, тоді сенс повідомлення буде правильно зрозумілий.

Відповідно виділяють три аспекти комунікації [5]:

- семантичний, який відображає передачу і прийом інформації, включаючи її розуміння одержувачем;
- прагматичний, який враховує вплив прийнятої інформації на поведінку одержувачів і ефективність використання цієї інформації;
- технічний аспект пов'язують із процесами передачі інформації від однієї точки / особи іншій по відповідних каналах.

Важливо зазначити, що однією з головних складових вербального і невербального аспекту комунікації є емоції. На основі наукових досліджень лінгвістичної природи емоційних явищ у мові, мовленні, тексті В.І.Шаховський обгрунтував низку теоретичних положень, які важливі у нашому дослідженні [6]:

- 1) емоції властиві мові і мовленню (так само як і свідомість/мисленню);
- 2) емоції і когніція взаємопов'язані;
- 3) емоції комунікативні;
- 4) емоції міжкультурні і міжпоколінні.

Отже, ефективний комунікаційний процес можливий лише за умови адекватного емоційного спілкування людей один з одним. Саме емоції допомагають спілкуватися смислами, оскільки їм належить значна роль у формуванні смислів. Відображення дійсності в мові опосередковане емоціями, оскільки когнітивні процеси відображення світу людиною виступають у формі емоційних образів [6, с.26].

Емоції, відображення і пізнання взаємозумовлені: емоції беруть участь у пізнанні, вони супроводжують і забарвлюють пізнання, у результаті воно уявляється у вигляді комплексу знання і вираженого ставлення до його змісту. Ще у працях С.Л.Рубінштейна, Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва та ін. обгрунтовано, що думка у процесі навчання виникає початково у формі емоційного образу, а люди спілкуються не словами і текстами, а образами, які завжди емоційно опосередковані; що без емоційно-вольових зусиль неможливий процес навчання [3], і саме емоції об'єднують знання викладача і студента: вони полегшують процес навчання, підвищують його інтерес, роблять установку на більш тривале і міцне запам'ятовування. Відома «формула»: знання вчителя + емоції вчителя = емоції учня + знання учня.

На жаль, це не повною мірою відчувається в онлайн-середовищі. Сам процес онлайн-навчання є сухим. Наприклад, вивчення іноземної мови часто зводиться до формування лексичних і граматичних навиків. Однак сухість вправ і відсутність занурення в середовище фактично зводить процес навчання до банальної трансляції знань від викладача до студента на раціональному рівні. У результаті, онлайн-середовище значно збіднює комунікаційний процес, його учасники не можуть повною мірою відчути всю цінність емоційної складової, яку він у собі містить.

Сьогодні все більше зростає тенденція до вивчення емотивної сторони комунікації. У працях учених-психолінгвістів давно обгрунтовано те, що «вся мова емотивна», що «не існує емотивно нейтральної лексики» [1, 4].

Емоційне забарвлення процесу комунікації як предмет наукового аналізу стосується вивчення як фундаментальних проблем (мова і мислення, мова і пізнання, мова і свідомість, мова і когнітивний контроль), так і прикладних (мова і комунікація, мова і дискурс, мова і вплив). Адекватно висловити емоцію словами неймовірно важко, і вербальне вираження емоцій представляє окрему проблему в психології мови і мовлення. Проблема мови емоцій отримала статус окремого наукового напрямку в психолінгвістиці емоцій – емотиологія.

Ми переконані, що жодне онлайн-середовище не може замінити живого спілкування. Але, враховуючи нинішню ситуацію, однією з найважливіших умов його покращення є емотивний компонент. У мовленні це виражається такими способами, як емотивна лексика, інтонація, особливі граматичні конструкції тощо. Проте, очевидно, що емотивна комунікація

завжди здійснюється в контексті емоційної ситуації, що неможливо передати в онлайн-середовищі. Найбільш яскравими та незабутніми фрагментами практично будь-якого заняття є ті, що містять емоційну ситуацію, яка, на думку В.І. Шаховського, «являє собою сукупність мовних і немовних факторів взаємодії учасників спілкування, чиї мовні функції обумовлені переважаючим у них на той момент емоційним станом» [7].

На думку В.І. Шаховського, емоційна компетентність містить: вміння людини усвідомити свої емоції і висловити їх; вміння бачити зв'язок між своїми і чужими думками, емоціями і вчинками; знання соціальних правил емоційної поведінки і реагування; знання способів і прийомів управління своїми або чужими емоціями, їх експресією, симулювання, імітацією, приховуванням; знання основного словника їх номінацій; вміння розпізнавати їх у собі і в інших, а також розуміти їх, їхні причини та, особливо, наслідки; знання методів управління емоційним обміном; знання засобів і способів вербалізації емоцій (номінації, експресії і дескрипції): чим багатше це знання, тим багатшою є стилістика емоційного спілкування, тим більше комунікативних можливостей уникнути, вирішити конфлікти [8].

Відсутність емоційної компетентності призводить до комунікативних невдач і провалів у спілкуванні. О.Левантович, журналістка, очільниця відділу інформації та маркетингу Українського католицького університету зазначає, що коли люди комунікують продукт назовні, але не вміють комунікувати між собою (що доводиться робити в умовах онлайн) – з цього не народиться омріяна ефективність [2]. Очевидно, викладач / студент, який володіє емотивною компетентністю, може вести більш ефективну комунікацію: «адекватно розпізнавати вербаліку / авербаліку емоцій комунікаційного партнера»; «адекватно виражати і описувати свої емоційні відчуття»; «вербально управляти своїми і чужими емоціями» [7].

Тому найбільше комунікаційне завдання, яке ставить перед нами сучасна криза, полягає в тому, щоб переважна онлайн-комунікація, тобто зміна у природі взаємин людей та нестача живого спілкування, не вплинула на нашу здатність довіряти, адже від цього залежить якість внутрішньої комунікації.

1. Гридин В.Н. Психолінгвистические функции эмоционально-экспрессивной лексики: дисс....к.филол.н. М., 1983.
2. Левантович Оксана. Онлайн поглиблюватиметься: як не завалити внутрішню комунікацію? URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/05/20/241051/>
3. Леотьев А.А. Эмоционально-волевые процессы в овладении иностранным языком. Иностранные языки в школе. 1975. № 6. С.93-97.
4. Мяжкова Е.Ю. Эмоционально-чувственный компонент значения слова: вопросы теории: автореф.дисс....д.филол.н. М., 2000.
5. Поплавська Ж.В., Полянська А.С. Зміна парадигми стратегічного управління на підприємстві в умовах сучасного розвитку. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26244/1/16-109-116.pdf>
6. Шаховский В.И. Обоснование лингвистической теории эмоций. Вопросы психолінгвистики. 1 (39), 2019. С. 22-37.
7. Шаховский В.И. Эмоции в нулевой коммуникации. Человек в коммуникации: лингвокультурология и прагматика: сб.науч.тр. Волгоград, 2008. С.75-83.
8. Шаховский В.И., Волкова П.С. Эмотивность как принцип познающей и смыслообразующей деятельности сознания. Мир лингвистики и коммуникации. №50, 2017. С.138-163.

Колосович О.С., Інститут управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ СУЧАСНОГО ВОЯКА

В сучасних реаліях, необхідності збереження цілісності держави, проблема розвитку стійкості, патріотизму та відданості як головних властивостей захисника займає найактуальніше місце. Вони виступають важливим елементом організаційної культури

військового колективу, Загалом питання формування стійких зав'язків між членами групи, чіткої взаємодії та розподілу обов'язків останнім часом викликає великий інтерес у дослідників різних галузей наукового знання. Це обумовлено не лише особливим міждисциплінарним статусом цього явища, але й високою практичною та економічною значущістю для життєдіяльності підрозділів, компаній, фірм і установ.

Важливим є той факт, що до проблеми формування організаційної культури у своїх співробітників почали звертатися і у силових відомствах. Про це свідчать останні публікації Ю. Балашової [1] (аналіз проблеми формування корпоративної культури майбутніх офіцерів-прикордонників з позиції компетентнісного підходу), С. Гольєва [2] (розвиток корпоративної культури військової організації в умовах реформи), С. Ритенкова [3] (етика корпоративних відносин), О. Ходань [4] (формування корпоративної культури офіцера).

У складній організації військових з'єднань і частин важливе місце займає їх первинну ланку - підрозділ (розрахунки, бойові частини, екіпажі та ін). Саме вони, у міру свого становлення, створюють особливе утворення - колективну психологію, яка регулює спільне життя і професійну діяльність військовослужбовців.

Вітчизняна військова психологія під військовим підрозділом (колективом) розуміє організаційне об'єднання військовослужбовців на основі спільності їх ідейних і морально-етичних позицій, спільної служби та бойової діяльності під керівництвом єдиначальника. Отже, його відмітними ознаками виступає те, що це:

- високоорганізована група ідейно переконаних і дисциплінованих військовослужбовців, здатних самостійно виконувати службово-бойові, службові, навчальні, та інші завдання;
- специфічна соціальна спільність, призначена для захисту Вітчизни, що характеризується єдністю розуміння військового обов'язку, спільністю колективістської психології.

Проте залежно від характеру та спрямованості функціонування (проведення сухопутних, повітряних, морських і т.д. операцій) кожен з колективів наділений відповідними особливостями.

Також необхідно враховувати, що військовому колективу, як і будь-якому колективу нашого суспільства, притаманні всі найбільш загальні ознаки колективу. Але в той же час він має і свої особливості, що характеризують даний колектив як військовий.

По-перше, військовому колективу властиве специфічне головне завдання і причина його існування - охорона і захист державного суверенітету. До того ж її рішення досягається насильницькими засобами за допомогою зброї. А це обумовлює своєрідність норм і правил поведінки та взаємовідносин між членами колективу.

По-друге, у військових колективах передбачена сувора централізація управління і поділ людей на службові категорії, що чітко регламентує їхні обов'язки і права.

По-третє, військовим колективам характерні відносна одноманітність і стабільність діяльності, тривалість перебування членів колективу в умовах спільної діяльності. До числа інших особливостей військових колективів також можна віднести відірваність значної частини колективу від сім'ї, рідних, близьких, різноманітність членів військового колективу і деякі інші.

Нинішній військовий колектив також відрізняється і тим, що з перерахованими ознаками, вже відомими зв'язками, що створюють міцний психологічний потенціал, в ньому також проявляється ряд інших морально-психологічних сил. Мається на увазі те духовне, моральне, зміст внутрішнього світу кожного члена колективу, яке їх об'єднує, пов'язує, "притягує" один до одного. Воно складається з наступних компонентів:

- спільності моральних норм, якими люди керуються у своїй поведінці. Для військового підрозділу Збройних Сил, як і для інших силових структур, ці норми закріплені в військових статутах;
- спільної діяльності, що має державне значення;

- наявність у всіх членів колективу військового майстерності або прагнення до його придбання та ін.

Стрижневою в понятті колективу військового підрозділу виступає ідея міжособистісних зв'язків військовослужбовців. Саме взаємні зв'язки між людьми є вирішальним фактором (умовою), визначення згуртованості підрозділу, активності і життєвості об'єднання, членами якого вони стають. У свою чергу, духовні зв'язки між військовослужбовцями залежать від того, як вони сприймають один одного, як ставляться до спільної мети військово-професійної діяльності і т.д.

Формування у військовослужбовців моральних якостей, які необхідні для успішної військово-професійної діяльності, здійснюється переважно на навчальних заняттях, в процесі служби, на це також направлено проведення спеціальних заходів у позанавчальний час.

Основні напрямки цієї роботи:

1) озброєння військовослужбовців теорією моралі, норм і правил поведінки, знанням вимог до особистості військовослужбовця, зумовлених специфікою військово-професійної діяльності;

2) використання спеціальних педагогічних прийомів, що сприяють переростанню знань у переконання;

3) прищеплення військовослужбовцям навичок і умінь поведінки, відповідних вимогам і принципам моралі, перетворення їх у стійкі звички;

4) накопичення практичного досвіду високоморальної поведінки в різних умовах і обстановці навчання, служби, життя.

При цьому необхідно дотримуватися певних умов, які безпосередньо стосуються і до організації морального виховання. А саме:

- найбільшого ефекту духовно-моральне виховання досягає лише в органічній єдності з державно-патріотичним, військовим, правовим напрямками виховання;

- духовно-моральні норми набувають для військовослужбовця особистісний сенс тоді, коли духовно-моральні переконання формуються через конструктивне сприйняття знання, тобто при органічному зв'язку інтелекту і почуттів;

- для закріплення позитивних духовно-моральних якостей у військовослужбовців і переростання їх в звички необхідно створення в колективах атмосфери схвалення високоморальної поведінки та засудження будь-яких аморальних проявів в єдності з постійним затвердженням високоморальних традицій;

- духовно-моральний виховний вплив на особистість військовослужбовця досягає мети лише при безумовному дотриманні норм моралі самими командирами та вихователями.

Зміст духовно-морального виховання військовослужбовців передбачає і формування додаткових військово-професійних моральних якостей. Головними з них є:

- розуміння соціально-економічного і військово-політичного значення завдань, які виконують Збройні Сили, глибокого морального сенсу служіння Батьківщині, виконання військового обов'язку;

- повага і неухильне дотримання законів;

- відповідальність за наслідки прийнятих рішень, впевненість у їх моральної справедливості;

- уважність, доброзичливість в ставленні до цивільних громадян в процесі виконання службово-бойових завдань;

- принциповість, критичність в оцінці результатів служби, бойового навчання, чесність і непідкупність.

Таким чином духовно-виховний процес не тільки формує моральне обличчя військовослужбовців, а й створює ту необхідну морально-психологічну атмосферу військового підрозділу, яка стимулює високоморальні вчинки та регулює поведінку.

1. Балашова, Ю. В. Корпоративна культура майбутніх офіцерів- прикордонників: компетентнісний підхід. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2011. № 4. URL: <http://www.dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/486/1/Balashova.pdf>.

2. Гольев, С. А. Развитие корпоративной культуры военной организации в условиях реформы: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.13. Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. М., 2011. 25 с.
3. Рытенков, С. Этика корпоративных отношений Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України 5/2012. URL:<http://www.coldwar.ru/rvo/112009/etika-korporativnih-otnosheniy.php>.
4. Ходань О. Л. Структура і сутність корпоративної культури офіцера. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. / голов. ред. Романишина Л. М. 2009. Вип. 2. URL:http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/Vnadps/2009_2/09holkko.pdf

*Конюхова Л.І., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ ЛІДУ НОВИННОГО ТЕКСТУ

Усі ми довідуємося про новини із ЗМІ. Однак деякі повідомлення нам видаються важливими, інші, можливо, не цікавлять. Для того, щоб визначити, яку саме новину обрати для перегляду, ми читаємо початок новинного тексту. Якщо він нас зацікавить – споживаємо запропоновану новину, не зацікавить – переглядаємо початки новин далі. У новинах початок (одне або два речення, що розпочинають сюжет) називають лідом. Лід не відокремлюється від решти тексту. Реципієнти навіть не знають, що вони сприймають лід. Однак привабливий лід є запорукою вдалого сюжету. Саме тому питання про особливості ліду є актуальним і потребує розгляду. Сучасні науковці на основі аналізу журналістських текстів виробляють критерії оформлення новин. Капелюшний А. О. звертає увагу на стилістику медійних текстів [1], Яцимірська М. Г. бере до уваги культуру фахової мови журналістів [2], у книзі ж Стівенса М. «Виробництво новин» подано конкретні вказівки, як саме компоувати новини [3].

Мета нашого дослідження – простежити за особливостями творення ліду новин в українському медіапросторі та з'ясувати, чи відповідають ліди новинних текстів виробленим критеріям. Ця мета передбачає виконання таких завдань: проаналізувати досліджуваний матеріал з погляду вимог до написання новин, з'ясувати, яка інформація є необхідною в ліді, а яка – зайвою.

Таке дослідження допоможе оптимізувати вимоги до структури й лексичної насиченості ліду.

Проаналізуємо декілька текстів новин (лід підкреслимо).

У Харкові п'яний водій на смерть збив пішохода. На проспекті Петра Григоренка у Харкові п'яний водій на позашляховику на смерть збив пішохода. Про це повідомляє «Харьков NOW». Водій залишив пішохода лежати на асфальті та поїхав з місця скоєння злочину. Майже одразу після аварії поліцейські знайшли автомобіль в одному із сусідніх дворів. Водій перебував у салоні. Його затримали.

Перше речення (лід) містить найважливішу та найактуальнішу інформацію. У ньому ж вчувається інтрига. Прочитавши це речення, читач обов'язково захоче довідатися про причини аварії та про деталі зазначеної події. Але про це журналіст повідомляє далі – після ліду. Як бачимо, лід – це коротке речення, яке легко читати, легко сприймати. Такий лід є сильним.

У Харкові під час пожежі у багатоповерхівці загинув чоловік. На дев'ятому поверсі багатоповерхівки на проспекті Героїв Сталінграда в Харкові сталася пожежа. Як повідомляє «Суспільне», загинув власник квартири, Йому 54 роки. Пожежа сталася о 13:10. Вогонь локалізували о 13:33. Пожежу загасили о 14:47. Вигоріло вісім квадратних метрів квартири. З будинку евакуювали трьох мешканців третього поверху та всіх мешканців дев'ятого поверху, бо там відчувалося сильне задимлення.

У цьому повідомленні найважливіша інформація, яка містить інтригу, теж передана коротким реченням – лідом. Відомості про вік згиблого, про обставини події, про час та конкретне місце подано далі – після ліду, адже ці деталі не є настільки суттєвими, щоб їх

подавати в першому реченні. Вони можуть обтяжувати основну інформацію. У ліді немає й покликання на джерело інформації, бо хоч воно є важливим, однак не найсуттєвішим.

У Києві судитимуть угруповання «чорних ріелторів». Органи прокуратури скерували до Солом'янського районного суду Києва обвинувальний акт щодо одинадцяти членів злочинної організації, яка викрадала людей та відбирала в них помешкання. Створила та очолила вказане угруповання 37-річна мешканка Києва, яку неодноразово судили за махінації з нерухомістю. Про це повідомила пресслужба Київської обласної прокуратури. (Далі подано детальну інформацію про злочин).

Тут лід теж дуже короткий але водночас місткий: тут є лише основна актуальна інформація. А словосполучення «чорні ріелтори» можна вважати інтригою. Після ліду подано деталі описуваної події: вказано вік «чорних ріелторів», скільки людей було в угрупованні, описано їхні дії та зазначено, який саме правовий орган розглядатиме справу. Ці відомості не ввійшли до ліду, бо вони лише доповнюють основну суть новини.

У кожному з наведених прикладів лід вказує на близькість новин аудиторії. Обставини місця у Харкові, у Києві дають зрозуміти, що подія, про яку йтиметься, сталася в середовищі, де проживають споживачі новини. Людей передусім цікавить те, що стосується безпосередньо їх. Місцеві новини завжди дуже актуальні. Пожежа в сусідньому будинку чи аварія, що сталася неподалік, для більшості людей буде актуальнішою за, наприклад, масштабну аварію в якійсь далекій країні.

Як бачимо, лід просто, без зайвих прикрас подає подію. Він ніби виконує функцію приманки. Найкращий спосіб привернути увагу – це почати розповідь з найактуальнішої деталі. Саме така деталь і визначає важливість новини. Мітчел Стівенс виділяє шість критеріїв для визначення актуальності новини: важливість, цікавість, конфліктність, унікальність, вчасність, близькість аудиторії.

Ось ще приклади.

Село біля Борисполя залишилось без світла через... бобрів. Як розповіли у Вороньківській сільраді, бобри «поклали зуба» на вороньківські тополі у парку на острові. А ті попадали на лінію електропередачі та пошкодили її. Наразі енергетики ліквідували наслідки аварії.

Тут лід привертає увагу цікавою манерою викладу: три крапки всередині речення допомагають підсилити інтригу – актуалізувати несподівану причину того, що сталося. Журналіст застосував ефективний засіб актуалізації повідомлення – парцеляцію.

Львівські бабаки цьогоріч не віщуватимуть приходу весни. Бо ще сплять.

Цей короткий лід теж побудовано за допомогою парцеляції. Парцелят (складнопідрядне речення) увиразнює причину того, про що йдеться в головному реченні. Невеликий розмір ліду, який є інформативно містким, робить його сильним.

Два львівські готелі отримали перші дозволи на гральний бізнес. «Гранд Готель» планує відкрити казино, «Львів» - зал автоматів. Комісія з регулювання азартних ігор і лотерей надала двом львівським готелям - «Гранд Готель» та «Львів» - дозволи на відповідність їхніх приміщень вимогам для організації та проведення азартних ігор.

У цьому ліді перше речення подає основну інформацію. Друге – доповнює її. Задля компактності автор вдався до еліпсису, який теж є одним із способів актуалізації думки. Еліптичні речення компактні, їх легко читати, легко розуміти, вони мають силу. Відповідно, лід є ефективним.

Порівняймо різні ліді до інформації про отруєння школярів у Боярці.

1.Отруєння школярів у Боярці: діти не мали схильності до самогубства. 16 лютого в одному з ліцеїв Боярки під Києвом дві семикласниці отруїлися таблетками «Дротаверин», які купили в аптеці. Одна дівчинка померла, іншу вдалося врятувати.

2.На Київщині дві ліцеїсти отруїлися пігулками. У Боярці, що на Київщині, ліцеїсти наковталися пігулок. Одна з них загинула, друга зараз під наглядом лікарів.

3.Через отруєння двох школярів у Боярці відкрито кримінальну справу про доведення до суїциду.

4. Померла школярка внаслідок отруєння «Дротаверином».

У кожному з лідів є новина. Журналісти по-різному визначили важливість і актуальність повідомлення, тому в лідах використали різні аспекти сюжету. В усіх наведених підводках є сенс, однак деякі факти можуть, так би мовити, навалюватися на непідготовленого споживача новини. Тоді значення деяких синтагм мовлення губиться. Найважливішим усе ж є повідомлення про смерть. Тому останній лід сильніший за попередні. Інформація ж про кримінальне провадження, про причини отруєння, про те, що іншу дівчинку врятували, теж важлива, але ці відомості можна почерпнути пізніше (після ліду) з подальшого тексту новини. Повідомлення ж про смерть є своєрідним «гачком», найактуальнішою деталлю, яка привертає увагу й визначає важливість новини.

Мітчел Стівенс вважає, що обираючи початок новини, журналіст шукає найцікавіший підхід до самої історії, а історія, своєю чергою, має продовжувати думку, подану в першому реченні [1, 107].

Новий сюжет здебільшого вимагає одного ракурсу у висвітленні події. Лід має подати новину саме в цьому ракурсі. Він не повинен віддалятися від основної суті новини. Речення у ліді задають найкоротший напрям до змісту новинної історії.

Ось приклад, на наш погляд, невдалого ліду:

Президент проведе нове засідання РНБО завтра, 26 лютого. У п'ятницю, 26 лютого, Президент України Володимир Зеленський збере засідання Ради національної безпеки і оборони України. Про це повідомляє Офіс Президента. Засідання РНБО буде проведено у зв'язку з необхідністю ухвалення оперативних рішень з актуальних питань державної безпеки.

Тут лід повідомляє лише про те, що відбудеться засідання. Чомусь акцентовано увагу на даті засідання (за правилами актуального членування, рема (ядро висловлювання) є в кінці фрази). Самої ж новини в підводці немає. Інформація про те, що зберуться члени РНБО, не є актуальною новиною. Важливо, що відбуватиметься на засіданні, яке вагоме питання розглядатиметься.

Фахівці в галузі журналістики вважають, що багато деталей повідомлення мають бути в тексті, а не в ліді. Деякі слова, на думку журналістів-практиків, краще ніколи не використовувати в ліді або хоча б у перших кількох словах ліду. Вчора, сьогодні, завтра - яскраві приклади. Практично кожна подія, про яку розповідають новини, трапилася сьогодні або вчора чи відбудеться завтра. Оскільки кожен новину можна було б розпочати саме цими словами, краще взагалі не починати ними жодної [3, 100]. Новина полягає в тому, що є особливого в сюжеті, а не що в ньому звичайного. Тому в ліді не повинно бути фактів, які ні про що не повідомляють.

«В іменах, адресах, часі та віці теж немає ніякої дії. Такі деталі обтяжують історію; вони не рухають її вперед. У ліді варто давати лише декілька деталей, за допомогою яких автор намагається дати поштовх самій історії», - зазначено в підручнику «Виробництво новин: телебачення, радіо, Інтернет» [3,98].

Отже, лід готує аудиторію до того, що доведеться почути чи прочитати. Люди потребують, щоб їм сказали про що новина, а вже потім осягають цю новину повністю. Лід допомагає сконцентруватися на новині. Тому він обов'язково повинен бути інформаційно важливим та має зацікавити реципієнта, Лід повинен коротко передати конфліктність, яка закладена в пропонованій новині. Особливістю ліду є його унікальність. Також в ліді акцентують увагу на новизні повідомлення та на близькості повідомлюваного аудиторії.

1. Капелюшний А.О. *Стилістика й редагування. Практичний словник-довідник журналіста.* — Львів: ПАІС, 2002. - 576 с.
2. Яцимирська М. Г. *Культура фахової мови журналіста.* — Львів: ПАІС, 2004. — 332 с.
3. Стівенс М. *Виробництво новин.* — К: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — 408 с.

ПОГРАНИЧЧЯ В МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ: НАЦІОНАЛЬНО-РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР

Множина інтерпретацій поняття пограниччя містить одну спільну характеристику – наявність/близькість кордону як ключова детермінанта формування і функціонування даного феномену. Говорячи про пограниччя в міжвоєнній Польщі (II Річ Посполита, 1918-1939), варто зробити певний геополітичний екскурс – для кращого осмислення специфіки даної території саме в цей час і саме в цій державі. Завершення Першої світової війни зумовило трансформацію поглядів на актуальність державного устрою, відповідно і на територіальне геополітичне облаштування. Формується Версальсько-Вашингтонська система, наріжним каменем якої стала ідея права народів на самовизначення. Реалізацією цього права стало створення національних держав в Центрально-Східній Європі – як своєрідних наступниць імперій (Німецької, Австро-Угорської, Османської і Російської).

В теоріях націй і націоналізму найбільш релевантною до націєтворчих процесів даного регіону Європи є теорія Е. Гелнера про так звані часові пояси формування національних держав. Усі новопосталі держави належали в даній концепції до третього часового поясу, який мав певні зразки національного будівництва. Існувала «досить складна, клаптикова ситуація географічного і соціального сплетіння різноманітних культур. При цьому політичні, культурні і релігійні межі зовсім не збігалися і не підтримували одна одну». Тому даний регіон Європи мав досить важке завдання: створення культур і держав, які їх формують [1, с.182]. При цьому вчений виділяв два основних сценарії побудови національних держав. Перший – наявність ідеї історичної нації – групи, що раніше мала своє державне утворення, але втратила його і націоналістичні вимоги були пов'язані з відродженням політичної одиниці, «зниклої в результаті династичних чи релігійних конфліктів» [Там само]. Другий сценарій, навпаки, припускав створення політичної одиниці, яка пов'язана винятково з культурною своєрідністю даної території.

Особливістю національної ситуації в міжвоєнній Польщі було накладання обох сценаріїв розвитку націєтворення. Якщо перший сценарій був властивий титульній нації, оскільки ідея історичної тяглості втілювалась навіть в самоназві – «II Річ Посполита» позиціонувала себе як законна історична спадкоємиця I Речі Посполитої, то для національних меншин (які компактно заселяли територію пограниччя) актуальним виявився другий сценарій, котрий ще й доповнився активізацією національного руху.

Джерелом статистичної інформації щодо чисельності національних меншин є переписи населення 1921 та 1931 р.р. В обох містилось питання щодо віровизнання населення, перепис 1921 року містив графу «національність», натомість 1931 р. – вимагав визначитись щодо мови. Важливим джерелом для характеристики етнічних відносин є шематизми окремих дієцезій греко-католицької та римо-католицької церкви, в яких за деякими місцевостями подається число вірних [2, с.11]. Згідно даних 1938 року, конфесійна ситуація виглядала так: римо-католики становили 65% населення, православні і греко-католики – відповідно 11,9 і 10,4%.

Ще однією специфікою національної (і пов'язаної з нею релігійної) ситуації, було географічне розташування національних меншин – власне на території пограниччя. Суть конфлікту була в тому, що для польської національної ідеології дана територія – титулована як «Kresy Wschodnie» - за час XIX століття набрала архетипного сенсу[3, с.43]. Креси завдяки польській літературі стали символом польськості, втіленням ідеалів мужності, рицарства, реалізацією цивілізаційної місії. Натомість для українців, білорусів, литовців це була їхня етнічна територія (напр., в українському випадку – Закерзоння)[4]

Залучення релігійної складової до аналізу суспільно-політичної ситуації пограниччя (в даному випадку східного) змушує структурувати розгляд на декілька сегментів відповідно до етнополітичної ситуації – на територію Лемківщини, Галичини, Холмщини і Підляшшя, а також територій проживання білоруського та литовського населення.

Лемківщина в II Речі Посполитій була яскравим прикладом суперечливості процесів трансформації етносу в націю. Два вектори розвитку суспільної свідомості зумовлювались потужними москвофільськими тенденціями. В контексті церковно-релігійного існування це зайшло відображення в конфліктності ситуації в середовищі греко-католицької церкви і створенні апостольської адміністрації, активному впровадженні структур (парафій) новоствореної Польської Православної церкви. Як зазначає професор Ягеллонського університету Я. Мокляк, «позиціонувати себе лемком було набагато безпечніше, ніж українцем»[5, с.12].

Наступним регіоном компактного проживання українського населення, який в XIX столітті належав до Російської імперії (з усіма логічними наслідками, як-от цілковита ліквідація Української греко-католицької церкви) були території Холмщини, Підляшшя і Волині. Намагання польської влади асимілювати місцеве населення (цивілізаційною вишестію польської культури) зумовили цілий ряд організаційно-політичних експериментів – з сумнівним рівнем успішності. Розпочавши з створення Польської Автокефальної Православної церкви, сягнувши в цивілізаційно-місійному запалі до феноменальної ідеї проголошення та реалізації неонунії – польська влада завершує свої потуги вплинути на українське населення сумнозвісною акцією ревіндикації, яка довела національно-релігійне протистояння поляків і українців до критичної межі.

Зовсім інакшою була специфіка релігійно-політичної ситуації на територіях, населених білорусами та литовцями. Перш за все, в стосунку до них спостерігаємо меншу присутність польського комплексу цивілізаційної зверхності. «Литовці з одного боку ігнорували новопосталу Польську державу, з іншого не давали приводів до застосування щодо них репресій» - стверджує М. Копровскі [6, с.57]. Ще однією специфікою національно-релігійної ситуації на даній території було накладання/змішування ідентифікаційних маркерів. Католицизм як спільна релігія і поляків, і литовців, не міг виконувати диференціюючу функцію. У випадку білорусів релігія була маркером соціального статусу (престижність католицизму). Аналогічною ситуація була з мовою, яка була атрибутом належності до вищих суспільних верств. Ще однією особливістю національно-релігійного устрою регіону було виокремлення регіональної ідентичності – в переписах населення значна частина мешканців позиціонували себе як «тутейші».

Підсумовуючи, можна стверджувати, що пограниччя II Речі Посполитої стало своєрідною ареною концентрації і вияву усіх проблем, пов'язаних з формуванням національних держав. Априорна аксіоматичність концепції «одна нація – одна держава» зумовлює неспроможність політичних (релігійних також) еліт розв'язати питання співіснування титульної нації з національними меншинами. Здійснені в цій сфері помилки історичного минулого, їх нерозв'язаність спричинюють конфліктні ситуації в сьогоденні – як на рівні взаємостосунків держав, так і на мікрорівні міжособистісного міжнаціонального спілкування.

1. Гелнер Е. *Націоналізм / Нації та націоналізм. Націоналізм / пер. з англ. Г. Касьянов. Київ: Таксон, 2003.*
2. Кубійович В. *Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983.*
3. Сухомлинов О.М. *Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему. Дніпро: Середняк Т.К., 2020.*
4. Радь Т.: *Між Збручем та Сяном: польсько-український уявний простір. [Електронний ресурс]. Режим доступу: zbruc.eu*
5. Moklak J. *The Lemko Region in the Second Polish Republic: Political and Interdenominational Issues 1918-1939. Krakow: Jagellonian University Press, 2013.*
6. Koprowski M. *Kresy w II Rzeczpospolitej. W-wa: Wydawnictwo SBM, 2012.*

ПІДПРИЄМНИЦЬКІ ЦІННОСТІ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Сучасні трансформаційні процеси характеризується високим рівнем волатильності й неоднозначності, що ускладнює розвиток підприємництва та вимагає формування нових компетенцій, які б відповідали вимогам часу й були ціннісно орієнтованими. При цьому постає питання їх пошуку і втілення в управлінні підприємством через формування корпоративної культури.

Актуальність питань дослідження корпоративної культури та її структурних елементів зумовлена тим, що саме вона забезпечує гармонізацію колективних та індивідуальних інтересів працівників, мобілізує їхню ініціативу, виховує відповідальність, поліпшує комунікаційні процеси й психологічний клімат на підприємстві. Крім цього, вона охоплює розробку організаційних засад роботи з персоналом на основі формування нових компетенцій та забезпечує ефективний розвиток кадрового потенціалу відповідно трансформаційних змін.

Корпоративна культура – це сукупність цінностей, норм, ідей, які підсвідомо і свідомо формують поведінку всіх співробітників підприємства, починаючи від вищої ланки управління і закінчуючи рядовими працівниками, стосовно один одного і третіх осіб для досягнення загальних цілей підприємства. Дослідження у сфері розвитку корпоративної культури розпочались у ХІХ ст. американським вченим Елтоном Мейо. Саме школа людських стосунків почала розглядати кожну організацію як певну соціальну систему. Е. Мейо зазначав, що працівники мотивуються в основному соціальними потребами, тобто є чутливими до взаємин всередині колективу.

Н. Гриценко визначив корпоративну культуру, як «сукупність ціннісних установок, норм, формальних та неформальних законів поведінки, які відображають соціальні, економічні, виробничі відносини, що склалися в корпорації та культивуються її керівництвом» [1].

Корпоративна культура підприємства визначає напрямок його розвитку у сфері управління персоналом. Вона є абсолютно унікальною та неповторною, на кожному окремому підприємстві їй притаманні ті чи інші ознаки та властивості.

Джерела формування корпоративної культури включають: систему особистих цінностей засновників підприємств та індивідуально-своєрідних способів їх реалізації; засоби, форми і структуру організації діяльності, які об'єктивно втілюють окремі цінності, в тому числі особистісні цінності власників й керівників підприємства; уявлення про оптимальну і допустиму модель поведінки працівників у колективі, які показують систему внутрі-групових цінностей, що сформувались стихійно відповідно до певних правил, норм та традицій підприємства.

Принципи корпоративної культури можна розділити на загальні та спеціальні [2]. До загальних принципів формування корпоративної культури можна віднести:

- 1) всеохопність – передбачає формування корпоративної культури з охопленням нею усіх систем, елементів та процесів, що забезпечують діяльність підприємства;
- 2) обов'язковість – керівництво підприємства повинно здійснювати контроль за дотриманням усіх норм і правил корпоративної культури;
- 3) координація – корпоративна культура має забезпечувати порядок у діяльності підприємства, а також координувати поведінку працівників на підприємстві й поза його межами;
- 4) винагорода – керівництво підприємства повинне забезпечити рівномірну та справедливую винагороду працівникам, що дотримуються норм корпоративної культури;

5) вимірність – забезпечення набору певних якісних та кількісних характеристик для оцінки рівня корпоративної культури та її впливу на фінансові, економічні та інші показники діяльності підприємства;

б) відкритість до удосконалення – орієнтація корпоративної культури на удосконалення та стабільний розвиток з урахуванням науково-технічного прогресу.

До спеціальних принципів відносять: 1) індивідуальність – передбачає врахування індивідуальних особливостей підприємства у кожній сфері його діяльності;

2) вільний прояв – означає ненав'язливість корпоративної культури, її виникнення під впливом різноманітних ситуацій, формування залежно від виду діяльності, яким займається підприємство;

3) чіткість – керівництво підприємства має чітко вміти сформулювати основні вимоги щодо корпоративної культури, її норм та цілей, яких воно хоче досягнути з її допомогою;

4) узгодженість – передбачає відповідність корпоративної культури підприємства до його місії, цілей та стратегічних напрямків;

5) зразковість – корпоративна культура повинна бути еталоном ефективної діяльності підприємства та сприяти зміцненню його позицій на ринку.

Визначені чіткі принципи корпоративної культури сприяють реалізації місії, цілей, завдань і стратегії підприємства, забезпечують прозоре та ефективне управління підприємством відповідно до вимог сьогодення.

До основних елементів корпоративної культури можна віднести: підприємницькі цінності, корпоративні заходи (традиції), корпоративна етика (кодекс), корпоративна філософія, корпоративний дух, стиль керівництва. Варто зазначити, що дані структурні елементи не є сталими, тобто можуть змінювати свій склад в залежності від специфіки певного підприємства, виду його діяльності та принципів управління. Сам стиль керівництва характеризується як стійка система способів, методів, прийомів впливу керівника на колектив й вміння організувати до спільної діяльності для досягнення значущих цілей. Він залежить від підприємницьких цінностей та специфіки діяльності підприємства.

Підприємницькі цінності – це встановлені керівництвом загальні уявлення про досконалість у різних проявах і сферах діяльності підприємства [3]. Цінності компанії мають бути конкретними, дієвими та сталими. Саме на них будуються взаємовідносини колективу з керівництвом і між собою, вони підтримують корпоративний дух і мотивують.

Клайд Клакхон зазначив, що без визначених цінностей, життя суспільства було б неможливим, оскільки його функціонування не змогло б зберегти спрямованість на досягнення спільних цілей.

Виділяють 4 типи цінностей, яких необхідно дотримуватись кожній компанії [4]:

1. Основні цінності – чіткі сформульовані цінності, які регулюють всі процеси, що відбуваються всередині компанії. Такі цінності визначають напрями формування стратегії та корпоративного іміджу і забезпечують спадковість підходів до їх реалізації. Важлива особливість такого типу цінностей – вони принципово важливі для засновників компанії.

2. Бажані цінності – цінності, в основі яких лежить перспектива. Це те, до чого компанія прагне, ким вона хоче стати в майбутньому.

3. Цінності для входу в компанію. Їх основне завдання – допомогти у прийнятті на роботу нових працівників. Саме вони формують ряд вимог до особистих якостей персоналу підприємства.

4. Другорядні цінності – це унікальні цінності підприємства, які відрізняють його від конкурентів. Сюди можна віднести екологічність продукції, рівність між керівниками й підлеглими, робота «за правилами» тощо. Дану цінність пропонуємо перейменувати з другорядної на інклюзивну, оскільки згідно вимог сучасності, вона набуває форми першочерговості вирішення враховуючи екологічну складову. Основою інклюзивної цінності є вирішення екологічних і соціальних проблем та питань забезпечення сталого розвитку суспільства.

Дослідження показують, що такі раніше загально визнані цінності, як «слухняність», «дисципліна», «централізація», «ієрархія», «кар'єризм», «влада», «достаток» втрачають своє значення. Одночасно зростає значення таких цінностей, як «колектив», «самовизначення», «творчість», «розкриття особистості», «спроможність йти на поступки», «децентралізація», «передбачуваність поведінки», «надійність», «стабільність», «професійні якості».

Правильно поставлені цінності допомагають підприємству визначитися з напрямом руху і забезпечити собі стійку репутацію. Вони задають тон взаємодії з клієнтами, допомагають збільшити обсяги продажу й приймати важливі рішення. Крім цього, підприємницькі цінності дають можливість керівнику знизити контроль за персоналом, а отже приділяти більше часу стратегічним завданням.

Працівники й клієнти віддають перевагу підприємствам, чії цінності збігаються з їх власними. Це перетворює завдання встановлення цінностей на важливий фактор стимулювання продажів і залучення кращих працівників. За даними одного з досліджень [5], покоління мілленіалів у США погоджується на зниження заробітної плати на 7 600 доларів у рік за умови наявності міцної корпоративної культури, можливості кар'єрного зростання та інших чинників, які поліпшують загальну якість життя. Крім цього, правильно окреслені цінності допомагають підприємству визначитися з напрямом руху і забезпечити собі стійку репутацію. Вони задають тон взаємодії з клієнтами, допомагають продавати продукцію й приймати важливі рішення.

Підприємницькі цінності мають бути конкретними та відповідати цілям підприємства. Слід обирати такі цінності, яких можна дотримуватись незалежно від економічних умов, зовнішніх впливів чи конкуренції. Важливо, щоб вони не суперечили одне одному і були взаємодоповнюючими, відповідали корпоративному кодексу, цілям та стратегії.

Для впровадження на підприємстві підприємницьких цінностей керівництву необхідно розробити ідеологію концепції розвитку підприємства з визначенням місії, правил та норм поведінки, корпоративної філософії. Наступним етапом є розробка програми впровадження цінностей в роботу підприємства. Це може бути створення презентацій, розробка корпоративного стилю, спеціальної символіки тощо.

Поширення цінностей повинне відбуватись за принципом ієрархії – від вищих ланок управління до нижчих. У процесі впровадження керівництву необхідно здійснювати безперервний моніторинг та оцінку ситуації. Також варто застосовувати принцип участі – залучати колектив до обговорення та висловлювання своїх ідей. Це забезпечить адаптацію персоналу до нових ціннісних орієнтацій. Для імплементації нових підприємницьких цінностей можна використовувати кризові ситуації та явища, які будуть спонукати до пошуку креативних ідей та впровадження нових компетенцій в діяльність підприємства.

Варто зазначити, що сучасне підприємство не може обмежуватись лише економічними цілями. Підприємство розвивається, коли забезпечує не лише високі економічні результати, а реалізовує соціальні цілі. Саме впровадження корпоративної культури в діяльність підприємства забезпечуватиме процес формування основних його цінностей. Ціннісні орієнтації підприємства формують його зсередини, розвиваючи потенціал, підтримуючи конкурентоздатність та імідж на ринку.

1. Гриценко Н.В. Особливості формування корпоративної культури організації. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2017. С. 290.
2. Сахаров С.В. Національні принципи корпоративних відносин між підприємствами малого та середнього бізнесу в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2006. С. 34.
3. Терон І. В. Корпоративна культура в механізмах регулювання соціально-трудова відносин. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. С. 639.
4. Петрова І.Л. Вплив корпоративної культури на модернізацію соціально-трудова відносин. Вчені записки. 2015. С. 145.
5. Цінності компанії: для чого вони потрібні. URL: <http://www.management.com.ua/notes/company-values.html>.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ХУДОЖНЬОГО СМАКУ У ДИЗАЙНЕРІВ

Актуальність дослідження. Сьогодні в Україні, як ніколи, гостро постає питання естетизації життя суспільства. Це вимагає посилення культурологічної спрямованості освіти. Тому проблема формування художнього смаку набуває особливого значення як у державотворчих, так і в освітніх процесах.

Аналіз останніх досліджень. Сьогодні існує низка наукових праць з проблеми формування та розвитку художнього смаку. Її розглядають багато дослідників: філософів, мистецтвознавців, педагогів, психологів: Л. Антонова, Л. Виготський, Л. Коган, А. Комарова, Л. Левчук, В. Липський, Н. Лейзеров, А. Молчанова, М. Овсянников, С. Рубінштейн, Л. Столович, Б. Теплов, Ю. Фохт-Бабушкін, Ю. Шаров, Л. Шульц, В. Яковлев та ін. Розвитку художнього смаку присвячені роботи: С. Д. Максименка, А. І. Бурова, Б. Т. Лихачова, В. П. Костомарова, А. С. Молчанової, А. М. Крицької тощо. У роботах цих авторів розглядаються найбільш загальні і специфічні проблеми розвитку мистецтва у взаємозв'язку із суспільною свідомістю, філософські аспекти формування особистості, теоретичні проблеми, які виступають в якості наукових підстав вивчення природи смаку, а також методологічні аспекти наукового аналізу естетичної свідомості і його складових.

Виклад основного матеріалу. Художній смак — динамічна, інтегративна властивість особистості, що є передумовою і результатом її творчої діяльності. Це умова сприйняття гармонії навколишньої дійсності, результат естетичної діяльності людини, насамперед, її авторського, глядацького сприйняття художнього твору, навколишнього світу.

Художній смак — найважливіший компонент естетичної свідомості, формується при впливі справжніх цінностей. На розвиток художніх орієнтацій студентів повинно впливати засвоєння художніх образів, понять і уявлень про красу, прекрасне і виразне в мистецтві і навколишньої дійсності. Розвинений художньо-естетичний смак є протиположним впливу псевдокультури, орієнтиром в освоєнні мистецтва і явищ навколишньої дійсності і в кінцевому результаті фактором вдосконалення духовної культури майбутнього дизайнера.

В обґрунтуванні свого розуміння поняття «художній смак», ми дійшли до висновку, що «художній смак» особистості визначається ступенем прояву естетичного (об'єктивного) як перехід від загального та абстрактного у оточуючому середовищі до художнього (суб'єктивного) у творах мистецтва; та ступенем прояву індивідуального, суспільного ставлення людини до естетичного, як перехід від емоційного, інтуїтивного до раціонального, усвідомленого.

Схема 1. Структура визначення поняття «художній смак»

Виокремлено такі рівні прояву смаку [3]: Психофізіологічний — смак постає як одна з рушійних мотиваційних психічних якостей, що постійно корегує вчинки та діяльність особистості. Соціальний — смак виступає як діалектична єдність суспільного, особливого та

особистісного, колективного та індивідуального. Гносеологічний — індивідуальне проявлення смаку базується завжди на внормованих у суспільному житті уявленнях про різноманітні прояви естетичного. Онтологічний — сам по собі художній смак розвивається разом з розвитком людини, навіть будучи сформованим, він не залишається незмінним.

Наступний крок дослідження був спрямований на визначення структурних компонентів художньо-естетичного смаку.

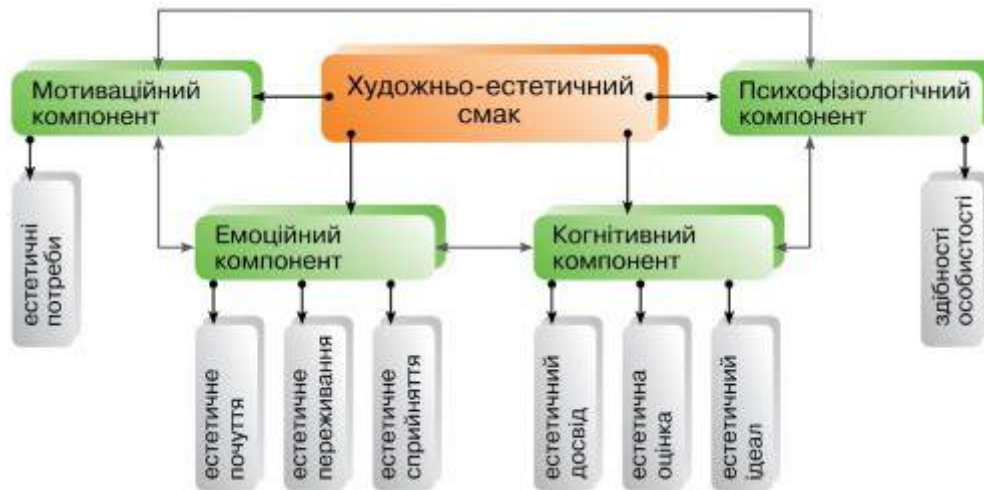

Схема 2. Структурні компоненти художньо-естетичного смаку

На думку більшості дослідників, емоційний компонент у формуванні художньо-естетичного смаку має такі складові: естетичне почуття, естетичне переживання і естетичне сприйняття. Когнітивний компонент складається з естетичного досвіду, естетичної оцінки і естетичного ідеалу. Естетичні потреби характеризують мотиваційний компонент. Психофізіологічний компонент характеризує здібності особистості, що визначають її чутливість до прояву естетичного.

Художній смак — конкретно індивідуалізована вища форма особистісного вияву смаку, що реалізується в художній діяльності і прагне до естетичної досконалості. Естетичний смак — перший рівень розвитку смаку, що розвивається в особистості заради проявів самої особистості, загальнолюдська риса, яка може бути властива кожній людині. Художньо-естетичний смак — другий рівень розвитку смаку, із суто особистісної риси перетворюється на професійно-особистісну, яка впливає не тільки на повсякденну, але й на професійну діяльність людини. Художній смак — третій рівень розвитку смаку, найбільш розвинена форма смаку, найвищий рівень естетичного розвитку особистості, що виявляє себе у спеціалізованій творчій діяльності, спрямованій на створення творів мистецтва.

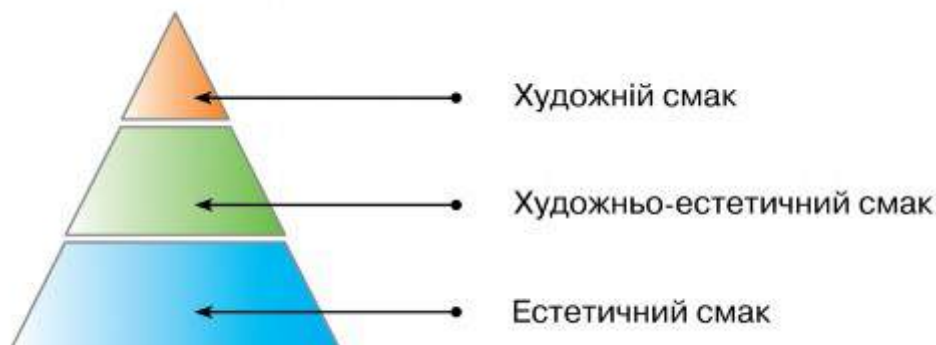

Схема 3. Рівні розвитку смаку

Ми визначаємо художньо-естетичний смак дизайнера як професійну рису особистості, що характеризується чутливістю до сприймання і переживання естетичного в усіх його проявах, здатністю усвідомлено і аргументовано оцінювати природні предмети, явища, предмети мистецтва з точки зору їх естетичності, та здатність здійснювати професійну діяльність за законами та зразками естетичного.

1. Даниленко В. Дизайн України у світовому контексті художньо-проектної культури. – Харків : ХДАДМ – «Колорит», 2005. – 243 с.
2. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця : Монографія. - Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008 – 336 с.
3. Крицька А. М. Психологічні компоненти формування художнього смаку майбутніх дизайнерів // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2011. – Т. X, вип. 20. – С. 329–337.
4. Максименко С. Д. Основи генетичної психології / С. Д. Максименко. – К. : НПУ Перспектива, 1998. – 543с.
5. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. – К. : Знання, 1989. – 48 с.
6. Савчин М. В. Духовний потенціал людини : монографія / М. В. Савчин. – Івано-Франківськ, 2001. – 202 с.

Леонтєва В.М., Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ Й АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ (КОНТУРИ ПРОБЛЕМИ)

Академічна свобода (яку Законом України «Про вищу освіту» визначено як «самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом» [1]) не лише завжди належала до класичних академічних цінностей, а й уважалася одною з найвищих – такою, що разом із прагненням до істини є чимось на кшталт абсолюта. Наявність академічної свободи та її пріоритетність у професії викладача вищої школи були і своєрідним маркером університетської спільноти як товариства висококваліфікованих фахівців-одномудців, і певною гарантією привабливості праці у закладі вищої освіти. Такий традиційний статус академічної свободи об'єктивно сприяв збереженню високого престижу вищої освіти (як процесу й як системи) і не мав би підлягати культурологічному (культурфілософському та культурантропологічному) перегляду, якщо б не спричинені глобальними процесами зміни так званого другого порядку, до яких належить академічний капіталізм – включення університетів у ринковоподібні відносини. Внаслідок цього ця нібито абсолютна академічна цінність – свобода інтелектуальної творчості в освітній та дослідницькій діяльності – опинилася під тиском зовнішніх обставин та вимог.

У першу чергу мається на увазі те, що досягнення реальної конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг з необхідністю потребує від керівників закладів освіти відповідних зусиль щодо забезпечення якомога якіснішого кадрового складу, а залучення справжніх фахівців передбачає, поряд із певним фінансовим заохоченням, надання науково-педагогічним працівникам певної міри академічної свободи і певних гарантій її захисту. Проблеми комерціалізації вищої освіти є особливим і вкрай складним предметом культурологічних студій, тому зараз акцентую лише один аспект: «первинність» економічного комерційного інтересу частіше за все (а інколи – безальтернативно) означає домінування корпоративної етики закладу, якою б вона не була, над особистісними цінностями, у тому числі і передусім, традиційно-академічного змісту (в яких верховенствує цінність свободи наукової думки та свободи слова), тобто рамки академічної свободи можуть суттєво звужуватися, – відтак, виникає загроза її знецінювання, втрати нею здатності, що була органічно притаманна їй, як цінності, – здатності певним чином упорядковувати, структурувати і гармонізувати академічний етос педагога і науковця, а також етос здобувача освіти.

Крім того, на сучасне розуміння та «буттєве становище» академічної свободи, яка існує виключно як уособлена та виховується переважно остенсивно – шляхом живого спілкування, впливають трансформації у сфері науки, яка, з одного боку, продовжує нарощувати риси безпосередньої продуктивної сили і, оперативно відгукуючись на попити виробництва і, ширше, економічних потреб суспільства та бізнес-інтересів певних соціальних груп, сама вимушена комерціалізуватися, з іншого – подібно до сфери освіти, все більшою мірою «виносить за дужки» безпосереднє живе спілкування, збільшуючи кількість таких «посередників» між учасниками педагогічної та/або наукової комунікації як носіями знань, досвіду та цінностей, різноманітні регулюючі та регламентуючі інституції, технічні засоби, технології. Хоча вивчення форм (і глибини) залежності академічної свободи від цих обставин – так само, як і «участь» академічних цінностей у сприянні чи запобіганні їх створенню і відтворенню – є окремим дослідницьким завданням, наявна ситуація наочно оголила неоднозначність зв'язку академічної свободи й академічної доброчесності, яку вже цитований Закон визначає як «сукупність етичних принципів та визначених Законом України "Про освіту", цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [1]. Розгляд академічних цінностей як того, що утверджується в культурі завдяки та шляхом професійної діяльності учасників освітнього процесу, дозволяє тлумачити взаємини академічної свободи та доброчесності як багатофункціональний зв'язок таких ризомних концептів-протилежностей (а саме: причини/умови-можливості-змісту та форми-наслідка-дійсності), що у своїй суперечливій єдності та сенсовній поліфонії обумовлюють одна одну та переходять одна в одну: і на особистісному, і на колективному рівні по-справжньому вільне і послідовне дотримання вимог академічної доброчесності впливає з можливості академічної свободи і є її втіленням, як цінності, тобто академічна свобода виступає як умова-можливість того, дійсністю чого є академічна доброчесність – форма існування професійних чеснот, в яких утверджується академічна свобода. Зокрема, до змісту концепта «академічна свобода» входить визнання свободи висловлювання власної наукової та громадської позиції невід'ємним правом кожного науково-педагогічного працівника та здобувача вищої освіти: вільний обмін думками та ідеями, заснований на принципах академічної доброчесності – суворості науковості, взаємної поваги і партнерства, – має вітатися та підтримуватися. У сфері академічних досліджень та впровадженні наукових надбань у навчальний процес це означає, що нав'язування академічних підходів і стандартів якоїсь певної наукової школи є неприйнятним. Ще більш непринятною бачиться пропаганда (під виглядом ознайомлення та популяризації) ідеологем та відверто кон'юнктурних ідей політичного забарвлення: до змісту концепта «академічна доброчесність» має входити заборона таких дій – подібно до заборони плагіату або неповаги іншої точки зору.

Культурологічний вимір зв'язку феноменів академічної свободи й академічної доброчесності передбачає виявлення умов, передумов і культурного сміслу такої їхньої взіємної (обопільної) змістової кореляції, яка концептуально репрезентувала б їхню самоцінність, аксіологічну автономію – незалежно від того, що, по-перше, вимагатимуть від науково-педагогічного працівника/колектива ситуативна економічна доцільність і вже не вільна від «комерціалізації» корпоративна етика, та, по-друге, від того, що вже міститься у Законах або будь якої миті (згадаємо досвід законотворчого турборежиму!) може там з'явитися. Тут культурологічна рефлексія має прояснити питання щодо інституціо-імперативної складової концептів академічної свободи й академічної доброчесності: чи притаманний їм відповідний зміст «встановленого законом» атрибутивно (що припустимо: система освіти є інституціалізованою підсистемою цілеспрямованого культуротворчого потоку) – так само, як творчий характер – педагогічний, науково-педагогічний, науковий та/або інноваційний діяльності?

Оскільки академічна добродетель є буттєвою мірою академічної свободи і, по суті, виконує роль відповідальності, то методологічною підставою культурологічного «вимірювання» їхнього взаємозв'язку може стати афірмативний підхід, згідно з яким співвіднесеність у культуротворчих процесах (а освітній процес, підкреслю ще раз, є культуротворчістю для всіх його учасників) свободи і відповідальності, їхня взаємна зумовленість – це не тільки їхні діалектичні переходи у «своє-інше», а і рух герменевтичним колом. Завдання культурології – виявити-окреслити та виміряти-обґрунтувати спільні межі академічної свободи й академічної добродетелі, які задаються культурною формою і завжди – у зусиллі *affirmo*.

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 30.03.2021).

Липка О.Р., Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка

ОНЛАЙН НАВЧАННЯ: ЗАГОСТРЕННЯ ПОТЕБИ У ЗУСТРІЧІ ОБЛИЧЧЯМ ДО ОБЛИЧЧЯ

Минув рік від запровадження онлайн-навчання. Державна служба якості освіти України у грудні 2020 р. провела анонімне опитування щодо дистанційного навчання в умовах карантину. В оприлюдненій інформаційно-аналітичній довідці зокрема зазначається, що серед факторів, які заважають надати якісну освітню послугу студентам в режимі дистанційного навчання, найбільш суттєвим «дві третини опитаних науково-педагогічних працівників визначають відсутність живого контакту між викладачами та студентами, про що зазначили 64 % науково-педагогічних працівників»[1]. Є й інші чинники, які негативно впливають на якість освіти в онлайн режимі, але цей факт, що у вік технологій, інтернет ресурсів та соцмереж відсутність живого контакту визнали найважливішим «мінусом», викликає інтерес й потребує осмислення.

Від початку запровадження карантину, незалежно від країни, багато людей у публічних дописах заявляли, що несподівано для себе відкрили, наскільки не цінували можливість «живого» спілкування у повсякденні. Тому не дивно, що дистанційна форма здобування освіти показала, що і в процесі навчання годі замінити атмосферу, яка твориться наживо в аудиторії, навіть дуже якісною відеотрансляцією. Навіть використовуючи ZOOM або інші ресурси під час лекцій, а тим паче під час семінарів, як викладачам (можливо, більше), так і студентам, важливо бачити реакцію «присутніх» людей, важливо бачити їхні обличчя. (З позиції психології цікаво було б дослідити, чому студенти не вмикають камери під час онлайн занять у тому випадку, коли дійсно є присутніми).

У цьому контексті важливості обличчя неможливо не згадати філософію Е. Левінаса, який говорив, що справжня зустріч – це зустріч лицем до лиця. При такій спражній зустрічі ми, як правило, на думку мислителя, не пам'ятаємо кольору очей співбесідника, ми не зосереджені на зовнішньому. Ю. Тішнер, коментуючи роздуми Е. Левінаса, відзначав: «Тоталістичні філософії, які прагнуть охопити цілість дійсності за допомогою поняття буття й похідних від нього, призвели до того, що ми стали глухі й сліпі до обличчя іншого. Обов'язок філософії – вилікувати нас від нашої обмеженості. У цьому ширшому сенсі філософія Левінаса є певною феноменологією – думкою, яка прагне залишатися безпосередньо близько до досвіду, не обов'язково підводячи до твердження, що обличчя є таким само феноменом, як явище об'єкта»[3].

Значною мірою карантин та онлайн навчання «відкрили» (принаймні викладачам) важливість живого спілкування зі студентами, важливість бачити їхні обличчя. Чи тут присутнє таке глибоке розуміння зустрічі обличчя, про яке говорили Е.Левінас, Ю.Тішнер та інші? – Це питання відкрите. Але роздуми мислителів підводять нас до глибшого розуміння

зустрічі «лицем в лице» між викладачем та студентом(-ами). Насправді, коріння таких зустрічей сягає давніх давен – коли учень зустрічав Вчителя, то кидав усе та йшов за ним. Напевно те, що приваблювало учнів і «тримало» їх біля вчителя – це не лише прагнення здобути знання, а передусім – його особистість та атмосфера, яка навколо нього творилася.

Викладач з багаторічним досвідом у різних європейських та американських університетах Генрі Нувен вже кілька десятиліть тому писав: «В першу чергу перед учителем стоїть завдання створити такі сприятливі умови, в яких між ним і учнем можна будувати відносини без страху, відносини, в яких головним і найціннішим джерелом розвитку та становлення буде обопільний досвід. Справжнє учительство потребує довіри, коли той, хто вчить, і той, хто вчиться, не стоять навпроти один одного, а разом йдуть через терни в пошуках істини ...» [2]. Творення таких сприятливих умов було непростим завданням у звичному ритмі навчання, а при дистанційному виглядає утопією.

Водночас досвід карантину показав, як важливо у непередбачуваних та критичних умовах опертися на знання відповідей на глибокі питання сенсу життя. Без цих відповідей легко скотитися в депресію.

«Учительство передбачає створення таких умов, в яких можуть народитися найважливіші питання і можуть бути знайдені відповіді. Не чужі і готові відповіді, які пропонує вчитель, а ті, які народжуються в самому учневі, коли наставник спонукає його до серйозного і вдумливого пошуку. Викладання тоді стає проявом гостинності, коли педагог відчуває, що його покликання - дати простір для інтелектуального і духовного розвитку учня. На цьому шляху перед ним постають два основних завдання: розкрити дари в своїх підопічних і підтримати їх» [2]. Чи можливо розкрити дари і підтримати, коли нема живого спілкування? Реальний приклад: звичне письмове завдання з філософії написати есе під час дистанційного навчання неочікувано виконали майже всі студенти потоку, включно з тими, які до карантину есе не писали. Ще більшою несподіванкою була щирість, з якою студенти-хлопці поділилися своїми думками та переживаннями. Насправді є підстави вважати, що на семінарах наживо вони навряд чи би взагалі з'явилися і чи долучились би до обговорення проблемних питань – теж сумнівно. Один приклад не може бути підставою для узагальнень, але він дає можливість припускати, що завжди слід залишати простір для несподіваного «розвитку подій», для зустрічі з «обличчям» студента, і це обличчя може проявитися, зокрема, через щиро написане есе.

Освіта виглядає неможливою без критеріїв оцінювання, але як за цими критеріями не втратити здатність бачити обличчя, не дивитися на всіх студентів, як на сіру масу, не міряти всіх однією міркою попри велику спокусу так робити, оскільки так простіше? «Коли ми вимірюємо особистість успішністю, то в школах і університетах не залишається ані місця ані часу для найважливіших питань: навіщо ми живемо, який сенс в любові і в роботі, чому ми вмираємо. Вони тьмяніють там, де панує суперництво і заздрість, де основна турбота - покарання або нагороди»[2]. Підхід Генрі Нувена «не вписується» у звичні уявлення про процес навчання. Але вже більше року у XXI ст. нам доводиться жити в обставинах, про які, по суті, ніхто не думав. І тут, з одного боку – дистанційне навчання сприяє «безликому» сприйняттю, а з іншого – загострює потребу у справжній зустрічі обличчям до обличчя. Ми, викладачі, маємо час поміркувати над тим, як, після завершення чергового локдауну, спробувати організувати простір гостинності та відкритості, де матимуть місце зустрічі обличчям до обличчя, і процес навчання ставатиме водночас процесом віднаходження відповідей на фундаментальні питання життя та смерті, щастя і свободи, любові й дружби.

1. Інформаційно-аналітична довідка про результати опитування щодо стану використання технологій дистанційного навчання у закладах вищої освіти України URL: file:///D:/Old-D/Konferenciji/2021/%D0%9E%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%97%D0%92%D0%9E.pdf
2. Нувен Генрі. Три ступени духовної життя URL: <http://xn--80aqecdrilg.xn--p1ai/obrazovanie-2/>
3. Тішнер Юзеф. Зустріч як подія URL: <https://www.verbum.com.ua/06/2019/face-to-face/the-event-of-meeting/>

**ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ»
У ВИЩІЙ ШКОЛІ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН КЛІМАТУ**

Стрімкі суспільні та кліматичні трансформації на межі тисячоліть визначають нові вектори цивілізаційного поступу, спонукають вчених до осмислення основних модусів та смислів людського буття, пошуку шляхів збереження духовних пріоритетів в умовах панування технологій та суспільства ризику (У. Бек). Українські психологи осмислюють закономірності розвитку сучасної особистості (С. Максименко), з різних наукових позицій вивчають аспекти її духовності, простежують шляхи становлення цього феномену в рамках етапів життя людини, в межах соціокультурних контекстів різного масштабу, в яких провідними виступають суб'єктний, морально-етичний виміри (М. Боришевський, Н. Жигайло, В. Москалець, Е. Помиткін, М. Савчин та інші). Водночас в умовах наростаючої екологічної кризи та неперервних соціальних змін базовим простором розвитку духовності нашого сучасника постає все розмаїття його взаємодії з навколишнім середовищем – соціальним і природним, штучно-предметним і віртуальним. Усвідомлення цього ресурсу є важливою засадою розвитку екологічної культури особистості майбутнього фахівця у галузі психології, основи якої закладаються у процесі вивчення курсу «Екологічна психологія». Відомо, що екологічна психологія виникла на вістрі міждисциплінарного дискурсу загальної психології та соціальної психології, екології людини й соціології, розвивалася під впливом біоетики та екологічного маркетингу, соціальної географії та екологічної медицини.

В наш час зміни клімату на планеті, які стали особливо помітними наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття фокусують увагу науковців та широкого загалу на доленосних проблемах нашої цивілізації, питаннях загроз і ризиків самого її існування в екосоціальному контексті – як локальному, так і глобальному. Усвідомлення екстремальності сучасної екологічної ситуації в масштабах планети спонукає психологів разом з іншими фахівцями до більш рішучих дій, до участі в екологічному русі з метою захисту прав населення на безпечне довкілля, розробки стратегій екологічного маркетингу та споживання. На часі вивчення закономірностей соціального конструювання проекологічного способу життя, що спирається на цінності Концепції сталого розвитку у світі, духовний потенціал вчення В. Вернадського про біосферу та ноосферу, етики турботи О. Леопольда, розвитку екологічної компетентності та екологічної культури представників низки професій (філософів, психологів, соціологів), зокрема з метою надання ними психологічної підтримки та допомоги потерпілим з опорою на екосоціальні практики духовного змісту.

У процесі викладання курсу «Екологічна психологія» говоримо про утвердження в системі цінностей сучасних фахівців пріоритету природозбереження в повсякденному житті, орієнтацію на екологічну економіку, вивіщення в їхній картині світу екологічних настанов та переконань тощо. З другого боку, йдеться про профілактичну роботу, оскільки у практиці надання психологічної допомоги необхідно попереджувати вияви екологічного алармізму й песимізму, тривоги та страху серед населення, зокрема в умовах природних і техногенних катастроф, епідемій та епізоотій. Важливо розвивати стратегії конструктивного екологічного самоздійснення особистості, способи реалізації екологічних настанов у її відповідальній поведінці. Зрештою, мовиться про залучення науковців-психологів до цілої низки екосоціальних проєктів і програм. Вони спрямовують на розвиток спектру стратегій тактик екологічної поведінки та розвитку екологічної культури особистості.

Відтак, дослідження в галузі екологічної психології набувають особливої актуальності в контексті пошуку шляхів виходу з планетарної екологічної кризи (А. Львовичкіна, Ю. Швалб, В. Скребець та інші). Поряд з екологічними, економічними, політичними їх варіантами важливо віднайти низку психологічних відповідей, які базуються на: 1) вивченні стратегій і стилів екологічної поведінки особистості, що спрямовані на збереження

життєздатності й життєстійкості в умовах повсякденних чи екстремальних хронотопів існування; 2) аналізі типів і структури екологічної свідомості особистості в контексті історичних змін структури життєвого середовища; 3) з'ясуванні особливостей сприймання людиною оточуючого середовища, взаємодії з ним, розуміння нею чинників сприятливого та несприятливого характеру цієї взаємодії як для людини, так і довкілля; 4) вивченні мотивації екологічної, насамперед екозберігаючої поведінки особистості у віковому чи індивідуальному аспектах її розвитку; 5) аналізі психологічних наслідків екологічної кризи й екологічних катастроф, зокрема екотехногенних і біосоціальних (пандемій), їхнього впливу на психічне здоров'я населення; 6) розробці психологічних критеріїв і показників оцінки якості життєвого середовища як основи здійснення екопсихологічної експертизи та його корекції; 7) створенні екосоціальних проектів, екопсихологічних програм, що спрямовані на соціальне конструювання та психологічну корекцію екологічної поведінки особистості в річищі цінностей Концепції сталого розвитку у світі.

Основна мета навчального курсу «Екологічна психологія» – розкриття психологічних закономірностей взаємодії людини з навколишнім середовищем в умовах стрімких екосоціальних трансформацій і кліматичних змін задля розвитку екологічної компетентності, екологічної культури здобувачів психологічної освіти. Мовиться про розвиток у майбутніх психологів загальних і фахових компетентностей, що забезпечують виважене, морально-обґрунтоване вирішення екосоціальних, екоосвітніх проблем, а також здатності діяти екологічно та відповідально в умовах повсякденності й екстремальних ситуацій, надавати екопсихологічну допомогу мешканцям міст та сіл в екстремальних ситуаціях природних катастроф, пандемій та екологічним біженцям.

У курсі «Екологічна психологія» студенти знайомляться з предметом, основними завданнями екологічної психології, її історією та актуальними проблемами, які аналізуються на тлі глобалізації і екологічної кризи. Майбутні психологи вивчають основні теорії та концепції, знайомство з якими дозволяє їм із різних наукових позицій осмислити трансформації екосоціального середовища в умовах глобалізації і тенденції зміни екологічних настанов особистості. З одного боку, ідеться про теоретичні засади розуміння основних детермінант екосоціальних змін і екологічної поведінки в сучасному світі (вони є основою розвитку загальної фахової компетентності психолога – його прагнення до збереження навколишнього середовища та здатності взаємодіяти екосоціально відповідально й громадсько свідомо). З іншого боку – уміння фахівця надати психологічну допомогу з опорою на конструктивні резерви цієї взаємодії. Готовність аналізувати структуру екологічної свідомості особистості, прояви її екологічного мислення та екологічної поведінки, урахувати закономірності вікового й індивідуального їхнього розвитку є першочерговим завданням засвоєння змісту зазначеного курсу. При цьому здобувачі вищої освіти мають уміти міркувати контекстно, урахувати розмаїття природних ландшафтів, у взаємодії з якими конструюються екосоціальні уявлення особистості та реалізується екологічно релевантна поведінка – у рівнинного чи гірського ландшафту, великих міст і невеличких поселень. Також твердимо про укріплення поваги до етнокультурних екологічних уявлень, ставлення до природи різних етносів, етнографічних груп, народних традицій природокористування. Розвиток готовності до збереження екосоціального й природного середовища є складовою не лише заходів щодо охорони клімату, а й розвитку духовного потенціалу особистості, збереження її психічного здоров'я та життєвого благополуччя.

Поряд з усталеними напрямками психологічної допомоги на цьому терені – психологічною діагностикою, психологічним просвітництвом ставиться питання про шляхи розробки та реалізації екопсихологічних програм у складі міждисциплінарних проектів, до яких залучені екологи, соціологи, педагоги, психологи й інші фахівці. Прикладом тут може слугувати досвід застосування психологічних прийомів формування екологічної культури учасників туристично-краєзнавчих мандрівок, екотуристичних турів, молодіжних науково-просвітницьких таборів, екологічних тренінгів.

ПОСТМОДЕРНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ «АКАДЕМІЧНИХ» ЗНАНЬ ТА «КЛАСИЧНИХ» ЦІННОСТЕЙ

Для епохи Постмодерну «статус знання» і пов'язаних із ним світоглядних цінностей залишається основою в конструюванні цілісного образу дійсності [2]. Він сталий настільки, наскільки дозволяє теперішня «плинність» (за З. Бауманом) доби, наявна в більшості соціальних, морально-етичних, наукових, освітніх, естетичних і політичних практиках сьогодення.

Згаданим поняттям часто послуговується один з представників постмодерністської філософської рефлексії Ж.-Ф. Ліотар, зокрема у відомому дослідженні «Стан постмодерну. Звіт про знання» (1979), та інтерпретує його у семіолінгвістичній призмі. А саме: знання не обмежується сферою вузько-спеціалізованого призначення, а означає і формує культурну дійсність, проникає у різні галузі життєдіяльності та чинить на них вплив. Також «володіння» науковим чи філософським знанням передбачає й політичний вимір.

Постмодерністський підхід нерідко характеризує сучасну йому добу через протиставлення попередній, пояснюючи це так: «не можна бачити, що робиться зі знанням, що означає – які проблеми має сьогодні його розвій і поширення, якщо нічого не знаємо про суспільство, в якому він існує» [5, s. 54]. Критика періоду, що передував Постмодерну, спрямована на роль «академічних» знань та «класичних» цінностей, що утверджувалися у західному (насамперед – європейському) світі від раннього Нового часу, сягнули розквіту в епоху Просвітництва, згодом зазнали кризової (на думку постмодерністів – незворотної) делегітимації на межі XIX–XX ст.

Головною метою «оповідальної» форми світогляду, який панував до появи постмодерного (а в його межах – і постмодерністського) перелому, стала ефективно-продуктивна організація суспільного життя. У його мовних та звичаєвих площинах реалізувалися дії, що сприяли й забезпечували перспективу «успішного» майбутнього цього колективного організму і його громадян.

Визначилася загальна форма пізнання, яка й відповідала за остаточне «уповноваження» суджень, відчуттів і поведінок, охоплюючи теоретично-наукову, філософську, естетичну й етичну сфери. Вона поширилася і на організацію суспільного життя та інституції політичної влади, які скеровували русло модернізації. Усі інші практики або зводилися до неї, або вважалися неправдивими, фальшивими, негідними, недоречними, нерозумними, неправильними, аморальними тощо. Так виникали «великі оповіді» (гранд-наративи). Призначенням цих ієрархічних структур було спрямовувати культурно-історичний процес і «легітимувати» знання й цінності, що його супроводжують. Таким чином, соціальне буття розумілося насамперед як точне відтворення панівних знаків і значень.

Орієнтовно аж до середини XIX ст. вчені, філософи, політики, митці континентальної Європи перебували в контексті т. зв. педагогічного наративу. Він відповідав картезіанському баченню прикладної освіченості [5, s. 92]. Переважали настанови прогресивно-раціонального «оволодіння» світом, впевненої реалізації визволених і цілеспрямованих людських сил у пізнавальних межах інструментального розуму. Вони відповідали панівним законам і моральним нормам для «тотального» вдосконалення умов життєвого – культурного, соціального, етично-звичаєвого – повсякдення [1, с. 30-45].

Теоретичний світогляд виконував, за Г.-В.-Ф. Гегелем, «спекулятивні» функції. Це означало, що будь-які наукові (в тому числі й філософські) твердження вважалися «науковими» та «справедливими» лише у разі включення їх у телеологічне «Життя Духу», тобто у глобальний наратив оновлюваної історичності та «цивілізованого» поступу у бік ще модернішої (розвинутішої, емансипованішої, актуальнішої тощо) сучасності. В іншому ж

разі науково-філософська «мова»-оповідь позбавлялася будь-якого визнаного підтвердження, ставала «беззмістовною» та, відповідно, «ненауковою» [5, s. 93]. Наука перетворювалася на ремесло, призначення якого уповноважувалося правилами поза обсягом її наукових компетенцій. А філософія своєю чергою трактувалась як одна з ділянок знання, яка повинна узгоджувати власну світоглядну базу в одному ідейному руслі з політично-правовою владою та її повчальними настановами.

Підкреслимо, що у час просвітницького метанаративу, крім «спекулятивної легітимації» (свого роду нарації абсолютного розуму), поширеної передовсім у німецькому суспільстві та німецьких університетах, побутував і її альтернативний різновид. Ж.-Ф. Ліотар означає його як «емансипаційний». Він виводився з традицій національного світосприйняття та був розвинений у працях найвідоміших представників саме французького Просвітництва, перш за все Ж.-Ж. Руссо. «Емансипаційна» оповідь вбачала свою мету у творенні розвиненого суспільства, членами якого мали бути не «суб'єкти пізнання» (як писали німецькі ідеалісти), а «суб'єкти свободи» (чи «герої свободи»). Наука та культура служили інтересам держави, а всі назагал підпорядковувалися спільній телеологічній меті. Простування до неї забезпечувало тобто права й гідність кожному учасникові громадянської спільноти. Для французької методологічної школи суспільство доби Модерну становило функціональну єдність: кожен його складовий елемент трактувався як носій конкретно визначеного завдання, а разом вони об'єднували свої взаємодії в русі на підтримку й розвиток «стану цілості».

При цьому авторитети доби Просвітництва загалом неохоче порівнювали свої цінності з «гедоністичним утилітаризмом», більшість з них дотримувалася переконання про питому закоріненість прагнень (до) свободи, щастя та інших «талантів» у людській сутності [3, с. 85-86]. Водночас нарівні з окресленими позиціями висловлювалися й антипрогресистські заклики, які також мали немалу кількість своїх прихильників. Це загалом підтверджує тезу про те, що не слід «найбільш широко представлені уявлення», поширені у тій чи тій епосі, ототожнювати з її основними, «сутнісними» характеристиками. Тому загалом «модерне мислення» не як однозначно «прогресистське», а насамперед «незмінною актуальністю питання про прогрес» та супровідними тематичними дискусіями [4, с. 170].

Отже, згідно постмодерної інтерпретації, в умовах цивілізаційної парадигми Модерну знання й цінності ґрунтувалися на раціональній «чистоті», телеології, надісторичності, прогресизмі та метаоповідальності. Перелічені ознаки становили фундамент світогляду, ототожнювалися з ним, навіть заміняли собою. Всеохопність гранд-нарративів опиралися на таку парадигмальну структуру, яка за допомогою політичних, культурних, філософських і наукових ідеологем прагнула підпорядкувати багатоманітність світоглядних контекстів єдиним критеріям сприйняття та розуміння.

Постмодерністи трактують подібну метаоповідь як «насильство», певну нав'язану практику. У цьому корініться їх критика «академізму» знань та «класичних» цінностей. Водночас необхідно брати до уваги, що жодне знання чи супровідні йому цінності, хоч би як вони не прагнули сягнути рівня відносної свободи, не є автоматично нейтральними до свого застосування в публічному просторі, зокрема освітньо-навчальному процесі, громадянському самовизначенні, культурній самоідентифікації тощо.

1. Лук'янець В. С., Соболев О. М. *Філософський постмодерн: Навчальний посібник для викладачів, аспірантів, студентів вузів, які спеціалізуються в галузі гуманітарних дисциплін.* – К.: Абрис, 1998. – 352 с.
2. Матюшина І. *Легітимація знання та розуміння тенденцій освітніх процесів // Актуальні проблеми філософії та соціології.* – 2019. – № 24. – С. 73-80.
3. Рьод В. *Шлях філософії: з XVII по XIX століття / Пер. з нім.* – К.: Дух і Літера, 2009. – 388 с.
4. Хома О. *Истина и очевидность: симптоматологическое мышление в философии Модерна.* – Вінниця: [Б. в.], 1998. – 260 с.
5. Lyotard J.-F. *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy / Prekl. z fr.* – Warszawa: Fundacja Aletheia, 1997. – 190 s.

КОНЦЕПЦІЯ СТРАТЕГІЇ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНУ

В сьогоднішніх непростих умовах, які серйозно ускладнилися поширенням пандемії COVID-19, регіони стикнулися з системними викликами практично у всіх сферах життєдіяльності. Особливо загрозливими є виклики в енергетичній сфері, обумовлені обмеженістю енергетичних ресурсів, низьким рівнем енергоощадливості, зношеністю енергетичної інфраструктури. З огляду на це, розробка та реалізація ефективної енергетичної політики набуває особливої актуальності в системі публічного управління регіональним розвитком.

Ефективне реформування енергетичного сектора можливе за умови, коли дії влади враховують вимоги громадськості щодо перспектив, напрямків та механізмів розвитку енергетичної сфери. Кожен регіон по своєму будує свою енергетичну політику, виходячи із енергетичного потенціалу та особливостей регіонального розвитку. В межах своїх повноважень та бюджетних можливостей, які значно розширилися в зв'язку процесами децентралізації, територіальні органи влади можуть зробити значний вклад в реалізацію стратегічних планів держави, реалізуючи власні стратегії в сфері забезпечення енергоефективності господарювання.

Енергетична стратегія України на період до 2035р. [1] визначила основні напрямки державної політики в плані забезпечення енергоефективності регіонів, а саме, сприяння розвитку регіональних та місцевих енергетичних ініціатив, формування свідомих та енергоефективних громад, забезпечення надійного функціонування енергетичної інфраструктури, розроблення та використання сучасних науково-технічних рішень, технологій та обладнання, створення сучасних систем управління регіональними паливно-енергетичними комплексами.

Ці напрямки знайшли відображення у регіональних стратегіях розвитку, цільових програмах та планах. Основними векторами регіональної політики в сфері енергоефективності на сьогодні є відшкодування за рахунок регіональних та місцевих бюджетів частини відсоткової ставки за кредитами, отриманими населенням на заходи з енергозбереження або розвитку відновлюваної енергетики, проведення енергоефективних заходів в закладах бюджетної сфери, організація моніторингу споживання енергетичних ресурсів в бюджетній сфері, інформування населення з питань енергоефективності та енергозбереження.

Завдяки діям влади в ряді регіонів вдалося добитися позитивних зрушень в сфері енергоспоживання в бюджетній сфері та активізувати дії населення з забезпечення енергоефективності житлових будинків. За даними моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів за 2019р. [2] в більшості регіонів спостерігається скорочення споживання паливно-енергетичних ресурсів на душу населення, збільшення частки домогосподарств, які скористалися кредитною підтримкою на заходи з енергоефективності, підвищення частки оснащення багатоквартирних будинків побудинковими приладами обліку теплової енергії. Одночасно в низці регіонів має місце зменшення за рік частки обсягу теплової енергії, виробленої з альтернативних видів палива або відновлюваних джерел та частки бюджетних установ, щодо яких було укладено енергосервісні договори. Це свідчить про проблемність в виконанні завдань з енергоефективності та про недостатню якість публічного управління в даній царині.

Однією із причин недостатньої якості публічного управління енергоефективністю регіону є відсутність стратегічного підходу. Майже всі регіони обласного та районного рівня, не говорячи про територіальні громади, не мають розроблених стратегій енергоефективності, які б забезпечили їх енергетичну самодостатність. Необхідність розробки таких стратегій обумовлена процесами регіоналізації економіки, що передбачає

зростання ролі управління енергоресурсами на місцях. Кожен регіон повинен не тільки забезпечити нагромадження енергоресурсів, але й одночасно створити систему ефективного управління їх споживанням. Оскільки регіони мають свою специфіку і свої вузькі місця в енергетиці, то не тільки на загальнодержавному, а й на регіональному рівні повинна визначатись стратегія енергоефективності та механізми її реалізації.

Доцільність розробки стратегії енергоефективності регіону підтверджується тим, що проблема енергозбереження носить комплексний характер, вимагає об'єднання зусиль держави, територіальних громад, господарюючих суб'єктів та безпосередньо населення. Ефективна стратегія є дієвим управлінським інструментом, який сприяє залученню ресурсів, підвищує ефективність використання бюджетних коштів, забезпечує першочергове розв'язання невідкладних для регіону завдань.

Концепція стратегії енергоефективності регіону повинна виходити з завдань енергетичної стратегії України та передбачати обґрунтування стратегічних напрямків політики енергоефективності в регіоні з врахуванням його енергетичного потенціалу, рівня енергетичної самодостатності, стану та тенденцій енергоспоживання, параметрів енергоефективності.

Базовими принципами побудови стратегії є узгодженість з стратегіями, планами та програмами розвитку на державному, регіональному та місцевому рівні, зокрема в сфері енергоефективності, розвитку відновлювальної енергетики та охорони природи; забезпечення сталого розвитку - «невиснажливого, ощадного та ефективного використання енергетичних та природних ресурсів для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь» [3]; партнерство та врахування інтересів громад, покращення умов проживання в регіоні.

Структура стратегії повинна передбачати аналітичну та цільову складові. В аналітичній частині регіональної стратегії енергоефективності доцільно описати стан, тенденції та проблеми енергоспоживання в регіоні, дослідити потенціал енергозбереження та підвищення енергоефективності, звернувши увагу на потенціал відновлювальної енергетики, провести стратегічний аналіз чинників підвищення енергоефективності, який би супроводжувався їх SWOT- аналізом. Такий аналіз дозволить виокремити і розмістити за важливістю регіональні проблеми енергоефективності, які вимагають стратегічних рішень, що послужитиме підґрунтям для розробки цільової частини стратегії.

Цільова складова стратегії енергоефективності передбачає постановку мети і цілей стратегії - стратегічних та операційних. Загальна мета формується залежно від кінцевого призначення стратегії енергоефективності, найчастіше це підвищення якості та рівня життя людей за рахунок раціонального використання ресурсів та досягнення енергетичної самодостатності регіону.

Цілі регіональної стратегії енергоефективності повинні забезпечити розв'язання виявлених в процесі аналізу проблем, виходячи із сфери їх виникнення та сутності. Для переважаючого числа регіонів проблеми енергоефективності зосереджені в 4-х сферах - в сфері господарювання, в сфері використання відновлювальних джерел енергії, в сфері інвестиційно-інноваційного забезпечення енергоефективності та в сфері енергоменеджменту. Відповідно стратегічними стануть цілі, які орієнтовані на реалізацію бажаних змін і досягнення узагальненого цільового результату в кожній із означених сфер.

Операційні цілі будуть відображати напрями дій з досягнення визначених стратегічних цілей. Наприклад, для сфери господарювання можливими операційними цілями можуть бути забезпечення енергозбереження та підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів в бюджетній сфері; забезпечення енергозбереження та підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів в житлово-комунальному господарстві; розвиток енергетичної інфраструктури; забезпечення енергозбереження в бізнес-сфері, тощо. Кожна із операційних цілей розбивається на завдання, які в подальшому є основою для розробки та реалізації програм, проєктів та планів заходів.

Стратегія обов'язково повинна визначати джерела фінансування та систему

моніторингу її виконання. Моніторинг стратегії енергоефективності передбачає розробку кількісних та якісних індикаторів, які планується досягнути за етапами реалізації стратегії та по її завершенню. Рекомендується для оцінювання результатів стратегії енергоефективності регіону використовувати показники, які без ускладнень можна розрахувати виходячи із наявної статистично-аналітичної документації.

Запровадження регіональних стратегій енергоефективності за описаним концептуальним підходом дозволить підвищити рівень публічного управління в одній із найбільш проблемних сфер життєдіяльності, що підвищить енергетичну самодостатність регіонів та їх інвестиційну привабливість.

1. *Енергетична стратегія України на період до 2035р. Схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. // Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>*
2. *Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів в 2019р. // Електронний ресурс: <https://www.minregion.gov.ua>*
3. *Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020р. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 // Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text>*

*Максимець Ю.В., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

РОЗВИТОК КОМЕРЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Актуальність проблеми. Проблема комерційного кредиту у сучасній науковій літературі є вельми актуальною. Питання, пов'язані із функціонуванням комерційного кредиту в галузях народного господарства та з роллю векселя як комерційного кредиту в Україні, залишаються недостатньо розробленими, що й зумовлює актуальність даної проблеми.

Зважаючи на проблематику недостатнього розвитку питання комерційного кредиту, слід наголосити на важливій ролі науковців, які присвятили своє дослідження теоретичному вивченню комерційного кредитування. Саме серед таких науковців слід виділити В. Лагутіна, Е. Жукова, Б. Івасіва, А. Демківського, Д. Коваленка, М. Савлук.

Опираючись на різні підходи науковців до трактування комерційного кредиту, суть цих визначень зводиться до того, що комерційний кредит обов'язково виникає на основі виробництва і є відображенням процесів, які пов'язані з просуванням і реалізацією товарів, робіт чи послуг на ринку, адже причиною до виникнення комерційного кредиту стала невідповідність потреб економічних суб'єктів з їхньою наявною у даний момент платоспроможністю.

Виклад основного матеріалу. Комерційний кредит – це форма товарного кредиту, оформлена за допомогою комерційних векселів для прискорення реалізації товарів продавцям, а з іншого боку для надання можливості покупцеві користуватись товаром до отримання коштів від реалізації своєї продукції.

Цей вид кредиту має змогу стати визначальним інструментом кредитних відносин в економіці, сприяти прискоренню виробничих процесів, продуктивно впливати на зміцнення дисципліни платежів, а також стати потужним стимулом до здешевлення кредиту загалом.

В основу комерційного кредиту лягли договірні зобов'язання між контрагентами, які і визначають умови кредитування. Кредитні відносини перш за все, ґрунтуються на особистій довірі між кредитором і позичальником та на їхній ринковій репутації. Фінансовий стан контрагентів є визначальним фактором проведення кредитної операції, оскільки розмір комерційного кредиту, з одного боку, залежить від фінансових можливостей кредитора, а з іншого — від кредитоспроможності позичальника, тобто його здатності погасити заборгованість за векселем. Врахувавши ці обставини, ми дійшли висновку, що комерційний кредит є надзвичайно ризиковим для кредитора.

Документально кредитні відносини між контрагентами оформляють за допомогою комерційних векселів, що є зобов'язанням боржника сплатити кредитором зазначену суму у визначений термін. Саме вексель виступає гарантією оплати товарів і свідоцтвом про надання комерційного кредиту. Тобто вексель є документом, який підтверджує фінансово-господарські відносини між кредитором та боржником стосовно реальної товарної операції.

Комерційний кредит має низку незаперечних переваг, однак він не позбавлений і недоліків, тому для простоти сприйняття зобразимо їх у вигляді таблиці.

Рис. 1.1. Переваги та недоліки комерційного кредиту

Джерело: складено О. Кондратюк «Джерела формування оборотних активів» - <http://financeblog.com.ua>

Труднощі в реалізації комерційного кредиту створюють складні проблеми для суб'єктів, що беруть участь у кредитному процесі. Кризові явища в економіці можуть бути спричинені навіть за недотримання термінів повернення кредиту, зміни рівня цін на товари чи банкрутства боржників.

Механізм надання комерційного кредиту є досить складним за своїм змістом і структурою.

Традиційним механізмом комерційного кредиту все ж є так званий міжфірмовий кредит, який сполучає в собі міжфірмові розрахунки і кредитування за відкритим рахунком.

На відміну від традиційного сучасні види комерційного кредиту є більш простими щодо технології здійснення, до них належать:

- комерційний кредит на системі «Сkonto» - знижка надається на товар, коли оплата за товари здійснена протягом відведеного для цього строку;
- договір по відкритому рахунку - покупець повинен здійснювати періодичні покупки з виплатою в зазначені терміни після отримання рахунку;
- сезонний кредит - покупець може придбати товар у кредит і відстрочити виплати по ньому на сезон продажу;
- консигнація - товар купується на умовах реалізації; якщо він буде реалізований, тоді і будуть здійснюватися виплати по кредиту, якщо ж ні – товар може бути повернений виробнику без виплати неустойки;
- франчайзинг - видача ліцензії великого підприємства малому покликана забезпечити його прибуткову діяльність;
- форфейтинг - кредитування зовнішньоекономічних операцій через купівлю різного роду боргових зобов'язань. При форфейтингу в ролі продавця виступає експортер, який поставляє товар і прагне інкасувати розрахункові документи імпортера з метою одержання грошей. В ролі покупця, як правило, виступає банк або окрема спеціалізована фірма.

• лізинговий кредит - встановлення відносин між юридичними особами стосовно придбання, фінансування рухомого та нерухомого майна і застосування при цьому такого

інструменту, як оренда на визначений строк.

Не зважаючи на різноманітність механізмів надання комерційного кредиту до найбільш вживаного все ж належить вексельне кредитування.

Вексель – цінний папір, який засвідчує грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання терміну визначену суму грошей власникові векселя.

На сьогоднішній день вексель у сфері господарювання має складну фінансово-господарську сутність, зумовлену тим, що вексель як фінансовий інструмент використовується як на товарному, так і на фондовому ринку. У першому випадку він опосередковує розрахункові відносини, у другому – інвестиційні.

В Україні вексель став популярним цінним папером на фінансовому ринку. Це обумовлено відносною простотою, розвиненістю форм і тривалою світовою практикою застосування цього боргового зобов'язання.

Вексель, будучи засобом оформлення кредиту в товарній формі, сприяє збільшенню швидкості обертів, зменшенню потреби в кредитних ресурсах і коштах у цілому, дозволяє господарським суб'єктам використовувати кошти у власних цілях.

З точки зору економічної надійності векселя важливе значення має впевненість у його оплаті. Йдеться як про загальну кредитоспроможність векселедавця, так і про економічне становище всіх індосантів, які зробили написи на векселі. Щодо строків, то переваги мають короткострокові векселі, які менше залежать від змін економічного становища клієнтів і загальної господарської кон'юнктури.

Висновки. Розвиток комерційного кредиту має стати важливим чинником відновлення фінансової стабільності вітчизняних товаровиробників. Сфера підприємництва, бурхливий розвиток якої пригальмував останнім часом внаслідок обмеження кредитування з боку фінансово-кредитних установ, опинилася в скрутному стані. Тому для будь-якого підприємства важливо мати власну кредитну політику на ринку, яка б забезпечувала органічний взаємозв'язок комерційного кредитування і маркетингової діяльності. Тим самим буде досягнуто позитивного впливу механізму комерційного кредиту як на прибутковість, так і на фінансовий стан вітчизняних підприємств у цілому.

1. *Боронос В.Г., Сторчака Н.О. Внутрішні джерела фінансування в загальній системі антикризового управління // [Електронний ресурс]. // Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VAPSV/2009_5/St_12.pdf*
2. *Буяк Л., Гетьман О. Вексельне кредитування у низько ефективній економіці// [Електронний ресурс]. // Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Un_tsm/2012_17/UN2012/05bujak.pdf*
3. *Іванків О. Особливості лізингових операцій в Україні // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.chtei-knteu.cv.ua/REU2013/viewtopic.php?f=6&t=97>*
4. *Українське об'єднання лізингодавців // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.leasing.org.ua>*
5. *Федосік І.М., Асеева А.О. Вексель – крок до виходу з кризи // [Електронний ресурс]. // Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VUbsNbU/2011_1/VUBSNBU10_p193-p196.pdf*
6. *Харахонько С.І. Вексель як фінансовий інструмент комерційного кредиту // [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=1433>*
7. *Щетинін А.І. Гроші та кредит: Підручник: Видання 39те, перероблене та доповнене. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.*

Макух О.І., ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

ЦІННІСНІ ВИМІРИ ДОВІРИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Історія становлення людських взаємовідносин загартовувалась упродовж тисячоліть. Засадничими процесами її формування були психічні стани осіб, почуття, когнітивна оцінка, соціальні компетентності, довіра тощо. Дисбаланс зазначених понять спричинював соціальне відчуження один від одного, самотність, неприйняття один одного та відсутність взаєморозуміння, що призводило до зникнення моральних ідеалів, жорстокості та

агресивності. Необхідно зрозуміти, що довіра відіграє доволі визначальну роль у проблематиці самотності. За таких обставин нам складно вибудовувати комунікативну взаємодію з людьми, оцінювати її можливості, мотиваційний шлях розвитку. Відсутність довіри призводить до обережності, котра підриває безпосередність, що є важливою частиною прив'язаності до інших. У недовірі людина цілком і повністю залишена на саму себе. Саме тому, у процесі міжособистісної взаємодії виникають конфліктні ситуації, труднощі, які потребують вирішення.

Наукове осмислення довіри як соціально-психологічного феномена розкривається у працях Дж.Роттер, М.Вебер, Дж. Хоманс, Е.Еріксон, Ф.Фукуями тощо, серед вітчизняних науковців – В.Кравченко, А.Колодій, В.Степаненко, В. Зінченко та інші.

Психологічною умовою вибудовування відносин між людьми є довіра. Доцільно відзначити, що філософія досліджує довіру як етичну категорію у ставленні однієї особи до іншої, підтверджуючи це добропорядністю, доброчесністю, вірою та правдою. Психологічна наука довіру описує на основі всесторонньої взаємодії: довіра до світу, довіра до іншого, довіра до себе. Довіра вирішує проблему, що стосується міжособистісної непевності. Людина ніколи не може бути певна у тому, що будуть робити інші. У близьких дружніх і родинних стосунках ми ніколи не звертаємо увагу на цей ризик. Однак, якщо зменшується довіра і переживання недовіри проявляється у формі відчуження, які спричиняють негативний емоційний стан. Як стверджував Е.Еріксон, основне завдання встановлення довіри до інших людей. Повинна бути загальна довіра, а загальна недовіра для дружби є порушення норми. Словами Френсіса Фукуями недовіра збільшує «вартість угоди» у людській взаємодії. Цікавий опис довіри як очевидної дихотомії пропонується датським філософом і теологом К.Е.Льогструпа в «Етичній вимозі»: для людського життя притаманне те, що ми, зазвичай, стрічаємо одне одного з природньою довірою...спочатку ми віримо слову іншого; спочатку довіряємо один одному. Це частина того, що означає бути людиною...А для вираження довіри потрібно відкривати себе». Вчений виокремлює довіру як основну ознаку існування людини.

Узагальнюючи дослідницькі ідеї вчених можна стверджувати, що певна інформація між людьми проходить через довіру і недовіру. Трансформаційні зміни суспільства сформували недовіру до держави її політичних діячів. Недовіра поширилась і на економічну організацію життєдіяльності людини, зокрема банківської системи, фінансової стабільності країни. Люди з низькою початковою довірою сприймають інших як тих, що замислюють погане, але як тих, що несуть ризик. Страх і недовіра набуває властивості само встановлення. Самотні більше за не самотніх сприймають своє соціальне становище загрозливим. Соціальний страх підриває безпосередність у стосунках з іншими людьми і, відповідно, соціальні відносини. Як описує, у своїй книзі Ларс Фр. Г.Свендсен «Філософія самотності» дослідження, проведене серед американських студентів, показало, що ті, кого дитиною навчили, що не слід довіряти незнайомцям, у дорослому віці мали вищий рівень самотності, і цей вплив був сильніший у жінок, ніж у чоловіків.

Довіра – складне психологічне явище. Тому, у В.П.Зінченко довіра аналізується як особливе почуття, ставлення до інших людей. У дослідженнях І.В. Антоненко, довіра психічний стан (стан віри, впевненості), психічний процес (емоція, почуття), форма спрямованості особистості (переконання). Структура довіри складається з таких компонентів: емоційний, когнітивний поведінковий. Емоційний компонент – це оцінка взаємодії, когнітивний аналізує явлення людини про себе та іншого, а поведінковий визначає готовність до свідомих дій.

Багатоаспектність довіри відображена в її різновидності, що детермінуються специфікою суспільства. Доволі складно визначити види довіри і її критерії. У теоретичній моделі феномену довіри (Н.Б. Астаніної) виділяються: довіра до світу, довіра до себе, довіра до інших людей.

Довіра до світу трактується науковцями як можливість бути цілісною, стійкою особистістю, сприймаючи світ таким, яким він є. Така людина з легкістю налагоджує

взаємодію, вона виражає позитивну оцінку життєвим ситуаціям. Довіра до світу запорука нормальної соціалізації людини.

Щодо довіри до себе, то це, довіра власній інтроспекції, відчуттям, сприйняттю, пам'яті. Переконалівість людини, віра у власні сили, цінність, вміння вирішувати проблемні ситуації, моделювати життєві обставини. На емоційному рівні вміння контролювати свої емоції та почуття, самодовіру, власні можливості поведінку. Критеріями прояву довіри до себе дослідники (С.Пантілеєв, А.Хурчак) визначають самоцінність, самосприйняття, самоприхильність. На думку В.Зінченко, довіра формує людину, а Ф.Василюк вважає довіру самовиховуючою функцією.

Довіра до інших людей формується на основі самодовіри та довіри до світу. Міжособистісна довіра трактується багатьма факторами, серед них комунікативність людини, її вміння переконувати, інформативність, яка забезпечує довірливе спілкування та впливає на формування групової ідентичності.

Довіра, за Фукуямою, – ключова характеристика розвиненого людського суспільства, що виявляється як на індивідуальному рівні, так і на рівні соціальному (довіра до суспільних інститутів і держави). Саме довіра визначає прогрес; успіх «самореалізації» конкретного суспільства залежить не від ринкових принципів і не від прихильності традиціям, але від «одного елементу культури, що поширився всюди, – рівня довіри, що існує в суспільстві». Якщо ми звернемося до сфери економіки, то тут Фукуяму також більше цікавить саме проблема людської взаємодії. «З усіх галузей сучасного життя економіка є, мабуть, тією, де найпомітніше прямий вплив культури на добробут окремих країн і на міжнародний порядок в цілому... Зі всіх форм економічної діяльності – від управління звичайною хімчисткою до виготовлення складних мікросхем – навряд чи існує така, в якій можна було б обійтися без соціальної взаємодії» [3, с.18 – 19].

«Довіра – це очікування, яке виникає у членів спільноти щодо того, що інші її члени будуть поводитись більш чи менш передбачувано, чесно і з розумінням потреб оточуючих, згідно з деякими спільними нормами. Дещо з цих норм належить до сфери «фундаментальних цінностей» (наприклад, до розуміння Бога чи справедливості), однак до їх числа належать також цілком світські речі, як фахові стандарти і корпоративні кодекси поведінки.

Висновок. Довіра формує суспільний настрій, впливає на вирішення соціальних проблем, на взаємодію людини зі світом та налагоджує мікроклімат у соціальному середовищі. Довіра як умова гармонійного розвитку особистості допомагає подолати самотність.

1. Зінченко В.П. Психологія довіри / В.П. Зінченко // *Вопросы философии*. - 1998. - №7. – С.76-93
2. Свендсен Л. Фр. Г. Філософія самотності / Ларс Фр. Г. Свендсен ; пер. з норвезьк.- Львів : Видавництво Анетти Антоненко ; Київ : Ніка-Центр, 2017. _ 208 с.
3. Фукуяма Ф. *Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию*. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 730 с.

Матяшук В.П., КЗ ЛОР «Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»

ДУХОВНІ ЗАСАДИ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Становлення інформаційно-мережевого суспільства, яке відбувається на наших очах, вимагає осмислення всіх тих викликів, які воно накладає людству: віртуалізації міжособистісного спілкування та інтернет-залежності різного рівня включно з комп'ютерною ігровою наркоманією, інформаційної безпеки як особистості, так і всього суспільства, управління як маніпуляції масовою свідомістю, кіберзлочинності, запровадження дистанційної освіти, втрати сталих соціальних зв'язків, зростання

міжособистісної відчуженості людської спільноти, інформаційних воєн, кіборгації людини на фоні створення штучного інтелекту тощо.

Тому сучасна освіта має завдання не тільки дати необхідні предметні чи професійні знання, але і сформувати та розвивати нову інформаційну культуру і світогляд, який базується на розумінні ролі інформаційних процесів в забезпеченні життєдіяльності індивіда.

Питання становлення інформаційного суспільства активно розглядається зарубіжними вченими і варто відмітити, що значна їх кількість з певною пересторогою ставляться до перспектив його розбудови, зокрема це Е.Тоффлер, Д.Харві, Л.Флоріді, Ю.Хабермас, В.Іноземцев, Ф.Уебстер, Д.Іванов, М.Хайдеггер, К.Ясперс, О.Четверикова, Ж.Черкасова, однак і табір тих, хто, попри відсутність єдності аргументації щодо його сутності, позитивно оцінює суспільні трансформації постіндустріальної епохи досить представницький: Д. Белл, Ж. Бодрійяр, М. Постер, М. Пайор, Ч.Сейбл, М. Кастельс, Г. Міллер, М. Альєтта, Д. Харві та інші. Варто зазначити, що вітчизняні вчені також розділились в характеристиках інформаційного суспільства: більш позитивно налаштовані А.Іовчева, М.Згуровський В. Цимбалюк, Р. Калюжний, В. Дубов, О. Ожеван, С. Гнатюк, натомість О.Кохановська, В. Голубовська, В. Брижко, О. Дзьобань, Н.Сухова та інші відзначають як позитивні, так і негативні інформаційні впливи, вбачаючи загрози в цифровій нерівності, недостатньому правовому врегулюванні користуванням Інтернетом, інформаційних війнах, а особливо в проблемах становлення особистості при таких викликах.

Метою даної статті є розгляд духовних засад віртуалізації сучасної освіти як провідника особистості в епоху інформаційного суспільства.

Загострення протистояння між особистістю і суспільством, яке наростає у світі як наслідок тотальної кризи – політичної, соціально-економічної, культурної, освітньої, - можливо, як ніколи раніше за часів цивілізації, породжує запит на «сутнісне наповнення духовності як атрибуту і механізму відтворення глобальної життєдіяльності суспільства»[1]

Освіта, яка покликана вести за собою суспільство, освічувати йому шлях до вищої сходинки свого розвитку, має керуватися як новітніми науковими дослідженнями, так і практикою власного досвіду, неодмінним атрибутом якого завжди була духовна складова. В усі попередні часи пізнання людиною навколишнього світу з його законами і принципами відбувалося через мистецтво, науку, релігію та філософію, кожна з яких має свій інструментарій: мистецтво - образи, релігія – уявлення, допущення, наука – факти, філософія – сенси. Проте в умовах технократичного суспільства наука була переорієнтована на обслуговування його запитів, з освіти поступово щезли поняття вічності душі та святості людського життя. Але ті кризові явища, які щодня спостерігає сучасна людина, показують, що попри надбаний до XXI ст. солідний науково-технічний доробок, його досягнення не можуть їх ні попередити, ні ефективно вирішити, більше того, все низьке, не приборкане духовністю в природі людини, в умовах інформаційної доби перетворюється на некеровану темну силу, яка проривається то в тому, то в іншому місці то стихійними бунтами, то локальними війнами, то хижацьким ставленням до Природи і всього живого в ній, то жорстким агресивним спілкуванням в мережах, що руйнують усталений порядок і несуть розруху. Тому пізнання світу і людини в ньому тільки крізь призму науки, до того ж орієнтованої на розвиток технологій, є однобоким аспектом без взаємодоповнення і поєднання з трьома іншими, в основі яких традиційно лежала духовність.

Варто зазначити, що за попередній досвід людства сформувались наступні типи духовності: релігійний з опертям на релігійну свідомість, любов до Бога і ближнього, антропологічний з постановкою в центр буття людини та космологічний, в якому наголошується на раціональному осмисленні світу, космосу, людини і її ролі в світі [2].

Попри всю різноманітність визначень світськими та релігійними діячами освіти духовність стало зберігала певні стержневі засади, які зараз нівелюються й видозмінюються. Становлення інформаційного суспільства супроводжується проявом нових граней духовності, виникненням психодуховних практик, що виходять за рамки світського і

релігійного розуміння. Феномен духовності в цьому складному світі багато вчених вважають пов'язаним з поняттям віртуальності (Куйбарь В. І., Фейнман Р., Черкасова Ж.П. та інші). Спільним для духовності і віртуального світу є безтілесність – особливі чуттєві переживання, які сприймаються людиною як цілком реальні, хоча й реалізуються лиш в уяві, заміщення реальності її симуляцією (Іванов Д.В.), продукт єдиного інформаційного поля, що створює глобальне інфотехносередовище (Афанасьєва В.В.).

Проте віртуальний світ все-таки тісно пов'язаний з технікою й інформаційними технологіями, тому його не варто ототожнювати з духовним світом людини, орієнтованим на внутрішнє, що характеризується її здатністю до рефлексії та екзистенційних пошуків становлення свого «Я» впродовж усього життя.

Діджиталізація освіти диктує запит на міждисциплінарний контент, широку доступність будь-яких матеріалів в потрібний момент та мотивацію, продиктовану конкурентним середовищем; цифрове суспільство, що стрімко розвивається, має запит лиш на ті функції людини, які здатні приносити прибуток; поширення сфери використання роботизації та штучного інтелекту принесуть прибуток власникам бізнесів і водночас позбавлять мільйони людей роботи. За таких умов здатність людського індивіда розрізняти внутрішнє і зовнішнє в собі перестає бути завданням освіти.

Почалося формування нової людини, вільної від стійких соціальних зв'язків, сімейні цінності втрачають свою актуальність, соціальна мораль спрощується, почуття обов'язку і відповідальності розмивається і нівелюється, споживацтво починає торжествувати не тільки в царині матеріального світу, а й духовно-морального, де кожен намагається використати іншого у своїх інтересах.

Використання пропонованих інформаційним суспільством технологій розширює небачені досі людські можливості й не обтяжений моральними принципами індивід починає самостверджуватися у віртуальній реальності, яка виявляється значно цікавішою і легшою, ніж реальне життя. Тут ти герой, тут ти успішний і коханий, тут ти один можеш перемагати цілі армії, вбивати і воскрешати, будувати міста і правити світом, спонукувати ровесників до самогубства, екстремальних розваг та жорстокості тощо. Віртуальні друзі не потребують інших капіталовкладень, крім часу, який приємно проводити разом рівно стільки, скільки хочеш ти, за твоїм бажанням ти без власних втрат можеш змінювати їх ледь не щогодини. Індивід насолоджується своїм станом, але рано чи пізно настає трагічна мить, коли доводиться повернутися в жорстоку реальність. І тут віртуальний світ виявляє свою підлу сутність: віртуальні друзі, даруючи свою увагу і підтримку в мережі, не здатні подати ту саму склянку води, якої потребує і потребуватиме в той чи інший спосіб наше фізичне тіло, тут чекають невідповідність реального власного «Я» уявному, душевна самотність, відчуження від справді близьких і рідних, відірваність від реалій буття, втрата єдності духовного світу.

І без того двоїста природа людини попадає в пастку віртуальності, яка до вічних протиріч між її біологічним та духовним початками, «тілом земляним і тілом духовним» як писав Г.Сковорода, додає виклик «віртусу» - уявного, що місцями набуває ознак реального.

Але новітні гуманізми - техногуманізм, трансгуманізм, - покращуючи завдяки сучасним технологіям біологічну природу людини, нічого не тільки не дають внутрішньому, але й вихолощують його під гаслами всездозволеності.

Пандемія коронавірусу й вимушена самоізоляція особливо жорстоко вдарила по учнівській і студентській молоді, фактично замкнувши їх у віртуальному світі. Психологи зіткнулись з молодіжною депресією, медики – зі скаргами на зниження зору, ожиріння, дефекти хребта тощо, появився новий термін «ковідне покоління» й сумні прогнози, що ці психічні травми та втрати фізичного здоров'я доведеться лікувати десятиліттями.

Визнаючи право віддаленої освіти на існування, все ж хочеться звернути увагу на той факт, що внутрішній розвиток людини відбувається тільки в процесі живої взаємодії з іншою людиною, жодна найдосконаліша дистанційна програма не в стані провести випробування на наявність тих чи інших якостей індивіда, як це робить живе життя. Завдяки тісним

зв'язкам й необхідності взаємодіяти під час спільного навчання та дозволя молоді отримувала навички людяності, адекватної самооцінки, здатність реально оцінювати виклики та небезпеки, тобто отримувала освіту, термін якої походить від дієслова «освітити», що значно розширяє процес простої передачі знань, бо додає до нього виховання.

Етимологія слова «виховання» досить промовиста: від дієслова «ховати», синонімічний ряд – «зберігати, таїти», префікс «ви» означає дію зсередини, тож виховання має завданням дістати щось таке, що заховане всередині. Релігійна традиція вкаже нам на Образ Божий, світська, за висловом І.Канта – на моральний закон в собі, що в принципі є спільним моральним взірцем.

Найбільша небезпека віртуалізації освіти через техніку й технології бачиться якраз у скасуванні морального зразка й спрямування молоді до його досягнення. Відома пересторога брит. філософа Т.Карлейля про те, що «усі реформи, крім моральної, є марними» знаходить своє щоденне підтвердження в практиці повсякдення через непереможні корупцію, злочинність, маргіналізацію мільйонів тощо, проте захоплене прагненням тілесного вдосконалення і задоволення людство духовні засади розвитку освіти легко підміняє її віртуалізацією.

Погоджуємось з думкою про те, що «Духовна сфера людини має дві іпостасі: екзистенціальну, що охоплює всі індивідуально-психічні акти, які відображають реалії цього «земного» світу, та трансцендентальну, що допускає відношення людини до інобуття, відношення, виражене в дискурсивних та інтуїтивних формах, але завжди має своєю метою надприродне, надпсихічне, надлюдське (інобуття, «потойбічне» трансцендетне буття) [3],

Амбівалентна природа духовності проявляється в її позитивній і негативній спрямованості. Якщо перша виходить із гуманістичних цінностей, то друга через нелюдські форми відчуження (а саме такий порядок насаджує віртуалізація освіти) веде до руйнування соціальності і знищення самої людини. Хвиля цькувань вчителями учнів, учнями вчителів, учнів учнями, яка не вщухає навіть після прийняття нормативної бази врегулювання, якість спілкування опонентів в соціальних мережах виразно свідчать про загрозливе зростання негативної спрямованості.

Варто зазначити, що віртуальна реальність існувала завжди: спочатку через міфи, вірування, мистецтво, в подальшому стала доповнюватись радіо, телебаченням, кінематографом, проте ніколи так зримо не проявлялась перед людиною, як це стало можливим з появою комп'ютерних технологій, що швидко й упевнено взяли стирати межі реального й віртуального світу.

Проте є царина – духовна дійсність, що за М.Бердяєвим відповідає до «конкретної внутрішньої людяності, переживання людської долі, людської любові та смерті, людської трагедії» [4, с.238], яка засвідчує істинне буття людини за умов розкриття в ній духовних начал, які пробуджувались релігією й свідомо вирощувались під її опікою. Масовий перехід людства на чисте наукове мислення, на жаль, не забезпечив такого ж масового зростання духовної свідомості, яка б давала силу і бажання йти шляхом морального самовдосконалення з опірністю світу повсякденності з її жорсткими викликами. Таких завдань освіта попереднього технократичного суспільства не мала, ніхто й нині, попри прирівняння віртуального світу до духовного, не ставить перед нею завдань пошуку власного духовного досвіду як виходу із себе через занурення у глибину себе, отого «пізнай себе», що тягнеться у вітчизняній філософії з часів Г.Сковороди.

Через пізнання свого внутрішнього «Я», через осмислення духовних законів його існування в реальному часі і просторі формується та внутрішня сила, яка дарує духовну радість буття попри всі життєві випробування, розкривається зв'язок людини-мікрокосму і Космосу, людини і Творця, формується відчуття власної причетності й відповідальності за все, що відбувається довкола.

М. Бердяєв вважає, що духовна активність людини передбачає не втечу від світу (додамо – і від себе самої), а реальну його (і себе) зміну [4, с.351; 5] відповідно до духовних ідеалів добра, справедливості, честі, гідності, милосердя, щирості, чесності. Йому мріялося,

та мультифункціональністю, зумовленою великим спектром завдань і цілей, спрямованих на розвиток особистості через ретрансляцію культурних надбань та освоєння новітніх досягнень у різноманітних галузях. Саме тому проблеми освіти стають об'єктом міждисциплінарних досліджень (філософії, культурології, соціології, етики, правознавства, економіки, педагогіки тощо). Ця увага простежується ще в ідеях Платона й Аристотеля, потім постулюється у парадигмі сутності фундаментальних цінностей університету І. Канта, М. Гайдеггера, К. Ясперса, Ю. Хабермаса та ін., а в ХХІ столітті, під впливом глобалізаційних процесів, редукується до логіки предметної орієнтації в дослідженнях Ф. Альтбаха, Д. Кладиса, П. Ниборга, П. Скотта, К. Х'юфнера.

Крім цього, неабияку полеміку викликають питання, пов'язані з так званим «академічним капіталізмом» (Ш. Слотер, Л. Леслі, Б. Кларк); становленням масової системи вищої професійної освіти, технологізацією освітнього процесу, розповсюдженням його віртуалізації тощо, які вирішуються на перетині різних методологічних позицій.

Отже, в сучасних умовах актуальними є проблеми збереження фундаментальних цінностей освіти (та університету в її системі) як феномену культури. Існує необхідність визначення основоположних принципів її існування в сучасних умовах глобалізації, інтернаціоналізації, інтеграції, комерціалізації, перетворення знань у товар, адже зазначені тенденції часом суперечать принципам традиційних національних цінностей, пов'язаних з ідеями служіння науці, культурі та нав'язують нові принципи ефективності, конкурентоздатності тощо. Це вимагає філософського дослідження.

Насамперед, сама освіта – це цінність, оскільки без неї не було б щонайменшого цивілізаційного поступу, однак доволі розмитим видається її аксіологічний статус у світі загалом і в українському суспільстві зокрема. Слід наголосити, що аксіологія освіти – це доволі новий напрям сучасного філософського дискурсу. В його основі дослідження особливостей динаміки соціокультурного розвитку освіти, який стрімко змінює буття особистості й суспільства.

Як відомо, постіндустріальне бачення сутності освіти фокусується на формуванні «одномірної» (а не всебічно розвинутої) особистості, здатної застосувати свої здібності та навички в певній сфері життєдіяльності, що надає функціональності статусу головної мети освітнього процесу. Існує «соціальне замовлення» на принциповий конформізм, «вписаність» індивіда (через його компетентність) у суспільний простір а не на індивідуальність.

Коли йдеться про індивідуальність, передусім, виникає асоціація з самотнім, специфічним, особливим, «штучним», яке вимагає не «масового» підходу чи типового репродукування. Натомість вилучення з сучасного українського освітнього процесу виховної складової не тільки шкодить формуванню індивідуальності, а й викликає масштабну трансформацію ціннісних орієнтацій і світоглядних настанов як у студентів, так і у викладачів.

Зосередженість на вузькопрофесійності й функціональності сприяє переорієнтації свідомості особистості на задоволення утилітарних потреб. Так, натеper в Україні сформувався культ матеріального благополуччя з настановою на обов'язковий зв'язок професійної діяльності зі збагаченням і комерційним успіхом. Утім, це не наближає українську освіту до очікуваної та бажаної відкритості, а, навпаки, за Г. Маркузе, призводить до виникнення «ефекту замикання культурного простору, втрати духовного виміру, внаслідок чого формується тип «одномірної» людини» [2]. Звідси тяжіння до уніфікації, флексibility, технологічності, знецінення національних основ освіти на користь глобалістичних. Отже, сучасна освіта, обстоюючи вироблені компетенції, націлює особистість на усвідомлення швидкоплинності буття і необхідності формування певних стандартизованих критеріїв вирішення будь-яких проблем.

Зрозуміло, що постмодерністська парадигма розвитку суспільства, яка проголошує аксіологічну рівність освітянських систем під егідою європейських цінностей, відкриває нові горизонти можливостей перед українською освітою, але водночас призводить до втрати

накопиченого вітчизняною педагогічною традицією досвіду та історично усталених національних духовних цінностей. Це не означає, що треба відмежуватися від світових тенденцій або ігнорувати їх. Але свідчить про необхідність збереження українських духовних цінностей, як одного з основних чинників національної ідентичності в системі освіти. Адже однією з найважливіших і найефективніших закономірностей процесу освіти є формування особистості «шляхом пізнання від близького до далекого, від національного до планетарного», а не навпаки [3, с. 303]. У цьому виявляється адекватність оцінки подій, які відбуваються в світі й Україні, правильний вибір засобів заради досягнення мети реформування освітнього простору і, найголовніше, здатності до діалектичного співвіднесення національного й інтернаціонального, приватного і загального, локального і глобального.

Яке ж воно українське національне «бачення» освіти?

Так чи інакше воно пов'язане з успадкуванням ідей Г. Сковороди стосовно «охоплення сфери чуттєвого раціональним та орозумлення серця» [1, с. 195], із визнанням актуальності ідей В. Сухомлинського щодо ефективності поєднання процесу навчання з вихованням. Це неминуче виводить українську національну освіту у виміри духовного буття. Безперечно, такий погляд на освіту не суголосний сучасній модерновій парадигмі, де «знання втрачають зв'язок із практикою життя, замикаючись у академічних стінах, а тому стають байдужими до духовності» [1, с. 196].

Ідеал, до якого традиційно прагнула українська освіта, з точки зору загальнонаціональних інтересів (в порядку пріоритетності) та інтересів національних – це духовна, всебічно розвинена особистість, висококласний фахівець, спрямований на постійний саморозвиток і самовдосконалення. Тому вважаємо, що деконструкція наведеного змістовного фундаменту українських національних традицій освіти не тільки не сприятиме подоланню кризових тенденцій, які спостерігаються наразі, а ще й поглибить їх.

Отже, сучасній українській освіті властиві ознаки, які є визначальними для неї з онтологічної й, передусім, аксіологічної точок зору. Майбутнє української освіти значною мірою залежить від її аксіологічного статусу і від того чи збереже вона притаманну їй гуманістичну спрямованість на формування всебічно розвиненої особистості, не відірваної від традицій і гармонійно інтегрованої у світовий освітній простір.

1. Гомілко О. *Філософія освіти Григорія Сковороди: відмінність модернової візії. Філософія освіти. Philosophy of Education. 2017. – № 2 (21), С. 194-210.*
2. Лозовой В.О., Сідак Л.М. *Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці. – Харків : Право, 2006. – 256 с.*
3. Сележан Й. *Основи національного виховання (Українство: історичний, філософсько-релігієзнавчий аспекти). – Чернівці : Книги – XXI, 2006. – 306 с.*
4. Хоружий Г.Ф. *Академічна культура: цінності та принципи. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. – 2012. – 320 с.*

*Мних О.Б., Далик В.П., Донець Д.М.,
Національний університет «Львівська політехніка»*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ І РОЗРОБЛЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ

В сучасному світі поляризації суспільства та економік, що посилюється в умовах пандемії, актуальною є проблема формування цивілізаційної парадигми суспільного розвитку, яка передбачає врахування впливу на економіку не лише продуктивних сил, але й соціально-економічних відносин, політичної, культурної та інших сфер суспільного життя. Це значно розширює дослідницьку базу наукового пошуку, у т.ч. у контексті сталого розвитку, сферу об'єктно-суб'єктного аналізу, підвищує актуальність методів наукового

пізнання - дедукції та індукції.

Застосування первинного наукового підходу - від окремого до загального - дозволяє встановити закономірності, які проявляються і справедливі лише для певного просторово-часового перерізу їх практичного використання. Деякі закономірності повністю або частково втрачають свою актуальність і справедливість, не будучи законами розвитку науки в цілому. Теоретично існує досить великий перелік законів економіки, які, за своєю суттю, не є законами як такими, а лише окремими закономірностями, які умовно можна розділити на такі групи:

- закон попиту і пропозиції, закон спадаючої граничної продуктивності та ін.; сфера дії цієї групи закономірностей обмежується кругопотоком приватного капіталу; лише третина акціонерних товариств в Україні – відкритого типу, при цьому частка тіньового капіталу - майже половина ВВП;

- соціально-економічні закономірності в розвитку суспільного виробництва як: закон адекватності, що виявляється в тому, що виробничі відносини відповідають продуктивним силам (явища масових звільнень робітників, висока поляризація доходів різних працівників в галузевому і міжгалузевому перерізах, збитковість майже половини промислових підприємств навіть на неконкурентних ринках – це прояв кризи виробничих і суспільних відносин); закон економії часу – впродовж 30 років розбудови ринкової економіки не здійснено реального поступу у продуктивності праці і в зростанні її інтелектуальної складової – у якості продукції як чинника економії часу і ресурсів;

- закономірності, виявлені в розподілі доходів серед учасників суспільного виробництва: закон Енгеля, що виявляється в залежності споживчих витрат від доходів (подібна інформація є непрозорою і недоступною для науково-прикладних досліджень, що унеможливує дослідження корельованості тих показників); закон «Парето-ефективність» (зокрема, 20% продаж забезпечують 80% прибутку) стосується розподілу користей залежно не лише від ефективності виробництва і маркетингу, але й від сили впливу т.зв. політичного капіталу, що забезпечує доступ до унікальних ресурсів – права на експансію ринків, отримання ліцензій для розгортання бізнесу в прибуткових сферах економіки, можливості отримання пільгових банківських кредитів тощо.

За своєю сутністю - це не закони, а лише закономірності, виявлення яких - це емпіричний метод руху від окремого до загального (індукції) і об'єктивність дослідження яких залежить від прозорості певної інформації (наприклад, результативності корпоративного сектору, що функціонує як в Україні, так і в офшорних зонах за кордоном).

Зі встановленням фундаментальних законів економіки на основі математичного моделювання виявляються окремі закономірності і розробляються методи – як шлях пізнання від загального до окремого (дедукції). Зокрема, визначення сутності суспільної цінності, цінності для власного підприємства, його потенційних інвесторів та клієнтів (ці питання постійно актуальні в професіональному середовищі і в науковій спільноті).

Важливе значення в умовах поглиблення екологічної кризи має формування суспільних інститутів і цінностей, механізму державного регулювання в забезпеченні ефективної роботи товарних і фондових ринків для уникнення чи запобігання ринкових невдач. Погляди інституціоналістів були генетично і логічно пов'язані з теорією бюрократії, авторитету і влади, розробленою видатним німецьким вченим М. Вебером. Адекватність практики господарювання сучасних підприємств припущенням, що лежать в основі неокласичної економіки та ідеології вільного ринку, сьогодні вже викликають дуже великі сумніви. В Україні діють ринкові ціни або тарифи на комунальні послуги при неіснуючому в реальній дійсності ринку енергетики (Антимонопольний комітет України навіть не визнає НАК«Нафтогаз» монополістом).

Як перехід до нової управлінської парадигми можна трактувати відмову від рівноважності як методологічного принципу, коли підприємство розглядається як самонавчальна організація і як живий організм, що складається з людей, поєднаних спільними цінностями» і «ставка» робиться на людину інтегративну. Основне завдання

сучасного менеджменту полягає в тому, щоб культивувати нові цінності менеджменту, спроможного вирішувати проблеми в нестабільних ситуаціях, коли нагромаджені теоретичні знання стають продуктивними (зростає практичний інтерес до теорії хаосу).

Положення кейнсіанської школи про те, що провідну роль в моделі «сукупний попит – сукупна пропозиція» відводиться сукупній пропозиції, є дискусійним, адже в дійсності ці процеси розвиваються паралельно або послідовно. Лише після завершення стадії комерційної реалізації товарів і послуг можна вести мову про провідну роль попиту, яка тісно пов'язана із зниженням витрат виробництва і розгортанням бізнесу, його масштабуванням. З іншого боку, сучасна фінансова криза при високих валютних і підприємницьких ризиках в умовах пандемії ще в більшій мірі стимулює трансакційні операції на внутрішньому ринку, а пошук попиту неможливо досягнути без повноцінної діяльності банківського сектору, а також пропозиції товарних кредитів, що видовжує в часі і в просторі обмінні операції. Таким чином, послаблюється інтенсивність процесів трансформації внутрішніх витрат виробництва у зовнішню вартість готової продукції, що збільшує розрив між попитом і пропозицією в умовах істотного падіння купівельної спроможності в Україні.

Капітали, які переміщуються за допомогою ІТ-технологій в глобальному економічному просторі, майже не підлягають регулюванню з боку держави [1]. Фінансовий ринок України став відносно відокремленим і непідконтрольним утворенням, а фінансові посередники, які працюють на тому ринку, створюють нові вимоги і зобов'язання, що виступають як товари, і впливають на динаміку ціни капіталу. Чітко проявляються процеси інтенсифікації комерційних зусиль фінансових інституцій та нефінансових корпорацій, які здійснюються, зокрема, на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), нових технологій таких як блокчейн та штучний інтелект, для: торгівлі цінними паперами, управління фінансовими активами, перерозподілу інвестиційних та фінансових ризиків [2]. Це особливо актуально при істотному зростанні непогашених позик у банківському секторі та зростаючих обсягах фіктивного капіталу (державні облигації також варто розглядати як фіктивний капітал, оскільки вони нараховують відсотки на основі боргу).

1. Мних О.Б., Кіндрат С.В.(2019). *Стартап-індустрія компаній і сучасні вимоги до побудови бізнес-моделей в умовах смарт-спеціалізації. Інноваційно-інформаційні процеси у маркетингу: колективна монографія. Дніпро. С.104-126.*
2. *WORLD FINTECH REPORT 2018.- URL: <https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2018/02/world-fintech-report-wftr-2018.pdf>*

Моргун В.Ф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЕТНОПСИХОЛОГІЯ ПРИВІТАНЬ *

Способи вітатися в різних країнах // Вечірня Полтава. – 7 жовтня 2007 р. (№ 40). – С. 20.

Найвища ознака поваги до людини – коли, зустрівши її, чомно вітаються.

І є три ступеня зневаги до людини: коли роблять вигляд, що не помічають; коли помітили, але не привіталися; і найпринизливіша – коли не відповідають на її привітання.

Володимир Моргун

Східні слов'яни, стрівнувшись, бажають
здоров'я й руки тиснуть водночас.
Поляка дуже легко упізнають –
він пані руку цілувать гаразд.

Німці аж тричі змінюють вітання:
«Добрий ранок», «Добрий вечір» або
«день!».
У Штатах до нас звернуться з питанням:
«Як справи?». Й не кажи, що не – «О'кей!».

В Малайзії спитають: «Де ти йдеш?»,
«Іду гуляти», – треба відповісти.
В Ізраїлі ти «Мир вам!», – всім речеш;
не тільки для арабів – гарні вісті!

В Ірані – «Будь веселим!», – побажають.
«Гарна погода!», – у Гренландії й тоді,
коли бураном подих забиває
в зимову ніч і сніжну заметіль.

Французи цьомають парфуми біля
щоки, яку притулять до щоки.
А італійці – «Чао!», – без зусилля
нам прокричать, і ми їм – залюбки.

Південні найгарячіші латинці
в обіймах зразу тискають гостей.
В Лапландії, там «санта-клаусинці»...
носами труться, на манер дітей.

Японці гнуться під трьома кутами;
чим – нижче, тим поважніший уклін.
Китайці теж – з притислими руками
вздвж тулуба і майже до колін.

Індуси руки до сердець складають.
Араби схрещують на грудях чемно їх.
На Самоа нас нюхають зухвало
і не шанують зустрічних брудних.

Але найдивовижніший – тибетець:
знімає шляпу правою рукою,
а лівою – за вухом він... шкребеться
та нам язик... висовує дугою.

Монгол спита: «Чи здужує худоба?».
Навпочіпки присяде індіанець.
У африканських деяких народів...
смачний плювок – найкращий
привітанець (!?).

Отже, як «друг» нам плюне у обличчя,
не поспішаймо в люті захлинатись,
не варто його бити та калічить –
шлемо до... Африки,
й... рушник, щоб утиратись.

Володимир Моргун
Полтава, 10.10.2009

* Цікаво впорядкувати привітання різних народів за критерієм дієвості профілактики контактних епідемій.

*Моргун В.Ф., Громак Л.І., Полтавський
національний педагогічний університет імені
В. Г. Короленка*

ГЕНДЕРНІ ТА ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ НАХИЛІВ І НАМІРІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку соціально-економічної ситуації в Україні загострює проблему профорієнтації молоді, що постає перед психологічною наукою та практикою. Проблема професійного самовизначення глибоко пов'язана із життєдіяльністю людини. Спостерігається негативна тенденція – більшість людей відкладають своє життя на потім, на той час, коли буде задовільне матеріальне забезпечення – от тоді можна буде займатися улюбленою справою. Люди забувають бути щасливими «тут і зараз» і робити те, що дійсно приносить задоволення. Складовою цього є саме природна схильність та інтерес до певної сфери професійної діяльності. Актуальність проблеми обумовлена недостатньою вивченістю у сучасних умовах життя людини та суспільства.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Великий внесок у вивчення професійного самовизначення в юнацькому віці зробили Р. М. Білоус [2], Л. П. Василенко, Н. О. Гончарова

[3], Н. І. Жигайло [4], Є. О. Клімов [5], С. Д. Максименко [7], В. Ф. Моргун [1; 9-12], В. В. Рибалка [13], Д. Тідеман, Б. О. Федоришин [14], П. Г. Щедровицький, К. Ясперс та ін. Змістом професійного самовизначення виступають процеси самопізнання, самооцінки і саморозвитку (С. Я. Карпіловська [14], Є. О. Клімов, В. В. Колінько [6], Р. І. Міттельман, Є. М. Павлютенков, Н. С. Пряжников, В. В. Синявський [14], Е. М. Ткаченко, Л. М. Фрідман, Т. А. Пушкіна, І. Я. Каплунович [15], О. О. Ящишин та ін.).

Варто зазначити, що в психологічних періодизаціях Д. Б. Ельконіна та О. М. Леонтьєва провідною діяльністю в юності визнається навчально-професійна діяльність. В. Ф. Моргун в профорієнтаційній моделі зазначає провідні діяльності особистості, що змінюються на життєвому шляху людини в онтогенезі. В його віковій періодизації розвитку особистості та профорієнтації послідовність виглядає так: фізіологічні відправлення, емоційне спілкування, предметно-маніпулятивна діяльність, гра (сюжетно-рольова), навчання, інтимно-особистісне спілкування, навчально-професійна діяльність, самовизначення, спеціалізація, вдосконалення, наставництво, спілкування, спогади, самообслуговування. Соціальна ситуація розвитку старшокласників зумовлена необхідністю особистісного і професійного самовизначення, що є центральним новоутворенням раннього юнацького віку.

У вітчизняній психології найбільш відомою типологією професій є типологія Є. О. Клімова [5]. Основним її критерієм є ставлення людини (суб'єкту праці) до предмету праці. Всі професії відносяться до п'яти основних груп: 1) людина-природа; 2) людина-техніка; 3) людина-людина 4) людина-знакова система; 5) людина-художній образ. Він виокремлює два рівні самовизначення: гностичний (перебудова свідомості і самосвідомості) та практичний (реальні зміни соціального статусу людини). Моргун [10-12] пропонує розділити природу на живу і неживу та додати ще один тип професій, де предметом діяльності виступає сама людина – «я сам», а саму діяльність називає «самодіяльністю». Вона, на відміну самодіяльності як творчої діяльності (за К. Марксом, С. Л. Рубінштейном) або самоактуалізації як акмеологічної вершини життєдіяльності людини (за А. Маслоу), включає також і негативні сценарії розвитку особистості – її можливу самодеградацію.

На думку Є. О. Клімова [5] існує 8 кутів ситуації вибору професії, адже старшокласник зауважує відомості не тільки про особливості різних професій, але й велику кількість іншої інформації. Розглянемо їх детальніше.

1). Позиція старших членів сім'ї. Дорослі можуть надавати дітям значну свободу вибору. Така позиція вимагає від дітей більшої ініціативності, самостійності і відповідальності в обдумуванні свого майбутнього вибору. Батьки можуть бути не згодні з вибором дитини і пропонують переглянути свої плани і зробити інший вибір, вважаючи, що вона ще є малою. Правильному вибору часто заважають установки батьків, які прагнуть, щоб діти компенсували їх недоліки в майбутньому, в тій діяльності, в якій вони не змогли себе повністю проявити.

2). Позиція товаришів, подруг (однолітків). Дружні відносини старшокласників є дуже міцними і вплив на їх вибір професії не є виключеним, так як увага до свого професійного майбутнього ровесників також виростає. Позиція мікрогрупи може стати однією з вирішальних в професійному самовизначенні.

3). Позиція вчителів, шкільних педагогів, класного керівника. Спостерігаючи за поведінкою. Учбовою і позаучбовою діяльністю, кожен учитель весь час проникає думкою за фасад зовнішніх проявів людини, ставить певним чином діагнози відносно інтересів, схильностей, помислів, характеру, здібностей, підготовленості учнів.

4). Особистісні професійні плани. Професійний план чи його образ, його особливості залежні від складу розуму та характеру, досвіду людини. Він включає в себе головну мету та цілі на майбутнє, способи, засоби та шляхи досягнення. Але плани різні не тільки за змістом, але і за іншими якостями. Вони можуть бути відірваними чи повними, ясними; стійкими чи мінливими; реалістичними чи фантастичними.

5). Здібності. Це індивідуальні особливості, що визначають легкість оволодіння і успішність діяльності особистості. Здібності людини не є вродженими і формуються на основі задатків в процесі визначеної діяльності.

6). Рівень домагань на суспільне визнання. Реалістичність домагань старшокласника є вагомою складовою професійного самовизначення і формується при участі в житті колективу, чесне ставлення і оцінка своїх та чужих успіхів.

7). Інформованість. Важлива, неспотворена інформація про професії.

8). Схильності. Вони виявляються в улюблених заняттях, на які витрачається більша частина часу [15].

Основою професійного самовизначення є відповідність професійних намірів унікальним здібностям та нахилам суб'єкта. Ця відповідність зменшує складнощі під час процесу опанування досвідом, фахом і допомагає в подальшій кар'єрі.

Мета дослідження – виявити і схарактеризувати відповідність професійних нахилів і намірів старшокласників у гендерному та віковому аспектах.

Відповідно до мети були поставлені завдання емпіричного дослідження:

1. Дати психологічний аналіз нахилів та намірів у старшокласників як основи професійного самовизначення.

2. Дібрати комплекс методик психологічної діагностики нахилів та намірів як передумови професійного самовизначення особистості.

3. За допомогою емпіричного дослідження виявити особливості сформованості та динаміку зміни професійних нахилів та намірів старшокласників за гендерною ознакою – у дівчат та юнаків.

4. Простежити динаміку відповідності нахилів та намірів у віковому аспекті – з 10-го по 11-ий клас.

Об'єктом дослідження є особливості професійного самовизначення у старшокласників.

Предмет дослідження – відповідність професійних нахилів і намірів у старшокласників та їх динаміка у віковому і гендерному аспектах.

Організація дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано загальнонаукові методи теоретичного рівня та методи емпіричного дослідження. Серед методів було обрано анкетування, перевагами якого є легкість застосування й обробки даних, збір значної кількості інформації за короткий проміжок часу, можливість застосування для великої кількості респондентів, а також метод повздовжніх зрізів з дворазовою фіксацією показників на одній і тій же вибірці людей, перевагою якого є можливість застосування задля встановлення якісних змін в розвитку особистості.

Враховуючи специфіку теми дослідження та вік піддослідних, було використано наступні методики: методику вивчення нахилів «Орієнтовно-діагностична анкета спрямованості інтересів» (ОДАНІ-2; за Б. О. Федоришиним, С. Я. Карпіловською [14]) та методику вивчення професійних намірів «На роздоріжжі» (за Л. М. Фрідманом, Т. А. Пушкіною, І. Я. Каплуновичем [15]).

Дві серії дослідження було проведено в комунальному закладі «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20 імені Бориса Серги Полтавської міської ради Полтавської області».

Перша серія була проведена у жовтні 2018 року. В дослідженні брали участь учні десятого А і Б класів віком від 15 до 16 років. Обсяг вибірки становив 30 осіб. До неї увійшли представники обох статей (12 чоловічої та 18 жіночої статі). Друга серія – у лютому 2020 року. В дослідженні брали участь учні одинадцятого А і Б класів віком від 16 до 17 років. До неї увійшли представники жіночої (18) та чоловічої (12) статі (30 осіб). Отже, загальний обсяг вибірки склав 60 осіб.

Аналіз одержаних результатів. Обираючи професію, учні орієнтувалися в першу чергу на цікаву та змістовну роботу, потім на її престиж та хорошу матеріальне забезпечення.

Більшість старшокласників вважає: для того, щоб впевнено робити вибір, необхідно спробувати себе у професії.

За гендерними відмінностями спостерігаються позитивні зміни – під час першого зрізу 50% дівчат мали визначену відповідність між нахилами та намірами, дані другого зрізу за цим показником становлять 83,3%. Всі дівчата визначилися з професією: перша трійка професій пов'язані з мистецтвом, педагогікою та спортом – дизайнер, вчитель, хореограф. Найнепопулярні – в галузі хімічних, технічних наук та військової справи. В юнаків результати відповідності нахилів та намірів першого зрізу становили 8%, дані другого зрізу діагностують відповідність нахилів та намірів у 50%. А 25% хлопців ще не здійснили свого професійного вибору. Перша трійка професій у хлопців пов'язані зі спортом, природничими та математичними науками – пожежний інспектор, тренер, інженер. Непопулярні – в галузі хімії, фізики та електро- і радіотехніки. Загалом, дівчата (83,3%) значно переважають за досліджуваною ознакою відповідності нахилів та намірів, ніж хлопці (50%).

Динаміка у віковому аспекті: найчастіше серед досліджуваних учнів 10-го класу виявлено нахили до сфер професійної діяльності «Мистецтво» (16,7%), «Історія» (13,3%) та «Спорт» (13,3%), тоді як у 11-му класі можна спостерігати нахили до «Спорту» (33,3%), «Мистецтва» (13,3%). Найнепопулярні професії в 10-му класі – електро- і радіотехніка, а в 11-класників – електро- і радіотехніка та хімія. Якісний аналіз динаміки змін у професійному самовизначенні вказує на позитивну тенденцію: якщо у 2018 році професію обрали лише 66,7% учнів 10-го класу, то серед учнів 11-го класу з професією визначились 90% учнів. У 2018 році вказували на остаточне рішення стосовно професії лише 30% 10-класників, то в 11-у класі 53,3% стверджують про остаточний вибір професії. Але біля половини учнів можуть змінити свій вибір на користь іншої спеціальності.

Зміни у відповідності нахилів та намірів у віковому аспекті свідчать, що за результатами першого зрізу тільки у 33,3% учнів наміри вибору професії відповідали їх нахилам та інтересам. Натомість результати дослідження 2020-го року вказують на те, що у 70% учнів випускного класу наміри відповідають нахилам, що понад удвічі більше, аніж рік тому.

Найбільший вплив на вибір професії в 10-му класі становить вплив батьків (63%), власний вибір становив 0%, тоді як в 11-му вплив батьків становить 40%, а власний вибір – 36,7%, що вказує на позитивну тенденцію змін – у попередніх результатах не спостерігались відповіді, що характеризували б самостійне прагнення учнів обирати собі професію.

Висновки. Отримані дані дозволяють зробити наступні висновки:

1. Головне новоутворення юнацького віку – професійне самовизначення, основою якого є відповідність професійних нахилів і намірів старшокласників.

2. Для дослідження нахилів обрано методику «Орієнтовно-діагностична анкета спрямованості інтересів» і професійних намірів – методику «На роздоріжжі».

3. За гендерною ознакою кращу відповідність схильностей та намірів стосовно майбутньої галузі діяльності виявлено у представниць жіночої статі. Вони віддають перевагу професіям, що стосуються медицини, біології, педагогіки, мистецтва, і не бажають займатися хімією, технічними науками, військовою справою. В юнаків переважає орієнтація на професії, що стосуються спорту, математичних і природничих наук, а такі галузі, як електро- та радіотехніка, фізика, хімія є непопулярними.

4. Порівняльний аналіз динаміки нахилів та намірів у віковому аспекті вказує на позитивні зміни – у 70% учнів випускного класу наміри відповідають нахилам, що понад удвічі більше, аніж в учнів 10 класу. П'єдестал популярний професій серед одинадятикласників очолюють спорт та мистецтво, тоді як серед десятикласників популярними крім цих були й історичні науки. Непопулярними серед учнів є електро- і радіотехніка та хімія.

Результати дослідження дозволяють визначити сучасні орієнтири учнів у світі професій. У більшості старшокласників наміри вибору професії відповідають нахилам. Більшість учнів має сформовані наміри та життєві плани, що пов'язані з мистецтвом,

спортом, історією. Непопулярними серед старшокласників є електро- і радіотехніка, хімія, військова справа, фізика.

Однією з перспектив подальшого дослідження може бути проблема задоволеності обраною професією студентів закладів вищої освіти.

1. Багатовимірність особистості: теорія, психодіагностика, корекція. Зб. наук. праць за матер. Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю (м. Полтава, 23 березня 2017 р.) [Електронний ресурс] / ред. кол.: С. Д. Максименко, М. І. Степаненко, С. М. Шевчук, Н. В. Суласва, К. В. Седих, В. Ф. Моргуна (відп. за випуск). – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. – 332 с.
2. Білоус Р. М. Мій професійний вибір: тренінг старшокласників. Методичний посібник / Р. М. Білоус; за ред. В. Ф. Моргуна. – Кременчук, 2010. – 125 с.
3. Гончарова Н. О. Основи професійної орієнтації. Навчальний посібник / Н. О. Гончарова; за ред. В. Ф. Моргуна. – К.: ВД «Слово», 2010. – 168 с.
4. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця: Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 336 с.
5. Климов Е. А. Как выбирать профессию: Кн. для учащихся / Е.А. Климов. – 2-е изд., доп. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
6. Колинко В. В. Методич. рекомендації по профконсультації школьників: Консультативный. тренинг / науч. ред. В. Ф. Моргуна. – Полтава, 1988. – 168 с.
7. Максименко С.Д. Психологія учіння людини: генетико-модельючий підхід. Монографія / С.Д. Максименко. – К.: Виданичий дім «Слово», 2013. – 592 с.
8. Моргуна В. Ф. Тип личности и профессиональная ориентация школьников / В. Ф. Моргуна // Вопросы психологии. – 1985. – № 4. – С. 63-65.
9. Моргуна В. Ф. Профессиональная ориентация будущих педагогов // Учитель, которого ждут / под ред. И. А. Зязюна. – М.: Педагогика, 1988. – С. 64-85.
10. Моргуна В., Обдаровані діти чи обдарування дітей, або Профілювання без профанування / В. Моргуна, Ю. МIRONENKO // Імідж сучасного педагога. – 2005. – № 5. – С. 9-12.
11. Моргуна В. Ф. Багатовимірна психодіагностика досягнень учня як перший крок профільної освіти / В. Ф. Моргуна // Практична психологія та соціальна робота. – К., 2006. – № 1. – С. 1-5.
12. Моргуна В. Ф. Психодіагностичний супровід особистості у ситуаціях професійного самовизначення / В. Ф. Моргуна // Наука і освіта. – Одеса, 2016. – № 2-3. – С. 156-164.
13. Рибалка В.В. Моністична теорія багатовимірного розвитку особистості у працях В.Ф. Моргуна / В.В. Рибалка // Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці. – Одеса: В.В. Букаєв, 2009. – С. 352-369.
14. Федоришин Б. О. Орієнтувально-діагностична анкета інтересів (ОДАНИ-2) / Б. А. Федоришин, С. Я. Карпіловська // Методи психодіагностики в системі професійної консультації безробітних. Метод. посібник / Б. О. Федоришин, О. О. Яцишин, В. В. Синявський та ін.: за ред. В. В. Синявського, О. О. Яцишин. – К.: Наук.-метод. центр ІПК ДСЗУ, 2000. – С. 6-18.
15. Фридман Л. М. Методика изучения профессиональных намерений «На распутье» / Л. М. Фридман, Т. А. Пушкина, И. Я. Каплунович // Изучение личности учащегося и ученических коллективов / Л. М. Фридман, Т. А. Пушкина, И. Я. Каплунович. – М.: Просвещение, 1988. – С. 126-128.

Мусаковська О.М., Львівський національний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ І НАУКИ

Заданий вектор діджиталізації України щодо цифровізації основних сфер життєдіяльності підносить інформаційні відносини в суспільстві на якісно новий рівень функціонування. Зокрема, віртуалізація наукового дискурсу сприяє формуванню єдиного наукового інформаційного поля в мережі Інтернет, що забезпечує ще більше стирання меж кордонів окремих наукових спільнот.

В сучасних умовах пандемії коронавірусу віртуалізація навчального процесу стала вимушеною необхідністю, що надала можливість загалом продовжити навчальний процес в дистанційному форматі. Відносна доступність та нагромадження значущої інформації мало б сприяти якісному творенню що наукової думки, що навчального процесу.

Проте одним із негативних психологічних ефектів віртуалізації сучасного інформаційному суспільства в умовах пандемії COVID-19 є посилення проблеми інформаційного перевантаження.

Мета: розкрити психологічний зміст інформаційного перевантаження у суб'єктів онлайн-навчання в умовах карантинних обмежень.

Інформаційне перевантаження визначається як «...стан психічного напруження особи, спричинений надлишком отриманих нею інформаційних повідомлень, що суб'єктивно переживається як стресова ситуація, викликана порушенням продуктивності протікання її пізнавальних психічних процесів та спричиняє психічне захисне блокування якісної глибокої інтелектуальної обробки вхідної інформації та перетворення її у повноцінне особистісне знання» [1, с. 24].

Проблему інформаційного перевантаження здебільшого розглядається крізь призму двох основних контекстів: психологічних особливостей медіаспоживача як суб'єкта інформаційних відносин та динамічного виміру інформації, що її спричиняє.

Сучасна дистанційна форма навчального процесу забезпечує особливі умови інформаційних відносин «вчитель-учень», «викладач-студент», «колега-колега». Відтак віртуалізація навчального процесу через електронні інформаційні платформи та ресурси спричинила новий контекст у розумінні інформаційного перевантаження, опосередкувавши електронними пристроями канал взаємодії. Раптові суспільні зміни у контексті пандемії та дистанційного навчання спричинили ситуацію емоційної напруги та стресу в обидвох сторін навчального процесу: що педагоги були змушені в короткі терміни опанувати інформаційні технології для забезпечення безперервності якісного онлайн-навчання, що учні та студенти отримали великий обсяг самостійної роботи.

Зокрема, у дослідженні Ю. Ірхіна, Ю. Холостенко, В. Кирилук, проведеному протягом вересня – грудня 2020 року, основними причинами виникнення стресу у студентів було визначено велике навчальне навантаження, що потребувало самостійного здобування знань, і страх перед майбутнім [2].

Також емпірично встановлено, що перевантаження інформацією пов'язано з нижчим рівнем психологічного благополуччя, що негативно впливає на емоційну сферу студентів [4]. Інші емпіричні дослідження інформаційного перевантаження у студентів з університетів Кувейту та Великобританії, також виявили зв'язок між перевантаженням інформацією, Інтернет-залежністю та рівнем психологічного благополуччя. Відтак що більше було психічне перевантаження інформацією та залежність від Інтернету, то нижчим був рівень психологічного благополуччя [3].

Водночас в умовах пандемія COVID-19 Всесвітня організація охорони здоров'я вводить термін «інфодемія» («infodemic»), що стосується активного розповсюдження дезінформації, фейків та різноманітних конспірологічних теорій про коронавірус, та визначається у контексті надлишку інформації – як частина релевантної, так й інформаційного шуму – тому людям важко знайти надійні та достовірні інформаційні джерела [8]. Соціально ізольований індивід, що опинився в фруструючих стресових умовах нового незрозумілого штаму вірусу, має актуальну пізнавальну потребу віднайти інформацію, щоб прояснити наявну ситуацію, відтак зменшити рівень власної тривоги. Власне інфодемія з її різноманітним інформаційним потоком та виникаючими в суб'єкта когнітивно функціональними труднощами у фільтруванні цієї інформації забезпечує посилення інформаційного перевантаження.

До того ж світові масштаби стрімкого поширення коронавірусної хвороби сприяли розвитку кіберхондрії – надмірної або повторюваної пізнавальної діяльності щодо пошуку інформації про стан власного здоров'я в Інтернеті, яке пов'язане зі збільшенням рівня тривожності та дистресу [7]. Некритичність споживання нової та досить суперечливої інформації, пов'язаної з COVID-19, на різних вебсайтах або в соціальних мережах, часто призводить до поглиблення страху. Дійсно, нещодавнє дослідження продемонструвало, що особи, які використовували соціальні медіа як основне джерело інформації під час пандемії COVID-19, страждали від більшого рівня інформаційного перевантаження та демонстрували більш помітні вияви кіберхондрії [5].

Також численні наукові дослідження свідчать, що інформаційне перевантаження сприяє інформаційній тривозі (information anxiety) індивіда, та як наслідок частішому застосуванню поведінкової стратегії уникнення інформації (information avoidance). Зокрема, у системі стимул-організм-реакція (S-O-R), сучасні дослідники пропонують наступну емпіричну модель: для розуміння кумулятивного впливу актуалізації пізнавальної пошукової активності з різноманітних інформаційних джерел та виникаючого психічного перевантаження цією інформацією (стимули) на формування інформаційної тривожності (психологічний організм), а також наслідки поведінкової реакції – уникання інформації під час глобальної кризи охорони здоров'я (COVID-19), [6].

Отже, кумулюючий ефект пандемії коронавірусу, інфодемії, можливі кіберхондрії та запровадження дистанційного формату навчання сприяло якісно новому формуванню стану інформаційного перевантаження у суб'єктів інформаційних відносин в контексті пізнавальної діяльності різної функціональної спрямованості. Відтак інформаційне перевантаження стає психологічним бар'єром у якісній опосередкованій взаємодії особистості з наявним інформаційним середовищем, зокрема у формуванні знання в контексті вже спожитої суб'єктом інформації, а також спричиняє уникнення інформації, знижуючи якість навчального процесу. Тому найбільш доречним видається формування інформаційно-цифрової компетентності в усіх учасників навчального процесу як ефективної системи можливих превентивних заходів у протидії інформаційному перевантаженню.

1. Грабовська С. Л., Мусаковська О. М. *Інформаційне перевантаження: психологічний ракурс. Психологічний часопис: науковий журнал / за ред. С.Д. Максименка. 2020. № 6 (7). С. 18-29. DOI: 10.31108/1.2020.6.7.*
2. Ірхіна Ю., Холостенко Ю., Кирилюк В. *Стрес у студентів у період дистанційного навчання. National Health as Determinant of Sustainable Development of Society / Eds: Nadiya Dubrovina & Stanislav Filip. Monograph. School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava. 2021. P. 357-369. URL: [dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/10852](https://space.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/10852) (Last accessed: 20.03.2021).*
3. Alheneidi H. *The influence of information overload and problematic internet use on adults wellbeing: thesis...PhD. Centre for Occupational and Health Psychology School of Psychology, Cardiff University, 2019. 283 p.*
4. Alheneidi H., & Smith A. P. *Effects of perceptions of information overload, noise and environmental demands on wellbeing and academic attainment. Human Mental Workload: Models and Applications. 2020. PP. 87–96. doi:10.1007/978-3-030-62302-9_6.*
5. Farooq A., Laato S., & Najmul Islam, A. K. M. *The impact of online information on self-isolation intention during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study. Journal of Medical Internet Research. 2020. Vol. 22 (5). DOI:10.2196/19128.*
6. Soroya S. H., Farooq A., Mahmood K., Isoaho J., Zara S-e. *From information seeking to information avoidance: Understanding the health information behavior during a global health crisis. Information Processing & Management. 2021. Vol. 58, № 2. DOI: 10.1016/j.ipm.2020.102440.*
7. Starcevic V., Schimmenti A., Billieux J., & Berle D. *Cyberchondria in the time of the COVID 19 pandemic. Human Behavior and Emerging Technologies. 2021. Vol. 3. PP. 53–62. DOI:10.1002/hbe2.233.*
8. *World Health Organization. Novel coronavirus (2019-nCov): Situation report – 13. 2020. URL: <https://www.who.int/docs/defaultsource/coronaviruse/situation-reports/20200202-sitrep-13-ncovv3.pdf> (Last accessed: 20.03.2021).*

Огірко О.В., Андрушко В.Т., Лучків о. М., ЧСВВ
Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ – ОСНОВА ОНОВЛЕННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Питання про роль християнських цінностей в оновленні освіти, її ціннісної орієнтації, урахуванні соціальних умов і потреб українського суспільства є надзвичайно важливим та особливо актуальним у нинішній час.

За Енциклопедією освіти освіта – процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь, навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку, її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної

культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості [3, с. 82].

За визначенням Д. Чернілевського, цінність – це життєдіяльні набутки, що характеризують якості особистості, сім'ї, суспільства, держави; це совість, віра, надія, любов, розум, культура, духовність [3, с. 87].

Ось чому так важливо, не претендуючи на вичерпність, осмислити критично важливі проблеми сфери освіти, яку уразила системна і глибока криза, як і інші сторони життя суспільства і людської цивілізації взагалі. Ці проблеми мають глибоке філософське і богословське значення. Тож дивімося у суть речей.

За твердженням академіка П. Сауха, духовна криза сучасного суспільства пояснюється багатьма причинами, серед яких “соціально-економічна стагнація, війна, відсутність чітко визначених ідеологічних орієнтирів, безвідповідальність засобів масової інформації тощо... Чи є у цьому доля вини нашої освіти, яка мала б (як і сім'я, і церква) спрямовувати людину на досягнення максимального розквіту духовних, інтелектуальних, фізичних можливостей?... суспільство втрачає свої гуманістичні функції, перестає бути засобом і живильним середовищем духовного і морального розвитку особистості” [2, с. 6].

П. Саух називає три головні причини поширення бездуховності в сучасній освіті, серед яких: “комерціалізація й масовізація освіти; перехід до ліберальної моделі освіти, яка формує людину, що характеризується небезпечною самовпевненістю, безвідповідальністю і неконтрольованим активізмом; масштабна деформація ціннісно-сислової орієнтації молодого покоління, де смисложиттєвими орієнтирами стали влада, матеріальне благополуччя і гроші, успіх за будь-яку ціну; катастрофічна розбалансованість навчально-виховного процесу на усіх рівнях освіти [2, с. 6].

Отже, Україну – нині, на жаль, можна назвати країною вражаючого спустошення свідомості, морального звиродніння значної кількості людей. За спостереженнями блаженної пам'яті Любомира Кардинала Гузара, сьогодні лише 2% членів українського суспільства по-справжньому живе за християнськими законами. Це досить складний стан на тридцятому році державної незалежності, над виходом з якого, поряд зі світськими діячами мають працювати філософи, богослови, психологи, політологи, соціологи, релігієзнавці.

Тому особлива цінність принципів християнської моралі, які мають у собі Божу санкцію. Адже ця глибока криза найціннішого й найсвятішого – любові до Бога і ближнього – охопила державний, політичний та побутовий рівні. Політичні, соціальні та виробничі відносини – це, насамперед моральні, людські взаємини. Людина щодня перебуває в центрі моральних стосунків. Тому прогрес може бути справжнім тільки тоді, коли він служить людині, і коли вона сама зростає, коли зростають не тільки її технічні можливості, а й моральний потенціал. Вважаємо, що справжньою проблемою в нашій історичній ситуації є брак рівноваги між надзвичайно стрімким ростом нашого технічного потенціалу і ростом моральних можливостей, які розвиваються не пропорційно. Тому формування християнських цінностей студентської молоді – це справжній рецепт, так би мовити, ключ до всього. І це також наш шлях.

Пам'ятаймо, що людина походить від Бога і створена на образ і подобу Божу, співпрацює в особливий спосіб зі Своїм Сотворителем, їй належить пошана, незнищенність та непорушність від самого зачаття аж до смерті. Тому ідея Бога має бути панівною в людській свідомості, в її душі. “Бог – любов” (1 Ів. 4,8). Любов'ю як найвищою цінністю, якої так не вистачає у нашому суспільстві, усе збудоване, а без неї усе розпадається, руйнується. Саме в християнських цінностях, в поєднанні з Богом як вищою реальністю, формується світоглядна основа кожного з нас, бо тільки людина, яка вірить в Бога, яка у своєму особистому житті керується Божими заповідями і саме на них будує свої стосунки з іншими людьми та свою працю – спроможна на жертву. Тільки духовна людина, вихована на Євангельських цінностях, служить Богові, отже, буде служити і ближньому. Люди, далекі від морально-етичних засад життя, ніколи не зможуть бути добрими представниками спільноти, суспільства чи народу [1, с. 11].

Ось чому, щоб подолати духовний вакуум у країні, треба поспішати забезпечити розвиток філософсько-духовної, моральної і національно-культурної освіти молоді через систему державної освіти. Якщо у Конституції України йдеться про відповідальність перед Богом, то очевидно слід, реалізувати цю відповідальність на практиці. Ми повинні відкрити Бога і не якогось абстрактного Бога, а Бога з людським обличчям: коли бачимо Ісуса Христа, то бачимо Бога. На жаль, людство збудувало собі свій світ і знайти у ньому Бога стає щораз важче. Це характерно не тільки для України. Вражає байдужість світу супроти Бога, його розвиток не відповідає Господній волі. Світ потребує нашого прагнення допомогти, нашої участі. Нинішній світ перебуває в драматичному русі: сьогодні він може розпоряджатися життям з усіма непередбаченими наслідками для майбутнього. Сучасна пандемія наочно підтвердила це.

На наше глибоке переконання основа філософсько-психологічної освіти – християнська педагогіка, яка ґрунтується і на загальнопедагогічних, і на духовних принципах, має національне спрямування, пропагує рівність усіх перед Богом, осуджує насильство, жорстокість, стимулює дотримання сімейно-побутових традицій.

Християнська педагогіка дає такі відомості, які не дає і не може дати в такому обсязі жодна інша галузь знань. З її допомогою людина усвідомлює своє власне “Я”, задумується над своєю долею, сенсом історії людства, його майбутнім, перспективами у Всесвіті, краще розуміє духовний світ людини. Предмет християнської педагогіки – критичне роздумування над цінностями людини, яка є її об’єктом та суб’єктом. Духовне виховання молоді – це передавання цінностей, Мудрості Божої. Отож, мудрість вибору: “пісок” або “камінь”.

Чому в державі з понад тисячолітньою християнською історією після здобуття незалежності студентську молодь вчать чого завгодно, тільки не традиційної християнської духовності? Чому у вищих навчальних закладах не вивчають християнської філософії, психології, етики? Кажуть, що це непередбачено навчальними планами, що немає, так званого вузівського компоненту. Однак це є проти волі своєї совісті. Бо нагально потрібно, щоб наші студенти були свідомі, що за зло треба буде колись відповідати, щоб вони мали любов, вміли поважати інших людей, іншу думку.

На нашу думку, вищі навчальні заклади повинні, насамперед, старатися виховати таких людей, які б уміли жити за Божими законами, тобто усвідомлювали, що духовність – це Альфа і Омега. Бо Бог – вічне життя. Він має в собі вічний закон із якого випливають природний та моральний закони, згідно з якими Господь створив Всесвіт. Отже, із природного закону випливають фізичний, хімічний, біологічний закони, за якими розвивається рослинний і тваринний світ. Людина ж, яку створив Бог на свій образ і подобу (Бут.1,27) розвивається не тільки за природними законами, але й за моральними, оскільки має розум та волю. Моральний закон Господь Бог вкладає у совість людини і подає його в Заповідях Божих. Створивши перших людей, Бог дає їм першу заповідь, порушивши яку вони помруть (Бут. 2,17) і прародичі переступили цю заповідь – моральний закон, що спричинило їх смерть. Отже, порушення морального закону людиною призводить її до смерті [1, с. 17].

У наш час в навчальних закладах здебільшого звертається увага на вивчення тільки природного закону – фізики, хімії, біології тощо, а вивчення морального закону ігнорують. Нехтування ним призводить до духовної, моральної, а послідовно й до фізичної руїни, як це ми тепер щоденно й щокроку спостерігаємо. Внаслідок чого людина розриває зв’язок зі своїм Творцем, Господом Богом – джерелом вічного життя, і втрачає можливість спасіння безсмертної душі. Тому розуміння необхідності знання, виконання та донесення до відома студентів морального закону зобов’язує нас викладачів, як вихователів молоді, жити Божою правдою і того навчати їх, показуючи власний приклад. Тож зберігаймо Закон Божий, а Бог збереже нас. Як вода є необхідною для життя рослини, так само Божа благодать – обов’язкова для вічного життя людини.

Передусім також треба зауважити, що нині ми переживаємо болучий процес дехристиянізації, десакралізації. Для багатьох Бог перестав існувати, а водночас зникла

належна пошана до життя і безумовної його гідності. Утративши основу якою є Бог, важко, ґрунтуючись на власну систему вартостей, визначити, що є добром, а що – злом. Тому хто не дозволяє освітити себе Слову Божому, той може дійти до втрати сенсу, а навіть і до погорди життям. І в такий спосіб нищить самого себе власними руками.

Утім, понад 70 років безбожницького існування, сатанинського, войовничого атеїзму та викорінення гуманістичних принципів християнства, плондрування духовності українського народу, призвело до втрати духовних цінностей, а, отже, до суспільної апатії, особистісного егоїзму, економічного хаосу і занепаду нації, збезділення особи, зганьблення духу сім'ї, родини, відкинення християнської, Божої моралі, яку сам Господь заклад у людині та за якою вона повинна жити; моралі, яка плекає не тільки певні норми поведінки, але й виховує людину в любові до Бога, Батьківщини, до своєї землі і родини.

На жаль, як не прикро про це говорити, за роки незалежності України, державним інститутам, Церкві, громадсько-політичним формуванням, не вдалося відчутно змінити ситуацію на краще. Навпаки, моральний стан влади і суспільства за останні роки погіршився.

Ось чому духовність покладена в основу реформування освіти за державною національною програмою. Духовність має відродити шляхетність, допомогти кожній людині стати людиною, а нації – нацією.

Осторонь такої важливої справи не можуть бути викладачі гуманітарних дисциплін. Нині перед студентською молоддю стають проблеми, які спільні для всіх. Враховуючи потреби України у відродженні зруйнованої економіки, духовності народу, усвідомленні своєї національної належності та вихованні почуття національної гордості, примноженні духовних і матеріальних надбань етносу вони повинні забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом християнської моралі та національної духовності, який би допомагав формувати свідомих українців, для яких первинними є Бог і Україна, виховувати їх душі, чесні та сильні характери, сумління і громадянські та Божі чесноти, спонукав би студентів у співпраці з Богом вирости корисними своєму народові.

Слово Боже, віра в Бога плекатимуть здоровий дух нації на вічних християнських цінностях, бо високі моральні засади закладаються на все людське життя саме в дитячому та юнацькому віці. Нам необхідно зростити нову еліту – чесну, патріотичну і, найперше, богобоязливу, змінити її психологію, як і психологію кожного з нас. Саме сюди необхідно спрямувати всі зусилля: родини, педагогічного колективу, Церкви, держави. Адже по великому рахунку напевно три чверті сучасного населення України є продуктом виховання комуністичної системи, котра люто ненавиділа Бога і переслідувала Церкву. Будучи фальшивою в своїй суті ця система не могла проповідувати інших цінностей – вона на генетичному рівні намагалася вкоренити облуду в людську істоту. На превеликий жаль, їй це вдалося. Про це свідчить невідрадний стан нашого “хворого” суспільства і сукупність цінностей, котрі сьогодні проголошуються. Ось чому пусті слова й обіцянки завжди пустими й залишаться, якщо їх не наповнити Божим духом [1, с. 21].

У формуванні християнських цінностей молоді найважливішими завданнями є: розвиток інтелектуальних здібностей; творення на основі розуму та віри власних ідеалів та чеснот; осягнення стану, в якому: у розумі людини пануватиме віра і вона керуватиметься чесною мудрістю, яка наставляє розум розважно шукати правди; у волі – любов, яка керуватиметься чесною справедливістю, що наставляє волю бажати знайдену розумом правду; у почуттях – надію, які керуватимуться чеснотами мужності і здержливості, які управляють почуттями у небажаній ситуації і стримують нахили злих почуттів; утвердженням стану, за якого розум, віра і совість управлятимуть всіма порухами волі.

На відміну від репресивної системи виховання, духовне виховання використовує засоби превентивної системи, розробленої відомим італійським педагогом Іваном (Доном) Боско (1815-1888). Основу превентивної системи виховання складають релігія, розум і наука, а будується вона на доброті, довір'ї і любові до вихованців. Засобами християнської виховної системи І.Боско є: християнська релігія, що включає в себе практикування Заповідей Божих, які регулюють відносини людини з Богом і ближніми та наголошують про пошану власного і

чужого життя, чистоти, майна, честі, слави і почуттів; виховна атмосфера доброзичливості та родинної безпосередності; індивідуальний підхід через пізнання людини і спеціалізацію виховання; організація дозвілля і праці та безперервна зайнятість; моральні покарання і нагороди. Сутність християнського морального виховання найкраще розкрив блаженний Августин: “Люби Господа і роби, що хочеш”, бо коли людина понад усе любить Бога, то всі її вчинки будуть скеровані на добро для ближніх. Християнське моральне виховання базується на формуванні у студентської молоді досконалої совісті, що відзивається на кожен злий вчинок і скеровує їх направити заподіяне зло [1, с. 115].

Засновником християнських цінностей є Господь наш Ісус Христос, який був найкращим Вчителем та істинним ідеалом для наслідування, в Якого ніколи не було дисгармонії між словами і ділами.

Чесноти Христові: велика любов до ближніх, до ворогів, покора, лагідність, терпеливість, милосердя (“Я милосердя хочу, а не жертви” (Мт. 9,13)), миролюбність, а разом з тим справедливість, мужність, – є найкращими прикладами у формуванні характеру молоді. Характер Христа – це чудо в історії людства. В Ньому є доброта без слабкостей, повага без засліплення, постійність без впертості, покора без приниження, наполегливість без малодушності. Він мав рідкісний авторитет і повагу, а Його стриманість завжди поєднувалась з великою доступністю і приязню. Він дотримувався “золотої” середини між екстравертом та інтровертом (скерування Його особистості на зовнішній світ або на себе). Христос є автором “золотого” правила етики: “Все, отже, що бажали б ви, щоб люди вам чинили, те ви чиніть їм” (Мт. 7,12) [1, с. 116].

Христос як найкращий вчитель людства, автор і засновник християнських цінностей навчає всіх у Своїй Нагірній проповіді (Мт. 5,1-12), що є найвищою цінністю і законом небесного Царства.

Християнські цінності закликають кожного жити у свідомості, що життя без Бога є неможливим, а тому пропонують: надмірно не прив’язуватися до матеріальних благ; бути смиренними, тихими, покірними, лагідними, скромними; йти в житті середньою дорогою, визнаючи свою грішність, внутрішньо оплакуючи свої гріхи, якими зневажаємо Бога і ближніх; прагнути жити в милосерді, чистоті серця, в мирі з Богом, ближніми і самим собою; бути голодними і спраглими правди і справедливості, не лякаючись переслідувань, гонінь, зневажань та обмовлянь [1, с. 117].

Таким чином, християнські цінності – це правдиві і святі цінності, які несуть у собі Божий маєстат, виявляють промінь тієї Правди, що просвітлює всіх людей, вони закликають безнастанно проповідувати Христа, Який є “дорогою правди і життя” (Ів. 14,6), в якому люди знаходять повноту духовного життя. Вони є вмістилищем усіх найвищих вартостей (правди, добра, краси, любові, святості) і цілковито відмінні від того, що дає світ.

1. Андрушко В.Т., Огірко О.В. *Релігієзнавство: проблеми і перспективи викладання. Навчальний посібник.* – Львів: НЛТУУ, ЛНУВМіБТ, 2011. – 316 с.
2. Саух П. *Пандемія бездуховності і завдання освіти з її подолання // Освіта і суспільство, №6, 2020.* – С.6.
3. Чернілевський Д.В. *Педагогіка вищої школи.* – Вінниця: Глобус Прес, 2010. – 408 с.

Осташевська Ю.В., Львівський національний університет імені Івана Франка

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Найважливішою темою, яка стоїть сьогодні перед системою професійної освіти, ЗВО є проблема підвищення якості підготовки фахівців. Випускник ЗВО повинен володіти не тільки відповідними знаннями, вміннями і навичками, а й професійними компетенціями. Для підвищення якості освіти пропонують різні форми та методи, як

аудиторної, так і позааудиторної самостійної роботи студентів, розробляють різні шляхи і способи стимулювання мотивації, пізнавальної активності, тощо. Проте якість навчання буде можливою лише за академічної доброчесності студентів.

Академічна доброчесність – це сукупність цінностей та принципів, які забезпечують особисту чесність, самостійність та добросовісність у навчанні; це самостійність виконання письмових усних, дистанційних робіт, іспитів, есеїв, наукових досліджень та презентацій, із посиланнями на цитування авторського доробку інших науковців та власних публікацій.

Академічна доброчесність містить сукупність моральних цінностей, таких як чесність, справедливість, довіра, повага до науковців як авторів інтелектуального продукту. Вона означає відповідність до стандартів доброчесності, які повинні дотримуватися всіма учасниками науково-освітнього процесу. Порушення принципів академічної доброчесності це низка некоректних дій з боку будь-якого учасника науково-освітнього процесу.

За останні роки інтерес до академічної доброчесності зростає. Дослідження психологічних ресурсів академічної доброчесності у студентів ЗВО дозволить зрозуміти, пояснити і прогнозувати шляхи її покращення. Виявлені психологічні тенденції та особливості, розроблені психологічні рекомендації щодо посилення психологічних засад академічної доброчесності дадуть можливість підвищити рівень вмотивованості студентів до морального, відповідального ставлення до знань. Останнє призведе до підвищення рівня академічної освіченості всіх учасників науково-освітнього процесу.

Аналіз публікацій на тему дослідження. Аналіз останніх досліджень та наукових публікацій показує широкий спектр досліджень проблематики академічної доброчесності. Тему останні роки досліджували вітчизняні науковці Г. З. Єфімова, Е.Д. Шмельова (2015), Л. В. Канаєва (2018), І. А. Кім (2018), О. М. Рижко (2016). Зокрема у психології на рівні міжнародних порівняльних досліджень відомими є праці Н. П. Гапон, А. Худзіцька-Чупала, А. Грабовскі, Д. Мелло, Л. Кунтц, Н. Лупіна-Вегенер. Академічній доброчесності студентів та важливості цієї особистісної риси для ефективності діяльності фахівця, випускника університету присвячені праці зарубіжних науковців – Г. Тріп, С. О. Адебайо, Б. Макфалейн, А. М. Бекон, Дж. Бегрейм, М. Т. Коул, Л. К. Тревіно, тощо. Однак психологічний ресурс (А. Бандура, Д. Навон й Д. Гофер та ін.), що розглядається як особистісний моральний потенціал (налаштованість, потреби та цінності, ціннісні орієнтації, окремі особистісні риси), який виявляється в академічній доброчесності студентів-першокурсників – системно ще не досліджувався.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні загальноєвропейський зміст освіти ґрунтується на таких цінностях та ідеях демократичного суспільства: права людини, соціальна справедливість, рівність, мир, демократія, свободи, безпека громадян, взаємозалежність, культурне розмаїття, відкритість, відповідальність, партнерство, повага до навколишнього середовища. У системі перелічених цінностей європейської освіти важливе місце займають взаємини «студенти-викладач», які в своїй діяльності охоплюють принципи академічної доброчесності, оскільки вони усвідомлюють, що цілі викладання, навчання та дослідження можуть бути досягнутими лише в середовищі, де дотримуються етичних стандартів.

Як згадувалось раніше, фундаментальними цінностями академічної доброчесності є:

1. Чесність
2. Довіра
3. Справедливість
4. Повага
5. Відповідальність
6. Мужність

Фундаментальні цінності доброчесності, які сприймаються, використовуються та застосовуються на практиці, стають точками дотику для наукових спільнот. Замість того, щоб думати про них просто як про абстрактні принципи, науковий світ повинен використовувати фундаментальні цінності доброчесності для інформування та покращення

етичних здібностей та поведінки щодо прийняття рішень. Таким чином фундаментальні цінності доброчесності дозволяють академічним спільнотам втілити свої ідеали у життя.

В кінці 18 століття академічна доброчесність була тісно пов'язана з кодексом честі, безпосередньо у США, а в подальшому і в європейських державах. За цим стежили в основному студенти і навколишнє культурне середовище того часу. В основі кодексу честі лежало почуття боргу перед державою, гордість, влада та самоповага, а метою була будь-яка дія, яка сприяла активації цих рис в людині. Таким чином, академічна доброчесність була пов'язана виключно зі статусом і проявом чесного характеру людини. Будь-які акти академічної недоброчесності, які здійснювалися для збереження свого доброго імені, розглядалися як необхідний засіб для досягнення мети.

Тільки в кінці 19 століття, коли цілі університету змінилися, відбувся вплив і на концепцію академічної доброчесності. Від вчених тієї епохи вимагалось викладати і проводити оригінальні дослідження. Примус до отримання бажаної посади додавав додатковий стрес їх роботі, хоча акти академічної недоброчесності розглядалися як «безумство». Проте, концепція академічної доброчесності кодексу честі еволюціонувала в більш сучасну концепцію. Така еволюція була важлива для забезпечення єдності всієї академічної установи і заохочення студентів до того, щоб вони несли відповідальність один перед одним за нечесні дії. Це також дозволило студентам відчувати силу завдяки самоконтролю один одного. У міру того, як серед викладачів росла важливість оригінальних досліджень, росли і сумніви в чесності досліджень. Через значний тиск, який пов'язаний з професійним статусом, члени наукової спільноти перебували під пильною увагою суспільства. Така ситуація неминуче призвела до поділу ідеалів академічної доброчесності для студентів і викладачів. До 1970 року більшість університетів США встановили кодекси честі для своїх студентів і викладачів, хоча ця концепція не отримала широкого поширення в інших країнах світу.

Удосконалення інформаційних технологій створило проблеми для академічної доброчесності, особливо щодо збільшення кількості текстових збігів і використання неякісних джерел, знайдених в Інтернеті. Технології також розширили можливості для спільного написання, піднімаючи питання належної атрибуції авторства.

Висновок. Отож, варто підсумувати висловленням Янгсупа Кіма, який був учасником конференції ICAI 2008 року з дослідженням академічної доброчесності. Він відмітив, що академічна доброчесність – це спосіб змінити світ, змінити університет спочатку, а потім змінити світ. Можливості посилення системи індивідуальних моральних вартостей, компонентів мотиваційної системи студентів а також створення психологічної програми посилення налаштованості на академічну доброчесність дозволять підвищити рівень академічної доброчесності, що в свою чергу вплине на розвиток моральної сфери суспільства в цілому.

1. Гапон Н. Ставлення до виявів академічної нечесності у студентів як соціально-психологічна проблема / Н. Гапон // *Humanitarianum. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди*. Том 39. 2017. Вип. 1. Психологія. – С. 56 – 63.
2. Гапон Н. Психологія взаємин викладача зі студентами у світлі ціннісних засад європейської освіти/ Н. Гапон // *Вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : збірник наукових праць*. Вип. 38. Психологія. 2016. № 1. – С. 30 – 38.
3. Adebayo S.O. *Correlation between Academic Cheating and Behavior and Achievement Motivation/Nature and Science*. 2010. Vol. 8. No 12. P. 130 – 134.
4. Chudzicka-Czupala, A., Grabowski, D., Mello, L., Kuntz, J., Zaharia D., Hapon N., Lupina-Wegener, A., Börü D. (2016) *Application of the theory of planned behavior in academic cheating research: a cross-cultural comparison Ethics & Behavior*. Volume 26 (8). P. 638 – 659.

*Пальчик А.О., Інститут богословських наук
Непорочної Діви Марії Кам'янець-Подільської
єпархії Римо-католицької церкви*

ПЕРСОНАЛІСТИЧНА АКСІОЛОГІЯ УНІВЕРСИТЕТУ В РЕФЛЕКСІІ К. ВОЙТИЛИ (ЙОАНА ПАВЛА ІІ)

Займаючи надалі ключове місце у науково-педагогічній сфері, університет ХХІ ст. потребує ціннісних орієнтирів, які б обумовлювали його ідентичність і належний рівень функціонування у суспільстві. Будучи традиційним європейським культурним феноменом, сьогодні він стає перед викликами, що вимагають переосмислення освітньої політики в аксіологічній перспективі. Серед різноманітних деструктивних явищ має непокоїти лише сама тенденція розуміння університету як підприємства, що має давати прибуток, студентів як клієнтів, а науки як пропонованого університетом товару [6, с. 7].

Проблематика академічних цінностей неодноразово підіймалася Каролом Войтилою (пізніше – папою Йоаном Павлом ІІ, 1920-2005) подвійним чином: з одного боку, як науковець, він спеціалізувався у галузі етики, а з другого, як пастир, цікавився проблемами науки та освіти, намагаючись усвідомити університетським середовищем велич їхньої місії, пробуджуючи їх до реалізації шляхетних завдань на фундаменті християнських принципів.

Рефлексія К. Войтили (Йоана Павла ІІ) щодо аксіологічного виміру проблематики університету знайшла своє вираження передусім у промовах до академічних середовищ. Дослідники наукової і духовної спадщини понтифіка (звичайно, у більшості - польські) звертають увагу на те, що властиве розуміння його аксіології науково-освітньої діяльності можливе лише в контексті персоналістичної концепції. Так, Р. Чекальський виділяє наступні риси персоналістичної педагогіки Йоана Павла ІІ: інтегральність; теономічність; виховання зрілої особи, здатної до самовиховання; виховання до істини; об'єктивізм; оптимізм; виховання до святості; суб'єктне трактування людини; діалогічність тощо [1, с. 187-189]. Г. Годава окреслює педагогічну думку папи як “інтегральну” і “адекватну”, вказуючи на антропологію як відправну точку рефлексії. Виділяється особова, суспільно-моральна, культурно-аксіологічна та теоцентрична площини педагогіки [2, с. 331-332]. Натомість Ф. Зейка аналізує фрагменти окремих промов і проповідей папи, у яких висвітлюється проблематика академічних цінностей [6].

Традиція персоналістичної думки своїми коренями сягає Боеція, формулюванням якого скористався Тома Аквінський, вирізняючи в структурі особи такі елементи, як субстанційність, розумність та досконалість. Натомість К. Войтила у своїй теорії поєднує аристотелівсько-томістичну філософську традицію з феноменологічною філософією свідомості, спираючись головним чином на теорію М. Шелера. Він відштовхується від томістичного визначення особи із застереженням, що ані поняття розумної природи, ані її індивідуалізація не спроможні відобразити усього багатства поняття особи. А. Риньо визначає антропологію Войтили як “своєрідну онтологію, збагачену аксіологічними, біблійними, теологічно-догматичними та суспільно-моральними мотивами” [1, с. 187]. С. Ковальчик, намагаючись класифікувати персоналістичні теорії (августинська, томістична, феноменологічно-аксіологічна, екзистенціальна, соціологічна та теологічна), відносить персоналізм польського мислителя до томістичного типу поруч з Ж. Марітемом і К. Фабро [4, с. 304]. Натомість Г. Годава вважає, що сам К. Войтила звертав увагу на різноманітність персоналістичних підходів і прагнув віднайти його універсальну модель [2, с. 331].

На думку К. Войтили, яку він висловив ще у 1961 р., “персоналізм не стільки означає якусь теорію особи або теоретичну науку про особу. У великій мірі він має практичне та етичне значення: йдеться про особу як предмет суб'єкт і діяльності, як суб'єкт права” [5, с. 664]. Персоналістичну норму, сформульовану ним, можна виразити як позитивно, так і негативно. Позитивно окреслена норма, виражена у праці “Любов і відповідальність”, полягає на тому, що кожна особа є таким благом, властиве відношення до якого може

виражатися тільки в любові. Натомість негативно окреслена норма забороняє відноситися до іншої особи як до інструмента для реалізації власної мети. Отже, найбільшою цінністю є особа та її гідність; особа завжди є ціллю, а не засобом [1, с. 186-187].

Відповідно, такий погляд на особу має визначати пріоритети педагогіки, спрямованої на гуманізацію людини: людина має відбуватися, скоріше бути, ніж намагатися щось мати. Сповнення особи також є буттям для інших, тобто має бути спрямованим на будування міжлюдських відносин.

У своїх промовах Йоан Павло II використовує різноманітні образи для окреслення природи університету. Останній, у своєму духовному вимірі подібний до матері, народжуючи і виховуючи душі до знань і мудрості, формуючи розум і серце. Університет є також місцем праці, де відбувається наукова робота, що стає для молоді ніби справжньою “водою життя”. Інституцію університету папа називає одним з “шедеврів культури” [6, с. 7].

Серед завдань університету – поруч з самим навчанням – є створення можливості для розкриття молодою людиною свого інтелектуального та духовного потенціалу, що Йоан Павло II трактує як визволення. Таке визволення є особовим, власним актом людини. Університет же сповнює свою місію тоді, коли в окресленій групі людей, за допомогою науково-творчих та науково-дослідницьких засобів, визволяє всебічний людський “потенціал розуму, волі і серця” [3, с. 164-165].

Серед академічних цінностей, якими має відрізнитися університетська праця, Йоан Павло II згадує високий рівень професійності: “Жоден університет не може претендувати на суспільну пошану, якщо у своїй дослідницькій роботі не використовує найвищих наукових стандартів, неуханно актуалізуючи методи та засоби дослідження, і якщо не відноситься з найбільшою повагою – що також означає повну свободу – до предмету своїх досліджень” [6, с. 7]. Папа також бачить необхідність повернення сучасному університету морального авторитету, ролі “сумління народу”. У цій перспективі визначальним чинником є особа науковця, зобов’язаного до постійної турботи про розвиток людськості. Він має виявляти такі риси, як дослідницька допитливість, свідомість трансцендентного характеру істини і покора у її відкриванні, об’єктивність, глибоке опанування наукового методу, сміливість у ставленні нових питань, дослідницька порядність, відповідальність та моральна вразливість щодо власної поведінки тощо [6, с. 7-8].

Також університет має служити боротьбі за гуманізацію людини. Не можна трактувати його діяльності лише як витворення “серії освічених, навчених людей”: подібний підхід аніскільки не вирішує справжньої проблеми людини, не формує зрілої людськості [3, с. 165].

Університет є спільнотою, таким особливим середовищем, де представники різних поколінь об’єднані спільною метою і завданням. Реалізація останніх вимагає глибокої відповідальності за істини, що переказуються і присвоюються; необхідним елементом є вимогливість викладачів як для себе, так і до студентів. Турбота про молоде покоління має виражатися як у відношенні до актуальних потреб (матеріальне забезпечення вишу, контакти з передовими науковими осередками тощо), так і перспектив у майбутньому, працевлаштування, а навіть забезпечення житла для молодих родин. Таким чином, університет має являти собою місце турботи про людину на принципі солідарності. У самій його природі, на думку папи, закладене служіння людині та народу. Реалізуючи таке завдання, університет змушений невпинно та неуханно ставити перед суспільною відомістю питання про майбутню долю молодих людей. “Не можемо допустити, аби вони (перспективні молоді люди – А.П.) не бачили для себе майбутнього у власній Вітчизні” [3, с. 538-540].

Як і будь-яка людська спільнота, університет у найбільшій мірі покликаний до формування суб’єктності, що народжується з самої природи особистості. На зустрічі з представниками науки у Любліні (1987) Йоан Павло II вказує на біблійне підґрунтя суб’єктності людини, висловленого у символічній формі у першому розділі Книзи Буття. Людина, створена Богом, являє собою унікальне творіння, яке не тільки відрізняється від

оточуючих її предметів дійсності, але й сама помічає свою унікальність. “Людина є суб’єктом серед світу об’єктів”, скеровує свій розум до істини, де міститься джерело людської трансцендентності щодо всесвіту; людина здатна до об’єктивації оточуючого її світу. Надаючи – згідно зі згаданим біблійним текстом – “імена”, людина не просто підтвердила свою суб’єктність: перед нею відкрилася перспектива будь-якої науки, пізнання реальності у всьому багатстві її елементів. Отже, університет має сприяти реалізації процесу становлення людини як суб’єкта, залучаючись до нього з двох перспектив: “з середини” – відповідно до його покликання служити істині, і “ззовні” – з огляду на суспільство, що очікує утвердження власної суб’єктності, а також вказання причин, мотивів і дій, які її обґрунтовують і які їй служать. У цьому місці папа наголошує на необхідності автономії університетів, що є гарантією суб’єктності усього суспільства, для якого вони сповнюють свою місію [3, с. 540-542].

Звертаючись до академічних цінностей, Йоан Павло II вказує на аксіологічний вимір дослідницької роботи, що обумовлюється проблемою пошуку істини. Терміни “наука” та “істина” для нього по суті співпадають: “Немає правдивого університетського духу там, де немає натхненої гарячою любов’ю до істини радості пошуку та пізнання”. Свідома трансцендентного характеру істини, людина не може вважатися її творцем, одночасно розуміючи, що істина відкривається тим, хто її витривало шукає. Відкриття істини супроводжуються єдиною у своєму роді духовною радістю (*gaudium veritatis*) [6, с. 9].

Відзначаючи особливу роль фундаментальних досліджень, “чистої науки” як вираз любові до істини, папа застерігає перед небезпекою звуження наукового інтересу до цілей виключно економічного і технологічного характеру. Йдеться не про применшення значення практичного застосування наукових здобутків, а про певну ціннісну послідовність у сфері науки: передусім наука має визначатися істиною, а вже потім практичними інтересами. Покликання університету включає в себе служіння істині, тобто її пізнання, передачу та захист. Папа конкретизує це завдання як служіння повній та невикривленій істині про людину та оточуючий її світ. Звідси також виникає його стурбованість відносно недостатньо поважного трактування ролі гуманітарних дисциплін у сучасному світі [6, с. 10-11].

Таким чином, персоналістичний характер цінностей, пов’язаних з ідеєю та місією університету, виявляє специфіку думки Йоана Павла II. Найбільшою цінністю університету є сама особа, щодо якої університет покликаний виконувати місію служіння у різноманітний спосіб. По-перше, він має бути сторожем істини про особу і захищати її гідність. По-друге, університет має надати можливість визволення молоддю свого інтелектуального та духовного потенціалу. Також, згідно з природою самого університету, він є спільнотою осіб, де виховується та утверджується суб’єктність як окремої людини, так і усього колективу. Врешті, важливим пріоритетом університету має бути турбота про особу у перспективі майбутнього. Сам університет стає справжньою цінністю тільки тоді, коли гідно звершує свою високу місію.

1. Czkański R. *Personalistyczna pedagogika wychowawcza Jana Pawła II*. *Warszawskie Studia Teologiczne*. № XXI. 2008. S. 183-190.
2. Godawa G. *Integralna wizja człowieka jako fundament kultury i wychowania*. *Analecta Cracoviensia*. № 44. 2017. S. 319-340.
3. *Jan Paweł II w Polsce. Przemówienia i homilie*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1991. 812 s.
4. Kowalczyk S. *Zarys filozofii człowieka*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne. 2002. 319 s.
5. Wojtyła K. *Personalizm tomistyczny*. *Znak*. № 5 (13). 1961.
6. Ziejka F. *Gaudium veritatis*. *Świat akademickich wartości w nauczaniu Jana Pawła II*. *Peregrinus Cracoviensis*. Z. 1. 2004. S. 5-12.

*Панченко В.О., Позняк Т.М., Ющенко І.М.,
Національний університет “Чернігівський
колегіум” імені Т.Г.Шевченка*

АДАПТАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Адаптація студентів ЗВО до умов дистанційного навчання є надзвичайно актуальною проблемою, оскільки останнім часом відбувається активне впровадження різних форм дистанційного навчання у практику діяльності закладів вищої освіти. Саме онлайн-навчання дає можливість студентам ЗВО під час пандемії коронавірусу не припиняти навчання та отримувати необхідні знання у відносно безпечних умовах життєдіяльності. До того ж, поза сумнівом, перехід до дистанційного навчання дав потужний поштовх для осучаснення, модернізації освітнього процесу, впровадження новітніх інформаційних технологій і засобів комунікації.

Водночас, при переході до принципово нових умов навчання у ЗВО, як при будь-яких соціальних змінах, має місце соціально-психологічна адаптація учасників освітнього процесу. У здобувачів освіти нерідко спостерігаються ознаки стресу та надмірного адаптаційного напруження, що загрожує особистісному благополуччю студентів.

З метою вивчення проблем соціально-психологічної адаптації до умов дистанційної форми навчання, було проведено опитування студентів НУ «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, що дозволило з'ясувати ставлення студентів до онлайн-навчання та труднощі, що виникають у цьому процесі. В опитуванні взяли участь 120 студентів різних курсів, віком від 18 до 21 року.

Опитування виявило низку позитивних наслідків дистанційного навчання. Серед позитивних моментів онлайн-навчання найбільша кількість студентів (72,5%) назвали розвиток самоорганізованості. Переважна більшість опитаних (70%) також вважають, що онлайн-навчання допомагає розвинути навички самостійної роботи, вміння самостійно знаходити та опрацювати навчальний матеріал. Більше ніж половина студентів (56,3%) вважають, що дистанційна форма навчання спонукає до самостійного прийняття рішень, розвитку самостійності, вміння покладатися на власні сили та можливості. Майже третина опитаних зазначила, що на їхню думку, онлайн-заняття сприяють підвищенню інтелектуального потенціалу та особистісній самореалізації, 28,7% опитаних вважають, що онлайн-навчання створює умови для творчості, майже чверть опитаних (23,8%) вказали, що дистанційне навчання спонукає до творчої самореалізації.

Загалом, рівень задоволеності процесом та результатом онлайн-навчання, що визначався за п'ятибальною шкалою, 31,5% опитаних студентів оцінили на «відмінно», 47,5% на «добре», 16,3% на «задовільно», лише 5,1% опитаних оцінили, як незадовільний.

Водночас, проведено опитування виявило низку проблем та негативних моментів дистанційного навчання. Найбільш суттєвим його недоліком виявилась неможливість задовольнити потреби у «живому» спілкуванні з однолітками, на нього вказали 58,7% опитаних студентів, у 45,0% опитаних незадоволеною є потреба у безпосередньому спілкуванні з викладачами, відсутність емоційного контакту з ними та отриманні від них зворотного зв'язку. Значна частка студентів (41,3%) мають незадоволену потребу у додатковому роз'ясненні викладачами навчального матеріалу. Незначна кількість студентів (1% від загальної кількості опитаних) зазначила технічні проблеми дистанційного навчання (перевантаження онлайн-платформ, низьку пропускну здатність мережі, тощо).

Найбільше проблем, пов'язаних із онлайн-навчанням, було виявлено у студентів-першокурсників, у яких соціально-психологічна адаптація до умов навчання у ЗВО, поєдналась з адаптацією до онлайн-навчання.

Більшість студентів першого курсу психологічно не готові до такої роботи через відсутність умінь та навичок самостійно працювати і контролювати свою діяльність. У них

не сформовані вміння осмислювати, систематизувати матеріал, робити висновки. Здебільшого вони «загуглюються» в пошуках інформації, а далі не знають, як з нею працювати. Першокурсники не вміють точно і зрозуміло висловлювати свої думки в чатах та коротких повідомленнях, стисло аргументувати свою позицію у відеоконференціях. Основою дистанційної форми навчання є письмова мова, що обмежує студента у викладанні своїх думок у словесній формі (Мельніков Ю., Богданова Н., 2016).

У психологічних дослідженнях з проблем дистанційного навчання відзначається, що при проведенні лекційних занять на різних онлайн-платформах порушується зоровий контакт, який забезпечує координацію ресурсів уваги (Величковский Б., 2007). Вказані особливості дистанційного навчання спричиняють ускладнення в засвоєнні знань, ведуть до появи ознак дезадаптації і негативно позначаються на психоемоційному стані першокурсників.

Отже, найбільш значущими проблемами адаптації до дистанційного навчання, на які вказали всі студенти, виявилась проблеми психологічного характеру, неможливість спілкуватися між собою та викладачами «наживо», відсутність емоційних контактів. Внаслідок чого з'являється тривога, відчуття нудьги, суму, самотності, нестача емоційних ресурсів.

На відсутність позитивних емоцій від навчання вказали 79% студентів. Маємо пам'ятати, що навчання не зводиться до інтелектуального аспекту, воно завжди містить емоційні процеси, які, зумовлюючись навчанням, впливають на його результати. Студенти вказують, що навчання у віртуальному середовищі супроводжується хвилюванням, психоемоційною напругою. Від 4-х до 5-ти годин доводиться витратити на самотійну роботу, що теж не додає позитиву за відсутності спільної роботи. У студентів при цьому виникає відчуття перевантаженості самотійною роботою та бракує часу на ретельне виконання навчальних завдань, не кажучи вже про інші заняття – домашні справи, зустрічі з друзями, особисті захоплення. Молоді люди зазначають, що крім навчання, у житті є й інші цікаві речі.

Ще однією значущою проблемою для студентів є взаємодія з викладачами в нових умовах навчання. Студенти вказують, що їм не вистачає детального пояснення завдань, детальних інструкцій щодо їх виконання. Вони відчувають нестачу емоційно-особистісного спілкування з викладачами, прагнуть більшого розуміння та більш уважного ставлення до себе. Особливого гостро ця проблема виявляється у студентів-першокурсників. Більшість з них (68%) зазначає, що має місце бар'єр у спілкуванні з викладачами, бо вони не встигли з ними познайомитися, пізнати їх краще в особистісному плані.

Оцінка студентами рівня внутрішньої відповідальності за хід і результат дистанційного навчання за п'ятибальною системою показала, що переважна більшість студентів, майже 80% відчувають високий рівень відповідальності. І це, на нашу думку, також є чинником адаптаційної напруги, що спостерігається у значній частини студентів.

На підсумкове запитання: «Як би ви хотіли навчатися далі – за традиційною чи дистанційною формою навчання?» 70% студентів відповіли, що бажають навчатися за традиційною, а 30% – за змішаною формою навчання. Цікавою виявилось їх бачення організації такого навчання: предмети з циклу професійної підготовки студенти пропонують вивчати традиційно, в аудиторіях, а всі інші предмети – на дистанційній основі.

Отже, соціально-психологічна адаптація студентів до умов дистанційної форми навчання потребує обов'язкового психологічного супроводу, який передбачає психологічну підтримку студентів, відповідну роботу з викладачами з роз'яснення проблем, пов'язаних із дистанційним навчанням, створення сприятливого психологічного клімату в процесі онлайн-навчання та надання індивідуальної допомоги тим студентам, хто відчуває адаптаційний стрес з метою оптимізації навчальної діяльності та загального самопочуття. Важливим тут є розвиток сильних сторін дистанційного навчання, мінімізація негативних. Особливу увагу слід звернути на організацію навчання та психопрофілактику труднощів, пов'язаних із дистанційним навчанням студентів-першокурсників.

Петровський П.М., Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

ПРОБЛЕМА ТЕОРЕТИЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Атрибутивною рисою українського сьогодення є розширення публічної сфери, включення в усвідомлений процес її модернізації значної кількості нових учасників із своїми інтересами, прагненнями та мотивами. Цим зумовлюється широкий діапазон дій представників різних соціальних груп, громадських об'єднань і публічних управлінців. Відповідно актуальним стає визначення теоретичних засад їхньої активності, що змінюються в діапазоні – від стихійно-емоційних реакцій на зовнішні впливи до усвідомленого планування діяльності на основі використання апробованих попередньою практикою концепцій. Така інваріантність підстав участі в публічно-управлінській сфері продукує безмежну кількість можливих наслідків, що, в кінцевому випадку, межує із стихійністю та хаотичністю. Тому перед наукою публічного управління та адміністрування гостро стоїть завдання – знайти консолідуючі засади соціальної активності, обґрунтувати необхідний і загально схвальний вектор розвитку суспільно-владних відносин. Теоретичний розгляд цього завдання включає декілька взаємозумовлених аспектів, а саме:

- висвітлення специфіки публічно-управлінської сфери, основних суб'єктів її розвитку та типових ознак їх діяльності;
- фіксація об'єктивної даності – фактичної передумови публічної діяльності;
- визначення типових форм суб'єктивного опосередкування активності та встановлення індикаторів їх продуктивності;
- розкриття необхідності теоретичного (концептуального) обґрунтування управлінської діяльності в сфері (умовах) публічності;
- конкретизація значення завершених форм теоретичного обґрунтування – розуміння, концепт і парадигма;
- висвітлення ролі інституційно визнаних (схвалених (стверджених) результатів теоретичного обґрунтування публічно-управлінської діяльності (стратегія, концепція, закон, програма, проєкт тощо).

Кожен із вказаних аспектів має бути предметом окремого дослідження, що вимагає значно більшого формату розгляду. Тому доречно зупинитися лише на найбільш важливих, до яких відноситься визначення суб'єктів діяльності, її конкретних емпіричних передумов і форм опосередкування останніх способами самовизначення з боку учасників публічно-управлінських процесів.

Для розв'язання проблеми теоретичного обґрунтування публічно-управлінської діяльності як розкриття необхідних підстав її успішності необхідно, насамперед, отримати відповідь на питання «хто є суб'єктом соціальних змін, чим визначається його активність і наскільки продуктивний потенціал може бути задіяний?». Чітке визначення суб'єкта досягається уточненням таких аспектів, як міра його зацікавленості у досягненні позитивного результату, професійна готовність, наявність технічних засобів і належного рівня організації процесу виконання. Така сукупна готовність визначається терміном «потенціал» (від лат. *potencia* – сила) як фіксація існуючих можливостей, які варто задіяти в процес діяльності для досягнення потрібного результату. Потенціал не є абстрактним, безвідносним до управлінської ситуації, він існує в площині діяльності конкретного суб'єкта змін як його реальна можливість реформувати той чи інший сегмент публічної сфери. У такому предметному застосуванні суб'єктний потенціал прийнято називати «спроможністю».

До безпосередніх суб'єктів розвитку публічно-управлінської сфери необхідно віднести: державні інституції та органи місцевого самоврядування, неурядові та громадські

організації, партійні та профспілкові структури, а також окремих активних громадян та їх об'єднання. Такий широкий діапазон учасників зумовлює збільшення кількості точок зору, підходів і ставлень до проблем розвитку, які необхідно брати до уваги під час здійснення публічного управління. Така полісуб'єктність процесу реформування зумовлює збільшення діапазону підходів до пропонованих реформ, необхідність опосередковувати їх формуванням узгодженого рішення. У цьому контексті теоретико-методологічна майстерність основного суб'єкта кожної реформи проявляється у вмінні органічно поєднати права і свободи кожного з учасників, узгодити розширення їх повноважень і обов'язків із пропорційним посиленням відповідальності. Соціального значення набувають також такі особистісні характеристики як сформована фахова компетентність, добросовісність, толерантність, емоційна та волева стійкість.

Щодо визначення конкретних емпіричних передумов управлінської діяльності необхідно констатувати, що вони є досить багатограничними, неоднозначними й контрверсійними. Сучасна публічно-управлінська сфера має значний рівень невизначеності, включає поліфонічність трактувань і наративів, демонструє багатовекторність дії її учасників. В інформаційному полі України проводиться гібридна війна з боку РФ, що реалізує свою мету спотворення фактів і поширення фейків, симулякрів чи хибних ідеологем. Тому перед суб'єктом діяльності в публічно-управлінській сфері стоїть завдання – відкинути хибні нашіарування та розкрити сутність автентичної реальності. Проблемність емпіричного обґрунтування діяльності зумовлена також тим, що в їх передумовах переплітаються об'єктивні процеси і суб'єктивні інтерпретації. У цьому контексті класик дослідження сфери публічності Дж. Дьюї стверджував, що важливо розрізняти «факти, які обумовлюють людську діяльність і факти, які обумовлені цією діяльністю» [1, р. 7]. Відповідно, перший тип фактів слід розглядати у їх об'єктивній даності, а другі – доповнювати цю даність розкриттям об'єктивованого в них суб'єктивного змісту попередньої діяльності, відтворювати кристалізовану в них доцільність. Трактування соціальних передумов інноваційної діяльності як наслідків попередніх трансформацій забезпечує історичну тяглість модернізації, запобігає прийняттю помилкових і безпідставних рішень. Тим самим відкидаються різного роду радикальні підходи та прагнення руйнувати попередні досягнення.

Вирішення проблеми теоретичного обґрунтування публічно-управлінської діяльності залежить також від рівня усвідомлення суб'єктом свого власного ставлення, визначення ним міри відповідальності за хід подій тощо. До типових форм самовизначення учасників публічно-управлінських процесів відносяться:

По-перше, стихійно-спонтанне наслідування зовнішніх, випадкових для чинного процесу, зразків діяльності. Зрозуміло, що такий спосіб не має нічого спільного із теоретичним обґрунтуванням публічно-управлінської діяльності і не може сприяти досягненню успішних результатів.

По-друге, звернення до суб'єктивних чинників, властивим конкретним суб'єктам психологічним станам, і використання їх як достатніх підстав планування діяльності. Без виходу на інтерсуб'єктивне опосередкування, такий підхід визначається як суб'єктивізм (або як його частковий прояв - волюнтаризм) і веде до відтворення особистісної обмеженості учасників публічного процесу [2, с. 66].

По-третє, подібне до попередніх продукування редукованих форм публічності здійснюється також під час визначення суб'єктом в якості засад діяльності колективних форм підсвідомого – архетипів, що досить часто презентують кращі історичні звички. Але вони не можуть в повній мірі та ефективно відповідати на виклики сьогодення і сприяти процесу його модернізації. Тим самим, посилення на існуючі стереотипи попереднього досвіду в процесі обґрунтування публічно-управлінської діяльності не може забезпечити її успішну реалізацію.

На відміну від попередніх форм визначення суб'єктом змісту власної діяльності, теоретичне обґрунтування характеризується як таке, що включає низку ознак раціонального опосередкування, зокрема:

- визначення тенденцій розвитку конкретної предметної області як об'єкту діяльності;
- розкриття суб'єктного потенціалу – можливостей учасників до трансформацій публічної сфери;
- обґрунтування концепції здійснюваних модернізацій;
- конкретизація парадигмальної єдності (узгодженої методологічної моделі) передбачуваних форм діяльності;
- проєктування необхідного інституційного забезпечення публічно-управлінської діяльності шляхом прийняття стратегій, доктрин, законів, програм розвитку тощо.

Наведене тут трактування теоретичного обґрунтування у значній мірі співпадає із деліберативною моделлю демократії, теорією комунікативної раціональності чи дискурсивно-теоретичного підходу (3, с. 34), що лежать в основі сучасної трансформації сфери публічності. Дотримання вимог теоретичного обґрунтування публічно-управлінської діяльності є необхідною умовою розвитку публічно-управлінських відносин і всього українського суспільства.

1. *Dewey John. The Public and its problems. – Chicago Gateway books. – 1946.*
2. *Петровський П. М. Публічне управління в сучасному світі: проблема філософського розуміння. \ Філософія публічного управління : кол. моногр. /В. П. Солових та ін. Київ : НАДУ, 2020. 256 с.*
3. *Габермас Юрген. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорій громадянського суспільства. – Львів, ви-во «Літопис», 2000. – 318 с.*

Пігош М.А., Львівський торговельно-економічний університет

СПІЛКУВАННЯ ТА НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Важливим аспектом навчального процесу є спілкування. Особливо актуальним воно стало тепер, коли відбувається онлайн-навчання. Загалом спілкування в освітній сфері – це взаємодії між викладачем і студентами, що спрямовані на створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності. Викладач має оперативно та правильно орієнтуватися в постійно змінюваних умовах спілкування, знаходити відповідні комунікативні засоби. Тому, спілкування як професійно-етичний феномен вимагає спеціальної підготовки не лише щодо технології взаємодії, а й морального досвіду, в організації взаємин із студентами та навчально-виховного процесу.

Професійне спілкування – це комунікативна взаємодія спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, а не породження страху, невпевненості, небажання думати й діяти самостійно. Спілкування має забезпечувати передавання через викладача студентам високої внутрішньої культури, допомагати у засвоєнні знань, сприяти формуванню ціннісних орієнтацій під час обміну думками. Воно передбачає високу культуру викладача, яка засвідчує вміння реалізувати свої можливості у спілкуванні з іншими людьми, здатність сприймати, розуміти, засвоювати, передавати зміст думок, почуттів, прагнень у процесі навчання та виховання.

Спілкування є явищем поліфункціональним, яке забезпечує обмін інформацією, співпереживання, пізнання особистості, самоутвердження, продуктивну організацію взаємодії. В спілкуванні виділяють такі компоненти: процес сприймання учасниками освітнього процесу один одного та самоутвердження як суб'єкта спілкування; обмін

інформацією та позитивне ставлення співбесідників один до одного; організація взаємодії викладача та студента у процесі співпраці через спілкування.

Спілкування складна система, де викладач організовує взаємодію під час проведення заняття. В цьому процесі він має мати здатність бачити та розуміти співрозмовника, проникнення у світ почуттів та переживань; прийняття поглядів інших, спілкування за законами взаємної довіри.

Важливим аспектом майбутнього спілкування є його моделювання. Необхідно сформулювати мету взаємодії та аналіз стану співрозмовників. Передбачити можливі способи комунікації, прогнозувати сприймання співрозмовниками змісту викладеного матеріалу, при цьому цільова установка має вирішальне значення. Поряд з цим має відбуватися встановлення емоційного та ділового контакту під час спілкування.

Процес спілкування – це цілеспрямована організація взаємодії між викладачем і студентами на занятті. Тут відбувається обмін інформацією, взаємооцінка співрозмовників. Головне, на початку взаємодії встановити тісний контакт з студентами, привернути їх увагу. Досягається це мовленнєвими засобами: викладач пояснює значущість наступної комунікації, повідомляє цікаву пізнавальну інформацію, формулює проблемне питання. Водночас педагог організовує простір навчальної взаємодії, цим активізується увага, а також паузами, але найчастіше поєднують кілька елементів: голосову розрядку, запитання до аудиторії, коментування тощо. Також, щоб привернути аудиторію, викладач фокусує увагу на важливій проблемі лекції чи семінарського заняття. Послідовно організовуючи аудиторію, привертає її увагу настільки скільки потрібно для виконання поставленого завдання, нерідко використовуючи темпоритми і педагогічну монотонність, якою викладач ніби «пробивається» у свідомість студентів, спочатку «присипляючи», а потім напружуючи її, доводячи до кульмінації почуттєвих переживань.

Під час взаємодії викладачеві слід дотримуватися певних правил, які оптимізують її: формування почуття «ми», демонстрація єдності поглядів, що усуває бар'єри, об'єднуючи для досягнення спільної мети; встановлення особистісного контакту, що реалізується мовленнєвими засобами, невербально-візуальний контакт; демонстрація власного ставлення, що виявляється у зовнішніх жестах, інтонації, експресивності рухів; демонстрація яскравих цілей спільної діяльності, що викликає зацікавленість співрозмовників, почуття причетності до справи, єдності; вияв розуміння внутрішнього стану студентів, зацікавленість їх у взаємодії, взаєморозумінні; створення ситуації успіху, що потрібна для сприятливого психологічного настрою під час взаємодії, забезпечує схвалення потенційних можливостей студентів.

Спілкування має ґрунтуватися на глибокій повазі, довірі й орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу. Основними способами взаємодії є заохочення, порада, інформування, координація, що розвиває у студентів впевненість у собі, ініціативність. З усвідомленням відповідальності, підвищення зацікавленості, розвивається здатність свідомо, самостійно і творчо працювати, що забезпечує стабільний результат діяльності й закладає надійний фундамент розвитку особистості. Не потрібно під час комунікативної взаємодії використовувати способи та прийоми, які обмежують самостійність студентів, а це в свою чергу породжує несприятливий психологічний клімат, пригнічує ініціативу й відповідальність, гальмує формування колективістських якостей, розвиває у студентів невпевненість.

Спілкування також залежать від обставин та індивідуальних характеристик його учасників. Серед іншого можна виділити: позитивне ставлення до студентів, захопленість своєю справою, співроздуми та співпереживання щодо сумісної діяльності, таке спілкування сповнене життєрадістю, а також має ґрунтуватися на дружньому ставленні сторін. Воно базується на особистому позитивному сприйнятті студентами викладача, який виявляє приязнь, повагу до них, а також є ввічливим і стриманим. Натомість певне дистанціювання необхідне, але не може бути головним критерієм у стосунках, оскільки знижує загальний творчий рівень спілкування.

Запорукою продуктивного спілкування є його спрямованість на особистість, професійне володіння організаторською технікою, делікатність у стосунках. Вона спонукає орієнтувати свою діяльність у певному напрямі й діяти послідовно щодо всіх об'єктів і ситуацій, відображає стан особистості на основі взаємодії між потребами та їх задоволенням, забезпечує легкість, автоматичність та цілеспрямованість поведінки. Спілкування має відбуватися на взаємних інтересах, проте не повинно організовуватись «по вертикалі» зверху вниз.

У змісті спілкування можна виділити такі особливості: пізнання людьми одне одного; обмін інформацією; організація діяльності; обмін ролями; співчуття, переживання. Для ефективної викладацької діяльності необхідно дотримуватись правил педагогічного спілкування: успіх педагогічної діяльності, насамперед, залежить від культури спілкування; моделювання спілкування не від «себе», а від студентів, їх потреб та інтересів; орієнтування педагогічного мовлення на конкретну особистість, а не на абстрактну групу; використання різних видів спілкування; постійне врахування психологічного стану, індивідуальних особливостей окремих вихованців і колективу загалом. Важливо дивитись на себе збоку, постійно аналізувати свої вчинки та дії, уважно слухати співрозмовників, зважати на їх думку. Спілкування не повинно призводити до конфліктів, а попереджувати їх. Викладачу необхідно уникати штампів, постійно шукати нові форми, засоби методи й прийоми спілкування. Педагог повинен частіше усміхатись – це викликає позитивні емоції, спонукає до продуктивного спілкування. Необхідно постійно розвивати свою комунікативну пам'ять, запам'ятовуючи педагогічні ситуації та їх перебіг, систематично аналізувати процес спілкування. Воно має бути скероване на усунення психологічних бар'єрів між викладачем і студентом. В процесі спілкування важливо не зловживати своїми перевагами як керівника – педагога.

Отже, спілкування передбачає високу культуру викладача, яка засвідчує його вміння реалізувати свої можливості у спілкуванні з іншими людьми, здатність сприймати, розуміти, засвоювати, передавати зміст думок, почуттів, прагнень у процесі навчання та виховання.

*Поврозник П.П., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК В ПІДПРИЄМНИЦТВІ

Процес глобальної економічної інтеграції в умовах становлення постіндустріального розвитку, сприяє посиленню конкурентної боротьби, виникненню нових форм та методів, що обумовлює модифікацію системи чинників формування конкурентних переваг через інноваційний розвиток в підприємстві.

Й. Шумпетер у своїй праці [1] зазначав, що "форма і зміст інноваційного розвитку" визначаються як "здійснення нових комбінацій". Це поняття охоплює такі діяння:

- 1) виготовлення нового, тобто ще невідомого споживачам блага або створення нової якості того чи іншого блага;
- 2) впровадження нового, тобто в галузях промисловості ще практично невідомого, методу (способу) виробництва, в основі якого не обов'язково лежить нове наукове відкриття і який може полягати також у новому способі комерційного використання відповідного товару;
- 3) освоєння нового ринку збуту, тобто такого ринку, на якому нова галузь промисловості цієї країни досі ще не була представлена, незалежно від того, існував цей ринок раніше чи ні;
- 4) одержання нового джерела сировини або напівфабрикатів, незалежно від того, чи існувало це джерело раніше, чи його просто не брали до уваги або воно вважалося недоступним, чи воно тільки ще має бути створеним;

5) проведення відповідної реорганізації, наприклад, забезпечення монопольного стану (шляхом створення тресту) або підрив монопольного стану іншого підприємства.

Під інноваціями переважно розуміють сукупність обґрунтованих, взаємопов'язаних, цілеспрямованих рішень і дій з приводу залучення й раціонального використання обмеженої кількості ресурсів для нового чи значно удосконаленого продукту (товару, послуги), процесу чи нового методу продаж або новітнього організаційного методу у діловій практиці, організації робочих місць чи зовнішньо-економічних зв'язках.

У Законі України "Про інноваційну діяльність" інновації визначено як "новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери" [2].

Класифікація інновацій, за Й. Шумпетером, досить містка і включає такі різновиди: продуктові інновації, що мають місце при виробництві невідомого ще споживачам нового продукту, або продукту з якісно новими властивостями; процесні (технологічні) інновації, які мають місце при впровадженні нового засобу виробництва; сировинні інновації, або використання у процесі виробництва нової сировини, напівфабрикатів тощо; збутові інновації, які виникають під час освоєння нового ринку збуту; організаційні інновації, або введення нових організаційних та інституційних форм господарчої діяльності. Вчений наголошує на винятковій ролі підприємця-новатора в економічному прогресі, яка полягає у реформуванні виробництва з використанням винаходів для випуску нових товарів або виробництва старих новим способом. [1, с. 159]

Інновації забезпечують досягнення нових цілей розвитку підприємства, спрямованих на його якісну зміну, отримання корисного ефекту і забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку.

Інноваційний розвиток це, насамперед, розвиток науково-технічної революції (НТР), як результат науково-технічних відкриттів в результаті яких суспільство одержує принципово нову техніку і технології, що дає змогу підвищити продуктивність праці в десятки і сотні раз. Доповненням до науково-технічної революції служить науково-технічний прогрес (НТП), як результат винаходу – невеликої поправки до попереднього відкриття, що сприяє підвищенню продуктивності праці в межах декількох відсотків. [3, С.194]

Розвиток інновацій на сьогодні потрібно реалізовувати через створення на державному рівні умов для формування інноваційного підприємництва, як основного генератора й розробника нових винаходів та ідей спрямованих на загальне благо. Інноваційне підприємництво є засобом досягнення комерційної мети і основним чинником для безперервного економічного зростання та розвитку. Для підприємств торгівлі основна мета управління інноваційним розвитком полягає у підвищенні ефективності їх функціонування як єдиної системи шляхом координації всіх аспектів використання нових ідей розвитку в рамках інноваційної діяльності та балансування інтересів споживачів і власників.

Для мікрорівня, рівня підприємства, головним є здобуття максимального прибутку за рахунок підвищення якості продукції, зниження витрат, збільшення частки ринку, тому інноваційну конкурентоспроможність підприємства можна охарактеризувати як формування та реалізацію конкурентних переваг за рахунок активної інноваційної діяльності в сферах якості продукції, собівартості, частки ринку. Інакше, інноваційна конкурентоспроможність підприємства – це здатність господарюючого суб'єкта успішно функціонувати і розвиватися на певному обраному сегменті за рахунок впроваджуваних інновацій. [3]

Для мінірівня інноваційна конкурентоспроможність товару – це сукупність придбаних в рамках інноваційного процесу характеристик продукції, що дозволяють перевершувати товари-конкуренти за якістю і ціною, а також за здатністю задовольняти наявні новини потреби споживачів, що сформувалися в результаті. Оперативно передачу, генерування науково-дослідних результатів в Україні доцільно проводити через підтримку технопарків,

бізнес-інкубаторів – державними замовленнями, пільговим кредитуванням, наданням грантів, дотаційним фінансуванням тощо.

Проектом Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року [4] передбачено форми залучення інвестицій та збалансування територіального розвитку країни. Також розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р схвалено «Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності до 2030 року» [5], що дало поштовх початку значних змін в українській інноваційній екосистемі. Проекти глобалізації, сучасні технології зв'язку створюють можливості для існування та розвитку успішних інноваційних підприємств-кластерів, навіть попри загальну технологічну відсталість, низьку купівельну спроможність споживачів та територіальну віддаленість, через включення у міжнародні ланцюжки створення доданої цінності (вартості). Поза тим, інноваційний розвиток все ще не достатньо інтегрований в процеси діяльності підприємств на регіональному рівні.

Рушієм впровадження інновацій та економічного зростання в найбільш економічно розвинутих країнах світу зазвичай є мале і середнє підприємництво.

Інновації та об'єкти інтелектуальної власності є економічними рушіями сучасного світового господарства. Ці сектори є потужними двигунами для економічного зростання та процвітання не в конкретній країні, а в усьому світі. Сьогодні ми живемо та взаємодіємо в глобальній економіці, побудованій на інформаційних технологіях з метою отримання прибутку від результатів інтелектуальної діяльності як нематеріальної користі. Роль інтелектуальної власності в останні десятиліття змінилася через концентрацію економічного інтересу до нових знань.[6]

Сучасне інноваційне підприємництво в Україні повинно спиратися на знання та компетентність кожного працівника, його освіту, базу навиків для ухвалення проривних інноваційних рішень та використання можливостей для росту. Це стосується, насамперед, розвитку інноваційного виробництва, яке потребує посилення державного стимулювання та фінансування в наукове виробництво. Розвиток малого інноваційного підприємництва, його маркетингова складова включає: використання наявних баз знань на практиці; застосування їх у конкурентному середовищі; аналіз макросередовища підприємства та зіставлення можливостей підприємства з реально існуючим попитом на продукцію; генерування креативних рішень та формування проривних технологій. Комунікація знань підприємства передбачає взаємодію його знань з потребами споживачів і створення конкурентної переваги задля задоволення нових вимог споживачів продукції. Мале інноваційне підприємництво сприяє швидкій комерціалізації результатів дослідження і розробок, адаптації до зміни умов в усіх сферах діяльності.[3, С. 207]

Відновлення економіки та її поступальне зростання має ґрунтуватись на розбудові високотехнологічного підприємницького сектору та підвищення його конкурентоспроможності на європейському й глобальному ринках. Пріоритетними напрямками для уряду країни мають стати стимулювання інноваційної активності підприємницького сектору, формування сприятливого нормативно-правового середовища та інноваційно-інвестиційного клімату, впровадження європейських підходів до розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. [7, С. 314]

Інноваційний розвиток відкриває перед підприємством нові можливості та ризики. До можливостей належать сприяння проведенню досліджень та розробок новаторських ідей, створення нових конкурентоздатних наукових, технічних, технологічних, управлінських, організаційних, економічних, соціальних інновацій та отримання прибутку від їх реалізації. Ризики полягають у тому, що кардинальні зміни в діяльності підприємства вимагають від управлінського апарату розроблення нестандартних організаційних рішень щодо управління науково-дослідними розробками, вдосконалення інноваційних процесів, постійного оновлення виробництва, здійснення трансферу технологій, безперервного навчання та розвитку персоналу, формування сприятливого клімату і культури. Інновації як результат

інноваційної діяльності, з одного боку, повинні бути орієнтовані на більш повне задоволення запитів споживачів, а з іншого – на отримання певного економічного ефекту.

Результатом інноваційного розвитку в підприємстві є створення нової конкурентоспроможної продукції покликаної істотно поліпшити умови виробництва, сприяти екологічній безпеці та покращувати якість життя людини.

1. Шумпетер Й. *Теория экономического развития*. М. : Прогресс, 1982. 455 с.
2. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 року. № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/40-15>.
3. Михасюк І., Косович Б., Лукашенко Т. *Регулювання розвитку підприємництва, торгівлі та біржової діяльності в умовах економічної нестабільності: монографічний навчальний посібник*. Львів : Ліга-Прес, 2020. 303 с.
4. *Проект Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року*. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/Proekt-Derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027-roku.pdf>
5. *Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року*. URL: *Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.*
6. Кодинець А., Майданик Л. *Комерціалізація прав інтелектуальної власності як основа інновацій*. *Наука та інновації*. 2019. Т. 15. № 4. С. 92. URL: <http://scinn.org.ua/sites/default/files/pdf/2019/N4/Kodynetz.pdf>
7. Михасюк І., Гукалюк Ф., Косович Б. *Проблеми конкурентоспроможності українського підприємництва і торгівлі в умовах глобалізації*. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. Випуск 56. С. 308-316.

*Ріней М.В., Львівський національний університет
імені Івана Франка*

ФОРМУВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ СЛОВА ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ЖУРНАЛІСТА (на матеріалах журналу «Рідна мова»)

На основі норм-заборон, норм-зразків, норм-рамок визначається належна поведінка особистості, яка є загальною для всіх членів суспільства, отже, стосується як педагога, лікаря, так і журналіста. Така градація норм містить стримуючий і стимулюючий моменти [8, с. 14]. Якщо норми-зразки є своєрідною моделлю майбутньої поведінки фахівців, то норми-заборони – це своєрідне обмеження, недотримання якого призводить до недобросовісного виконання професійних обов’язків.

Акцентуючи на відповідальності журналістів, Іван Огієнко, зокрема, зазначав про формування дисципліни слова. На сторінках науково-популярного місячника «Рідна мова» (у 1930-х роках виходив у Варшаві) Іван Огієнко вів практичні лекції літературної мови, де подавав «кращі зразки нашого письменства», водночас розглядав приклади неправильного слововживання, подаючи правильні відповідники. Бо «дисципліна нашого слова нам конечна... Неправильно написане слово, або не літературний термін, лишаються в нашій умі так само, як і правильні слова. Отже, ми, чи хочемо, чи не хочемо, як тільки прочитаємо, то несвідомо навчаємось неправильних слів, не літературної мови. Пізніше, якщо хочемо йти з духом часу, мусимо ці небажані слова переучувати. Яка тут справа часу й енергії, і скільки плутанини...» [9].

Української літературної мови «Рідна мова» радить навчатися від Тараса Шевченка, мова якого «віддавна стала в нас за основу літературної мови, як мова центральна, як мова чистонародна... Великий знавець живої мови, Шевченко був таким же великим митцем слова, через що його твори, особливо ж «Кобзар», іще надовго позостануться в нас каноном літературної мови» [5, с. 113]. На сторінках журналу Іван Огієнко друкує свою працю «Навчаймось літературної мови від Шевченка», де читач «знайшов би собі бодай найпотрібніші відповіді» [5, с. 115–116].

Як один із взірців зразкової сучасної літературної мови у «Рідній мові» подано уривок з твору Спиридона Черкасенка «Схід сонця в степу». У ньому, зокрема, читаємо, що «будемо» (не будемо), «досі» (не до цього часу), «ліворуч» (не з лівого боку), «праворуч» (не з правого боку), «отаман» (не отаман), «прокидається» (не просинається), «на тлі» (не на фоні), «тричі» (не три рази).

Іван Огієнко зауважував, що «через загальне мале значення відтінків наших слів у нас дуже часто вживають слова не в їхнім значенні, – плутають їх, а то й зовсім вивертають» [7]. Зокрема, неправильно «тишина», правильно «тиша»; не «примір», а «приклад»; не «лишній», а «зайвий» (Рідна мова. 1936. Ч. 12); не «кілька літ тому назад», а «кілька літ тому» (Рідна мова. 1938. Ч. 12). Слово «призводити» треба вживати у випадках «це повинно було призводити до певних ускладнень», «такий стан призводить до незадоволення», тобто тоді, коли негативний наслідок. Звертав увагу на вживання слів «наявний», «наявність» (російською мовою существование), які ми часто замінюємо «існування», «існуючий», у таких випадках: «переглядати наявний асортимент», «наявність мережі», «наявність технікумів», «наявність ударників» (Рідна мова. 1933. Ч. 6).

Автори «Рідної мови» зазначали, що слово, яке має велику силу, «може... виразити весь внутрішній світ поета-творця, та водночас передати це другим, зробити його зрозумілим для слухачів, а з другого боку – воно заломлюється в безсильному мовчанні» [1]. З огляду на це важливо, щоб кожне слово було на своєму місці, щоб як пояснення неправильного чи незрозумілого написання не звучало «немає часу дібрати відповідних слів». «У нас кажуть: «Це зрозуміло: Автор не має часу думати», – нехай краще думають читачі... затемнює зміст свого оголошення... особа, що, здавалося б, зацікавлена в зрозумілості... написання...» [2, с. 302].

Акцентували, що кожен працівник слова повинен досконало знати літературну мову. Бо несе велику відповідальність перед своїм народом. «Яким правом вони [робітники пера. – М. Р.], що, дбаючи за своє здоров'я, миють руки перед обідом, не спроможуться трошки вимити свою мову перед тим, як годувати нею тисячі людей?» [2, с. 303]. Бо надзвичайно великий вплив часописної мови на стан мови літературної. «Газету ж читають усі... А читаючи, переймають її мову, свідомо чи несвідомо... величезна сила впливу газетної мови на вироблення культури мови літературної, і звідси ж випливає її велика відповідальність за стан літературної мови» [6, ч. 9, с. 289]. Західноукраїнські часописи «працюють кожен на свою руку... кожен часопис культивує свою мову і свій правопис. Часописи буковинські, закарпатські й американські пішли слідом за часописами галицькими» [6, ч. 9, с. 293]. За такого становища «громадяни ніколи не будуть почувати себе «письменними», бо не буде тієї норми, що до неї мусимо всі пристосовуватися, не буде сталого одного критерія нашої письменности. Цебто, – ніхто не певен, чи пише він добре, чи говорить справді літературною мовою» [6, ч. 9, с. 293].

У рубриках «Мова наших часописів» і «Мова наших видань» журнал «Рідна мова» аналізує росіянізми, полонізми, місцеві слова й вислови, що «сильно кидаються у вічі, як стара латка на новім убранні» [3], подає правильні відповідники, «очищаючи нашу літературну мову від непотрібного їй засмічення» [4].

Іван Огієнко вважав, що «часописна мова – то найсильніший засіб збільшити культуру літературної мови» [6, ч. 9, с. 294]. Як головний редактор «Рідної мови», розглядаючи приклади неправильного слововживання, звертався до читачів такими словами: «Нікому не хочу витикати їхніх «помилки», – хочу тільки допомагати нашій пресі скоріш створити найміцніший ґрунт для розвитку нашої культури – соборну літературну мову. Ось тому сердечно прошу робітників пера не брати за зле цієї нашої праці, – всі ми спокійно приймаємо... лікарські поради, так само можна приймати й фахові поради мовні, коли мовний організм наш «не в порядку» [6, ч. 6, с. 260].

Питання, розглянуті на сторінках «Рідної мови» майже століття тому, актуальні і сьогодні. Навчаючи студентів-журналістів, важливо формувати у них риси, здібності та уміння, які забезпечують високий рівень творчої діяльності з опрацювання потоків

інформації та об'єктивного висвітлення життя суспільства. Зокрема, комунікабельність, інтелект, спостережливість, ерудицію, грамотність, наполегливість, оперативність, порядність, допитливість і професійну етику.

1. Козій Д. Сила й безсилля слова. Рідна мова. 1939. Ч. 4. С. 145.
2. Коровицький І. Чужомовні запозичення. Рідна мова. 1937. Ч. 7–8. С. 302–303.
3. Огієнко І. Мова наших видань. Рідна мова. 1936. Ч. 9. С. 429.
4. Огієнко І. Мова наших часописів. Рідна мова. 1936. Ч. 9. С. 408.
5. Огієнко І. Навчаймося літературної мови від Шевченка. Рідна мова. 1936. Ч. 3. С. 113–116.
6. Огієнко І. Наша часописна мова. Рідна мова. 1933. Ч. 9. С. 289–294; 1936. Ч. 6. С. 260.
7. Огієнко І. Стилістично-синтаксичні нариси. Рідна мова. 1936. Ч. 9. С. 387–388.
8. Хоружа Л. Л. Етичні виміри педагогічної професії. Наукові записки. 2009. Т. 97. С. 13–16. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3964/>
9. Шклянка І. Канадійська часописна мова. Шкоди від мовного хаосу в Канаді. Рідна мова. 1936. Ч. 7. С. 302.

Савчин М.В., Дрогобицький Державний педагогічний університет імені Івана Франка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ

Психологічна наука постійно потребує методологічного переосмислення проблем, теорій, стратегій та підходів до формулювання нового психологічного знання та реалізації його у психологічній практиці[1;4;6;7;8]. Це вимагає диференціації методологічного, теоретичного, прикладного і практичного психологічного знання. Завдяки цілеспрямованому методологуванню психологія осмислює проблеми людської гідності, відповідає на вічні питання про природу внутрішнього світу, про сенс та здоровий стиль життя людини. Для цього необхідно формулювати нові одиниці осягнення психологічної реальності, що осмислюють розвиток, цілісність та онтологію внутрішнього світу, системності зв'язків психологічних феноменів[1;2;5;9].

Відповідальні методологи психології не допускають культивування деструктивних ідей у психології, бо призводить до проблем у розвитку цивілізації (психоаналіз, що окрім позитивних результатів, призвів до сексуальної революції, біхевіоризм - розгляду людини в якості об'єкта для маніпулювання, споживача, виборця, "жителя" віртуального світу, постмодернізм – розмивання духовності та моральності, культивування свободи без відповідальності) [6]. Ці підходи не зробили людину щасливішою, а її життя осмисленішим. Зараз психологам доводиться аналізувати божевільні ідеї жителів Кремнієвої долини, які за рахунок капіталу і матеріальних ресурсів зібраних на всій планеті Земля, прагнуть реалізувати свою суб'єктність – радикально вплинути на розвиток цивілізації, не враховуючи вічні закони буття та автентичну природу людини, зокрема, природу її внутрішнього світу, в якому визначальним є духовне Я. Вже стало зрозумілим, що не можна освоювати світ на основі тільки нанатеорій та нанатехнологій.

У XXI ст. доводиться об'єднувати актуальність та віртуальність, які мають різні виміри та по-різному впливають на буття людини[9]. Окрім дослідження, аналізу, тематизації та систематизації результатів дослідження у вигляді знань та їх популяризації, психологи повинні брати участь в аналізі та розробці перспектив розвитку цивілізації, суспільства, соціальних груп, спільнот та окремої людини на основі автентичних уявлень про внутрішній світ особистості.

Звичайно, методологічний аналіз історичного розвитку гуманітарного знання часом, зокрема психологічного, фіксує факти його значного приросту, зокрема:

1) відкриття свободи як імманентної здатності та потреби особистості. Це безумовно позитивна ідея, яка потребує доповнення ідеєю про єдність свободи особистості та відпо-

відальності, яка конкретизується в таких тезах: а) чим більше людина прагне свободи, тим більше вона повинна покладати на себе відповідальність; б) особиста свобода закінчується там, де починається свобода іншого; в) найбільшою свободою є свобода людини від себе (інстинктів, потреб, думок, намірів, переживань);

2) констатування індивідуальності кожної особистості та права на її прояв. Але акцентування тільки на індивідуальній неповторності призводить до суперечностей, протидії іншого (іншої індивідуальності) в реальному житті, боротьби за свою індивідуальність. Це означає, що в основі здорової індивідуальності є спільнісне, загальнолюдське, без чого, в принципі, не може культивуватися позитивна міжособистісна взаємодія, творитися любов;

3) відкриття індивідуальної суб'єктності людини, яка пізніше була доповнена ідеєю самосуб'єктності (самовпливу людини на себе). Вважається, що подолання самого себе приносить радість, щастя. але одночасно є міра прояву самосуб'єктності.

4) констатування любові як основного позитивного закону світобудови, визначальної характеристики людських стосунків. Але часто любов трактують, особливо практичні психологи як взаємність, емпатійність, неогоїстичність, умовність, рівність у стосунках. Між тим встановлено, що основними характеристиками любові духовної природи є жертвовність та безумовність, її рівність до всіх, а без любові спотворюються усі якості особистості, життя людини та людські стосунки;

5) відкриття, а фактично (передвідкриття) духовного Я як центру внутрішнього світу людини.

Психології необхідно часом виходити із зони «методологічного» комфорту, коли нічого не піддається сумніву, де спокійно "живуть" авторитети, виникають методологічні альянси. Панівна методологія у психології може бути шкідливою навіть руйнівною для природи людини, бо не враховує реальну онтологію психічного та вічні закони реальності буття, виходити за межі традиційних антропоцентричних уявлень про людину.

Дослідник і практик у сфері психології повинен відповідати для себе на яких вихідних методологічних позиціях, теоретичних концепціях та практичних підходах він вивчає психологічну проблему чи аналізує психологічну практику, чи сприяє це зміцненню потенціалу добра, бо наука не має створювати проблеми і нові випробовування для людини, яка природньо прагне до добра, душевного благополуччя і щастя. Так, наприклад, психологи долучаються до створення практик нейромаркетингу та технологій нейропрограмування з небезпечними наслідками для духовного, морального, соціального, психологічного, психічного та тілесного здоров'я людини, створення умов для дефолтної роботи мозку та культивування стилю життя в режимі автопілоту.

Психологи часто потрапляють у "пастки" актуальності і "чорні діри" впровадження, коли обирають стратегію – "йти" за виникаючими проблемами, завжди відстаючи від актуальності. Це можна пояснити неврахуванням реальної онтології психіки та особистості, коли сконструйована в головах психологів "реальність" не співпадає з об'єктивно існуючою реальністю. Наприклад, навіть у державних стандартах, що стосуються підготовки психологів науку психологію в англосаксонській традиції віднесено до соціальних та поведінкових наук. Постає запитання: а де душа людини як основний предмет психології від часів її виникнення? Майже не йдеться про особистість психолога. Такі стандарти неадекватно орієнтують освітній процес з підготовки фахівців, в. ч. докторів психології як майбутніх дослідників психологічних проблем. Це ж стосується і державних професійних стандартів вчителя, в яких не йдеться про особистість вчителя як найголовнішу засаду позитивних результатів його діяльності з навчання, виховання та розвитку школярів, згадується тільки про окремі риси - моральність, емоційність, психічне здоров'я.

У практичному плані стратегія постановки нових практичних завдань, пропозиції для користувачів психологічного знання має давати відповіді на запитання: 1) як це вписується в існуючу систему існуючих підходів, чи не вимагає це перебудови цієї системи; відповідальність дослідника за свою позицію та її узгодження з уже існуючими концепціями, традиціями; 2) як допомогти імплементувати ці пропозиції у психологічну практику, полег-

шити життя її суб'єктів, замотивувати до їх реалізації; 3) чи це є "квантовий стрибок" у вирішенні проблеми, чи це щось просто інше, що не дає "приросту"; 4) чи це не спосіб самоствердження автора, просто "особливий погляд", "науковий інтерес", своя "наукова ніша".

Одним із практичним завдань психології є сприяння гармонізації внутрішнього світу людини як фундаментального критерію її благополуччя. Методологічний аналіз дозволяє виділити типи гармонійності внутрішнього світу людини:

1) соціально-психологічна, за якою постає егоїзм, що дає збій у важких (складних, проблемних і стресових) ситуаціях, має слабку силу, бо не з'єднане з духовною сферою, мало дає для загального блага;

2) соціально-морально-психологічна гармонійність, в основі якої є просоціальна спрямованість та моральність соціальної природи, за якої людині важко жити, бо їй потрібні величезні ресурси, але вона не може поповнювати їх з духовної сфери, бо від'єднала від неї, змушена докладати величезні зусилля для захисту власної позиції. Їй легко жити лише тоді, якщо вона обмежує сферу своєї активності (свого життя);

3) абсолютна (духовно-морально-соціально-психологічна) гармонійність, коли особистість володіє духовно-моральною спрямованістю. Такій особистості легше жити, бо вона черпає сили з духовної сфери, не докладає зусиль для її захисту завдяки впевненості у своїй позиції, не обмежує сфери свого життя, приносить користь для загального блага.

Так, у сфері педагогічної психології, пропонуючи ефективну модель позитивної педагогічної взаємодії, ставляться не тільки вимоги до вчителя, але й передбачається допомога у зміцненні його мотивації як суб'єкта реалізації (рекомендується бути духовно, морально, і соціально, психологічно і психічно здоровим, що позитивно впливає на самого педагога). Акцентується увага на помічниках вчителя - учнях, які з причини своєї відповідної вихованості (духовно-морально-соціально-психологічної гармонійності внутрішнього світу) є прихильниками такого стилю взаємодії та вказується на необхідність подолання бар'єрів з боку тих учнів, батьків та навіть колег-педагогів, які в силу егоїстичної спрямованості своєї особистості (соціально-психологічна гармонійність) чи з інших причин не сприймають такий тип взаємодії. Остання проблема вирішується шляхом всебічного обґрунтування для них необхідності культивування позитивної педагогічної взаємодії. Звичайно, як показує практика, на перших етапах необхідно проявити "надзусилля" та цілеспрямованість з її реалізації, що в майбутньому неминуче матиме позитивний результат.

Отже, психологія має обрати випереджувальну стратегію і попереджувати виникнення нових проблем та проявляти наперед готовність до їх вирішення. Видається, що орієнтація психології на духовну парадигму дозволяє реалізовувати якраз таку стратегію. У цьому плані необхідно здійснити методологічну і теоретичну рефлексію та здійснювати емпіричне дослідження духовних цінностей та вирішувати проблему гармонізації внутрішнього світу особистості як запоруки її благополуччя.

1. *Аткінсон М., Чойс Рає Т. Мастерство життя: внутрєння, динаміка розвитку.* – М.: Альтіна Паблішер, 2012. 455с.
2. *Джонсон Девід В. Соціально психологія: тренінг міжособистісного спілкування / пер. з англ. В. Хомика.* – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 276 с.
3. *Мур, Томас. Піклування про душу: як сповнити глибиною і сенсом щоденне життя / пер. з англ. Ольга Демиденко; за фах. ред. Дмитра Залєвського і Олега Фєшовця.* Львів: Видавництво "Астролябія", 2020. 448 с.
4. *Патрик Нулленс, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма* – К.: Книгоноша, 2015. 304 с.
5. *Пезешкиан Н. Психотерапия повседневной жизни* – М.: Прогресс, 1995. 384с.
6. *Савчин М.В. Духовна парадигма психології: монографія / Мирослав Савчин.* - К.: Академвидав, 2013. 224с.
7. *Савчин, М.В. Методологєми психології: монографія / Мирослав Савчин.* – К.: Академвидав, 2013. 224 с.
8. *Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки: Монографія.* – Івано-Франківськ: Місно НВ, 2008. 280с.
9. *Хокінс Д. Сила и насилие: скрытые мотивы человеческих поступков.* – СПб.: Весь, 2010. 386 с.

ШКОЛА СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ У МЕНЕДЖМЕНТІ: КЛЮЧОВІ ПОЛОЖЕННЯ

Соціальний менеджмент, який репрезентує наукова школа соціальних систем, бере свій початок із 70-х років ХХ століття – так званої ери соціальної науки. Ця школа тісно пов'язана зі школою поведінкових наук (з 50-х рр. ХХ століття), яка фокусується на вивченні людської поведінки та відносин. Своєю чергою, школа соціальних систем розглядає організації як соціальні утворення, що складаються з різноманітних груп людей. Важливо зауважити, що, з точки зору представників цієї школи, ідеться не просто про людей, які приймають управлінські рішення; організації являють собою процес комунікації під час прийняття відповідних рішень.

З огляду на це, школа соціальних систем акцентує на важливості й необхідності співпраці між членами групи для досягнення цілей організації. Її головний маркер полягає у фокусі на культурних факторах у роботі організацій, тобто аналізі взаємозв'язків між віковими, гендерними, етнічними, психологічними етс чинниками та продуктивністю праці. Відповідно, за своєю суттю означений підхід значною мірою є соціологічним, позаяк визначає характер культурних взаємовідносин різних соціальних груп і має на меті показати їх як цілісну систему. Причому, ідеться як про формальні відносини в межах організацій, так і про будь-які людські. Зважаючи на те, що школа соціальних систем акцентує на факторі співробітництва, одним із ключових завдань керівництва організацій є створення та підтримка гармонійної атмосфери між організаційними завданнями й цілями групи. Організація, таким чином, постає як кооперативна система, де кожне окреме управлінське рішення є комунікативною подією (актом). Для створення та збереження організації кожне нове рішення має бути пов'язане з попередніми (так звана системна пам'ять), а також забезпечити можливість прийняття подальших рішень.

Варто зауважити, що теорія соціальних систем не ставить питання про те, як приймаються рішення або що відбувається зі свідомістю індивідів, відповідальних за прийняття рішень (це, імовірно, було би завданням психології або когнітивної науки). Натомість, ідеться про інтерес до комунікації прийняття рішення, або типу комунікацій, що призводить до прийняття тих чи інших рішень.

Фундатором наукової школи соціальних систем був американський економіст і громадський діяч Ч. Барнард (1886-1961), який розробив теорію співробітництва. У своїй основоположній роботі «Функції керівника» Ч. Барнард зазначає, що сутністю будь-якої організації є кооперація, від якої залежить її «виживання». На його думку, організація постає як живий організм, що намагається вижити в умовах «ворожого» зовнішнього середовища. Відповідно, індивід погоджується на співпрацю з іншими з метою задоволення своїх біологічних та соціальних потреб, які він не в змозі задовольнити самотійно. З огляду на це, про організацію ми можемо говорити за умови виконання трьох параметрів: наявності індивідів, здатних і готових комунікувати; готовності індивідів зробити свій внесок у діяльність; бажання індивідів досягти спільної мети. Крім цього, організаціям, з точки зору Ч. Барнарда, притаманні два протидіючі моменти: творчість та лідерство. І хоча творчість є природним результатом співробітництва, роль лідера полягає в спрямуванні творчості в таке русло, яке максимально відповідатиме поставленим цілям і завданням організації.

З-поміж ключових положень наукової школи соціальних систем у менеджменті виділимо такі:

- організація є кооперативною системою, тобто передбачає співпрацю між різними групами;
- організація є культурною системою, що складається з різних груп людей, які співпрацюють між собою;

- організація, яка є соціальною системою, складається з різних груп людей, що працюють разом для досягнення тих чи інших цілей;
- система культурних взаємовідносин, у якій співпраця та командний дух необхідні для досягнення цілей організації;
- система культурних взаємозв'язків, яка передбачає кооперативну взаємодію ідей, сил, бажань та мислення групи людей;
- вивчення та аналіз концепції індивідуальної соціальної поведінки та поведінки групи, оскільки вона впливає на сферу управління;
- кооперативна система стає можливою шляхом вивчення поведінки людей у групах;
- соціальна система є цілим, що складається з різних частин (підсистем), які взаємопов'язані або взаємозалежні;
- організація як кооперативна система, яку складають індивіди, здатні спілкуватися між собою та готові зробити свій внесок у досягнення свідомої спільної мети;
- організація як система свідомо скоординованої діяльності двох або більше осіб;
- фокус на вивченні та аналізі культурних відносин та управління, що безпосередньо впливають на ефективність організації;
- співпраця між членами організації є основою ефективного управління;
- наявність взаємозв'язків між внутрішнім і зовнішнім середовищем та змінами;
- керівництво має встановлювати й забезпечувати гармонію між цілями організації та потребами, цілями та прагненнями індивідів, що складають організацію.

Крім цього, варто зазначити, що оскільки, з точки зору означеного підходу, організація є соціальною системою, управлінські рішення мають прийматися з урахуванням інтересів усіх груп, а не однієї привілейованої. Також у межах соціального менеджменту йдеться про наявність і використання як фінансових, так і не фінансових стимулів, які мають на меті заохочувати різні групи, що є частинами організації.

Таким чином, школа соціальних систем має соціологічне спрямування й підкреслює значущість вивчення групової та індивідуальної поведінки з точки зору культурних взаємовідносин в організації. Ключовою умовою ефективності організацій у межах цієї теорії є співпраця між членами групи. Утім, попри те, що школа соціальних систем є однією із сучасних наукових шкіл у публічному управлінні, її критикують за обмеженість – через фокус лише на соціальних відносинах, без урахування інших аспектів.

*Сідак Л.М., Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Сьогодні з жалем доводиться констатувати духовну кризу, яка охопила не тільки українське суспільство, а й сучасну цивілізацію взагалі. «Філософія постмодернізму, що прийшла на заміну «конструктивістським» філософіям минулого, «розмонтувала» сучасний світ до повної ідеологічної безструктурності, до безформності, до світоглядного розпаду, до відсутності зрозумілих істин» [1]. Втрата світоглядних орієнтирів викликала втрату й орієнтирів духовного розвитку, що проявилось як криза саморозвитку особистості на особистісному рівні та чисельні кризові явища у соціальному, економічному, політичному, природному, техногенному середовищі життєдіяльності людини. Криза духовності як наслідок кризи саморозвитку особистості обумовила втрату або послаблення звичних регуляторів соціальної, політичної активності, професійної діяльності тощо. І сьогодні зазначені регулятори «змінюються технологією, соціотехнікою, політтехнологіями» [1]. А це може означати тільки поступову втрату свободи особистості.

Отже, духовна криза, яка пов'язана з кризою саморозвитку особистості, втратою нею свободи і світоглядних орієнтирів безпосередньо погрожує життєвому середовищу людини. Відтак, виживання суспільства і людини потребує її подолання. Оскільки зрештою переважний загал рівняється на еліти, провідні верстви, то їй приділяти увагу слід насамперед формуванню особистості, вихованню духовності саме майбутньої еліти, тобто сучасних студентів. Тому формування особистості студента, його духовної культури разом із професійною підготовкою повинно стати одним із пріоритетних завдань закладів вищої освіти.

Втім, розділити завдання формування духовної культури і професійної підготовки неможливо, вони повинні виконуватися одночасно, в єдиному освітньо-виховному процесі, головною метою якого повинна бути особистість студента – майбутнього фахівця з високим рівнем професійної компетентності, професіоналізму, справжнього носія високої духовності. Тому педагог вищої школи повинен ставитися до особистості студента як до самоцінності, мети своєї діяльності. Але самоцінністю слід визнавати не особистість, яка вона є, а потенційно досконалу особистість, і саме на таку особистість орієнтувати студента. Усі інші ціннісні орієнтири педагога повинні бути вторинними стосовно цього основного орієнтира: і фахова підготовка, і педагогічна майстерність, і сам навчальний заклад – це все феномени, які мають підлеглу, вторинну цінність, тобто цінність-засіб.

Особистість – це феномен, наділений свободою, вона є суб'єктом свого буття. Тому студент, якщо головною метою педагогічної діяльності є формування досконалої, духовно багатой особистості, повинен сприйматися не як об'єкт, а як суб'єкт освітнього процесу. Відповідно, студент повинен стати співтворцем своєї особистості як майбутнього фахівця і представника майбутньої еліти. Це можливо лише за умови, коли у будь-якому епізоді навчально-виховного процесу насамперед мати на меті розвиток свободи особистості студента. Адже втрата особистості, як ми бачили, рівнозначна втраті духовності, а свобода особистості проявляється передусім у творчості. Отримання знань, формування навичок і розвиток творчої свободи – це два взаємопов'язаних завдання освіти, два «крила» освітнього процесу.

Якщо студент повинен бути суб'єктом освітнього процесу, то його роль у ньому визначальна, найбільш активна. Ця активність може проявлятися у наполегливості отримання знань, навичок, компетентностей, зокрема і додаткових, таких, що виходять за межі навчальної програми. Вона може проявлятися у відстоюванні своєї позиції, у самостійному підході до виконання навчальних завдань. Це вимагає відмови від шаблонів педагогічних прийомів і перевірки отриманих знань і навичок. Наприклад, не завжди доцільно вимагати того визначення понять, яке подавав викладач. Студент має право на пошук альтернативних шляхів чи методів вирішення проблемних питань. Тому доцільно давати студентові такі завдання, які б розкривали його творчий потенціал і сприяли реалізації внутрішньої, духовної свободи. Серед умов, що впливають на остаточне рішення, повинні бути ситуації морального вибору, конфлікту цінностей, аналізу перспектив подальшого перебігу подій.

Водночас відсутність шаблону не означає відсутності певних меж, канонів, моральних обмежень. А, як відомо, відсутність меж і умов – це шлях до бездуховності. Відсутність шаблонів не означає наявності цинізму, банальності, беззмістовності. Не завжди митцю можна все, «бо він так бачить». Інколи, якщо він «так бачить», то він ще не митець. Діяльність представників багатьох професій регулюється моральними кодексами або неформалізованими, але загально визнаними моральними нормами. Звичайно, кожен педагог в межах своєї спеціалізації повинен наполегливо і систематично подавати деонтологічні знання.

Духовність фахівця – це багатогранний феномен, який ґрунтується на системі ціннісно-сміслових та світоглядних орієнтирах, характерних для загальної і фахової культури. Інакше кажучи, духовні якості майбутнього фахівця – це сенсожиттєві орієнтири, інтегровані у професійну культуру. Формування ціннісно-сміслових орієнтирів студента

відбувається у процесі його активності у культурно-освітньому середовищі, взаємодії з товаришами, педагогами, структурними підрозділами закладу, під час отримання знань, проходження практики тощо. До цього процесу долучаються і культурно-виховні заходи. Звичайно, можна вимагати від студента, щоб він читав додаткову чи художню літературу, відвідував театри чи художні виставки. Але ефективність такого виховання буде дуже незначною, якщо студент не відчує потребу у духовному розвитку через, наприклад, художню культуру, мистецтво, потребу у формуванні і вдосконаленні загальної культури. А відчуті це він зможе саме тоді, коли буде залучений до самостійної творчої активності і самореалізації у навчально-освітньому процесі. Тобто студент повинен заохочуватися до загальнокультурного розвитку не стільки нагадуванням, скільки самою участю в освітньо-виховному процесі, перебуванням у культурно-освітньому середовищі навчального закладу.

У контексті формування духовно-освітнього простору важливим є використання можливостей міні-колективу, академічної групи, кімнати гуртожитку. Кожен міні-колектив має своє життя, у ньому виникають ті чи інші проблеми, стосунки, конфлікти тощо. Реагування на них потребує оцінки, аналізу, врахування інтересів, компромісів. А оскільки ці стосунки відбуваються навколо і з приводу навчального процесу, то вони безпосередньо і формують духовно-освітній простір. Слід пам'ятати, що у групі може скластися морально і духовно негативний (патологічний) мікроклімат: булінг, формування ворожо настроєних мікрогруп тощо. Звичайно, такі явища не сприяють формуванню духовності студента, яка б мотивувала його саморозвиток [2, с 22-25]. Тому педагогічний колектив (викладачі, куратори, працівники деканату) повинні сприяти створенню духовного мікроклімату в академічних групах. Слід також пам'ятати і враховувати психологічні особливості молоді.

У зв'язку з цим зрозумілою стає небезпека дегуманізації освіти, яка сьогодні набуває все більших обертів. Вона проходить у двох площинах: по-перше – це скорочення академічного навантаження загально гуманітарних навчальних дисциплін, по-друге – це зміна орієнтиру освітнього процесу на формування вузьких, спеціальних професійних знань і навичок.

Звичайно, застарілі курси філософії, культурології, соціології та політології, які ще декілька десятиліть тому вимагали від студента вивчення незрозумілих визначень, термінів, фактів історії філософії тощо мало впливали на формування духовної культури студента. Але мова йде про необхідність нових курсів, які б були адаптовані до світоглядних орієнтирів і духовного розвитку сучасної молоді, а головне – формували ціннісні орієнтири, які б ґрунтувалися на визнанні самоцінності людської особистості як потенційного суб'єкта абсолютної повноти буття. А відтак, і орієнтували б студента як представника майбутньої еліти на саморозвиток особистості і як засіб самореалізації, і як засіб подолання соціальних проблем. Покращенню духовного мікроклімату суспільства сприяло б і запровадження спецкурсів або окремих тем у курсах філософії, етики, які б розкривали самоцінність досконалості людської особистості, сутність саморозвитку тощо.

Гуманізація освіти означає також орієнтацію на формування гармонійно розвиненої духовної особистості, а не позбавленого ціннісних та світоглядних орієнтирів фахівця, яким легко маніпулювати, але якому складно самостійно визначитися у складній соціально-політичній чи економічній ситуації сьогодення. Вирішення цього завдання повинно включати виховання поваги до іншого як потенційного суб'єкта абсолютної повноти буття, непримиримості до власної недосконалості тощо. Гуманізація освіти передбачає встановлення мікроклімату шани і довіри в освітньому середовищі як «по вертикалі», у відносинах викладач-студент, так і «по горизонталі» – у відносинах між студентами. Тобто виховний процес повинен забезпечити не тільки подальший саморозвиток випускника, а й повноцінне духовне життя під час навчання. Гуманізація освіти також вимагає індивідуального підходу до кожного студента.

Таким чином, вихід з духовної кризи, яка охопила українське суспільство, яка є причиною багатьох проблем і небезпек, потребує подолання кризи саморозвитку особистості. Прислужитися цій меті може зміна організації навчально-виховного процесу,

яка б дозволила виховувати не просто випускників вищих навчальних закладів, а майбутню еліту, духовно розвинених особистостей, духовна культура яких гармонійно інтегрована у професійну культуру. Така реформа вищої школи може бути коротко охарактеризована як гуманізація освіти.

1. *Кремінь В. Філософія людиноцентризму у контексті проблем освіти режим доступу. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/hummed/2006/txt/06kvkpo.php>*
2. *Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.*

Скальська Л.О., Горбачов В.О., Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

СТРАТЕГІЯ УСПІШНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ

У сучасному світі інформаційні технології дедалі активніше застосовуються у різних сферах діяльності, видозмінюючи їх і надаючи соціальному та людському розвитку нових якостей, сенсів та вимірів. Застосування сучасних інформаційних технологій в управлінні є одним з головних інструментів ефективності бізнесу. Мета застосування управлінських інформаційних систем полягає в тому, що б упорядкувати інформаційні потоки, надати ефективний доступ до даних менеджерів усіх рівнів для прийняття мотивованих управлінських рішень [1].

Ефективним засобом підвищення конкурентоспроможності компаній і одним з визначальних чинників їх успіху на світових висококонкурентних ринках є обґрунтована і адекватна ринковим умовам стратегія діяльності компанії, яка не тільки визначає її пріоритетні стратегічні цілі, а й в умовах мінливих зовнішньоекономічних умов встановлює відповідні правила прийняття управлінських рішень, які забезпечують високий рівень досягнення цих цілей, і головним інструментом при цьому виступає міжнародний маркетинг, стратегії якого дозволяють компаніям успішно функціонувати на світових висококонкурентних ринках[2].

Успіх будь-якої діяльності залежить від вміння її виконувати. Це стосується кожної виробничої роботи, письма, читання, гри на музичному інструменті, педагогічної, спортивної діяльності тощо [3]. Отже, вміння – це готовність людини, що ґрунтується на знаннях і навичках, успішно виконувати певну діяльність.

Важливим аспектом у життєдіяльності колективу, знання якого має практичне значення для кожного, хто працює з людьми, є міжособистісні стосунки в групі. У структурі сформованих груп чітко виявляються ієрархії статусів їх членів, що визначаються різними соціальнопсихологічними чинниками. Найпопулярніші з них входять до підгрупи лідерів [4].

Дослідники виділяють структуру професіоналізму у вигляді узагальненого й абстрактного поняття з визначенням конкретного прояву даного феномена в розвитку професіонала, тобто суб'єкта-діяча. Тобто, розрізняють професіоналізм діяльності й професіоналізм особистості.

Професіоналізм діяльності – якісна характеристика суб'єкта праці, що відбиває високу професійну кваліфікацію й компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок і вмінь, у тому числі заснованих на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами й способами вирішення професійних завдань, що дозволяє здійснювати відповідальність із високою й стабільною продуктивністю.

Професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта праці, що відбиває високий рівень розвитку професійно важливих і індивідуально-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, високий рівень креативності, адекватний рівень вимог, мотиваційну сферу й ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток [5].

На ефективність психологічного супроводу бізнесу впливає низка чинників, серед яких важливу роль відіграють знання про специфіку діяльності та індивідуальні особливості

особистості бізнесмена. Так, за сучасними даними, ідеальна успішна людина – цілеспрямована, товариська, розумна, матеріально забезпечена, відповідальна. Характеризуючи ідеальну успішну людину, акцентується на особистісних характеристиках, на способах досягнення успіху, а не на конкретних результатах діяльності та інших виявах успіху [5].

Образ реально успішної людини охоплює: матеріальне забезпечення, благополучну сім'ю, кар'єрний ріст, досягнення поставлених цілей, наявність престижної роботи, високий соціальний статус, наявність дітей, статус керівника, власний бізнес. Основними критеріями оцінки успішної особистості в реальній ситуації частіше є зовнішні, соціально значущі досягнення. Цей факт пояснюється тим, що зовнішні показники об'єктивно доступніші для особистості, що суттєво скорочує процес соціального пізнання, інтерпретації дійсності та віднесення конкретної людини до певної групи.

Низка сучасних вітчизняних дослідників ґрунтовно представили типологію уявлень про успіх залежно від типу відповідальності: 1. Оптимально відповідальний тип особистості пов'язує успіх і умови його досягнення з внутрішніми особистісними ресурсами – умінням брати на себе відповідальність, реалізовувати власні здібності та можливості у процесі досягнення поставлених цілей, незважаючи на труднощі. 2. Люди виконавчого типу пов'язують уявлення про успіх і успішну особистість із домінуванням зовнішніх, соціально-визнаних критеріїв. Умовами досягнення успіху виступають зовнішні чинники (везіння, сприятливий збіг обставин) та особистісні ресурси, що забезпечують успіх у разі відсутності зацікавленості та добровільності в діяльності (старання, терпіння). 3. Для представників ситуативного типу успіх – це досягнення поставлених цілей, сприятливий збіг обставин, суспільне визнання. Вони частіше дають загальноприйняте визначення успіху, яке не відрізняється оригінальністю і своєрідністю. 4. Особи егоїстичного типу в своїх уявленнях про успіх й успішність залежні від значущої для конкретної особистості сфери або ситуації життєдіяльності. 5. Функціональний тип відповідальності характеризується тим, що у змісті уявлень про успіх та успішність і умов його досягнення в осіб цього типу домінують зовнішні, соціальні, критерії, що демонструють відсутність самостійності, усвідомленості в разі їх формування, бажання діяти вимогливо за зразком, відповідно до інструкції [4].

Успіх компанії ґрунтується на взаємній довірі й відповідальності між керівником і підлеглими, завдяки яким вони й стають лідером і послідовниками. Лідер будує свої відносини з послідовниками на основі авторитету та впливу, а не влади та примусу, вказуючи глибоку зацікавленість у розвитку потенціалу кожної особистості [1]. Лідер мобілізує послідовників, надихаючи їх яскравими образами майбутнього, ініціюючи зміни (індивідуальні й організаційні), які через засоби комунікації, корпоративну культуру, командну роботу та делегування повноважень послідовниками роблять їх активними агентами трансформацій, провідниками лідерства й, урешті-решт, лідерами.

1. Бабій І. Формування творчих якостей майбутніх працівників сфери обслуговування у процесі рідномовної підготовки / І. Бабій // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 4. – С. 69–79. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2014_4_10 (дата звернення 03. 10. 2020). – Назва з екрана.
2. Жигайло Н. І. Економічне мислення в реалізації проектування професійного становлення управління / Н. І. Жигайло, А. М. Куса // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна. - 2015. – Вип. 1. – С. 68–78. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2015_1_10 (дата звернення 03. 10. 2020). – Назва з екрана.
3. Жигайло Н. І. Психологічні особливості досягнення успіху в бізнесі та кар'єрі / Н. І. Жигайло // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна. – 2017. – Вип. 1. – С. 88–97. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2017_1_12
4. Жигайло Н. І. Психологія особистісного та духовного зростання лідера / Н. І. Жигайло, Р. І. Карпінська // Психологічний часопис. – 2019. – № 1 – С. 57–77 – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2019_1_6
5. Жигайло Н. І. Психологія професійного і духовного становлення керівника [Електронний ресурс] / Н. І. Жигайло, Р. І. Карпінська // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип. 24. – С. 228–239. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_24_22

«НОМО MYSTICUS» І «НОМО AUTOTRORNIC» В СУЧАСНІЙ ЕКОЦЕНТРИЧНІЙ ПАРАДИГМІ

Пошуки шляхів виходу з екологічної кризи не локалізовані сьогодні в межах однієї наукової сфери, але охоплюють велику кількість галузей науки і мають тенденцію до розширення. Загалом всі пропонувані способи подолання екологічної кризи можна умовно розділити на два напрями (або підходи) «гуманітарний» і «природничо-науковий». Аналіз цих підходів в ракурсах антропологічному та освітньому становить мету цієї роботи.

Так, природничо-науковий (або технологічний) підхід до вирішення екологічної проблеми, включає такі напрями:

- вдосконалення екотехнологій, екологізація виробництва на основі подальшого розвитку природознавства і його втілення в техніці, технології, інженерії. Про цей напрям думки і діяльності В. Курашов справедливо зауважує: «якщо ідеал безвідходного виробництва буде здійснений, чи буде воно дійсно екологічно “чистим”? З багатьох причин - ні! При його створенні буде змінений природний рельєф і ландшафт з непередбачуваними наслідками; на його будівництві будуть застосовані матеріали (цегла, бетон, сталь і сплави, барвники, герметики тощо), вироблені, безумовно, на екологічно “брудних” виробництвах; це виробництво буде споживати теплову та електричну енергію, що отримується на теплових, атомних, гідроелектричних станціях, які не є екологічно чистими» [1, с. 33];

- досягнення автотрофного (незалежного від природи) існування людини. Мабуть, екологічна проблема в такому випадку перестане нас турбувати через відсутність земної біосистеми як такої (будучи незалежним від природи, людина навряд чи стане піклуватися про її збереження). Крім того, щоб така «автотрофна» людина дозволила природі розвиватися за її власними законами, не зазіхаючи отримати з неї вигоду (і тим самим порушити екобаланс), вона повинна бути надзвичайно моральною, високодуховною істотою, чого природничо-науковий підхід якраз-таки і не вимагає. Навпаки, автотрофне існування можливо в разі кардинальної зміни самої людини і перетворення її в кіборга, машину, робота, постлюдину. Чи буде процес створення роботів і подальше їх автотрофне існування екологічним?

Гуманітарний підхід до вирішення екологічної проблеми в широкому розумінні полягає в зміні світогляду людини, культурної парадигми в напрямку постійного і повсюдного врахування природного чинника, а також ціннісне ставлення людини до навколишнього природного середовища. Серед його напрямів:

- deep ecology (глибинна екологія), запропонована норвезьким філософом Арне Нейссе (Arne Naess) в 1973 р. пропонує, фактично, повернення до пантеїзму. Вважається, що процвітання людського життя і культури можливо лише при істотному зменшенні кількості населення, що, безумовно, ставить під сумнів цивілізаційні уявлення і досягнення, пов'язані з людською свободою, правом на життя, індивідуальним і ненасильницьким вибором життєвої стратегії тощо;

- філософія органіцизму А. Уайтхеда. У світлі цієї концепції неорганічна матерія «підтягується» за рівнем і статусом до живих організмів, і, отже, вимагає відповідного до неї ставлення. Весь світ постає не машиною, а організмом. Звісно ж є важливим зазначити, що засвоєння такої філософії вимагає, знову-таки, наявності високих морально-етичних характеристик у переважній більшості представників людського роду. На жаль, в сучасному світі далеко не завжди спостерігається гуманне і шанобливе ставлення навіть до людини. Якщо ж одухотворені істоти звести до рівня неживих (з теорії Уайтхеда, логічно, можна вивести і зворотний процес), то ми ризикуємо втратити всі цивілізаційні досягнення;

- філософія холізму Я. Сметса, яка спирається на принцип, що ціле більше простої суми своїх частин і не може зводитися до них. Виходячи з цього, всі частини

органічної і неорганічної природи важливі остільки, оскільки вони представляють ті чи інші сторони, функції цілого, тобто важливі як такі. Цей підхід, фактично, зрівнює людину, тварин, рослини й інші, неорганічні частини Всесвіту як цілого;

- гуманітарний підхід до вирішення екологічних проблем часто стикається з паранауковими, окультними, традиціоналістськими або язичницькими уявленнями про природу і людину. Основною ідеєю тут є уявлення про одухотвореність всього існуючого (гілозоїзм), що виражається в поняттях «духовний зв'язок зі світом», «екологія душі», «екологія духу», «простір культурного серця» тощо. Часто живильним ґрунтом для таких уявлень і формулювань стає концепція ноосфери В. Вернадського.

Вимога духовного зв'язку зі світом може бути реалізована в разі визнання, що сам по собі світ є духовним. Духовність не може побудувати духовні відносини з бездуховністю. Чи є навколишній світ духовним? З точки зору сучасного природознавства світ духовним не є. З точки зору язичництва, так званої природної релігії, пантеїзму - все повно богів, або світ і є богом, тобто світ духовний. З точки зору християнства - світ сповнений благодаті (Духа Святого), але не духовний. Він приймає, а не генерує духовність. Тому духовні відносини зі світом можна будувати, тільки попередньо побудувавши їх з Богом як джерелом духовності для світу і людини.

Говорити про духовність в абсолютно безрелігійному контексті видається безглуздим. Заперечення існування Бога робить спірним і недоречним, перш за все, вживання понять «дух», «душа». Може йтися про свідомість, психіку, світогляд, людські якості і здібності, але не про духовність. Використання поняття «духовність» в безрелігійному контексті - це спроба компенсувати одновимірною-матеріальною розуміння людини. Не випадково в СРСР, державі, де офіційною доктриною був матеріалізм і воєвничий атеїзм, слово «духовність» практично не вживалося (замінювалося поняттям «ідейність»), розумілося з розряду «попівських» термінів і, фактично, було під заборону.

Достатня кількість сучасних вчених, досліджуючи поняття «духовність», виокремлюють такі її компоненти як знання та його види, спосіб світоглядної орієнтації, моральні та ціннісні орієнтири [2, с. 4-5]. Слід зазначити, що в таких судженнях є очевидним ототожнення духовності зі світоглядом як таким. Наявність певних знань та ціннісних орієнтирів властива всім людям, тому такий ракурс розуміння духовності не дає нам можливості відокремити її від «не духовності».

У переважній більшості випадків «позарелігійна» або світська духовність є індивідуально підібраним поєднанням (еклектикою) з постулатів і вчень відомих релігій, або ними опосередковано інспірована, відрізняється непослідовністю, несистемністю, фрагментарністю. Провідним принципом її конструювання виступає індивідуальна воля носія / творця такої «духовності», його / її самостійно підібране поєднання компонентів, цінностей, ідей. Тобто не причетність Божеству, а конструювання «божества» під себе. Така псевдодуховність не може підняти її носія / автора, вивести його на більш високий духовний рівень, бо при конструюванні свого світогляду він орієнтувався на себе і залишився в межах себе.

Заклики релігійних діячів до повернення до християнських уявлень про відносини з природою для багатьох видаються неможливим через сучасний рівень розвитку природознавства (що нібито автоматично зводить християнське вчення на рівень казок) і прийняття концепції Л. Уайт про християнство як джерело сучасної екологічної кризи [3]. Загалом уявлення про «неекологічність» і, відповідно, «винність» християнства суперечливі і їх можна звести до таких основних контроверсійних положень:

- християнство перешкоджало розвитку науки в Середньовіччі, АЛЕ воно виділило людину з природи, тож сприяло появі опозиції «суб'єкт / об'єкт», подальшому вивченню природи, розвитку природознавства, розвитку науки загалом;

- християнство принижує людину, ставлячи її нижче за Бога і називаючи ество людини занепалим, гріховним, АЛЕ, в той самий час, християнство є занадто антропоцентричним, ставлячи людину вище за всіх земних істот (АЛЕ сам по собі

антропоцентризм епохи Відродження, гуманізм, оцінюється надзвичайно позитивно, протиставляється негативно оцінюваному теоцентризму Середньовіччя, вважається позитивно-поворотним моментом в історії європейської цивілізації);

- християнство виховує в людині релігійність, церковність, а не справжню духовність. Альтернативою цьому є позарелігійна духовність, АЛЕ вона складається як мозаїка з елементів різних релігійних систем;

- християнство говорить, що людина гріховна і їй потрібно боротися зі своїми пристрастями, в той час як світська наука пропонує всі ці пристрасті і вади (гнів, образа, гордість, ревнощі тощо) вважати природними проявами людської психіки, АЛЕ сучасна людина ПОВИННА змінитися, стати екологічною, стати ноосферною, динамічною, автотрофною тощо бо вона не може більше залишатися незмінною з ходом НТП, розвитком інформатизації, комп'ютеризації, робототехніки тощо.

Слід підкреслити, що не християнство (і не інша релігія), а саме природознавство Нового часу (на своєму класичному етапі) і дарвінізм «звільнили» відносини людини зі світом природи від морально-етичної складової. Адже недолік саме цієї складової в роботах багатьох авторів вважається основним фактором, що вплинув на виникнення сучасної екологічної кризи. Слід погодитися з висловом В. Курашова: «Без залучення релігійного світорозуміння і релігійної моралі поширений заклик до збереження Природи і Життя на Землі не знаходить переконливих підстав в “храмі” чистої науки (незважаючи на свою очевидність з точки зору здорового глузду)» [1, с. 35].

Таким чином, проведений вище аналіз унаочнює низку моментів, а саме:

- неможливо і далі розвивати природознавство, засноване виключно на матеріалістичних засадах, і вибудувати при цьому екологічні, суб'єкт-суб'єктні відносини з природою;

- реалізація лише природничо-наукового підходу до вирішення екологічних проблем позбавить не людську цивілізацію від цієї кризи, а Землю від людства, бо людина буде замінена іншим актором - постлюдиною, кіборгом, машиною;

- необхідними є прагнення і активні дії по збереженню біологічного та культурного різноманіття; одноманіття то є смерть, різноманіття ж є життям.

1. Курашов В.І. *Экология и эсхатология. Вопросы философии*, 1995, № 3, с. 29-36.

2. Черникова Н.А. *Духовность человека в контексте экологической культуры. Автореферат дисс...кандидата философских наук. Ставрополь, 2006. 24 с.*

3. White L. *The historical roots of our ecological crisis. Science*. 1967. № 155. p. 1203–1207.

*Сновидович І.Г., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

LIFELONG LEARNING – ПЕРЕДУМОВА УСПІХУ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Важливою передумовою для активного життя в сучасному суспільстві є швидка адаптація до змін та нової інформації, а також постійне навчання і розвиток. Такий підхід вже давно використовують провідні топ менеджери міжнародних корпорацій, які досягли хороших кар'єрних та фінансових успіхів. І загалом тут не йде мова лише про навчання у навчальних закладах чи бізнес школах. На сьогоднішній день у час активного онлайн середовища є багато можливостей переглядати та долучатися до різноманітних онлайн курсів, тренінгів, семінарів, конференцій. Звичайно важливо приділити достатньо часу щоб дізнатися хто є організатором такого виду навчання, переглянути відгуки і рекомендації, а також джерела фінансування та матеріали, які будуть опрацьовуватися. Адже дуже важливо не забувати про критичне мислення та вміння аналізувати інформацію. Ці навички дають змогу не розгубитися в інформаційній просторі, не піддатися маніпуляціям, а також

допомагають приймати виважені рішення та відстоювати їх. Також критичне мислення допомагає вам у пошуку нових шляхів та можливостей вирішення проблем.

Варто зазначити, що термін «Lifelong Learning» українською він звучить як «навчання впродовж життя» вперше почали використовувати британські вчені на початку 20 століття. А на сьогоднішній день згадана навичка вважається однією з ключових навичок відповідно до Рамкової програми ЄС щодо оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя [1]. Основні компетенції та навички, які були зазначені у програмі, в основному спрямовані на створення засад і можливостей для досягнення рівноправних і більш демократичних суспільств. Вони сприяють забезпеченню всебічного і сталого розвитку, соціальної єдності та подальшого спільного розвитку демократичної культури у європейському просторі.

Реалізація концепції навчання впродовж життя сприяє адаптації особистості до соціально-економічних умов, що постійно змінюються, дає змогу зняти соціальну напруженість у суспільстві, допомагає людині досягти життєвого успіху, тому що безперервна освіта і самоосвіта – основні чинники побудови людиною успішної професійної кар'єри [2]. Також важливо зазначити, що у сучасному суспільстві вже чітко простежується тенденція та усвідомлення того, що якісний соціально-економічний розвиток суспільства та держави загалом залежить від рівня освіти громадян. І загалом у сучасному суспільстві той факт, що людина продовжує постійно навчатися, розвиватися та взаємодіяти посилює зв'язок, співпрацю у напрямку взаємозбагачення загальнолюдських цінностей.

Вміння та бажання навчатися впродовж життя – це свого роду усвідомлений цілеспрямований процес, який поєднує у собі можливості особистісного розвитку і навчання використовуючи напрямки формальної і неформальної освіти у будь-якому віці. Таким чином, саме здатність особистості до навчання впродовж життя є шляхом активного засвоєння нового соціального досвіду, а сукупність її дій у той же час забезпечує її культурну ідентичність, соціальну компетентність, толерантність, здатність до самостійного засвоєння знань і вмінь [3].

Дуже цінним напрямком отримання знань у сучасному світі є самоосвіта або, так звана, інформальна освіта. Оскільки формальна та неформальна система освіти загалом здобувається відповідно до освітніх ліцензованих програм та освітніх програм закладів освіти і передбачає досягнення здобувачами освіти заздалегідь визначених результатів навчання та присвоєння освітніх кваліфікацій. А згадана інформальна освіта передбачає самоорганізоване навчання та здобуття особою певних компетентностей і знань, зокрема під час повсякденної професійної діяльності чи громадської діяльності. Таке навчання не обов'язково є цілеспрямованим та структурованим, проте, однозначно сприяє розширенню професійних знань та навичок і є однією з ключових компетентностей особистості. Важливим також є той факт, що на сучасному ринку праці щораз більше є затребувані фахівці, які освоїли навички та знання і можуть працювати у суміжних напрямках. Також продуктивним є і сам процес навчання чомусь новому, а це нові знайомства, спілкування та можливість глянути на себе зовсім з іншого боку.

Отож, підсумовуючи варто зазначити, що загальний принцип навчання впродовж життя - це свого роду інвестиції у розвиток сучасної людини, її знань, вмінь та досвіду. І основне завдання – це надати можливість у будь-якому віці отримати нові і такі необхідні знання. У час глобальних змін, цифровізації та визнання навички щодо навчання впродовж життя, як однієї з важливих, то освіта протягом життя у розвинених країнах тепер вважається дуже важливим напрямком. Продовжувати навчатися можна у різний спосіб, важливо лише критично аналізувати отриману інформацію та обрати одну із форм, що вам підходить: формальна освіта, неформальна освіта, а бо ж інформальна освіта.

Навички та саме бажання до навчання має закладатися ще з самого дитинства, а точніше із молодшої школи. Інформація та матеріали мають подаватися цікаво, спонукати до роздумів та аналізу, а також до пошуку інформації. На сьогоднішній день навчання нам потрібне не лише для того щоб дізнатися щось нове, а також для того, щоб вміти знайти

потрібні для нас знання і знати, як правильно вчитися. І сам процес навчання має бути орієнтований на індивідуальні потреби кожного. Особливо у час кризи чи невизначених ситуацій не варто панікувати та загадувати, яке майбутнє нас чекає, а трохи проаналізувати ситуацію і скласти план свої подальших дій про те, як вам розвиватися далі. Які знання та навички вам варто набути щоб ефективно рухатися далі у напрямку розвитку своєї кар'єри та професійного розвитку. А необхідна навичка навчання впродовж життя вже стала реальністю і в майбутньому її значення буде постійно зростати. Критичне мислення, ефективна адаптація до швидких змін та аналіз інформаційних матеріалів допоможуть якісно освоювати необхідні навички щоб досягати успіху.

1. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>.
2. Маркозова О. О. 2016. Навчання впродовж життя – необхідна передумова досягнення життєвого успіху людини. Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія : Політологія. № 2. - С. 198-205. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/yniuaup_2016_2_19
3. Ніколенко Л. Т. 2017. Освіта впродовж життя: вміння вчитися - ключова компетентність педагога. Імідж сучасного педагога. № 7. - С. 5-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2017_7_3
4. Жигайло Н.І. 2019. Психологія особистісного та духовного зростання лідера Психологічний часопис. №1. - С. 57-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2019_1_6.
5. Жигайло Н. І., Кохан М.О, Данилевич Н.М. 2019. Психологія бізнесу та управління: навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 308 с.

Столяренко Ол.В., Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського,
Столяренко Окс.В., Вінницький національний технічний університет

АКАДЕМІЧНІ ЦІННОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Виклики нашого часу, сучасні тенденції інформатизації та глобалізації суспільства спонукають до зміни у підготовці педагога нової генерації, тому ми звертаємося до морально-етичних цінностей, що покладені в основу формування напрямів, мети та сутності професійної підготовки учителя.

Цінності педагогічної професії – це основа процесу становлення майбутніх учителів. Науковці визначають їх особистісне значення (І. Бех, Є. Климов), культурне (В. Гриньова, Е. Савченко), соціальне (П. Златін, Т. Бутківська). І. Зязюн наголошує на універсальності цінностей педагогічної професії та їх важливості. Такі цінності, як відповідальність та обов'язок для учителя мають позаісторичний характер (І. Бех, Г. Васянович, Є. Зеленов). До них додають честь і гідність (Б. Бадмаєв, К. Вентцель, В. Рибалка), справедливість (Б. Бадмаєв, І. Бех), авторитет (Б. Бадмаєв, А. Макаренко, К. Ушинський), любов (Б. Бадмаєв, Г. Волков, А. Реан, Н. Бордовська, С. Розум, Е. Фромм).

Морально-етичні цінності педагогічної професії для майбутнього учителя є абсолютними, оскільки вони не тільки задовольняють особистісний розвиток і поширення людяності у соціумі, а й забезпечують моральний прогрес суспільства. В них відображається особистісний, культурний, соціальний сенс.

Педагогічний авторитет, пов'язаний із професійною честю та гідністю учителя, серед цінностей педагогічної професії посідає важливе місце. Останнім часом в організації педагогічного процесу важливу роль відіграє позиція лідера (від англ. leader – «ведучий, керівник»). У взаємодії вихователя і учнів, Л. Вольтман стверджує, що педагог має вести дитину до розвитку та свободи. При цьому вихователь виступає у ролі помічника [3, с. 312]. У дослідженні ми протиставляємо педагогічний авторитет різним проявам тиранії, що виражаються через прояви честолюбства, прагнення до влади, образи, адже людина, наділена

ними, самостверджується за рахунок інших, сама порушує свою внутрішню рівновагу. Досягнення педагогічного авторитету відбувається завдяки чотирьом взаємопов'язаним функціям. Першою визначена функція професійної компетентності, яка здобувається під час професійної підготовки і має виявлятися не тільки у викладанні навчального предмету, а й під час розв'язання проблем морально-етичного характеру. Саме тому у вчителя має бути сформована моральна компетентність, яка виявляється у здатності адекватно оцінювати власні почуття та вчинки, у мистецтві спілкування з учнями різних категорій, умінні визначати морально-етичні проблеми та спрямовувати зусилля на їх вирішення. Не менш важливою для вчителя є обізнаність із особливостями логіки морально-етичних суджень, знання моральних звичок, переваг і недоліків вихованців. Друга функція – діагностична: вчитель визначає не тільки зовнішню, а й глибинну проблему в ситуації, яка може бути прихованою, але потребує морально-етичного розв'язання. Третя функція – пропонування: вчитель пропонує варіанти вирішення проблеми морально-етичного характеру, тобто спрямовує моральні дії (конкретні моральні вчинки) на розв'язання проблемної ситуації в інтересах особистості або учнівського колективу, групи. Четверта функція – мобілізаційна: вчитель має запевнити особистість або учнівську групу у правильності визначеної ним проблеми морально-етичного характеру і запропонованих варіантів її розв'язання. Але при цьому вчитель не може нав'язувати свою думку у певному колективі, якщо мова йде про інші національні цінності окремої дитини, які не є загальноприйнятими, а саме: вірування, традиції, звичаї, святині, символи, заповіді різних конфесій. Ця умова гарантує створення сприятливих умов для розвитку суспільної моралі, злагоди і співробітництва всіх учасників освітнього процесу незалежно від світогляду чи віросповідання.

Учитель здійснює психолого-педагогічний вплив на моральну свідомість та поведінку, оскільки наділений авторитетом самими вихованцями та їхніми батьками або особами, що їх замінюють. При цьому учні (або неформальні лідери їхнього колективу) добровільно передають учителю частину своїх владних повноважень, підтримують його морально-етичне рішення, адже вчитель для них є ідеалом мудрості та справедливості.

Для педагогічного авторитету як цінності педагогічної професії на перший план висувається необхідність формування таких моральних якостей, як толерантність (від лат. *tolerantia* – «терпимість») [8], чесність і благородність особистості (особистісне значення); на другий – персональна відповідальність перед учнями, їхніми батьками, усім суспільством (соціальне значення) за реалізацію ухвалених морально-етичних рішень. При цьому обов'язковим для педагогічного авторитету є врахування морального плюралізму у діалозі з суспільством, яке просувається в прогресивному розвитку через вирішення проблем морально-етичного характеру (культурне значення), відмова від авторитаризму та тиранії, психологічного насильства тощо (універсальне значення).

Роль моральної відповідальності як головної категорії педагогічної професії важко переоцінити. Моральна відповідальність педагога зберігає притаманний їй традиціоналізм, тому залишається однією із найбільш важливих цінностей. Питанням моральної відповідальності багато уваги приділяв В. Сухомлинський. Він підкреслював, що прагнення до свободи й самостійності без високо розвиненого почуття обов'язку перетворюється на розбещеність і недисциплінованість, а сваволя починається там, де порушується гармонія відповідальності й свободи. При цьому В. Сухомлинський уважав, що в педагогічній діяльності вчитель має постійно пам'ятати про багатство моральних взаємин, спільне задоволення духовних потреб [7]. Отже, сформована належним чином моральна відповідальність допомагає педагогу здобути більшу довіру серед учнів та їхніх батьків, ніж представникам інших професій. Моральна відповідальність педагога є конкретним виявом високої морально-етичної культури особистості, важливим етичним принципом забезпечення якості виховного процесу. Одночасно вона виступає і правовою, і психологічною категорією. Так, теоретико-методологічний аспект морально-правової відповідальності педагога висвітлено у монографії Г. Васяновича [2], питання про відповідальність як психолого-педагогічну категорію розкрито у праці Ю. Сичевського [6,

с. 178]. Моральна відповідальність педагога ґрунтується на нормах суспільної моралі (соціальне значення). А також виступає результатом особистісного морально-етичного ставлення до оточення, прискіпливої оцінки особистості відповідно до ustalених моральних норм (особистісне значення). Моральна відповідальність педагога, перебирає на себе функції захисту і розвитку дітей та учнівської молоді (культурне значення), що виступає її недвозначною заслугою, обґрунтовує моральні вчинки та доцільність поведінки з раціональної позиції як для особистості вихованця, так і для оточення (універсальне значення).

Центральне місце серед цінностей педагогічної професії посідає любов до вихованців. У повсякденному спілкуванні слово «любов» сприймається як любов-пристрасть, що має почуттєвий (сердечна залежність, немотивована прихильність), платонічний (еротизм, бажання та прагнення до тілесного задоволення) та духовно-карикативний (милість, милосердя, блаженство, жалість, співчуття) компоненти. При цьому у поняття «любов-пристрасть» іноді вкладається і нігілістичний компонент (страждання, обман, хворобливий стан).

Концепт педагогічної любові визначають почуттєвий, духовно-карикативний та андрогінний (взаємодоповнення, розуміння, відповідність, гармонія) компоненти. Специфіка педагогічної любові, на відміну від любові-пристрасті, полягає у тому, що в ній плотський і нігілістичний компоненти відсутні. У такому випадку прагнення до блага самого вихованця стає ціннісним центром для вчителя, адже гармонійне поєднання андрогінного, почуттєвого та духовно-карикативного компонентів забезпечують безкорисливість і дієвість такої цінності, її пріоритет у педагогічному спілкуванні, відчуття задоволення від отриманих позитивних результатів виховного впливу.

Саме любов, вважає В. Булгаков, вирішує усі протиріччя та становить найбільше благо для людини [1, с. 33]. Любов, за В. Франклом, це єдиний спосіб повного розуміння іншої особистості, її сутності, і тільки за допомогою духовного акту любові у людини виявляється здатність бачити суттєві риси й властивості іншої особистості, розкривати її потенціал, уміння створювати умови для її повноцінного розвитку. Така позиція зумовлена тезою про те, що людина не прагне до моральної поведінки, вона приймає моральне рішення у кожному конкретному випадку для здійснення вчинку [10, с. 242-260]. Але, не зважаючи на велику кількість ідей, як підкреслює Т. Гомонова, сьогодні не виділяється як особливо важливе завдання виховання педагогічної любові, без якої моральна та педагогічна культура неможливі. При цьому автор розглядає поняття педагогічна любов як складне якісне, інтегральне, особистісне утворення, що включає емоційно-почуттєве й раціонально-розумне начала [4, с. 3-5].

Звернемо увагу на те, що існує декілька класифікацій та типів етичних теорій, зумовлених розвитком етики як науки, активним процесом її збагачення та засобами її теоретичного осмислення. Серед класифікацій у дослідженнях ми виділяємо такі: традиційна та сучасна етика; нормативна та теоретична етика; наукова, релігійна, професійна етика. Типи етичних теорій, у свою чергу, поділяються із урахуванням особливостей самої моралі, – перший тип етичних теорій об'єднує ті, що орієнтовані на джерела моральності, тоді, як другий тип орієнтований на трактування морального ідеалу. Також існує ряд етичних шкіл, серед яких – декілька напрямків, а саме: позитивістський напрямок – метаєтика, школа лінгвістичного аналізу та ін.; антропологічний напрямок – релігійна, еволюційна, екзистенціальна, гуманістична, етика психоаналізу, етика ненасилля та ін.; глобальна етика – екологічна етика, біоетика, «жива» етика та ін.

Кожний із цих напрямків має свою специфіку, і для усвідомлення майбутніми учителями на глибинному рівні відповідних цінностей педагогічної професії, пов'язаних із вихованням морально-етичної культури, вважаємо за доцільне не обмежуватися переліком цих напрямків, або виділенням одного з них з будь-яких позицій основних форм світосприйняття (міфологічна свідомість, релігійна свідомість, ідеологічна свідомість), а представити у регуляторах моральної свідомості і моральної поведінки особливості за

різними моделями освітніх систем. Важливо, на наш погляд, для майбутніх учителів усвідомити, як, використовуючи критичні або генетичні моральні судження, зробити плідним процес самовиховання, як набути, користуючись ідеями, що виражають у теоріях етики педагогічне та організаційне значення, джерела для прогресивного морально-етичного виховання дітей та учнівської молоді в сучасних умовах.

У різні періоди розвитку України ставлення до цінностей педагогічної професії в освіті залежало від стереотипів, які переважали у суспільстві та стимулювалися догмами, настановами, різними формами повчань. Але, досліджуючи історичні аспекти трансформації освітньої системи, спостерігаємо, як за будь-яких умов концепції виховання у вищій школі залежали від орієнтації системи освіти на цінності суспільства – авторитарні або демократичні.

Внаслідок пошуку бази для морально-етичного виховання особистості та суспільства виділилися основні чотири типи моделей освітніх систем (тоталітарна, прагматична, раціональна, відкрита), які пов'язують із політичним устроєм того чи іншого суспільства [5].

Тоталітарні моделі упродовж розвитку освіти неодноразово впроваджувалися у багатьох державах. Незважаючи на відмінності, позитивним є те, що завжди спостерігається чітка позиція владних структур щодо формування у всіх учасників освітнього процесу необхідних моральних якостей. Справедливість педагога, на яку орієнтувались прихильники такої моделі, втрачала своє значення і міру, що призвело до ідеологічної залежності, жорсткої орієнтації змісту освітніх і виховних технологій на забезпечення суворого («справедливого для всіх» та нетерпимого до інших) контролю та інспектування освітнього процесу політичною владою, переважанням колективних цінностей над особистісними.

Прагматична модель освіти характерна для різних країн світу. Політична влада, промисловці, фінансисти й інші представники суспільства, які прагнуть до швидкого розвитку промислово-фінансових відносин і надприбутків, орієнтують науковців на моделювання таких освітніх програм, які б надавали студентській молоді можливостей набуття спеціалізованих знань і вмінь, виключаючи, однак, морально-етичну складову, що у подальшому забезпечує оволодіння високопрофесійними кадрами такими якостями, як покірність, дисциплінованість, працьовитість. Але у них відсутня здатність прогнозувати результати власної праці з позицій педагогічної любові, втрачається відповідальність перед учнями, їх родиною, людством, планетою.

Раціональна модель освіти, яка, на перший погляд, мала б характеризуватися збалансованістю матеріальних потреб і забезпечувати поступовий моральний розвиток майбутніх учителів за підтримки держави, як модель ідеальної освіти, абсолютна реалізація якої неможлива і до сьогодні. Так, ідея загальної освіти і виховання, яка має бути доступною для всього населення, спростовувалася тезою про її економічну невігідність для держави, адже освіта і виховання не може бути дешевою для суспільства, оскільки відволікає молодь від роботи, а потім суттєво підвищує рівень її амбіцій і вимог.

Четверта модель, яку називають відкритою, зорієнтована в цілому на демократичні цінності – свобода думки, совісті, релігії, свобода знаходити і поширювати свої ідеї будь-якими засобами. Такого типу моделі є досить поширеними у світовій практиці. Їх метою є виховання законослухняного громадянина, який визнає, насамперед, правові норми і таку цінність педагогічної професії, як справедливість. Серед завдань, що постають перед майбутніми учителями, – прагнути до взаємозалежного співробітництва із різними групами населення, але при цьому вільними від втручання партій та рухів, громадських та релігійних організацій в освітній процес та професійну підготовку. У цілому відкрита модель системи освіти характеризується багатоплановістю у проведенні психолого-педагогічних експериментів, здатністю до будь-яких змін у моделюванні виховних програм, різноплановістю виховних методик і технологій (як національних, так і закордонних), педагогічними інноваціями. Недоліком цієї моделі освіти є також і поляризація навчальних закладів. Так, елітні заклади можуть наповнювати зміст новими освітніми траєкторіями, вирішувати комплексні проблеми, реалізовувати інновації та підтримувати креативні ідеї, що

підвищують їх статус. Інакше відбувається у тих закладах і філіях, які мають економічні негаразди, позбавлені можливості розвитку наукового та культурного потенціалу і, як наслідок, існування взагалі. Ресурсів (як фінансових, часових, так і людських) у таких закладах завжди не вистачає через їх нераціональний розподіл. Важливо, що у відкритій моделі відсутні єдині критерії морально-етичної культури особистості, хоча вона може бути проголошена та задекларована в освітніх документах, концепціях, доктринах, кодексах честі.

Підкреслюючи значущість та фундаментальність цінностей педагогічної професії, вкажемо на те, що вони слугують для ефективного виконання професійного обов'язку, виступають регулятором для досягнення майбутніми учителями оптимальних результатів у вихованні морально-етичної культури, особливим механізмом постановки загальної мети професійного й особистісного зростання у соціумі.

1. Булгаков В. Христианская Этика (систематические очерки мировоззрения Л.Н.Толстого) / В.Булгаков. – М.: Изд. Издательской комиссии Москов. Совета Солдат. Депутатов, 1917. – 237 с.
2. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): Монографія / Г. П. Васянович. – Вид. 2. – Львів: Львівський державний фінансово-економічний інститут, 2002. – 232 с.
3. Вольтманн Л. Система морального сознания / Л. Вольтманн ; Ред. М.М.Филиппов, [пер. с нем.]. – СПб.: Изд. Языцкаго и Пятица, 1901. – 340 с.
4. Гомонова Т.А. Воспитание педагогической любви как профессионально значимого качества будущего учителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т.А. Гомонова; Оренбург. гос. пед. ун-т. – Оренбург, 2000. – 22 с.
5. Лодатко Е.А. Моделирование педагогических систем и процессов [Монография] / Евгений Александрович Лодатко. – Славянск: СПДУ, 2010. – 148 с.; ил.
6. Сичевський Ю. Відповідальність як психолого-педагогічна категорія / Ю. Сичевський // Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка. Сер. Педагогіка / Редкол.: М.Ващуленко, А.Вихруц, Л.Вознюк, В. Кравець та ін. – Тернопіль, 2007. – Вип.2. – С. 176-179.
7. Сухомлинський В.А. Серце отдаю детям. / В.А.Сухомлинский. – 8-е изд. – К.: Рад.шк., 1984. – 288 с.
8. Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник / О. В. Столяренко, О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 248 с.
9. Столяренко О. В. Цінності педагогічної професії у підготовці майбутнього вчителя / О. В. Столяренко, О. В. Столяренко // Професійна підготовка майбутнього вчителя / Акімова О. В., Галузяк В. М. [та ін.] – Вінниця: «Твори», 2018. – 348 с. – С. 258–279.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл; ред. Л.Я. Гозман, Д.А. Леонтьев [пер. с англ. и нем.]. – М.: Изд-во «Прогресс», 1990. – 367 с.

Сулятицький І.В., Львівського національного університету імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНІ МІСІЇ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УКРАЇНІ

В українському суспільстві на широкий загальний питань капеланства було винесено лише з початком бойових дій в Україні. Перші роки війни показали, коли структурованість військово-оборонного комплексу була розбалансована, а психологічна стійкість і бойова готовність тільки гартувалась на бойових позиціях, військові капелани, діючи на добровільно-волонтерських засадах кріпили бойовий дух воїнства і «Були поруч».

Формування і підтримка людської витримки – провідна роль капеланського служіння. Чисельні бесіди з учасниками боїв війни в Донбасі, тривалі спостереження і самоспостереження одного з авторів цього повідомлення на передовій показали, що в ситуаціях реальної загрози життю й здоров'ю (перед вогневим зіткненням, рукопашним боєм, під інтенсивним артилерійським обстрілом) практично всі воїни, незалежно від жодних відмінностей, спонтанно й широко молять Бога (Аллаха, Яхве), Матір Божу, ангелів-охоронців, святих захистити й вберегти їх від загибелі й каліцтва. Ці щирі прохальні молитви живлять віру і надію, які послаблюють психотравмуючий вплив фруструючого страху, зумовленого усвідомленням своєї неспроможності самотужки захиститись від цієї загрози. Тобто,

виконують психотерапевтичну функцію. Цей висновок – ще одне підтвердження усталеного наукового трактування функціонування релігійної віри в умовах військових дій [4].

Істинність душі – глибинна переможність воїнства. Зародження в душі людини щирої віри в Бога називають наверненням. У феномені навернення виокремлюють такі різновиди 1) відносно нетривалі, але вельми інтенсивні, палкі емоційні переживання людини, у «полум'ї» яких народжується її правдива, щира, потужна й непохитна віра в Бога; 2) релігійність особи поступово, протягом довшого часу стає такою вірою.

Навернення сприяють чимало зовнішніх, об'єктивних і внутрішньо-психічних, суб'єктивних чинників. Зовнішні – це різні життєві ситуації, події, які породжують і/чи стимулюють у душі суб'єкта сприятливу щодо релігійної віри мотивацію (потреби, прагнення, мрії тощо). Стимулювати таку мотивацію може здібний релігійний проповідник, священник, навіть професійно компетентний психолог, психотерапевт [5, С.55-69].

Який він — духовний вимір людського досвіду війни? Як формуються цінності відданого та жертвовного служіння своєму народу? На ці питання найкращу відповідь може дати капелан — слово, яке міцно увійшло в лексикон українців за останніх три роки бойових дій. Отець Андрій Зелінський, священник УГКЦ, перший офіційний штатний капелан у лавах морської піхоти (36-та окрема бригада). Ініціював вивчення англійської та італійської мов у зоні АТО, а також написав книжку «Соняхи. Духовність на час війни», а потім — «На ріках вавилонських. Кілька думок про повернення» на основі відчутого.

У розвинутих арміях світу, скажімо, країн-членів НАТО, інститут капеланства існує давно. У армії США, наприклад — від створення самої держави. В основі лежить певна філософія розуміння людини, держави і збройних сил. Радянський час духовні потреби військовослужбовця примітивно, як і все людське обходив.. Йшлося, швидше, про задоволення матеріальних, технічних, психологічних потреб. Натомість, духовні потреби в українських військових теж існують. І коли ми говоримо про демократичне суспільство, держава має прямий обов'язок створити всі необхідні умови, які дозволяють людині задовольнити її духовні потреби мірою та способом, котрі не суперечать свободі інших громадян. Свобода індивідуального сумління — одне з досягнень демократії [1].

Війни не тривають вічно, і навіть ті ж самі підрозділи, які виконують бойові завдання, рано чи пізно виходять із зони відповідальності на відновлення. Так-от, питання забезпечення духовних потреб в умовах військової культури у контексті бойових дій та мирного повсякдення постає сьогодні головним викликом на шляху завершення формування інституту військового капеланства в Україні.

Усі ті вояки, з якими вдалось щиро та відверто поговорити про віру й молитву, незалежно один від одного розповіли, що виразно згадували про той молитовний стан, який охоплював їх перед боями та під обстрілами, невдовзі після їх закінчення і час від часу – у проміжках між боями та потужними обстрілами і на відпочинку. Водночас, переважна більшість з них зауважили, що ці спогади спонукали їх до переживань, котрі можна характеризувати як морально-світоглядні рефлексії та роздуми. Своєю чергою, такі переживання, за висловом одного з них, «розбурхують прикрий стид за своє паскудство». За допомогою довірливих бесід ми переконались, що йдеться про муки совісті та щире каяття щодо скоєних гріхів: страждань, яких завдав людям, притім, не лише рідним та близьким, а й іншим, навіть незнайомим [4].

Духовна терапія - супровідна практика духовного наставництва воїнам. Під час духовної терапії учасників бойових дій практикуються, зокрема, техніки молитвотворення, що забезпечують очевидний психотерапевтичний ефект. З нашої точки зору, молитва є способом вираження особистісних переживань екзистенційного змісту, переживань, які збагачують конкретним особистісним смислом сакраментальну глибину того, хто молиться. В процесі молитви відбувається певна систематизація переживань. Бог для людини не є поняття бездонне і неохопне, вона проектує на Нього власні уявлення про ті властивості, якими повинен володіти слухач взагалі. [3, с. 308].

В молитві відкривається інший світ, в якому внутрішнє бачиться глибше і ясніше, – світло любові, милосердя і благодаті. Під цим світлом в душі розслаблюються «м'язи», які утримують закритими «створи» і складки, і вона сама відкривається більше та глибше, ніж під впливом будь-якого напруження морального самоаналізу» [2, с. 330].

1. Зелінський Андрій. "Повертати людей до людяності" -[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovo.today/2017/08/18/povertaty-lyudey-do-lyudyanosti-kapelan-otec-andriy-zeleinsky-pro-zavdannya-na-fronti.html>
2. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості: [монографія] / З.С. Карпенко. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
3. Климишин О. І. Християнсько-психологічні основи духовного розвитку особистості: дис. доктора психол. наук: 19.00.07 / О. І. Климишин. – Київ, 2013. – 492 с.
4. Москалець В.П. Сняк І.В. Віра в Бога, марновірство, обереги учасників бойових дій у Донбасі. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Вільному Воля Громадська Орг-я added a dopuscifrom 16 травня 2017 p. to their timeline.
5. Москалець В. Віра в Бога як психічний базис стану загального благополуччя особистості / В.Москалець // Психологія і суспільство. Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис. – 2015. - № 1 (59).

*Теребух М.І., Львівський національний університет
імені Івана Франка*

СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК ТА РИЗИКИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

З 90-х років минулого століття в Україні відбуваються трансформаційні процеси, починаючи від малої приватизації до сучасного етапу реформи децентралізації. В аграрній сфері ключова роль у цьому процесі належала земельній реформі, реструктуризації підприємств АПК, формуванню інституту фермерства. Однак слід признати, що крім позитивних результатів, реформи мали і негативні наслідки. Зокрема, це розшарування суспільства за рівнем доходів, знелюднення і соціально-економічний занепад сільських територій, низький рівень розвитку підприємництва та малого бізнесу на селі, формування тіньового ринку землі та ін.[2] У сучасних умовах для сільської місцевості України притаманні наступні негативні явища: низький рівень розвитку та переважно монофункціональність аграрного сектора; низький рівень доходності сільськогосподарського виробництва; відсутність фінансової підтримки дрібних сільськогосподарських товаровиробників; обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів; зменшення кількості об'єктів соціальної інфраструктури села; адміністративні перешкоди в залученні інвестицій. Тому традиційні підходи до політики сільського розвитку, які зводились (а подекуди і досі використовуються), по суті, до субсидування аграрного виробництва аби підняти доходи фермерів не за рахунок ринкових інструментів, а за рахунок держави, вичерпали себе. Цей механізм державної підтримки певним чином утримував сільськогосподарське виробництво і частину населення у сільських територіях, але не вирішував проблему глобально. Саме тому, зараз відбувається зміна політики підтримки: від орієнтування підтримки через субсидування аграрного сектору на підтримку інтегрованого розвитку сільських територій. Ключовою відмінністю між традиційною та новою парадигмою сільського розвитку стає зміна головного учасника політики. Якщо у традиційній парадигмі – це національний Уряд, то у новій – це багаторівневе урядування, причому роль місцевих рівнів урядування тепер постійно зростатиме.

Процеси формування об'єднаних територіальних громад у сільській місцевості можна розглядати як чинник сталого розвитку сільських територій, або іншими словами, сільського розвитку. До формування та реалізації політики сільського розвитку у новій парадигмі долучаються тепер партнерства різних секторів – від публічного до приватного, органи

місцевої влади, спільноти сільських жителів, місцеві активісти та місцева наука. Субсидії на одиницю ріллі замінюються на інвестування конкретних проектів; пріоритет збільшення доходів ферм завдяки субсидіям замінюється пріоритетом – посилення конкурентоспроможності територій, а орієнтація на аграрний сектор у сільських територіях поступається формуванню чи розвитку мультисекторів, що існують у сільських територіях.

Здійснювана в Україні децентралізація системи управління відкриває нові можливості для нарощування потенціалу розвитку сільських поселень та формування позитивних управлінських ефектів на місцевому рівні, зокрема: можливість розпоряджатись заробленими коштами, формування дієвої системи надання адміністративних послуг, розвиток самоорганізаційних засад територіальних громад. Водночас вона генерує високу ймовірність виникнення нових «інституціональних пасток» через спротив трансформаційним зусиллям звичних практик державного та місцевого управління і традицій місцевого розвитку.[1]

Розглянемо деякі ризики, пов'язані з децентралізацією та формуванням об'єднаних громад, а саме: 1). у в процесі об'єднання сільських територіальних громад не завжди дотримуються принципу добровільності і така практика викликає незадоволення і зрозумілий спротив з боку сільських мешканців та провокує конфліктні ситуації; 2). деякі сільські громади не мають намірів об'єднуватись, оскільки мають достатні власні матеріальні і фінансові ресурси для соціально-економічного розвитку, хоч і не набули досвіду самоорганізації та самозабезпечення; 3). розбіжність думок і намірів щодо визначення нового адміністративного центру громад; 4). значну кількість сільських територіальних громад необхідно дотувати через низьку податкоспроможність, на що уряд спрямовує чималі кошти; 5). неузгодженість дій обласних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування щодо визначення організаційних форм, процедур та термінів об'єднання сільських громад стримують і знижують ефективність цих процесів; 6). часто об'єднуються економічно слабкі чи малолюдні територіальні громади з недостатнім потенціалом розвитку, через що ефект від об'єднання стає мінімальним або нульовим, дискредитуючи ідею децентралізації, управління загалом та нівелюючи її соціальне значення для розвитку поселень; 7). у деяких сільських громадах відсутнє стратегічне бачення мети такого об'єднання а саме набуття нових можливостей економічного і соціального розвитку; 8). у багатьох випадках таке об'єднання набуває формального характеру і здійснюється без необхідних реформ на районному рівні. [1] Крім того монополізація локальних інтересів може призвести до зловживання владою на локальному рівні, що призводить до проявів корупції. Ще одним вагомим ризиком є ризик надмірної концентрації землі в приватній власності владних осіб або аграрних бізнесменів; ризик порушення земельних прав простих селян. Важливо також усвідомлювати, що результати від процесу децентралізації управління та об'єднання сільських територіальних громад можна одержати лише у середньо- чи довгостроковій перспективі.

Таким чином, не варто надмірно перебільшувати потенціал місцевого самоврядування. Оцінюючи його стан в Україні стає зрозуміло, що без створення додаткових механізмів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, реформування цих органів може спричинити негативні наслідки на економіку, причому як на місцевому, так і на державному рівні [3]. Отже, виявлення характерних для децентралізації ризиків, створення противаг і належний контроль дозволять не тільки скористатися всіма перевагами нового формату публічної влади в державі, а й створити потрібний фундамент для сільського розвитку.

1. Заяць Т.А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики // Демографія та соціальна економіка, 2017, № 3 (31), 57с.
2. Могилова М. М. Об'єднання територіальних громад в Україні: перспективи і ризики для розвитку сільських територій.// Економіка АПК. 2019. № 5. С. 68.
3. Мороз О.О., Семцов В.М. Місцеве самоврядування в Україні: фактори стримування // Економіка АПК. 2012, №3. С.23.

ОСОБЛИВОСТІ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ З КУРСУ «ФІЛОСОФІЯ ПРАВА»

Предмет філософії права відноситься до комплексної проблеми, яка пов'язана із усвідомленням неможливості її вирішити в межах окремої дисципліни. Наявність такої проблеми вимагає в рівній мірі врахування особливостей як філософії, так і права. Така специфіка предмету потребує додаткових інтелектуальних, психологічних, вольових зусиль як з боку викладача, так і з боку студента. Особливості курсу важливо враховувати при здійсненні онлайн-навчання.

Сучасні новітні інформаційні технології стали загальнодоступними. Постає питання не обсягу інформації, а її якісної характеристики – об'єктивності, цінності, актуальності в певний час. В цьому аспекті суттєво змінюються вимоги до форми проведення лекції та змісту її матеріалу. Суто інформаційний характер лекції відходить у минуле і актуалізується значення проблемної лекції.

Однак проблемний характер онлайн-лекції висуває додаткові вимоги до їх проведення. Насамперед, предмет філософії права необхідно відрізнити від споріднених дисциплін, таких як загальна теорія права та соціологія права. Якщо загальна теорія права акцентує увагу на загальних поняттях та категоріях позитивного права, а соціологія права – на питаннях соціальної обумовленості та соціальної дієвості правових норм позитивного права, то філософія права – на рефлексії як позитивного, так і природного права. Природне право за своєю сутністю є ідеальне поняття у правовій свідомості і належить до найвищих правових ідеалів, висхідних принципів та ієрархії цінностей. Тому проблемний характер онлайн-лекції повинен враховувати, в першу чергу, специфічні особливості природного права, але при цьому не ігнорувати його взаємозв'язок з позитивним правом.

Застарілі методики в онлайн-навчанні є неефективними і потребують інноваційного переосмислення. Специфіка курсу філософія права полягає в тому, що студенти вже освоїли окремо і курс філософії і систему правничих дисциплін, що суттєво розширює рамки застосування проблемних лекцій, але одночасно висуває нові вимоги до їх ефективного засвоєння. Важливо враховувати різний рівень підготовки студентської аудиторії.

Для менш успішних студентів доцільно проводити попередні консультації. На наш погляд, найбільш ефективною є методика проведення таких консультацій після закінчення кожної лекції. Основними вимогами до таких онлайн-консультацій є:

- короткотривалий характер онлайн-консультацій;
- націленість на ключові аспекти кожної наступної лекції;
- стислий аналіз основних літературних джерел.

В залежності від специфіки наступної лекції ці вимоги можуть змінюватися, доповнюватися. В окремих випадках виникає необхідність індивідуальних консультацій, ефективність яких зводиться до схеми «питання-відповідь».

Для глибокого та системного засвоєння лекційного матеріалу ефективними є експрес-тести, які проводяться в кінці кожної лекції. Основною вимогою до таких підсумкових тестів є максимальна обмеженість часу на відповіді, а основна мета – мотивація інтелектуальної активності студентів. Набрані бали важливо враховувати на семінарських заняттях при виведенні підсумкової оцінки.

Важливим структурним елементом навчального процесу є семінарські заняття. Як і лекції, вони зазнали суттєвих змін. Набувають широкого поширення аудіо- та відеоконференції, круглі столи, впроваджуються ігрові елементи, ситуативні завдання, проєктуються життєві ситуації. Для предмету «Філософія права» моделюються функціональні обов'язки прокурора, слідчого, судді, адвоката. В останній час на семінарських заняттях актуалізується і неупереджена характеристика Верховного та Конституційного Судів України.

Невід'ємною складовою семінарського заняття є наявність методичних розробок до кожної теми, до змісту яких входять методичні вказівки, завдання для самостійної роботи (ситуативні завдання, питання для самоконтролю), завдання для семінарських занять, тематика рефератів, есе, тестові завдання.

В методичних вказівках необхідно зазначити: специфіку теми, її взаємозв'язки з іншими темами, наявність дискусійних питань, потенційну можливість отримання певних навиків та компетентностей. Будь-яке питання теми важливо розглядати як з позицій юриспруденції (реального сучасного його вирішення), так і з позицій його філософського узагальнення.

Значну увагу належить приділяти самостійній роботі студентів. Не випадково на її виконання виділяється близько третини годин цього курсу. Важливо зазначити, що самостійна робота суттєво відрізняється від лекційних та семінарських занять. Квінтесенцією самостійної роботи є розв'язання ситуативних завдань. Основне призначення ситуативних завдань, на наш погляд, – максимально сприяти розвитку свободи вибору студентом форм, методів та засобів обґрунтування власних рішень.

Виходячи із специфіки «Філософії права» ситуативні завдання повинні сприяти усвідомленню різновекторності філософського осмислення права, з одного боку, та його наукового пізнання – з іншого. Юриспруденція, як і будь-яка наука, розрізняє об'єкт і суб'єкт пізнання. Причому об'єкт завжди проявляється як щось матеріальне, зовнішнє, протилежне суб'єктові. У філософії права об'єкт відноситься до ідеальної реальності. Об'єктом тут є певний ідеал, який проявляється у найвищих соціально-правових цінностях.

В цьому контексті ситуативні завдання повинні сприяти розширенню творчої активності студентів. Із студента, який поглинає інформацію, він перетворюється у студента-дослідника, який ефективно застосовує здобуті знання, чітко усвідомлює власну позицію, позбавлений проявів консерватизму, догматизму, по-новому сприймає актуальні правові проблеми сьогодення.

Щодо питань для самоконтролю, то вони, на наш погляд, повинні виконувати функцію перевірки ефективності засвоєння знань студентом. Згідно з даними сучасних соціологічних досліджень коефіцієнт утримання знань при навчанні без наставника в 3-4 рази нижче, ніж при контактному навчанні [1].

Необхідно зазначити, що у питаннях для самоконтролю прослідковуються дві протилежні тенденції від філософії до права і від права до філософії. У першому випадку акцентується увага на філософське осмислення функцій права. Це своєрідна перевірка дієвості філософських узагальнень правової реальності. У другому випадку домінує практичний підхід до проблем юриспруденції. Фактично йде змагання дієвості дедуктивного та індуктивного методів пізнання. В онлайн-семінарі важливо використовувати такі суперечливі ситуації для дискусійного обговорення.

Стосовно тестів, то вони, на наш погляд, дієві лише для усвідомлення позитивного права і ефективні в онтологічному аспекті. Щодо гносеологічного та аксіологічного аспектів, то їх дієвість обмежена рамками лише відтворення інформації. Досить складно створити тести, які б відтворювали причинно-наслідкові зв'язки, допомогли б усвідомлювати ієрархію правових, політичних, економічних та ін. цінностей, спонукали б до творчого пошуку, розвивали індивідуальні здібності студента.

Отже, ефективне забезпечення онлайн-навчання з курсу «Філософія права» вимагає розуміння особливостей сприйняття інформації у дистанційній формі, врахування міждисциплінарних в'язків філософії та права, їхнього динамічного взаємовпливу при домінуванні філософської методології.

1. Гривнак, Б. Л. *Розвиток віртуальної освіти в Україні: філософські аспекти* / Б. Л. Гривнак, Т. В. Гриник, Т. І. Момот // *Філософські та правові аспекти формування гуманітарно-комунікативної культури фахівців нафтогазової галузі: мат. наук.- метод. конф. 24 трав. 2016р.* / Волковецька С. В., Пахомов В. М., Вінтонів Х. М., Гуменюк Н. Я., Гривнак Б. Л., ред. кол. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2016. – С. 25-31.

COVID-19 І ПРОБЛЕМИ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ ОЧИМА СТУДЕНТІВ ДДПУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Швидке розповсюдження COVID-19 спричинило безпрецедентні заходи соціального стримування пандемії. Навіть більше! Ми є свідками цілеспрямованих кроків до вдосконалення диктатури¹ суспільства: відбувається атомізація соціального життя, ізоляція людей один від одного, спостереження над ними та контроль. “Так чи інакше, але попереду аж надто маячить... диктатура, якраз з потужною технотронною складовою, – інша справа, чи на користь все-ще-людині..., або на користь постлюдини, яка уперто йде до влади на Землі – без ніякого вже людського майбутнього!” [1, с. 13].

Засоби соціального стримування коронавірусу, серед іншого, передбачали дистанціювання і тимчасове закриття навчальних закладів. В цих умовах Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (ДДПУ) почав створювати ефективні можливості онлайн-навчання. Але такий різкий перехід до нових форм навчання виявив проблеми організації педагогічного процесу. І це не тільки проблеми технічного характеру², але, в першу чергу, неможливість повноцінного наповнення педагогічного процесу душевно-духовними вимірами. Додамо до цього прояви фундаментальної кризи існування людини, які могли переживати викладачі та студенти: страх, самотність, відчай, тривоги, обмеження життєвого простору, зменшення довіри до навколишнього світу, втрата відчуття безпеки.

В цій ситуації наша мета полягала в тому, щоб зрозуміти особистісні та академічні проблеми студентів, а також непередбачувані переваги та недоліки дистанційного навчання. В результаті онлайн-опитування та глибинного інтерв'ю ми отримали інформацію про те, як перехід до дистанційного навчання вплинув на здобувачів вищої освіти, які навчаються в ДДПУ.

В цілому студенти заявили, що пандемія змінила їхнє життя і вони були занепокоєні зараженням COVID-19 і його впливом на здоров'я їх рідних та близьких людей. Для деяких сучасний стан, пов'язаний з розповсюдженням коронавірусу, став знаком, який закликав очиститися від гріхів, навчитися мислити інакше, навчитися думати про головне – про порятунок душі. Наприклад, Наталія (здобувач другого рівня вищої освіти) зазначає: “Безумовно, величезним плюсом особисто для себе я вважаю те, що я почала більше цінувати свій час, своє ставлення до людей та переосмислила багато чого. Зрозуміла, що найбільшою підтримкою для мене є моя сім'я. Я стала краще відноситись до своїх сестер, знаю тепер більше чим вони цікавляться, стала більш чуйною та доброю стосовно них...”.

Не дивлячись на психоз, паніку, у вигляді страху, який заволодів свідомістю багатьох людей, у спілкуванні зі студентами ДДПУ ми відчували певний оптимізм. Це можна, зокрема, пояснити високим рівнем релігійності, присутності релігійної традиції в тих регіонах, де вони проживають. У майже 50 % здобувачів ми помічали певну душевну монолітність, яка присутня в словах однієї зі студенток: “Я з нетерпінням чекаю виходу із цієї ситуації, щоб знову вдихнути життя. Так, життя для мене зараз це не просто проживання днів за днями, виконуючи монотонну роботу, а і можливість відчувати, думати, бачити, спілкуватись...” (Христина, здобувач другого рівня вищої освіти).

¹ Хоча деякі дослідники вважають і про це свідчить історія, що саме в умовах диктатури, суворій цензури людина найповніше реалізує свій потенціал. І навпаки, в демократичних, з ліберальною ідеологією суспільствах Homo sapiens свобідно знищує культуру, природу, соціальні умови відтворення людства.

² Часто через слабкий інтернет доводиться відключати відео, а без відео важко встановити робочий контакт: навіть не знаєш, чи слухає студент, чи займається своїми справами.

Більшість студентів повідомили, що до онлайн-навчання вони не були готові повністю і, в першу чергу, саме морально. Зокрема вони наголошували, що перебуваючи вдома, неможливо виділити стільки часу для навчання, скільки це можна було робити у Дрогобичі. Однак така ситуація змусила студентів ставати більш відповідальними у своєму виборі того чи іншого вчинку. Навіть “оголила” проблеми навчання і вміння проводити дозвілля. Наприклад, в роздумах однієї зі студенток Інституту іноземних мов ДДПУ читаємо: “Коли ти вдома, то навіть сама атмосфера надає тобі широкий вибір: закликає відпочити, допомогти батькам, погратись зі сестричкою чи просто поспілкуватись з рідними. Саме тому, спочатку важко було налаштуватись на навчання”. Особливо додаткове навантаження відчули на собі старости груп, яким довелось в нових умовах спілкуватися з викладачами та одногрупниками, координувати їх співпрацю.

Попри проблеми, які були пов’язані з неочікуваними змінами у весняному семестрі 2020 року, більша частина студентів повідомила, що їм вдалося зберегти мотивацію, вони були зацікавлені в навчанні незалежно від його середовища. Тому не дивно, що студенти вчасно входили в систему “Zoom”, спілкувалися з викладачами та виконували завдання.

Більшість студентів вказали, що перехід на онлайн-навчання збільшив їх навчальне навантаження. “По-перше, кількість матеріалу, який ми вивчаємо, збільшилась у два, а то й у три рази. Це непогано, але ми, студенти, продовжуємо жити тим життям, що і до пандемії і обов’язки вдома у нас такі ж, як і до глобальної проблеми людства, ото ж годин у добі не стало більше...” (Анна, здобувач другого рівня вищої освіти). Також, на думку студентів, окрім збільшення обсягу роботи зменшився термін його здачі.

На думку студентів, викладачі проводять свої заняття цікаво і змістовно. Але “недоліком є те, що деякі викладачі зводять завдання просто до теоретичного викладу думок, які студенти копіюють з різноманітних джерел і таким чином не проявляють оригінальності у відповідях” (Ірина, здобувач першого рівня вищої освіти). На такий негативний аспект онлайн-навчання звертає увагу і професор Оксфордського університету Рой Еллісон: “Якщо вам подобається майбутнє, в якому студентам просто видають факти, інформацію, а вони її зазубрюють, тоді навчання онлайн цілком підходить. Але це несправжня освіта” [3].

Студентам загалом стало легше спілкуватися з викладачами. Наприклад, раніше студенти дуже рідко могли “турбувати” лекторів в позааудиторний час. Тепер це стало більш прийнятним. Як до цього ставляться викладачі – інше питання. Але для частини студентів віртуальне середовище відкрило нові можливості.

Закінчуючи роздуми стосовно відношення студентів ДДПУ до ситуації коронавірусу і онлайн-навчання, ми пропонуємо такі їх поради: викладачі повинні усвідомлювати ситуацію, пов’язану з коронавірусом і поблажливо оцінювати результати роботи студентів; викладачам бажано частіше обговорювати зі студентами їх академічні проблеми, щоб визначити правильний баланс навчального процесу і не перенавантажувати їх в теперішній ситуації онлайн-навчання; вдосконалювати в університеті інтернет-технології і навчати викладачів.

Одним із головних недоліків онлайн-навчання, згідно з відповідями студентів, є відсутність живого спілкування. Хоча, деякі студенти зазначили, що таке спілкування з викладачами, певною мірою породжує в них стрес. Тому онлайн-навчання полегшило їм життя, вони позбулися непотрібного страху через дистанціювання.

Такі відповіді знову актуалізують проблему переважання в системі освіти педагогіки формування, а не співтворчості і наявності кризи педагогічної свідомості. Також відкритим залишається запитання: “Чи здатна людина інформаційного суспільства адекватно своїй онтологічній природі перебувати в віртуальній реальності, тобто реалізовувати своє призначення – олюднювати себе?”

1. *Коронованная пандемия и зачарованный мир : монография / под ред. Ю. М. Осипова, А. Ю. Архипова, Е. С. Зотовой. – Ростов-на-Дону; Таганрог : Издательство Южного федерального университета, 2020. – 408 с.*

2. Кривега Л.Д., Зубов В.О. Коронавірусний світ: атрибути соціальності HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць / Гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2020. Випуск 5 (82). с. 50-59.
3. Смірнова О. "Несправжня освіта". Як пандемія викрила проблеми онлайн-навчання. (2020). – URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54039740>

Угрин Л.Я., Львівський національний університет
імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ СИСТЕМ У БАГАТОРІВНЕВЕ ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ

Розвиток сучасних національних моделей управління позначене впливом багатьох зовнішніх чинників, зумовлених глобальними процесами і трендами. Інституціоналізація складних взаємозалежностей між державами й транснаціональними акторами у формі міжурядових організацій, міжнародних режимів, регіональних альянсів і т.п. неминуче й об'єктивно привела до перерозподілу влади і повноважень на світовій арені, чи, за словами Дж. Розенау, розосередження (disaggregation) влади, яке він називає центральною загальносвітовою тенденцією [5, р.144]. Взаємозалежність національних економік, політик, безпекових стратегій і т.д., транспарентність кордонів зумовило стрімке зниження їхньої самодостатності та конкурентоспроможності у глобалізованому світі й сформувало залежність національних управлінських систем від інших міжнародних акторів і транснаціональних мереж взаємодій та співпраці. Тому релевантною є позиція, наприклад, У. Бека, що «в національних інтересах для держави ...відмовитись від частини своєї автономії, аби вирішити в глобалізованому світі свої національні проблеми» [1, с. 78]. Делегування повноважень державами на наднаціональний і субнаціональний рівні у багатьох сферах взаємодій має наслідком наділення різноманітних організацій та транснаціональних акторів компетенцією, а, відтак, політичною суб'єктністю. Кожна нова організація формує сферу компетенції, обтяжену завданнями захисту спільних інтересів своїх членів чи прихильників. За визначенням Дж. Розенау, існує незліченна кількість сфер компетенції. Не тільки локальний, національний та глобальний рівні характеризуються цими сферами, але в будь-якій іншій сфері вони поширюються у величезних і важко підраховуваних кількостях. Деякі з цих сфер компетенцій містять розгалужені мережі впливу; інші представляють собою вузькі, спеціалізовані організації інтересів; деякі діють у суспільстві і домагаються впливу в межах державних кордонів, в той час як інші є транснаціональними за масштабом і мають підрозділи в декількох країнах; деякі – неформальні спільноти однаково мислячих громадян, тоді як інші – формальні, визнані міжнародним співтовариством держави; деякі з них – корпорації, інші – неурядові організації [див.: 5, ch. 8]. У сукупності вони складають інституційну і функціональну основу глобального управління, яка має багаторівневу структуру і характеризується різними способами координації дій, розподілу ресурсів, структурізації конфліктів, які функціонують за різними принципами.

До основних суб'єктів глобального управління А. Мартінееллі відніс: міжнародні ринки і транснаціональні корпорації як інститути, що діють, переважно за принципом обміну; національні держави, міжнародні організації та наднаціональні одиниці як інститути, які діють переважно за принципом легітимної влади; 3) колективні рухи й епістемні спільноти як інститути, що діють переважно за принципом солідарності [3, с. 4]. Отже, глобальне управління є процесами урядування, що розміщені на різних рівнях – локальному, національному, регіональному і глобальному й об'єднує національні уряди, багатосторонні державні установи і громадянське суспільство для досягнення спільних цілей. Вчені, особливо представники неоліберального напрямку в теорії міжнародних відносин, підкреслюють, що «глобальне управління – це не світовий уряд, і не аналогія

внутрішньодержавного управління» [4, р. 208]. В умовах взаємозалежності й плюралізму акторів глобальне управління пов'язане передовсім з виробленням і прийняттям найзагальніших стратегічних рішень, масштабами соціального впливу управлінської діяльності та її інтегруючим спрямуванням, потребою реагувати на ситуації, що швидко змінюються, застосовуючи специфічні політичні засоби і технології. Відтак, національні уряди виявились «замкненими у величезній сукупності глобальних, регіональних і багатосторонніх систем управління» [2, с. 82]. Вони обмежують автономію сучасних держав в реалізації національних стратегій. Вона нівелюється, з одного боку, взаємозалежністю, впливом транснаціональних акторів й делегуванням повноважень, з іншого, – ситуацією, коли функціональні аспекти суверенітету можуть бути посилені в межах спільних кооперативних інститутів і процесів глобального управління. Навіть найпотужніші держави не залишаються поза впливом глобальних тенденцій обмеження суверенітету та його делегування, що позначається на їхніх управлінських стратегіях.

Ці тенденції узагальнені Д. Гелдом, Е. МакГрю, Д. Голдблаттом та Дж. Перратоном у спільній праці «Глобальні трансформації». Вони окреслили основні аспекти, що визначають мінливі відносини між націями-державами та глобальними інститутами чи міжнародним середовищем загалом. По-перше, застерігають автори, не можна вважати національні уряди суб'єктами ефективної влади, оскільки вона поділена між різними силами та установами на національному, регіональному та глобальному рівнях; по-друге, політична спільнота, як самодостатня спільність надалі не може продуктивно існувати в межах ізольованих націй-держав, які взаємодіють у «складних економічних, організаційних, адміністративних, правових і культурних процесах і структурах, які обмежують і контролюють їхню дієвість». По-третє, автори вказують на існування великих зон і регіонів, позначених перехрещуваною компетенцією та лояльністю, суперечливими тлумаченнями прав і обов'язків, взаємозв'язаних правових та владних структур, до яких поняття національного суверенітету як необмеженої, неподільної виключної державної влади є вже непридатними. Управління в межах національних урядів у дедалі складніших регіональних і глобальних системах впливає на їхню автономію (змінюючи витрати і вигоди політики) та їхній суверенітет (змінюючи співвідношення між національними і міжнародно-правовими структурами та управлінською практикою). По-четверте, вони відзначили поява нового типу складних «прикордонних проблем», в яких інтереси кожної країни переплетені щільніше, ніж будь-коли, і для подолання яких силова логіка є неефективною та неадекватною. І, по-п'яте, автори наголосили, що відмінності між внутрішніми і зовнішніми питаннями, інтересами суверенітету держав і міжнародної спільноти чітко неокреслені. В усіх головних сферах політики залучення національних політичних спільнот до глобальних та регіональних потоків і процесів включає їх в інтенсивну транскордонну координацію та регулювання [див.: 2, с.105, 110]. Політичний простір національного управління детериторіалізується, його результати значною мірою залежать від інтеграції і здатності до взаємодії у глобальних чи регіональних мережах.

Отже, глобальне управління як сфера ведення державами міжнародних відносин, в якому суверенітет держав обмежується, але натомість з'являються можливості підвищити ефективність національних управлінських систем, їхню конкурентоздатність через добровільне делегування повноважень наднаціональним інститутам. Лібералізація глобальних ринків та мереж об'єктивно привела до послаблення контролю над ними з боку національних держав, підірвала їхні можливості повною мірою регулювати економічні, соціальні та культурні обміни. В цих умовах виконання окремих функцій державного управління – забезпечення умов рівноправної конкуренції, контроль за цінами монополій, захист прав власності, регулювання зовнішньоекономічної діяльності, захист прав і свобод громадян, регулювання міграційних практик і т.п. неможливі без координації в межах відповідних міжнародних організацій, режимів чи регіональних систем. Глобалізація економіки посилює інтернаціональний характер сучасного виробництв, технологій,

комунікаційних систем, поступово встановлюючи однакові правила та стандарти, незалежно від рівня управління.

Відзначені процеси та тренди не означають «сходження з історичної арени» держави як універсального політичного інституту, регулятора суспільних відносин. Вироблення стратегії і тактики суспільно-економічного і культурного розвитку, регулювання виробництва суспільних благ і забезпечення індивідуальних потреб громадян зберігатиметься в компетенції національних органів державного управління. Разом з тим національні держави будуть змушені адаптуватися до мінливих умов функціонування взаємозалежного світу, зростання нових форм політичного управління та організації на регіональних і глобальних рівнях. Об'єктивний, хоча і суперечливий, процес формування єдиної світової економіки, функціонування норм та інститутів глобального управління, а також потреба колективних форм безпеки видозмінює інструменти і методи державного регулювання суспільних процесів. Передовсім це стосується економічних процесів – монетарних методів, які в умовах глобалізації стають більш взаємозалежними, валютних курсів, які багато в чому залежать не тільки від сталого розвитку країни та стану її торгового балансу, а й від подій на міжнародному валютному ринку і стабільності світової фінансової системи. Окрім того, глобальне управління охоплює не лише урядову та державну діяльність. Відбувається транснаціоналізація зв'язків на рівні громадянського суспільства, у кожній сфері соціальної активності формуються транснаціональні відносини і мережі, що виходять за межі національних кордонів, проте мають враховуватися у національних управлінських стратегіях.

Отже, окрім управлінських стратегій національних держав, які залишаються в багатьох випадках основними та легітимізуєчими, існує набагато більше управлінських дій, які відбуваються за межами цієї діяльності. У цьому проявляється складність глобального управління. І ця складність не стільки географічна, скільки визначається особливістю управління на кожному рівні і взаємозв'язку з іншими діями. Відтак глобальне управління має на увазі не усунення національної держави зі світової арени, а необхідну трансформацію її діяльності, а також створення нових сфер для глобалізації та управління, тобто розширення меж простору політичного управління.

Основними характеристиками глобального управління є домінування горизонтальних зв'язків та відносин, поліцентричність, мобільність, гнучкість та інноваційність. І хоча вони не скасовують ієрархічних зв'язків в межах тих чи інших інститутів та територій, самі взаємовідносини між акторами, задіяними в процесі ухвалення рішень, стають гнучкішими і передбачають новий тип субординації. Ефективність національних моделей управління значною мірою залежить від міри когерентності з основними принципами функціонування глобального управління. Відтак, децентралізація, інституційна гнучкість, використання інноваційних соціальних технологій, професіоналізм і лідерство дадуть змогу ефективніше враховувати потреби та очікування громадян на різних рівнях національного управління і одночасно забезпечити адаптацію та їхню залученість у регіональні та глобальні процеси координації національних та транснаціональних стратегій.

1. Бек У. *Общество риска. На пути к другому модерну* / У. Бек; пер. с нем. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 489 с.
2. Гелд Д. *Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура* / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт, Дж. Перратон; пер. з англ.; переднє слово Ю. Павленка. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.
3. Мартинелли А. *Рынки, правительства, сообщества и глобальное управление (Доклад XV Конгрессу. Часть I)* / А. Мартинелли // *Социологические исследования*. – 2002. – № 12. – С. 3–14.
4. *Power and Governance in a Partially Globalized World* / R Keohane. – London: Routledge, 2002. – 313 p.
5. *Rosenau J. Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World* / J. Rosenau. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – Chap. 488.

ФОРМУВАННЯ ПЛАНУВАЛЬНИХ РІШЕНЬ З РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ МІСТА

Постановка проблеми. Місто постійно перебуває у процесі змін – створюються нові та підлягають реконструкції діючі об'єкти інфраструктури, трансформуються наявні та підлягають освоєнню нові території, відповідно, у певний спосіб формуються і розвиваються громадські простори міста.

Цей процес, у більшості випадків, відбувається випадково, а не плановірно, як реакція на нагальну зміну економічних, соціальних, екологічних умов та потреб мешканців міста.

Відповідно, планування розвитку громадського простору покликане вирішити складну і суперечливу проблему гармонійної трансформації територій міста за умови збереження його цілісності.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичні основи формування міського простору є достатньо опрацьованими науковою спільнотою. До базових концептуальні наукові теорії, які описують механізм творення міських просторів можна віднести теорію «мови шаблонів» в архітектурі, яка розроблена К. Александером [1]. Кожен із шаблонів містить опис певної проблеми, яка стало виникає в міському просторі, та відповідне планувально-просторове рішення. Теорія «центрального місця» В. Крісталлера [2] розглядає громадський простір, як об'єкт обслуговування населення та є в основі завдань розміщення нових просторів за показником доступності об'єкту до користувача.

Сучасні дослідження науковців сповідують доктрини практичного використання громадського простору міста, з розпізнаванням фізіологічних потреб, вимог безпеки, суспільних, когнітивних та естетичних умов, як концепт “побутової сфери” [3; 4; 5]. Основним критерієм оцінки якості міського простору можна визнати відповідність об'єкту меті його створення [6]. З останніх методичних праць у питанні вивчення розподілу функцій у структурі міста і впливу даного чинника на формування міського простору можна виокремити дослідження Вадімова В. [7].

Мета дослідження. Метою дослідження є створення інструментів з формування нових та модернізації існуючих громадських просторів, з розробленням планувальних рішень, узгоджених за багатьма критеріями.

Постановка задачі. До основних завдань, які постають у процесі планування громадського простору міста належать розроблення альтернативних планувальних рішень розвитку громадського простору міста та встановлення їх пріоритетності за критеріями містобудівними, в тім числі безпековими, соціальними, економічними, екологічними.

Виклад основного матеріалу.

Процес формування планувальних рішень з розвитку громадських просторів міста в загальному випадку охоплює такі послідовні етапи:

1. Встановлення бачення, мети, критеріїв і напрямів розвитку громадського простору з урахуванням інтересів стейкхолдерів;
2. Оцінювання тенденцій, умов і потенціалу розвитку громадського простору;
3. Формування сукупності альтернативних проектів розвитку громадського простору;
4. Встановлення оптимальних за кожним із критеріїв планів розвитку;
5. Формування Парето-ефективного, узгодженого (компромісного) плану розвитку громадського простору.

У праці [8] виокремлено такі групи критеріїв оцінювання функціонування громадського простору: містобудівні з аспектом безпековості, соціальні, економічні та екологічні. Ці критерії встановлено за результатами аналізу характеристик об'єкту дослідження, які підтвердили, що формування та діяльність громадського простору міста

залежить від архітектурно-містобудівних умов, соціальної специфіки користування простору та економічної доцільності. У ході дослідження було обстежено центральну частину м. Львова на предмет наявної палітри функцій та процесів. Оцінка інтенсивності використання територій міста виконувалася в межах кварталів за сукупністю показників функціональної насиченості, яка визначається співвідношенням кількості функцій до площі території, щільності фонду громадських будівель, яка приймалася співвідношенням загальної площі установ обслуговування до площі кварталу та щільності пішоходів.

Критерії економічного результату характеризують громадський простір як місце для нових робочих місць, для створення економічних активів і пропозиції послуг. У якості такого показника, що відображає економічний результат можна розглядати площу комерційної забудови.

Критерії соціального результату характеризують можливості соціальної взаємодії, привабливість простору для користувачів, їх почуття приналежності до простору. Таким показником, що відображає соціальний результат, вважають кількість населення, як основу потенційної соціальної активності при учасницькому (громадському) плануванні території.

Критерії урбаністичного результату описують архітектурну привабливість міста, просторову організацію, інтегрованість у транспортну мережу міста, вплив місця на фіксацію простору у пам'яті людини. Вагомим урбаністичним результатом впровадження елементів громадського простору є містогенеруючий ефект, одним з ключових показників якого є безпековість [9].

Критерії екологічного результату характеризують як фізіологічний комфорт користувача простору, так і відповідність планувального рішення критеріям зрівноваженого розвитку міста та територій. Таким показником, що комплексно відображає екологічний результат, може слугувати показник питомої ваги площі зелених насаджень до площі території [10].

Оскільки план розвитку громадського простору можна представити у вигляді сукупності проектів, кожний з яких впливає на його стан і функції та потребує залучення необхідної кількості ресурсів певного виду, то виникає необхідність встановлення збалансованого за значеннями усіх критеріїв плану розвитку, що буде одночасно відповідати меті, умовам та потенціалу розвитку громадського простору.

Необхідно встановити такий порядок (план) впровадження об'єктів розвитку, при якому будуть виконуватися обмеження на ресурсне забезпечення, яке може змінюватися в часі, та досягатимуться оптимальні значення критеріїв розвитку.

Зазначимо, що кожен з об'єктів розвитку може впроваджуватися тільки в одному з планових проміжків часу. Відповідно, існує певна черговість щодо впровадження пріоритетних об'єктів розвитку та альтернативність їх включення в план розвитку громадського простору.

1. Критерії розвитку

$$F_f(x) = \sum_j \sum_t f_j x_{jt} \rightarrow \max, \quad \text{критерій економічного результату;} \quad (1)$$

$$F_e(x) = \sum_j \sum_t e_j x_{jt} \rightarrow \max, \quad \text{критерій екологічного результату;} \quad (2)$$

$$F_s(x) = \sum_j \sum_t s_j x_{jt} \rightarrow \max, \quad \text{критерій соціального результату;} \quad (3)$$

$$F_b(x) = \sum_j \sum_t b_j x_{jt} \rightarrow \max, \quad \text{критерій безпекового результату;} \quad (4)$$

2. Умови розвитку

$$\sum_j a_{rj}x_{jt} \leq A_{rt}, \quad \text{обмеження на ресурсне забезпечення (потенціал розвитку),} \quad (5)$$

$$x_{kt} \geq x_{mt}, \quad \text{обмеження на черговість впровадження об'єктів розвитку, k-20 і m-20} \quad (6)$$

3. Умови щодо значень змінних величин

$$\sum_t x_{jt} = 1, \quad \text{обмеження на одноразовість впровадження об'єкта розвитку,} \quad (7)$$

$$x_{jt} = \{0; 1\}, \quad \text{обмеження на дискретність змінних величин.} \quad (8)$$

В економіко-математичній моделі (1) – (8) вжито такі позначення:

j – індекс об'єкта розвитку громадського простору, що підлягає впровадженню в плановому проміжку часу, $j \in J$; t – індекс планового проміжку часу, $t \in T$; r – індекс виду ресурсу, $r \in R$; x_{jt} – змінна величина, що характеризує можливість впровадження об'єкта розвитку у плановому проміжковій часу; a_{rj} – експертна оцінка витрат ресурсу на впровадження об'єкта розвитку; A_{rt} – обсяг ресурсного забезпечення у плановому проміжковій часу; m, k – індекси об'єктів розвитку, $m, k \in J$ (див. умову 6); f_j – експертна оцінка економічного результату від впровадження об'єкта розвитку; e_j – експертна оцінка екологічного результату від впровадження об'єкта розвитку; s_j – експертна оцінка соціального результату від впровадження об'єкта розвитку; b_j – експертна оцінка безпекового результату від впровадження об'єкта розвитку; $F_f(x)$ – критерій, що характеризує економічний результат; $F_e(x)$ – критерій, що характеризує екологічний результат; $F_s(x)$ – критерій, що характеризує соціальний результат; $F_b(x)$ – критерій, що характеризує безпековий результат.

Модель (1) – (8) дає змогу встановити оптимальні плани розвитку громадського простору $(X_f^*, X_e^*, X_s^*, X_b^*)$ за кожним із критеріїв $F_f(x), F_e(x), F_s(x), F_b(x)$.

Висновки. У результаті здійсненого дослідження отримано такий результат: на основі критеріїв оптимізації розвитку громадського простору побудовано концептуальну модель планування об'єкту. В завданні містобудівного розвитку і, зокрема в плануванні розвитку громадського простору, найбільш важливим ресурсом є територія. У випадку очікуваного досягнення результатів від реалізації об'єкту за усіма критеріями розвитку, але за відсутності основного ресурсу – території, необхідно модифікувати модель розвитку з урахуванням можливості виведення певних об'єктів з громадського простору, що призведе до вивільнення необхідного ресурсу.

1. Alexander, C. *A Pattern Language*. New York: Oxford University Press. 1977.
2. Christaller, W. *Raumtheorie und Raumordnung*. In: *Archiv für Wirtschaftsplanung*, Jg. 1. 1941.
3. Kayden, J. S., 2000. *Privately Owned Public Space : The New York City Experience*. New York (N.Y.). The New York City Department of City Planning, and the Municipal Art Society of New York. New York : John Wiley & Sons.
4. Lorens, P. and Martyniuk-Pęcyk, J., 2010. *Problemy kształtowania przestrzeni publicznych*. Gdańsk : W-wo Urbanista.
5. Kolata, J., 2016. *Kształtowanie miejsc publicznych wobec przemian struktury wiekowej społeczności miejskiej na przykładzie Poznania*. Rozprawa doktorska, Wydział Architektury Politechnika Poznańska.
6. Gehl, J. and Gemzoe, L., 2001. *New City Spaces*. Copenhagen : The Danish Architectural Press.
7. Вадімов, В., 2007. *Методологія досвіду розробки та реалізації правил забудови міських територій. Досвід та перспективи розвитку міст України. Нормативно-правові аспекти містобудування*, 12, с. 172–183.

8. Фециур, Р. В. та Соснова, Н. С., 2020. Модель планування розвитку громадських просторів, узгодженого за інтересами стейкхолдерів. Містобудування та територіальне планування : науково-технічний збірник, 73, с. 270–287.
9. Фециур Р. В., Соснова Н. С., 2020b. Оцінювання планувальних рішень з розвитку громадського простору міста. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Архітектура": науковий журнал. – Vol. 2, iss. 2. – Р. 193–203.
10. Тупісь С.П. Методи збереження та використання об'єктів природно-заповідного фонду у структурі міст. Дис. на здобуття наук. ступеня к. арх. За спеціальністю 18.00.01 - теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Львів, 2019.

*Харко О.С., Львівський національний університет
імені Івана Франка*

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. Пандемія корона вірусу внесла в систему освіти деякі зміни. Можна навіть описати їх, як випробування для учасників навчального процесу. Дистанційне навчання стало не аби якою пробою на стресостійкість для студентів та викладачів. Всім учасникам цього процесу довелося в стислий термін освоїти навички користування спеціальними обладнанням та програмами. При такому навантаженні складно не тільки продуктивно працювати, але й при цьому ще й приходиться стикнутися із стресом, емоційною напругою та бар'єром психічної адаптації. Як зазначають багато дослідників, стресостійкість, як властивість психіки віддзеркалює здатність індивідуума вдало реалізовувати діяльність.

Феномен аналізу питання стресостійкість віднайшла своє відображення в духовних цінностях особистості: Жигайло Н. І. Не залежно від часу науковці завжди приділяли велику вагомість духовності, вона була не тільки загально-культурним феноменом, але й складовою емоційного врівноваження особистості. Духовність включає в себе вчинки по совісті, абстрактно – теоретичні цінності, емоційну стійкість та ідеали – всі вони є вагомим аргументом до вираження стресу.

Ця проблема у загально-психологічному плані висвітлена в межах теорії гомеостазу та стресу: Г.Сельє, У.Кенон; теоріях надійності діяльності та працездатності: Н.Наєнко, Т.Немчін; теорії темпераменту та індивідуальних властивостей нервової системи: І.Павлов, В.Мерлін, К.Судаков, Ю.Щербатих; психічної стійкості та психічної готовності: А.Куліков. теорія та концепція психічного здоров'я: В.Бехтерев, Б.Ананьєв, Г.Нікіфоров; Об'єднання цих підходи надають можливість дослідити стресостійкість студентів, як єдину систему та життєдіяльності та якості взаємопов'язаних між собою рівнях функціонування.

Аналіз останніх публікацій на тему дослідження. Аналіз останніх досліджень та наукових публікацій відкривають широкий спектр досліджень проблеми стресостійкості. В різні часи вивченням причин стесостійкості займалися такі науковці (З. Фрейд, А. Адлер. К. Г. Юнг, К. Хорні, Г. С. Саллівен, А. Маслоу, та ін.). Так першим науковцем котрий почав вивчати стрес є У. Кенон, але саме канадський біолог Г. Сель'є ввів в науку це поняття, зробивши висновок про існування загально адаптаційного синдрому, що забезпечує пристосування організму до умов середовища, що змінюються. Професор Н. Жигайло, у своїх дослідженнях, працях, монографії описує, що в основу формування стресостійкості ми кладемо програму духовних цінностей. Вчені О. Кочарян, В. Мозговий запропонували структурний підхід до аналізу феномену стресостійкості. Вони розглядали стресостійкість, як особистісний симптомокомплекс, що має певну структурну організацію, яка розвивається в онтогенезі та виявляє девіації при різноманітних паталогічних станах. (Н. Наєнко, Т. Немчин) висвітлюють теорію надійності діяльності та працездатності. Теорії темпераменту та індивідуальних властивостей нервової системи (І. Павлов, В. Мерлін, В. Денісов, К. Судаков, Ю. Щербатих). Фундаментом аналізу проблеми стресостійкості стала сукупність

психологічних підходів та концепцій психологічного здоров'я (В. Бехтерев, Б. Ананьєв, Г. Нікіфоров), психічної саморегуляції організму та самоконтролю особистості (П. Анохін, К. Анциферова, О. Конопкін, В. Степанський, Л. Дика, Г. Гребенюк), психологічної стійкості та психологічної готовності (А. Куліков). Поєднання цих підходів дає змогу для проведення комплексного дослідження рівня стресостійкості студентів в умовах дистанційного навчання, також розробки психологічної програми для підвищення стресостійкості та покращення їхнього ставлення до навчання.

Виклад основного матеріалу. Страх – це негативна емоція, яка виникає у ситуації загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда і спрямована на джерело дійсної або уявної небезпеки.

Стресостійкість – це загальна якість особистості, яка характеризується здатністю протистояти стресовим факторам за період часу, який необхідний для організації нових умов, в яких даний стресор не буде загрозливим. Загалом виділяють фізіологічні, психологічні стреси. Психологічний стрес поділяється в свою чергу на інформаційний та емоційний.

Професором Н. Жигайло було запропоновано програму духовного становлення особистості, яка може лягти в основу формування стресостійкості студентів в умовах дистанційного навчання. Під терміном «інформаційно – духовна особистість» розуміється особистість, яка є сучасною та цифрово грамотною, стійкою, яка керується принципами істини, взаємоповаги, інформаційний простір якої сповнений багатством та духовно – культурними цінностями задля формування високого рівня стресостійкості особистості. Усвідомлюючи, тісний зв'язок емоційно стійкої особистості та її духовного рівня цінностей можемо розглядати її подальший розвиток у сфері іноваційних технологій у сфері освіти та діяльності. Формування стресостійкості є запорукою психічного здоров'я особистості і неодмінною умовою соціальної стабільності, прогнозованості процесів, що відбуваються у суспільстві.

Для детального вивчення стресостійкості у студентів в умовах дистанційного навчання у ЗВО було проведено методики «Визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса та Раге», були визначені такі результати: 36% досліджуваних навіть не ввійшли до основних шкал (нижче 150), тобто в них «дуже високий» рівень опору стресу, 24% досліджуваних мають «високий рівень» опору стресу, 31% досліджуваних спостерігається «пороговий рівень» опору стресу і лише 9% досліджуваних був виявлений «низький рівень» опору стресу (ранимість). З даного відсоткового відношення видно, що найбільше досліджуваних перебувають в діапазоні «дуже високого» рівня опору стресу, а також «порогового рівня» опору. Лише декілька осіб мають «низький рівень» опору стресу.

В ході ще однієї проведеної методики «Тест на самооцінку стресостійкості особистості», яка оцінювалася в дев'ять шкал, спостерігаються наступні результати: лише 3% досліджуваних було виявлено «дуже високий» рівень стресостійкості, в 18% «високий» рівень стресостійкості, такий самий відсоток досліджуваних мають рівень стресостійкості «вище середнього», в 30% досліджуваних рівень стресостійкості «трошки вище середнього», в 16% середній рівень, в 9% рівень «трохи нижче середнього» і лише в 6% досліджуваних рівень стресостійкості «нижче середнього». Як бачимо з даного відсоткового відношення більшість досліджуваних перебувають на рівні стресостійкості «вище середнього», трохи менше на «високому» і «вище середнього». Найменший відсоток досліджуваних знаходяться на «дуже високому» рівні стресостійкості.

Висновок. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, важливо відмітити, поняття стресу та стресостійкості, і їх основні характеристики, а також вплив на людський організм. Згідно даних емпіричного дослідження було виявлено, що в більшості респондентів рівень стресостійкості знаходиться на «високому» і «вище середнього» рівнях, а рівень опору стресу «дуже високий», хоча є винятки (в 9% спостерігається ранимість). Стресостійкість підвищує рівень ефективності майбутнього фахівця, забезпечує кардинальні зміни способу та якості життя. Духовне становлення особистості зберігає емоційну

стабільність, допомагає орієнтуватися у світі новітніх інформаційних технологій та допомагає зберегти цінності задля високого рівня свідомості та самосвідомості. Щоб зберегти своє психологічне здоров'я необхідно мати високий рівень стресостійкості. Це допоможе забезпечити успішне досягнення мети діяльності, професійної підготовки фахівця. Слід вважати, що вхід в міжнародний інформаційний і комунікаційний простір є використання дистанційних освітніх технологій, що робить перспективним особистість в сфері освіти та науки і потребує значних змін та готовності від студента, відповідно стресостійкої емоційної сфери.

1. Жигайло Н. І., Карпінська Р. І. *Психологія особистісного та духовного зростання лідера: Психологічний журнал.* - № 1 (21) 2019 file:///D:/Users/User/Downloads/psch_2019_1_6.pdf
2. Жигайло Н. І. *Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця: Монографія.* Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2008. 336 с.
3. Жигайло Н. І., Кохан М. О., Данилевич Н. М. *Психологія бізнесу та управління: навчальний посібник.* Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2019. 308 с.
4. Максименко С. Д. *Генеза здійснення особистості: наук. монографія.* К.: КММ. 2006. 255 с.
5. Максименко С. Д. *Психологія особистості: Підручник.* К.: КММ. 2007. 296 с.
6. Лазарус Р. С. *Індивідуальна чутливість і стійкість до психологічного стресу/ Р. С. Лазарус// Психологічні фактори на роботі і охорона здоров'я.* – М: Женева, 1989. – С. 121– 126.

*Хомич М.А., Мелех Н.В., Скоморовська М.І.,
Львівський національний університет імені Івана
Франка*

ОНЛАЙН-ОСВІТА ЯК ОДНА ІЗ ПРИЧИН ВУЗЬКОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ЗНАТЬ

В сьогоденних умовах вузька спеціалізація освіти є нормальним і, навіть, вимушеним явищем і сприймається загалом позитивно. А всебічна, ліберальна освіта, має все меншу підтримку. Саме в такий непростий час стало зрозумілим наскільки нам необхідна різноманітність у навчальному процесі. Проте тенденція до звуження освіти спостерігається уже декілька десятиліть. Намагаючись максимізувати результати тестів з математики, фізики, хімії та решти точних наук, навчальні заклади іноді звужують потенціал своїх учнів через відсутність переваг, які отримують від мистецтва, театру, фізичної активності та живого спілкування.

Так, не кожен студент виграє від музики, театру чи спорту. І дуже мало з них почнуть кар'єру в музиці, акторській майстерності чи спорті. Проте, навчальний заклад повинен бути не лише орієнтованим на математику та читання. Всі ці заходи мають великі переваги для багатьох учнів і повинні бути частиною їхнього навчального процесу.

У статті 1994 року Джим Гаррісон, обговорюючи функцію мистецтва, стверджує, що "істина" мистецтва та поезії полягає в тому, що вона може розкрити красу значущих можливостей, які приховані під маскою справжнього, звичайного, повсякденного» Далі він стверджує, що така функція, яку виконує «експансивна уява», є важливою для існування свободи: Відсутність фантазії і, отже, відчуття можливості - це найбільший гніт, який існує. Саме тут будь-яка критична та трансформаційна теорія освіти повинна взяти свій відхід. Без широкої уяви, бажаного вийти за межі затверджених меж, неможливо бути вільним.[1]

І одна із головних причин - це відчуття можливостей, які нереалізовані і які можуть бути реалізовані. Завдяки відчуттю можливостей, що відкриваються перед нами, ми усвідомлюємо обмеження, які нас піддають, і тягарі, що гноблять. Різноманітність стимулювання означає новизну, а новизна означає виклик думці, поштовх до креативного мислення. А відсутність „різноманітності стимулювання” та „адекватної взаємодії досвіду” завдає шкоди суспільству в цілому. Інтелектуальні варіації індивіда у спостереженні, уяві, судженнях та винаходах - це просто засоби соціального прогресу.[2]

Таким чином, нарешті, соціальне життя вимагає не лише постійного навчання, але й процес соціального виховання та розвитку. Це розширює і освітлює досвід; це стимулює та збагачує уяву; це породжує відповідальність за точність і яскравість висловлювань і думок. Людина, яка живе по-справжньому сама (одна, як психічно, так і фізично), не мала б жодної нагоди поміркувати над своїм минулим досвідом, щоб зрозуміти його суть. І якщо сучасна освіта передбачає посилення соціального прогресу та трансформації, „новизна” та „різноманітність стимулювання” повинні розглядатися як ключові освітні особливості.

Освіта - це місце, де формується наше життя та життя суспільства. Коли ми думаємо про освіту заздалегідь встановленою позицією, ми замислюємось про те, щоб жити для того, щоб показати власні можливості. Суспільство функціонує так само. Розвиваючи лише одну концепцію освіти, ми кристалізуємо, так би мовити, сучасну форму суспільства та існуючі владні відносини. Отже, освіта, в тій мірі, в якій вона стосується свободи і справедливості, повинна також стосуватися різноманітності та можливостей, а саме простору, про який ще не думали.[3]

Освіта повинна вимагати роботи, щоб виходити за межі того, що ми і суспільство зараз є. Викладачі, повинні постійно запитувати, чи є наші погляди на освіту достатньо інклюзивними та достатньо хорошими, щоб відповісти на цей виклик і вирішити його. Завдяки такому залученню, не кидаючи виклику даним «формам життя», освіта ризикує стати засобом сприяння поступовому збідненню життя та збереженню несправедливості та нерівності у майбутньому.[4]

Тут не місце обговорювати взаємозв'язок між реальною природою сучасної економіки та її казковою версією, хоча, , можливості для створення нових процесів у глобалізованому світі навмисно завищені. Те, що глобалізація призвела до більшого простору для творчості в освіті та на робочих місцях, надто очевидно. Також турбує той факт, що коли освіта фактично звужується до однієї функції - тобто працевлаштування - ми втрачаємо з виду різноманітність, складність та непередбачуваність життя та освіти. Головне занепокоєння полягає у тому, яким чином та якою мірою слід розуміти таку корисність. Думка полягає в тому, що якщо освіта вимагає відповідати лише конкретним вимогам ринку праці, створюючи, таким чином, заздалегідь визначений набір навичок, вона тоді не може підготувати людей до заявленого майбутнього та викликів.

Потрібно усвідомлювати, що новизна, виклик перспективам та спільні інтереси є важливими не лише для освіти, але й для розвитку суспільства, що залежить від наявності різноманітності, як це показали біологія та соціальні науки останні два століття, раз за разом.

1. *I. Garrison J., Dewey. Eros and Education, Education & Culture, IX, 2, 1-5. 1994*
2. *Jay P. Greene Narrowing Education. 2014*
3. *T.S. Eliot. Narrowing the Knowledge Gap. 2020*
4. *Vasco D'Agnesse Narrowing Down Education. 2016*

*Хоронжий А.Г., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

ДУХОВНИЙ СВІТОГЛЯД ЛЮДИНИ

Під духовним світоглядом розуміють систему знань і досвіду, уявлень і переконань, цінностей і ідеалів; пам'яті і відчуттів, почуттів і емоцій. Кожна людина має власний світогляд, що становить властивість її свідомості.

Духовні знання передбачають обізнаність з явищами і процесами життя людини. Духовного досвіду людина набуває у навчанні, вихованні і способі життя. Духовні уявлення полягають у відтворенні образів предметів, явищ у свідомості, пам'яті і світогляді. Засвоєння знань і досвіду людиною формує її переконання духовний світогляд ґрунтується на духовних цінностях, основними з яких є речі, предмети, ідеї, думки, тобто все те, що має значення для людини. Взірці і еталони, до яких прагне людина, стають ідеалами, впливають на духовний

світогляд. Пам'ять розглядають як властивість людини формувати, зберігати і використовувати інформацію, вона відіграє важливу роль у розширенні світогляду. Відчуття, які містять здатність сприймати предмети й явища, відображати їх у мозку людини, що створюється в свідомості внаслідок дії на органи чуттів, почуття і емоції, впливають на душевні переживання і на світогляд людини. У світогляді особливе місце посідають почуття і емоції. Світогляд становить духовну властивість людини і характеризується статикою і динамікою. Статика містить елементи, які створюють каркас світогляду. Динаміка відображає функції і процеси світогляду.

Світогляди поділяють на освітні, наукові, релігійні, національні, мистецькі, культурні, екологічні і професійні, а також на локальні і загальні. Локальні світогляди пов'язані із загальними. Цей зв'язок має особливий взаємовплив, дослідження якого визначає його значення. Кожен локальний світогляд формується за відповідною схемою, яка містить знання, переконання, досвід, цінності, вірування, інформацію. Формування світогляду людини ґрунтується на світовідчутті, світобаченні, світосприйнятті, світорозумінні.

Світогляд людини тісно пов'язаний зі свідомістю, яка становить її здатність пізнавати себе і навколишній світ, вона є основою інтелекту і менталітету. Свідомість має своєрідні властивості, зокрема, універсальність і конкретність, об'єктивність і суб'єктивність, активність і пасивність, цілеспрямованість і ефективність. У свідомості містяться різні форми відображення уявлень, відчуттів, сприймання предметів, явищ, почуттів, емоцій, знань, мови, досвіду.

Світогляд ґрунтується на мудрості, розумі, істині, вірі, волі, совісті, думках, мові і долі. Мудрість розглядається як властивість та якість людини, осмислення дійсності. Це інтелектуальна і моральна характеристика людини. Під мудрістю розуміють досвідченість, духовність, душевність. У Біблії говориться "Мудрість, наука, законодавство походять від Господа, й любов й рівні путі від нього" [Сирах., 11:15]. Мудрість – це моральна чеснота "Джерело мудрості – слово Боже у вишніх, а дороги її – заповіді відвічні" [Сирах., 1:5].

Мудрість означає вміле застосування певної сукупності знань, досвіду, бажань і прагнень у встановленні цілей і завдань та розробці і прийнятті рішень. Мудрість взаємопов'язана з розумом людини. Під розумом розуміють набір певних знань, умінь, навичок, здібностей аналізувати, узагальнювати та робити висновки. Розум людини містить здатність формувати і розвивати інтелект і менталітет. Розум пов'язаний з пам'яттю, відчуттями, почуттями, емоціями, волею і совістю. З розумом пов'язана істина, під якою розуміють те саме, що і правда. Істина означає достовірне знання, яке відображає дійсність у свідомості людей, а також положення, твердження, судження перевірені практикою. Світогляд ґрунтується на вірі, яку релігія тлумачить як невід'ємну цінність і властивість свідомості людини. Воля людини означає владу над собою, керування своїми думками, емоціями, почуттями, вчинками і поведінкою. У волі людини закладено прагнення і бажання досягати мети.

Воля людини здійснює регулювання функцій, спонукання активності, використання умов і можливостей та енергії. Воля пов'язана із совістю людини, яку розглядають як усвідомлення моральної відповідальності за свою діяльність і поведінку. Синонімом совісті є сумління. Совість проявляється у моральності. Вона спричиняє докори і муки, які зумовлені проявами несправедливості, кривди. Совість є своєрідним суддею людини, оцінює вчинки і встановлює порядок у житті, відіграє важливу роль у керуванні людини собою.

Свідомість ґрунтується на мові. Через мову пізнаються світ, мислять, спілкуються, здобувають знання та інформацію. Мовною одиницею є слово. Слово є даром Божим. Євангеліст Йоан сказав: "Споконвіку було слово, і з Богом було слово, і слово було Бог" [Йоан., 1:1]. Боже слово – найважливіший чинник віросповідань.

Мова безпосередньо пов'язана з думками людини. Під думкою розуміють продукт мислення, міркування. Думка виникає, з'являється і приходить і матеріалізується у слові. Думки пов'язані з пам'яттю і стають носіями інформації. Вони є об'єктом керування.

Суб'єктом керування думками стає розум. Думки і розум – це основа керування світоглядом людини.

1. Павлов В.І. *Духовність як екзистенційний простір особистості*. – Донецьк: Юго-Восток, 2006. – 249с.
2. Савчин М. *Духовний потенціал: монографія*. – Івано-Франківськ: Місто, 2010. – 508 с.
3. Хоронжий А.Г. *Керування людини собою. Монографія*. Львів, Смолем, 2020. 175 с.

*Худолій А.О., Жигайло В.М., Національний
університет «Острозька академія»*

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ США В ХХІ СТОЛІТТІ

Зовнішня політика Сполучених Штатів має доктринальне забезпечення. І хоча доктрини зовнішньої політики змінювалися від одного президента до іншого, проте вони значною мірою визначали зовнішню політику Вашингтону. ХХ століття нараховує чимало доктрин, які проклали шлях до розвитку доктрин в ХХІ столітті.

В 1823 році Дж. Монро сформулював так звану «Доктрину Монро», яка визначила політику Сполучених Штатів на тривалий час. Насправді вона була спрямована експансії європейських держав на американському континенті. Таким чином США заявили своє право на втілення зовнішньої політики в односторонньому порядку й убезпечили себе від конкурентів.

На початку ХХ століття з'явилася інша доктрина – «Дипломатія канонерок» (1901-1909 рр.), яка стала підґрунтям політики Т. Рузвельта, який наполегливо втілював у життя принцип «Америка для американців», згідно з яким європейським державам радили триматися подалі від Центральної та Південної Америки [218 Горожанкин В. США: внешнеполитический реализм].

В 1917 році, на зміну попередній, прийшла нова – доктрина Вудро Вільсона – «Демократія для світу». Він запропонував свою програму «14 пунктів», як передбачала зробити світ більш демократичним і безпечним. Поступаючись впливом над «Лігою Націй» Франції та Великобританії, Сполучені Штати відійшли від активної участі в міжнародних відносинах. Обґрунтуванням зовнішньої політики на той час стала доктрина «ізоляціонізму» 1919-1920 років. На початку 30-х років ХХ століття зовнішню політику здійснювала адміністрація Ф. Д. Рузвельта, базовими принципами якої стали засади невтручання та невтручання у внутрішню політику країн Латинської Америки.

В 1941 році президент США Ф. Рузвельт озвучив доктрину чотирьох свобод демократії – слова, релігії, свободи від бідності та страху. В 1947 році Вашингтон сформував концепцію «воєнного стримування», спрямовану на стримування експансії СРСР. Ця концепція супроводжувала «доктрину Трумена», згідно з якою США зобов'язались надавати економічну допомогу іншим країнам у боротьбі з зовнішнім тиском з боку Радянського Союзу.

Продовженням «доктрини Трумена» стала «доктрина Ейзенхауера» 1957 року, згідно з якою Сполучені Штати надавали допомогу будь-якій державі Близького сходу задля того, аби вона не підпала під вплив комуністів. Крім цього Вашингтон активно створював воєно-політичні альянси в Азії, Африці та Америці з метою протидії радянському впливу. За каденції Д. Ейзенхауера США починають активно здійснювати інтервенціоністську зовнішню політику. Конфронтація з СРСР та посилення політики інтервенціонізму проявилися в регіональних конфліктах. За правління Д. Ейзенхауера Америка була причетна до 16 воєнних конфліктів.

В 60-ті роки домінуючим принципом зовнішньої політики США став «принцип доміно», на підтримку якого виступив президент Дж. Ф. Кеннеді. Наслідком такого курсу стала американська агресія у В'єтнамі. Америці не лише не вдалося попередити поширення

комунізму, але навпаки, В'єтнам, Лаос та Камбоджа стали комуністичними, хоча американці були переконані, що на цьому експансія комуністів у Південно-Східній Азії закінчилась.

Упродовж 1969-1976 років домінуючою концепцією зовнішньої політики США стала «ріелполітік» (реальна політика), творцем якої був державний секретар США Г. Кіссінджер. На думку американських політиків ідеологічні принципи були другорядні у розвитку відносин з іншими державами. Кіссінджер був одним із перших, хто відстоював розвиток відносин Сполучених Штатів з комуністичним Китаєм та «політику розрядки» з Радянським Союзом. Позитивні зрушення відбулися у сфері китайсько-американських економічних зв'язках та скорочення деяких видів ЗМЗ.

В кінці 1980-х років Вашингтон активно втілював «концепцію прав людини», активно підтримуючи дисидентів, в першу чергу в СРСР та країнах соціалістичного табору. Така політика виправдала себе, оскільки деякі з них прийшли до влади (не без допомоги США). В 1985 році було сформульовано «доктрину Рейгана». Адміністрація США взяла курс на підтримку сил, які виступали проти лівих та соціалістичних урядів в «країнах третього світу».

В 1990-му році США у зовнішній політиці взяли на озброєння «доктрину нового світового порядку». Концепція сформульована Дж.Г.В. Бушем, передбачала активну та багатосторонню співпрацю двох суперпотуг – США та СРСР. Концепція набула чітких рис після вторгнення іракських військ у Кувейт. Радянський Союз, не зважаючи на дружні відносини з Іраком, відмовився надати допомогу Саддаму Хусейну та підтримав створення міжнародної воєнної коаліції, яку очолили США, і яка, зрештою звільнила Кувейт. Доктрина діяла до 1991 року і припинила дію із розпадом СРСР.

«Доктрина Рейгана» заклала підвалини для зовнішньої політики США в постбіполярній системі міжнародних відносин. Поділяємо думку А.О. Худолія, що сучасна міжнародна політика Вашингтона ґрунтується на «Доктрині Рейгана», щоправда, з одним уточненням: якщо упродовж каденції цього президента йшлося про подолання радянських політико-ідеологічних впливів, то в постбіполярний період акцент перенесено на демократизаційні впливи на ті країни, де спостерігаються авторитарні чи тоталітарні тенденції, що загрожують стабільності у тому чи іншому регіоні.

В кінці ХХ ст. розпочався розпад біполярної системи міжнародних відносин і пов'язані з цими процесами зміни доктринального забезпечення міжнародної політики США. В 2002 році підґрунтям зовнішньої політики стала «доктрина Буша», яка передбачала доктрину зростання американської воєнної переваги, концепцію превентивної війни (готовності наносити військові удари до того, як по відношенню до США та їхніх союзників будуть застосовані агресивні дії) та готовність діяти самостійно, якщо не вдасться досягти багатосторонньої співпраці задля досягнення зовнішньополітичних цілей [218 Горожанкин В.; 220 Ржевська Н. Оновлена стратегія США : 112].

«Доктрина Буша» значною мірою визначила зовнішню політику Америки на тривалий час, вплинувши на формування та реалізацію зовнішньої політики США упродовж каденції Б. Обама та Д. Трампа.

Узагальнення підходів американських дослідників до визначення системи національних інтересів країни, специфіки реалізації цих інтересів у практичній зовнішньополітичній діяльності США може сприяти розумінню суті сучасної неоглобалістської політики Сполучених Штатів та можливих її тенденцій і перспектив.

Розглядаючи питання зовнішньополітичних орієнтирів Сполучених Штатів варто зауважити ті, що були озвучені майже всіма президентами країни упродовж ХХ ст. і які стали частиною політичної традиції та універсальними принципами зовнішньої політики Вашингтона в ХХІ ст., не втративши при цьому актуальності. Серед них – принцип лідерства США, поширення свободи і демократії в світі, засад вільного підприємництва [221 The Nat Security Strategy of the USA 2002 : 3].

Ключовий імператив зовнішньої політики – це захист свободи і справедливості як універсальних цивілізаційних принципів. Американський досвід розвитку багатоетнічної демократії підтверджує тезу про те, що люди різних конфесій та культур можуть жити в мирі. В Стратегії національної безпеки їх визнано як засадничі принципи. США скористаються економічними можливостями задля того, аби поширювати свободу та підтримати тих, хто бореться за свободу.

Другим принципом зовнішньої політики Вашингтон декларує зміцнення союзів у боротьбі з тероризмом. США заявили, що ведуть війну з тероризмом у глобальному вимірі. У цій війні важливу роль відіграють глобальні, регіональні партнери та друзі. Уряд США планує підтримувати помірні та сучасні уряди особливо мусульманських країн з метою сприяти умовам і розвитку ідеологій, що унеможливають поширення тероризму. Америка використовує ефективну публічну дипломатію для прискорення вільного поширення інформації, щоб пробудити надію та сподівання людей в тих суспільствах, якими керують спонсори тероризму.

Зовнішня політика США невіддільна від практичної площини, тобто економічних. Слід зауважити, що в основі зовнішньополітичних пріоритетів Вашингтону лежать не лише вище згадані ідеологічні принципи, але й прагматичні інтереси. Зовнішня політика США базується і на цілком матеріальних інтересах, які значною мірою пов'язані з економічними, енергетичними, фінансовими потребами як самих Сполучених Штатів, так і їх найближчих союзників. Цим пояснюється та обставина, що "демократизація" по-американськи відбувається в тих країнах, які представляють той чи інший інтерес США, а в більшості випадків, комплекс інтересів суперпотуги.

Отже, доктрини виступають фундаментом забезпечення зовнішньополітичної стратегії Сполучених Штатів. Їхній рівень розробки значною мірою гарантує ефективність зовнішнього курсу країни.

*Шипунов Г.В., Львівський національний
університет імені Івана Франка*

ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ: СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Звертаючись до дослідження політико-управлінських рішень, важливо зрозуміти, чому серед величезного масиву колективних рішень в особливу групу виокремлюють політико-управлінські рішення, зокрема рішення державних органів. Тобто, чим саме вирізняються політико-управлінські рішення та дії з їхньої реалізації з-поміж інших людських рішень та соціальних дій? Для того, щоб дати відповідь на це питання, передусім треба визначитись з тим, чи мають політико-управлінські рішення справу лише з відносинами «всередині влади» (тобто з управлінським впливом «згори», з боку державних органів), або ж ці рішення пов'язані також й з відносинами «впливу на владу» (тобто з впливом «знизу», з боку таких недержавних організацій, як політичні партії та групи тиску).

У сучасній науковій літературі можна виокремити принаймні два основні підходи до визначення критеріїв та меж політико-управлінських рішень. Згідно з першим, «вузьким» підходом, до цього класу відносяться лише ті рішення, які ухвалюють посадові особи або колегіальні органи державної влади, які одночасно займаються підготовкою економічних та інших видів рішень.

Другий підхід містить у собі більш широкий погляд на виокремлення кола політико-управлінських рішень. Тут йдеться не тільки про рішення, ухвалені в рамках державних інститутів, а й також рішення політичних партій та груп тиску, які наділені значними ресурсами та які справляють серйозний вплив на політичний процес. Так, наприклад, у багатьох країнах Заходу (наприклад, у Великобританії, Швеції, Німеччині) громадські та

політичні організації відповідно до моделі неокорпоративізму мають брати участь разом з органами влади у підготовці тих чи інших важливих державних рішень.

Отже, важливим критерієм під час визначення меж політико-управлінських рішень є характеристика суб'єкта, який їх ухвалює. Іншими словами, передусім треба дати відповідь на питання: хто ухвалює рішення? Однозначно відповісти на нього не так легко, оскільки в політиці одні люди готують рішення, інші – їх ухвалюють, треті – затверджують та підписують, четверті – здійснюють, а п'яті – контролюють їхнє належне виконання. Крім того, треба мати на увазі, що дати відповідь на питання «хто готує та ухвалює політико-управлінське рішення?» не завжди видається можливим лише на основі аналізу положень конституції, в якій визначається компетенція різноманітних політичних інститутів.

Цілком можливою є ситуація, за якої політичні інститути, які покликані ухвалювати рішення, насправді є лише маріонетками, які виконують волю інших суб'єктів. Ці інститути лише надають законної форми підготовленим та ухваленим рішенням. Тому для того, щоб визначити, хто фактично за даного політичного режиму ухвалює рішення, необхідно детально вивчити стосунки між політичними елітами та формальними суб'єктами влади, виявити конкретні особи або групи, які контролюють діяльність формальних політичних інститутів або справляють на них безпосередній вплив. Саме ці особи або групи є реальними суб'єктами ухвалення політико-управлінських рішень.

Усе це означає, що для визначення сутнісних характеристик політико-управлінських рішень необхідно також дати відповідь принаймні ще на три базові питання: 1) що регулюється рішенням? (або на що саме скероване рішення?); 2) кому адресоване рішення? (або для кого призначене рішення?); 3) яке значення має рішення? (або який характер та ступінь значимості має рішення?).

Суттєвим для визначення політико-управлінських рішень є питання щодо об'єкту регулювання. Якщо розглянути цей аспект в контексті державного управління, то можна зауважити, що в його рамках відбувається розмежування державних рішень за сферами управлінського впливу (економіка, соціальна сфера, оборона, закордонні та внутрішні справи), які спеціалісти з адміністративного права називають «сферами компетенції» та виокремлюють так зване «управління адміністративно-політичною сферою», до якої зачисляють оборону, безпеку, юстицію, внутрішні та закордонні справи.

У політико-управлінських рішеннях також завжди необхідно враховувати «формулу інтересів» тих чи інших соціальних груп, які складають населення країни, тобто визначити «соціальних адресатів» рішення, які є споживачами результатів рішення. Існують такі типи соціальних адресатів політико-управлінських рішень: внутрішні та зовнішні, загальносоціальні, соціально-групові та індивідуальні, регіональні та локальні.

Крім того, для визначення специфіки політико-управлінських рішень необхідно з'ясувати соціальну значущість його змісту та характер наслідків. Саме цей показник є особливо важливим [2, с. 7; 3, с. 8].

На цій підставі можна виокремити такі критерії, які дають змогу вирізнити політико-управлінські рішення з-поміж інших різновидів рішень: по-перше, політико-управлінські рішення повинні формулювати спільні завдання, в межах яких мають бути відображенні базові цінності та конкретні інтереси основних соціальних груп та політичних акторів (груп інтересів, елітних угруповань, бюрократичних корпорацій тощо).

По-друге, політико-управлінські рішення мають впливати на збереження та (або) зміну нормативних та інституціональних параметрів суспільно-політичного порядку (тобто, наприклад, на зміну дизайну тих або інших державних інститутів).

По-третє, політико-управлінські рішення пов'язані з регулюванням, розподілом та перерозподілом ключових ресурсів суспільства.

Опираючись на ці критерії, А. Дегтярьов визначає політико-управлінське рішення як такий тип публічно-державних рішень, які характеризуються, по-перше, формулюванням спільних завдань, які виражають базові цінності та інтереси основних соціальних груп та політичних акторів; по-друге, відтворенням (або зміною) нормативних та інституціональних

параметрів суспільно-політичного порядку; по-третє, регулюванням та розподілом ключових суспільних ресурсів [1, с. 42-43].

Усе це дає нам розуміння того, що ухвалення політико-управлінських рішень далеко не одномоментний акт певного керівника, а скоріше є комплексним процесом кооперативної взаємодії інституціонального центру, де готується та ухвалюється рішення, з центрами, які реалізують рішення, з органами, які контролюють виконання рішення, а також з тими членами спільноти, від імені яких ухвалюється рішення та які зобов'язані їх виконувати.

1. Дегтяр'єв А. *Принятие политических решений*. Москва, 2004. 416 с.

2. Anderson J. *Public Policy-Making: An Introduction*. Boston, 1994. 352 p.

3. Simon H. *The New Science of Management Decision*. NJ., 1977. 175 p.

*Шумейко О.А., Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого*

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Під естетичним вихованням розуміють якісну зміну рівня естетичної культури об'єкта виховання, яким може бути як окрема особистість, так і соціальна група, і суспільство в цілому. Естетична культура досить багатомірна. До її структури належить естетична свідомість особи, що відображається в естетичних ідеалах, естетичних потребах, естетичних настановах, естетичних смаках, естетичних поглядах тощо; естетична діяльність, що відтворюється в праці, побуті, під час спілкування, спорті тощо; естетичне виховання, що знаходить своє відображення в різноманітних сферах та засобах свого прояву.

У статті розглядаються питання естетичного виховання в системі духовного розвитку студентів; висвітлюються умови розвитку естетичного сприймання та принципи естетичної культури особистості.

Система естетичного виховання студента не ізольована від інших складових частин цього процесу [1, с. 121]; вона органічно з ними пов'язана, тому що всебічний і гармонійний розвиток особи (людини) виступає провідною ідеєю всієї системи виховання. Гармонійне поєднання інтелектуального і фізичного розвитку, моральна чистота, естетичне ставлення до життя та мистецтва – це основна умова формування цілісної особистості. Естетичне виховання як об'єкт наукового дослідження, розглядається як засіб соціалізації молоді, залучення її до духовних цінностей суспільства. Естетичне виховання студента – це процес формування цілісного сприйняття й правильного розуміння прекрасного в мистецтві та навколишній дійсності, а також здатність до творчого самовираження, що вимагає свідомого, цілеспрямованого, послідовного та ситематичного розвитку.

Підґрунтям, на якому здійснюється естетичне виховання студента, його здатність до естетичного освоєння дійсності. Цей рівень виявляється як у розвитку всіх складових естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, оцінок, смаків, ідеалів, потреб), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворюючої діяльності у побуті, людських взаєминах, мистецтві тощо.

Важливою складовою естетичного виховання в умовах сучасності є ідея комплексного підходу, що містить подвійне значення, естетичне виховання як виховання засобами мистецтва, так і засобами навколишньої дійсності повинно стати органічною частиною будь-якого різновиду виховання студента. Основним структурним елементом естетичного виховання є особистість, адже мета, завдання, специфічні методи естетичного виховання спрямовані на естетичний та загальний розвиток особистості, збагачення її у виховному процесі з урахуванням індивідуальних та психологічних особливостей організації впливу на студентів. Метою естетичного виховання є високий рівень естетичної культури особистості, її здатність до естетичного освоєння навколишньої дійсності.

Наявність мети естетичного виховання поєднується з усвідомленням та діяльністю особи і суспільства в цілому. Результат естетичного виховання може бути визначений по різному: формування естетичного смаку, якість естетичної діяльності, естетичного відношення до навколишньої дійсності, естетичного ідеалу, естетичної культури тощо. Усі ці поняття становлять мету естетичного виховання. Проте кінцевий результат естетичного виховання пов'язаний з формуванням особистості, яка є творчою та самодостатньою і має естетичну культуру.

Здійснюючи значний вплив на естетичний розвиток студента, естетична культура формує дещо інше мислення, започатковує формування і ставлення цілої низки загальнокультурних здібностей особи; перш за все це позначається на якості емоційної культури особистості. Естетична культура сприяє розвитку в студента образного мислення, мислення за аналогією та асоціацією, цілісності сприйняття конкретних образів, розвитку фантазії, зорового уявлення та інтуїції.

Форми та методи естетичного виховання змінні, вперше вони впроваджуються в ранньому дитинстві і ускладнюються відповідно до розвитку структури знань та суспільних відносин, але ефективні лише тоді, коли не перериваються ні в особистому, ні в суспільному житті, тобто процес естетичного виховання або самовиховання повинен тривати постійно. Естетичне виховання також пов'язане з такими аспектами розвитку суспільства як відсутність гарантованих основних прав людини, голод, екологічна криза, що стоять на перешкоді безперервності естетичного виховання.

Естетична культура формує у студента цілісне ставлення до природи і досвіду в цілому, вона являє собою грань загальних, універсальних відносин і тому виступає як міра універсальності та гармонійності особистості. Ні інтелектуальних, ні емоційний розвиток особистості не може бути повним, якщо вона естетично не розвинена. Необхідно акцентувати увагу на тому, що естетично розвинена людина ставиться до себе і до навколишнього світу не як спостерігач, а як людина, що відчуває його унікальність, неповнорність. Особливість естетичного відношення до навколишньої цілісності полягає в тому, що суб'єкт безпосередньо переживає свою єдність з навколишнім світом.

Естетичне виховання допомагає формувати в особистості здатність сприймати і перетворювати навколишню дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності; воно спрямоване на формування в людини гуманістичних якостей, здатності відчувати і розуміти красу, жити за її законами. Серед найголовніших завдань естетичного виховання студентів виокремлюють:

- виховання почуття прекрасного;
- формування естетичних понять, поглядів;
- переконань, здатностей розуміти прекрасне, естетично правильно сприймати та оцінювати факти, явища;
- виховання естетичних почуттів, уміння отримувати естетичну насолоду від сприймання прекрасного в навколишньому світі та мистецтві.

Змістом естетичного виховання є естетичне сприйняття, естетичні судження, естетичні знання, естетична культура, естетичні ідеали, естетичні почуття, естетичні переживання, естетична насолода, естетичні смаки та естетична діяльність. У комплексі ці категорії розкривають сутність естетичного виховання та становлять його структуру.

В естетичному вихованні студентів використовують різні джерела прекрасного: кіно, живопис, музику, літературу, театр, архітектуру, садово-паркове мистецтво тощо. Вагомим засобом естетичного виховання є естетика навчальних приміщень, зовнішній вигляд викладачів та студентів, взаємини між ними, способи та засоби розв'язання конфліктних ситуацій. Значний вплив на естетичне виховання студентів здійснюють і побутові умови, в яких вони проживають. Естетика побуту обумовлює правильну організацію предметного середовища, яка співвідносна з уявленнями особистості про міру, гармонію і виявляється в оформленні житла та у зовнішньому вигляді в цілому.

На сьогодні першочергового значення під час формування в студента професійних естетичних смаків надається процесу навчання і виховання, що суттєво впливає на духовний розвиток і активну життєву позицію особистості. Естетичний смак – це раціонально-емоційне освоєння людиною дійсності, здатність особи розуміти й оцінювати естетичні особливості предметів і явищ природи, суспільного життя.

Надзвичайно важливим у процесі естетичного виховання є самовиховання та самовдосконалення. Завдяки самовихованню здійснюється формування та вдосконалення естетичних здібностей і загалом естетичної свідомості, розширюється поле естетичної діяльності особистості та створення нових естетичних цінностей в усіх сферах життєдіяльності. Самовдосконалення дозволяє студентові усвідомлено і цілеспрямовано прагнути досягати такого рівня естетичного розвитку, коли його естетичний світ буде наповнений естетичними цінностями загальнолюдського звучання.

Мету естетичного виховання неможливо відокремити від цілей інших процесів формування особистості, адже естетичне виховання – обов'язковий елемент функціонування усієї сукупності духовного багатства особи. Естетичне виховання позбавляється своєї перспективи поза суспільною системою виховання, ядром та внутрішнім рушієм естетичного виховання є суспільний ідеал. За своєю природою цілеспрямованість естетичного виховання має суб'єктивний характер, тому що вона спирається на визнання цілей та принципів організації виховного процесу в цілому. Передумови, що зумовлюють спрямованість естетичного виховання, носять об'єктивний характер оскільки залежать від конкретних історичних умов.

Одним із основних завдань суспільного розвитку демократичної держави завжди було створення передумов та обставин, які об'єктивно вимагають від особистості (студента) розвивати себе естетично. Естетичне виховання вбирає себе систему засобів естетичного розвитку особистості, яка визначається усім багатством навколишньої дійсності та життєдіяльності суспільства. Студент являє собою сформовану людську особистість, якій притаманна власна естетична культура з певним світоглядом. Під час здобуття вищої освіти відбувається її становлення, завдяки принципам та формам виховання. Сучасна система освіти орієнтує не стільки на засвоєння студентами універсальних знань, умінь і навичок, скільки на розвиток особистості, що здатна творчо застосовувати здобуті знання в практичній діяльності.

Ефективність естетичного виховання студентів визначають такі чинники:

- створення в навчальному закладі естетично-привабливої обстановки (оформлення навчальних аудиторій, місць відпочинку тощо);
- використання в виховній роботі зі студентами народних традицій та обрядів;
- високий рівень естетичної культури різноманітних виховних заходів; широке залучення співробітників, викладачів та студентів до гуртків художньої самодіяльності, участі їх у конкурсах естетичного спрямування;
- високий рівень естетичної культури викладачів та студентів у стосунках та у зовнішньому вигляді.

Необхідно акцентувати увагу на ефективності естетичного виховання, що забезпечується взаємодією закладів освіти, культури, сім'ї, засобів масової інформації, культурними традиціями тощо.

Сучасний етап розвитку суспільства ставить особливі вимоги до студентів, майбутніх фахівців. У нових умовах акцентується увага на творчу особистість, яка має неординарне мислення, є оригінальною при ухваленні рішень тощо. Формування такої особистості значною мірою залежить від професійної компетентності. Фахові смаки формуються та розвиваються під впливом ідеологічних, економічних, політичних, соціокультурних та правових чинників, які визначають рівень соціалізації особи і впливають на її діяльність, життєву позицію, є важливим компонентом його творчого потенціалу [2, с. 181].

Отже, естетичне виховання студента в системі сучасної освіти – це процес цілісного сприйняття прекрасного в навколишній дійсності та мистецтві, а також здатність до творчого

самовираження. Але ця здатність вимагає свідомого, цілеспрямованого і системного розвитку. Метою естетичного виховання є високий рівень естетичної культури особистості.

1. *Естетика/ О. В. Колеснікова, Н. Г. Межова. – Конспект лекцій. – Харків: Нац. юрид.акад.України, 1998.- 152 с.*
2. *Естетика. Навч. посібн./ М. П. Колесніков, О. В. Колеснікова. В. О. Лозовой та ін. За ред. В. О. Лозового.- К.: Юрінком Інтер, 2003.- 208 с.*

Якимів Г., Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРОБЛЕМА ПРЕКРАСНОГО В КОНТЕКСТІ ЗМІНИ ПАРАДИГМ СУЧАСНОЇ ЕСТЕТИКИ

Сучасна естетика перебуває в ситуації нового рівня і етапу самосвідомості. З питання кризи сучасної естетики існує декілька точок зору, які можна звести до таких: деякі дослідники стверджують, що з відходом класичної філософської парадигми, яка стверджувала ціннісне місце естетики в системі філософського знання, зникла і змістовність естетики, інші, аналізуючи кризовий стан, стверджують, що вплив на неї мають події ХХ століття в культурі, які безпосередньо до естетики не відносяться.

Александр Баумгартен, заснував дисципліну естетика, визначаючи естетику як «науку сенсорного пізнання» і далі стверджує, що мета або «кінець естетики – це досконалість сенсорного пізнання як такого».

З початком своєрідного «естетичного буму» в культурі ХХ століття, постає необхідність нового визначення категорії прекрасного, що є важливим предметом дослідження.

Проте, у класичній парадигмі краса відноситься до позадосвідного знання, у некласичній парадигмі поняття прекрасного набуває змін, і його заміняє поняття естетичне, що окреслює будь-які форми вираження чуттєвого ставлення до дійсності у різноманітному вигляді.

Для більш широкого розуміння даної категорії варто навести традиційне тлумачення прекрасного: «категорія естетики, що характеризує явища, які мають вищу естетичну цінність. Як естетична цінність прекрасне відрізняється від моральних і теоретичних цінностей (добра, істини) тим, що воно пов'язане з конкретними почуттям і звертається до споглядання або уяви; на відміну від утилітарно-корисного, носить безкорисливий характер» [33].

Зростання інтересу до категорії прекрасного, спонукає до неоднозначного питання щодо статусу краси в сучасному світі, а також питання про роль прекрасного в еволюційному розвитку людства. «З одного боку, дослідники обґрунтовують виняткову вітальну цінність переживання прекрасного, з другого – констатують прогресуючу втрату інтересу до нього в мистецтві від початку ХХ століття» [8].

Зміна прекрасного залежить і від самої людини як безпосереднього суб'єкта естетичного сприйняття, і її певних характеристик (наявність естетичного смаку, художнього почуття, естетичного досвіду). Отже, прийняття прекрасного є результатом відповідного ставлення людини до об'єкта.

«Значний потік масової художньої продукції найрізноманітнішого спрямування та якості ставить перед сучасною естетикою питання, про сенс мистецтва та критерії художності. Вродовж ХХ століття мистецтво займалося спростуванням традиції, що призвело до «деморалізації» естетики» [40]. Тому, аналіз сучасного сприйняття краси не може бути достатнім поза співвіднесенням з минулим. Оскільки, значна частина сучасних тенденцій є фазою розвитку процесів, що почалися ще раніше. Дотримуючись даного

положення, стає очевидним, що аналіз теперішніх принципів зміни краси – це основне завдання сучасної естетики.

Сучасна естетика розглядає прекрасне як загальну категорію, де з однієї сторони втілюються базові властивості предметів і явищ буття, з іншого – саме в категорії прекрасного виявляється відношення до них. Ця категорія покладається на чуттєве сприйняття дійсності в поєднанні з прийнятими цінностями та ідеалами, а відповідно, їх зміна – прямий наслідок нового сприйняття краси.

Існує декілька причин для такої зміни перспективи. Відбувається зростаюче обмеження естетики до образотворчого мистецтва і неодноразове перевизначення питань його тлумачення. По-перше, настільки впливове сучасне образотворче мистецтво створене явно не для естетичної оцінки, а скоріше з політичних причин або для формування концептуальних моментів, включаючи ідею, що мистецтво може бути вільним від естетики. Другий фактор полягає в тому, що естетика в загальному користуванні має набагато ширше застосування, ніж образотворче мистецтво, і те, що наш світ виглядає все більш естетизованим у багатьох різних сферах і сферах за межами світу мистецтва - від політики до торгівлі, урбанізму, технології і навіть здоров'я [50].

Разом з тим, деякі дослідники звертають увагу на те, що в художньо-естетичній культурі ХХ ст. нерідко ставиться під питання сама категорія прекрасного. Вони вважають, що наука про прекрасне сьогодні неможлива, тому що в мистецтві – художній самосвідомості сучасної культури – місце прекрасного посіли нові цінності, які є цінностями шоку: абсурдне, потворне, хворобливе, жорстоке, зле, непристойне, низьке, огидне, відразливе, політичне, повчальне, вульгарне, нудне, жахливе, шокує. На їхню думку, для введення подібних явищ в дослідницьке поле естетики була потрібна якась більш абстрактна і більш загальна категорія, ніж категорія прекрасного, яка б визначала її предмет. Такою категорією в сучасній естетиці постає категорія естетичного. За допомогою цієї категорії позначається особливий духовно-матеріальний досвід людини, який зводиться до специфічної системи неутилітарних взаємних стосунків суб'єкта і об'єкта, внаслідок чого суб'єкт досягає катарсису - стану духовного (точніше – душевного) очищення від обтяження щоденною життєвою метушнею [8].

Аналізуючи історичні етапи зміни парадигм прекрасного, слід зазначити, що вона залежить і від самої людини як суб'єкта естетичного сприйняття, наявності у неї достатньо розвиненого естетичного смаку, художнього почуття, естетичної чутливості та естетичного досвіду.

Сприйняття прекрасного є результатом ціннісного ставлення людини до естетичного об'єкта, наявність певної парадигми як світоглядної основи осмислення світу є важливим фактором для сприйняття краси та осягнення прекрасного як в певну історичну добу, так і в стрімкій динаміці змін сьогодення. Злам і відхід від єдиної парадигми в сприйнятті прекрасного в сучасній естетиці є прямим наслідком утвердження нових ціннісних орієнтирів, нового досвіду, критеріїв та норм сприйняття краси

1. Бондаревська І. А. Темпоральність прекрасного. Наукові записки НаУКМА. К., 2015. С. 3-8.
2. Национальная философская энциклопедия. URL: <http://terme.ru/>
3. Устюгова Е.Н. Современная эстетика - разрыв с традицией? [Серия "Symposium", Эстетика в интерпарадигмальном пространстве: перспективы нового века. СПб, 2001. №16. С.68-72. URL: <http://anthropology.ru/ru/text/ustyugova-en/sovremennaya-estetika-razryv-s-tradiciey>
4. Shusterman R. Back to the Future: Aesthetics Today. *The Nordic Journal of Aesthetics*.43.2012. URL: <https://tidsskrift.dk/nja/article/view/7500/6349>

Зміст

<i>Рижак Л.В.</i> АКАДЕМІЧНІ ТРАДИЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ.....	5
<i>S. Giacomuzzi, M. Kokhan, N. Zhvavlo</i> EVALUATION OF PSYCHOSOCIAL IMPLICATIONS OF THE VIRUS PANDEMIC CAUSED BY COVID-19.....	7
<i>Matlasevych O.V., Savchuk V.A.</i> COMMUNICATION BARRIERS IN PEDAGOGICAL ONLINE INTERACTION WITH STUDENTS.....	10
<i>R. Pukala</i> INNOWACYJNOŚĆ JAKO ELEMENT STYMULOWANIA GOSPODARKI.....	13
<i>Shcherba H. I.</i> FEATURES OF FORMATION OF STRATEGY OF DEVELOPMENT OF CROSS-BORDER COOPERATION OF UKRAINE AND THE EU.....	16
<i>T. Szybiak</i> ZASADNOŚĆ PLANOWANIA FINANSÓW OSOBISTYCH.....	17
<i>Альчук М.П.</i> СВІТЕН СПЕКТОРСЬКИЙ. У ПОШУКАХ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ.....	20
<i>Анастасьєва Л.О.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО «Я» ШКОЛЯРІВ - МЕШКАНЦІВ МЕГАПОЛІСУ В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ.....	21
<i>Бабій Н.П.</i> ОН-ЛАЙН НАВЧАННЯ: ВІД НЕСКІНЧЕННИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДО ВТРАТИ ПРИСУТНОСТІ.....	24
<i>Безверхий О.С.</i> ВПЛИВ ПРАКТИКУВАННЯ ЗМІНЕНИХ СТАНІВ СВІДОМОСТІ НА РОЗВИТОК САМОСТІ ЯК ЯДРА ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	27
<i>Білозерська С.</i> ЗДАТНІСТЬ ДО ЕМПАТІЇ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА.....	29
<i>Боженко Н.Л., Боженко О.Б., Бянюк О.Б., Боженко М.І.</i> Є ЛИШЕ ОДИН СВІТ... БУДУ ЩАСЛИВИМ!..	32
<i>Боженко Н.Л., Малярська Н.В., Боженко І.М., Боженко М.І.</i> МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ РОЗДУМИ ПРО ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ.....	35
<i>Бортніков В.І., Бортнікова А.В.</i> МОРАЛЬНО-ДУХОВНИЙ ІМПЕРАТИВ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІ- ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В.К. ЛИПІНСЬКОГО.....	37
<i>Братасюк М.Г.</i> ЦІННІСНИЙ ВИМІР ВІРТУАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	40
<i>Бянюк О., Болдижар Е., Жигайло Н.</i> ЩАСТЯ ЯК СПОСІБ МИСЛЕННЯ.....	42
<i>Вдовичин І.Я.</i> ФОРМУВАННЯ ТЕХНОКРАТИЧНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ (К.А. СЕН-СІМОН).....	45
<i>Власевич Т.В.</i> ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	49
<i>Волошина О.Є.</i> МІЖНАРОДНА ОСВІТНЯ ПРОГРАМА: «СОН. СТРЕС. ПСИХОЛОГІЧНА ТРАВМА.....	51
<i>Гавриленко Л.М.</i> ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-ВОКАЛІСТА МУЗИЧНОГО КОЛЕДЖУ.....	53
<i>Гаврилів Т.М.</i> НАВЧАННЯ ONLINE : ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	54
<i>Ганущак Р.І.</i> ДУХОВНІ АСПЕКТИ ЖИТТЄВОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕРУ.....	56
<i>Гарбадин А.С.</i> КРИТИКА ТРАДИЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО СПРАВЕДЛИВОСТІ У КОНЦЕПЦІЇ Р. ТАЛЕРА.....	59
<i>Гузенко І.М.</i> ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО-НАВЧАННЯ.....	61
<i>Гурлева Т.С.</i> ДО ПИТАННЯ ПОСИЛЕННЯ ІНФОБЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ: СУБ'ЄКТНИЙ ПІДХІД.....	63
<i>Данилевич Н.М.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ.....	65
<i>Жигайло Н.</i> ПСИХОЛОГІЯ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧЕНОГО.....	68
<i>Закалик Г.М., Партико Н.В.</i> Я-ОБРАЗ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	73
<i>Заревич Р.Я., Данилевич Н.М.</i> РОЛЬ КАДРОВОЇ СЛУЖБИ НА СУЧАСНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....	75
<i>Захарчин Г.М.</i> АКАДЕМІЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ Й КУЛЬТУРИ.....	77
<i>Льницька Д.В.</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЙОГО РЕФОРМУВАННЯ.....	79
<i>Карпінська Р.</i> СТАНОВЛЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	81
<i>Карпінський Б.А.</i> УПРАВЛІНСЬКА ПАРАДИГМА АКсіОМАТИКИ ГЕНЕЗИСУ ЖИТТЯ ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ЗАСАДНИЧА ДУХОВНІСТЬ.....	84
<i>Кашуба М.В.</i> ДУХОВНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНА ЦІННІСТЬ АКАДЕМІЧНОЇ ОСВІТИ.....	87
<i>Килин О.В.</i> МІСЦЕ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ.....	89
<i>Коваль Л.О., Зомчак Л.М.</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ЖИТТЯМ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ.....	91
<i>Ковальчук І.В., Матласевич І.Ю.</i> ЕМОТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ОНЛАЙН-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ.....	93
<i>Колосович О.С.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ СУЧАСНОГО ВОЯКА.....	95
<i>Конюхова Л.І.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЛІДУ НОВИННОГО ТЕКСТУ.....	98
<i>Король Н.М.</i> ПОГРАНИЧЧЯ В МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЦІ: НАЦІОНАЛЬНО-РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР.....	101
<i>Косович Б.І., Мудра Ю.С.</i> ПІДПРИЄМНИЦЬКІ ЦІННОСТІ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ.....	103
<i>Куса А.Є.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ХУДОЖНЬОГО СМАКУ У ДИЗАЙНЕРІВ.....	106
<i>Леонтьєва В.М.</i> КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ Й АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ (КОНТУРИ ПРОБЛЕМИ).....	108

<i>Литка О.Р.</i> ОНЛАЙН НАВЧАННЯ: ЗАГОСТРЕННЯ ПОТЕБИ У ЗУСТРІЧІ ОБЛИЧЧЯМ ДО ОБЛИЧЧЯ.	110
<i>Литвин-Кіндратюк С.Д.</i> ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ» У ВИЩІЙ ШКОЛІ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН КЛІМАТУ	112
<i>Лосик О. М.</i> ПОСТМОДЕРНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ «АКАДЕМІЧНИХ» ЗНАТЬ ТА «КЛАСИЧНИХ» ЦІННОСТЕЙ.	114
<i>Лукашенко Т.В.</i> КОНЦЕПЦІЯ СТРАТЕГІЇ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНУ	116
<i>Максимець Ю.В.</i> РОЗВИТОК КОМЕРЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ	118
<i>Макух О.І.</i> ЦІННІСНІ ВИМІРИ ДОВІРИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	120
<i>Матяшук В.П.</i> ДУХОВНІ ЗАСАДИ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ	122
<i>Меліхова Ю.А.</i> ДО ПИТАННЯ АКсіОЛОГІЧНОГО СТАТУСУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ	126
<i>Мних О.Б., Далик В.П., Донець Д.М.</i> СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ І РОЗРОБЛЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ	128
<i>Моргун В.Ф.</i> ЕТНОПСИХОЛОГІЯ ПРИВІТАНЬ	130
<i>Моргун В.Ф., Громак Л.І.</i> ГЕНДЕРНІ ТА ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ НАХИЛІВ І НАМІРІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ	131
<i>Мусаковська О.М., Львівський національний університет імені Івана Франка</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ І НАУКИ	135
<i>Огірко О.В., Андрушко В.Т., Лучків о. М.</i> ХРИСТІЯНСЬКІ ЦІННОСТІ – ОСНОВА ОНОВЛЕННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	137
<i>Осташевська Ю.В.</i> АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В СИСТЕМІ ОСВІТИ	141
<i>Пальчик А.О.</i> ПЕРСОНАЛІСТИЧНА АКсіОЛОГІЯ УНІВЕРСИТЕТУ В РЕФЛЕКСІІ К. ВОЙТИЛИ (ЙОАНА ПАВЛА ІІ)	144
<i>Панченко В.О., Позняк Т.М., Ющенко І.М.</i> АДАПТАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	147
<i>Петровський П.М.</i> ПРОБЛЕМА ТЕОРЕТИЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	149
<i>Пігош М.А.</i> СПІЛКУВАННЯ ТА НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС	151
<i>Поврозник П.П.</i> ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК В ПІДПРИЄМНИЦТВІ	153
<i>Ріпей М.В.</i> ФОРМУВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ СЛОВА ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ЖУРНАЛІСТА (на матеріалах журналу «Рідна мова»)	156
<i>Савчин М.В.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ	158
<i>Сичова Я.А.</i> ШКОЛА СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ У МЕНЕДЖМЕНТІ: КЛЮЧОВІ ПОЛОЖЕННЯ	161
<i>Сідак Л.М.</i> ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	162
<i>Скальська Л.О., Горбачов В.О.</i> СТРАТЕГІЯ УСПІШНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ	165
<i>Смоліна О.О.</i> «НОМО MYSTICUS» І «НОМО AUTOTRONIC» В СУЧАСНІЙ ЕКОЦЕНТРИЧНІЙ ПАРАДИГМІ	167
<i>Сновидович І.Г.</i> LIFELONG LEARNING – ПЕРЕДУМОВА УСПІХУ У СУЧАСНОМУ СВІТІ	169
<i>Столяренко Ол.В., Столяренко Окс.В.</i> АКАДЕМІЧНІ ЦІННОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ	171
<i>Сулятицький І.В.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ МІСІЇ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УКРАЇНІ	175
<i>Теребух М.І.</i> СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК ТА РИЗИКИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	177
<i>Тімченко О.П.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ З КУРСУ «ФІЛОСОФІЯ ПРАВА»	179
<i>Ткаченко О.А.</i> COVID-19 І ПРОБЛЕМИ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ ОЧИМА СТУДЕНТІВ ДДПУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА	181
<i>Угрин Л.Я.</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ СИСТЕМ У БАГАТОРІВНЕВЕ ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ	183
<i>Фещур Р.В., Соснова Н.С., Леник Ю.Ю.</i> ФОРМУВАННЯ ПЛАНУВАЛЬНИХ РІШЕНЬ З РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ МІСТА	186
<i>Харко О.С.</i> ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	189
<i>Хомич М.А., Мелех Н.В., Скоморовська М.І.</i> ОНЛАЙН-ОСВІТА ЯК ОДНА ІЗ ПРИЧИН ВУЗЬКОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ЗНАТЬ	191
<i>Хоронжий А.Г.</i> ДУХОВНИЙ СВІТОГЛЯД ЛЮДИНИ	192
<i>Худолій А.О., Жигайло В.М.</i> СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ США В ХХІ СТОЛІТТІ	194
<i>Шипунов Г.В.</i> ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ: СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ	196
<i>Шумейко О.А.</i> ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ	198
<i>Якимів Г.</i> ПРОБЛЕМА ПРЕКРАСНОГО В КОНТЕКСТІ ЗМІНИ ПАРАДИГМ СУЧАСНОЇ ЕСТЕТИКИ	201

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДУХОВНОСТІ В ОСВІТІ ТА НАУЦІ

Збірник тез
VI Міжнародної науково-практичної конференції

23 квітня 2021 року
Львів

Текст надруковано в авторській редакції.

Верстання
Максимець Ю.В.

Відповідальні за випуск
Жигайло Н.І., Максимець Ю.В.

Відповідальність за зміст та достовірність наданої інформації
несуть автори інформаційного матеріалу

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 11,9.

Видавничий центр Львівського національного університету
імені Івана Франка. 79000 Львів, вул. Дорошенка, 41.

СВІДОЦТВО
про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК №3059 від 13.12.2007